K. SZIMONOV

NAPPALOK ÉS ÉJSZAKÁK

SZIMONOV

NAPPALOK ÉS ÉJSZAKÁK

FORDÍTOTTA

ROZVÁNY SZIDÓNIA

KONSZTANTYIN SZIMONOV

Nappalok és éjszakák

REGÉNY

EURÓPA KÖNYVKIADÓ · BUDAPEST

KÁRPÁTI KIADÓ · UZSGOROD

1972

A pöröly üt: hull az üvegszilánk,
De az acél kemény lesz és szilárd!

Puskin

I

A holtfáradt asszony hátát a viskó vályogfalának vetve ült a földön, s a kimerültségtől halk hangon beszélte, hogyan égett le Sztálingrád.

Száraz volt a talaj, és por szállt mindenfelé. A szelíd szellő sárgás porfelhőket kavart az úton. Az asszony mezítelen lábán égési sebek éktelenkedtek. Beszéd közben a meleg homokot sajgó lábához kaparta, hogy fájdalmát enyhítse vele.

Szaburov százados nehéz csizmájára pillantott, és önkéntelenül távolabb húzódott kissé az asszonytól. A százados — széles vállú, hajlott derekú, egyszerű és szigorú arcú, hatalmas szál ember — az ifjú Gorkijra emlékeztetett.

Állt némán, és hallgatta az elbeszélést, de tekintete az asszony feje fölött oda szállt, ahol a szélső házak mellett, a pusztán csapatok rakodtak ki a vonatból.

A pusztaságon túl a nap sugarai egy sóstó fehér tükréből verődtek vissza; az egész táj olyan volt, akár a világ vége. Most, szeptemberben, ez volt Sztálingrád előtt az utolsó s egyben legközelebbi vasútállomás. Innen tovább a Volga partjáig már gyalog kellett menni. A kis várost a sóstó nevéről Eltonnak hívták. Szaburov emlékezetébe ötlött a két helynév: Elton és Baskuncsak, ahogyan valamikor az iskolában tanulta. Akkor még e két helynév csak földrajzi fogalom volt számára. Most azonban itt van előtte Elton: alacsony házacskák, por, elhagyott vasúti elágazás.

S az asszony egyre csak beszélt, beszélt saját szerencsétlenségéről, s bár Szaburov annyi ilyesmit hallott már, mégis

hirtelen összeszorult a szíve. Előzőleg az egyik várost a másik után hagyták maguk mögött, Harkovból Valujkiba, Valujkiból Roszosba, Roszosból Bogucsarba mentek, asszonyok siránkoztak mindenütt, ő pedig a szégyenkezés és fáradtság vegyes érzésével hallgatta őket. Itt azonban már a Volgán túli végtelen pusztaság, a világ vége terült el előtte, s az asszony szavaiból már nemcsak szemrehányás, hanem valósággal kétségbeesés zokogott feléje, és már nem lehetett továbbhatolni sehová sem ezen a pusztán, ahol sok-sok versztányi távolságra nem volt már sem város, sem folyó, nem volt már semmi.

— Milyen messzire kergettek bennünket!... — suttogta önkéntelenül, belezsúfolva ebbe a néhány szóba az utóbbi napok és éjszakák minden kimondhatatlan bánatát, amelyet akkor érzett, amikor a vasúti kocsiból a tovasuhanó pusztát nézegette.

Nagyon nehéz volt a szíve ebben a pillanatban, de amikor arra a rettenetes távolságra gondolt, amely most a határtól elválasztotta, nem az járt az eszében, hogyan jutott el idáig, hanem azon gondolkozott, hogyan fog majd visszafelé menni. De szomorú gondolatai mélyén is ott makacskodott az a különös hajthatatlanság, amely jellemző minden oroszra, s amely nem engedi meg sem neki, sem társainak, hogy az egész háború folyamán akár csak egyszer is felvillanjon bennük a lehetőség: ez a „vissza" talán mégsem következik be.

De mégis, így nem mehetett tovább. Most, itt Eltonban, egyszerre megérezte, hogy itt, éppen itt van az a határ, amelyen túl egy tapodtat sem lehet engedni őket.

Nézte a vasúti kocsikból sietősen kirakodó katonákat, és feltámadt szívében a vágy, hogy e poros síkságon átvágva mennél gyorsabban elérje a Volgát, átkeljen rajta, s egyszer s mindenkorra visszavonhatatlanul érezze: kelet felé már nem lesz átkelés, s az ő személyes sorsát is, a város sorsával együtt, a másik parton döntik majd el. S ha a né-

metek elfoglalják a várost, akkor bizonyára ő is meghal, de ha nem tűri, hogy a németek elfoglalják, ez azt jelenti: talán életben marad.

S az asszony, aki ott ült előtte a porban, még egyre csak Sztálingrádról beszélt, sorolta egyik utcát a másik után, amelyet rommá dúltak és felgyújtottak a német bombák. Szaburov számára ismeretlenek voltak ezek az utcanevek, de az asszony szemében minden egyes névnek külön jelentősége volt. Tudta, mikor épültek a most felperzselt házak, mikor ültették a fákat, amelyeket most kidöntöttek, hogy barikádokat emeljenek belőlük, fájt a szíve mindegyikért, mintha nem valami nagyvárosról, hanem tulajdon házáról volna szó, amelyben elpusztultak és elhamvadtak a neki annyira ismerős, megsiratott, drága holmik.

Saját házáról azonban egy szót sem ejtett, és Szaburov, amíg őt hallgatta, azon töprengett, hogy az egész háború alatt alig találkozott olyan valakivel, aki saját elpusztult értékeit siratta volna. S mennél inkább elhúzódott a háború, annál ritkábban gondoltak az emberek saját elhagyott otthonukra, viszont annál gyakrabban emlegették hajthatatlan makacssággal a maguk mögött hagyott városokat.

Az asszony kendője sarkával megtörölte könnyes szemét, hosszú, kérdő pillantással mérte végig hallgatóit, aztán elgondolkozva és mély meggyőződéssel mondta:

— Mennyi pénz és mennyi munka!

— Miféle munka? — kérdezte valaki, aki nem fogta fel mindjárt, mire gondol az asszony.

— Újra felépíteni mindent — adta meg az egyszerű magyarázatot az asszony.

Szaburov az asszonyt saját körülményeiről kérdezte. Az asszony elmondta, hogy két fia már rég kiment a frontra, az egyik elesett, férje és lánya meg valószínűleg Sztálingrádban maradt. Amikor megkezdődtek a bombázások, és kitört a tűzvész, nem voltak együtt, s azóta semmit sem hallott róluk.

— Sztálingrádba igyekszik? — kérdezte aztán a századostól.

— Igen — hangzott a válasz; Szaburov útja célját nem tekintette katonai titoknak, mert hiszen a katonavonat miért is rakodott volna ki itt, ebben az isten háta mögötti városkában, ha nem azért, hogy Sztalingrádba menjenek.

— A nevünk: Klimenko Férjem Ivan Vasziljevics Klimenko, a lányomat meg Ányának hívják. Talán találkozik velük valahol az életben — tette hozzá az asszony, s valami halvány remény csendült hangjában.

— Nem lehetetlen — hangzott a szokványos válasz, s Szaburov közben arra gondolt, valóban megtörténhet, hogy találkozik velük, háborús időkben nemegyszer történnek egészen különös véletlenek, amelyek máskor szinte teljesen lehetetlennek látszanak.

A zászlóalj befejezte a kirakodást. Szaburov elköszönt az asszonytól, ivott egy csupor vizet a vödörből, amelyet a katonák számára tettek ki az utcára, azután megindult a vasúti töltés felé.

A katonák a síneken ültek, levetették csizmájukat, kapcájukat tekergették.

Néhányan kenyeret meg szárazkolbászt ettek, amit a reggel kiadott élelemből tettek félre. A zászlóaljon végigfutott az a katonahír, amely ezúttal is, mint mindig, igaznak bizonyult, hogy a kirakodas után azonnal menet következik; ezért mindenki igyekezett ügyes-bajos dolgait elintézni. Ettek, szakadt zubbonyukat varrogatták, vagy tétlenül cigarettáztak.

Szaburov megindult az állomás felé a sínpár mentén. A vonatnak, amelyen Babcsenko ezredparancsnok jött, bármelyik pillanatban meg kellett érkeznie, s csak azután dőlhetett el: Szaburov zászlóalja megindul-e Sztálingrád felé anélkül, hogy bevárná a többi zászlóaljat, vagy pedig éjszakai pihenőt tart, hogy aztán kora reggel kerekedjék fel az egész ezreddel együtt.

Szaburov a sínek mellett haladt, és a katonákat nézegette, akikkel holnapután harcba megy.

Sokuk arcát ismerte, s a nevüket is tudta. A „voronyezsiekét"; így nevezte bizalmasan azokat, akik már Voronyezsnél együtt harcoltak vele. Becses volt minden egyes személy, a kapott parancshoz egyiküknek sem kellett fölös magyarázat.

Tudták, hogy a repülőgépről ledobott bombák mikor zuhannak egyenesen rájuk; megérezték, mikor kell földre vetniök magukat; előre kiszámították, hogy a bombák majd tőlük messze esnek le, s így nyugodtan figyelhetik becsapódásukat. Tudták, hogy aknavetőtűz alatt az előrekúszás nem veszélyesebb, mint helyben maradni a földhöz lapulva. Tudták, hogy a harckocsik leginkább éppen azokat tapossák el, akik menekülnek előlük, s hogy a német géppisztolyos, aki kétszáz méterről lövöldöz rájuk, sokkal inkább ijeszteni akarja őket, semmint leteríteni. Egyszóval ismerték mindazokat az egyszerű, de nagy és sokszor életet mentő katonai igazságokat, amelyek azt a meggyőződést öntötték beléjük, hogy velük nem egykönnyű elbánni.

Ilyen katonákból telt ki a zászlóalj egyharmada. A többiek még csak ezután szagolnak először puskaport. Egy vasúti kocsi mellett idős katona állt, őrizte az anyagot, amelyet még nem raktak át autókra; gárdistára emlékeztető egyenes tartása, tömött vörös bajsza, amelynek két hegye mint a dárda meredt égnek, már messziről magára vonta Szaburov figyelmét Amikor Szaburov hozzálépett, kemény vigyázzba merevedett, s pillarebbenés nélkül nézett szembe a századossal. Ahogyan ott állt, ahogyan derékszíját meghúzta, ahogyan puskáját tartotta, a százados tüstént meglátta benne a tapasztalt katonát, akit hosszú szolgálati évek neveltek azzá. Szaburov emlékezett majdnem minden harcosának arcára, aki még a hadosztály átszervezése előtt, Voronyezsnél vele együtt harcolt, ezt a vöröskatonát azonban nem ismerte.

— Neve? — kérdezte a százados.

— Konyukov — válaszolta keményen a katona, és tekintete rebbenés nélkül meredt ismét a százados szemébe.

— Volt már harcban?

— Igenis.

— Hol?

— Peremislnél.

— Úgy. Szóval egyenest Peremisltől van visszavonulóban?

— Egyáltalán nem. Támadtunk.

Szaburov rácsodálkozott.

— Mikor? Tavaly?

— Nem. 1916-ban.

— Aha! Értem!

Szaburov figyelmesen szemügyre vette Konyukovot. A katona arca komoly, csaknem ünnepélyes kifejezésű volt.

— S ebben a háborúban már régóta szolgál? — kérdezte.

— Nem, egy hónapja.

Még egyszer végigmérte Konyukov tagbaszakadt alakját, s megelégedetten ment tovább. Az utolsó vasúti kocsinál ott találta segédtisztjét, Maszlennyikov hadnagyot, aki a kirakodást intézte.

Maszlennyikov jelentette, hogy a kirakodást öt perc múlva befejezik, aztán rápillantott négyszögletes karórájára, s megkérdezte:

— Megengedi, százados elvtárs, hogy az önéhez igazítsam?

Szaburov szótlanul húzta elő zsebéből óráját, amelyet biztosítótű erősített szíjához. Maszlennyikov, akinek órája öt percet késett, gyanakodva nézte Szaburov ósdi, repedt üvegű ezüstóráját.

Szaburov elmosolyodott.

— Ne nézze, igazítsa csak hozzá. Először is, ez az óra még apámról maradt rám, másodszor, szokja meg, hogy háborúban mindig a feljebbvalók órája mutatja a pontos időt.

Maszlennyikov még egyszer rápillantott mind a két órára, a századoséhoz igazította a magáét, tisztelegve sapkájához emelte a kezét, s engedélyt kért, hogy dolga után nézhessen.

Maszlennyikov számára az utazás ezen a vonaton — amelyen ő volt a szállítmány parancsnoka —, meg a kirakodás, az első harcfeladatot jelentette. Itt, Eltonban, szinte érezte a front szelének fújdogálását. Izgatott volt, ínyén a háború íze, amelybe — úgy vélte — szégyenletes későn került bele. Mindent, amivel Szaburov ma megbízta, aprólékos pontossággal és gondosan teljesített.

— Rendben van, távozhat — szólt Szaburov pillanatnyi hallgatás után.

Amint rátekintett erre a rózsás, eleven, fiús arcra, nyugtalanítóan villant föl benne, milyen lesz majd ez az arc egy hét múlva, amikor majd a piszkos, kimerítő, kíméletlen lövészárok-élet egész súlyával ránehezedik.

Egy pöfögő kis mozdony végre bevonszolta a régen várt második szerelvényt a mellékvágányra.

A vonat még meg sem állt, amikor az egyik személykocsi lépcsőjéről sebbel-lobbal, mint mindig, leugrott Babcsenko alezredes, az ezred parancsnoka. Ugrás közben megrándította a lábát, káromkodott egyet, s az elébe siető Szaburov felé fordult.

— Mi van a kirakodással? — kérdezte komoran, tekintete kerülte Szaburov arcát.

— Befejeztük.

Babcsenko körülpillantott. A kirakodás valóban már megtörtént. Babcsenko azonban kötelességének tartotta, hogy magatartása komor s hangja szigorú legyen, ha alárendeltjeihez szól, s ezért szükségesnek vélte, hogy a tekintély kedvéért valami megjegyzést tegyen.

— Most mivel foglalkoznak? — pattogta.

— Parancsát várom.

— Inkább enni adatott volna az embereknek, ahelyett, hogy itt vár.

— Úgy határoztam, hogy ha mindjárt elindulunk, az embereknek az első pihenőn adatok enni, ha azonban itt éjszakázunk, akkor egy órán belül meleg vacsorát kapnak — válaszolta Szaburov, szokása szerint lassan nyújtva a szót, azzal a nyugodt megfontoltsággal, amit az örökké siető Babcsenko különösképpen nem szeretett benne.

Az alezredes hallgatott.

— Parancsolja, hogy kiadassam a vacsorát? — kérdezte Szaburov.

— Nem, vacsoráztasson az első pihenőn. Induljon, ne várja meg a többieket. Adjon parancsot sorakozóra.

Szaburov magához intette Maszlennyikovot, s elrendelte a sorakozót.

Babcsenko komoran hallgatott. Megszokta, hogy mindent maga intézzen, s talán éppen ezért állandóan nyakig volt a munkában, folyton sietett, de nem mindig ért célhoz.

Tulajdonképpen a zászlóaljparancsnok nem köteles maga sorakoztatni a menetoszlopot. Az alezredest azonban mégis bosszantotta, hogy Szaburov másra bízta, maga pedig nyugodtan, tétlenül ott álldogált mellette, ezredparancsnoka mellett. Babcsenko szerette, ha jelenlétében alárendeltjei sürögnek-forognak, ide-oda rohannak. De a higgadt Szaburovtól ilyesmit eddig hiába várt. Megfordult, s a felsorakozó menetoszlopot szemlélgette. Szaburov nem mozdult. Tudta, hogy az ezredparancsnok nem kedveli valami túlságosan, de már megszokta, s nem vette nagyon a szívére.

Csaknem egy percig álltak ott mindketten szótlanul. Egyszerre csak Babcsenko, még mindig háttal Szaburovnak, de már egészen más hangon, tegezve, hirtelen kerekedő dühvel és felháborodással kiáltotta:

— Oda nézz, mit műveltek velük azok a bitangok!

Mellettük, a síneken botladozva, hosszú sorban vonultak

el rongyosan, kimerülten, portól szürke sebkötésekkel a sztálingrádi menekültek.

Mindketten akaratlanul is arrafelé pillantottak, amerre az ezrednek haladnia kellett. Ott is minden olyan, mint itt: messze előttük kopár pusztaság és csak por, amely füstként gomolyog az égnek.

— Gyülekező: Ribacsjéban. Erőltetett menet! Rendeljen ki összekötőket hozzám — mondta Babcsenko, s arca újra komor volt, mint az imént; sarkon fordult, és a kocsija felé indult.

Szaburov kiment az útra. A századok már felsorakoztak. Pihenjben várták a parancsot az indulásra. Halkan beszélgettek. Szaburov elhaladt a második század mellett, újra megpillantotta a vörös bajszú Konyukovot: éppen nagy élénken, hadonászva magyarázott valamit. Szaburov közelebb lépett.

— Miért jobb, ha támadunk, mint ha visszavonulunk, no? — kérdezte Konyukov. — Hát azért, mert ha keletről nyugat felé mégy, méghozzá nappal, amikor meleg van, a jó kis napocska a hátadat süti, este pedig, amikor már hűvös van, az arcodba süt. Úgy ám, annak rendje-módja szerint.

— S a golyók is úgy repülnek, annak rendje-módja szerint? — kérdezte valaki gúnyosan.

Szaburov továbblépett, s a menetoszlop élére állt.

— Zászlóalj, az én vezényszavamra! Zászlóalj, indulj!

Az oszlop megmozdult, Szaburov legelöl. Előtte a távolban a por, amely ott kavargott a pusztaság fölött, megint gomolygó füstnek látszott. Bár az is lehet, hogy valóban égett a puszta.

2

Húsz nappal azelőtt, egy fojtóan meleg augusztusi napon, kora reggel jelentek meg Richthofen bombázórajai a város fölött. Nehéz volna pontosan megmondani, hányan is voltak valójában, s hányszor dobták le terhüket, hányszor szálltak tova, és tértek vissza újra, de az biztos, hogy csupán egyetlen napon több mint kétezer repülőgépet számláltak meg a város fölött a megfigyelők.

Égett a város. Égett egész éjszaka, égett a következő nap és a rákövetkező egész éjszaka. A tűzvész első napján a harcok még a várostól hatvan kilométernyire folytak, amott a doni átkelőhelyeknél, mégis ezzel a tűzvésszel kezdődött meg a nagy sztálingrádi csata, mert a németek is, mi is — azok maguk előtt, mi magunk mögött — ekkor pillantottuk meg a sztálingrádi tűz vörös fényét, s ettől a pillanattól fogva az égő város úgy vonzotta magához mindkét küzdő fél minden gondolatát, mint valami mágnes.

A harmadik napon a tűzvész lohadni kezdett. Sztálingrádban mindent elárasztott a parázsló üszkök nehéz szaga, és nem is szállt el róla többé az ostrom egész ideje alatt. Az izzó vas, az elszenesedett fa és a kiégett téglák párállása valami egységes, átható, nehéz és maró szaggá vegyült. A korom és a hamu gyorsan leülepedett, de ha valami kis szellő támadt a Volga felől, a fekete pernye nyomban felgomolygott a porig égett utcákon, s ilyenkor úgy látszott, mintha a város újra füstbe burkolózna.

A német bombázás nem szűnt, s a városban hol itt, hol ott lángolt fel a tűz, ami azonban már senkit sem nyugtalanított többé. A tüzek rendszerint aránylag rövid idő alatt elhamvadtak, mert alig gyulladt ki néhány ház, a láng hamar leégett utcákhoz ért, nem talált táplálékot, és kialudt. A város azonban oly nagy kiterjedésű, hogy valahol mégis mindig égett valami. De néhány nap alatt mindenki meg-

szokta ezt az állandó tűzvészt, mintha természetszerűen beletartozna a táj éjszakai képébe.

A tűzvészt követő tizedik napon a németek oly közel jutottak a városhoz, hogy lövedékeik és aknáik már nemcsak a külvárosokban, hanem egyre gyakrabban robbantak a város belsejében is.

A huszonegyedik napon elkövetkezett az a pillanat, amikor mindenki, aki csak hitt a katonai elméletben, azon a véleményen lehetett csupán, hogy a város további védelmének semmi értelme többé, de talán már lehetetlen is. A várostól északra a németek kijutottak a Volgához, délről pedig megközelítették. A város hatvanöt kilométer hosszú, de szélessége sehol sem több ötnél, s nyugati szélét a németek már csaknem egész hosszában elfoglalták. Az ágyúzás reggel hét órakor kezdődött, s napnyugtáig nem szakadt félbe. Ha egy avatatlan véletlenül bekerül a hadseregparancsnokságra, azt hihette, minden a legnagyobb rendben van, vagy legalábbis azt, hogy a védők még komoly erőkkel rendelkeznek. A város térképére pillantva láthatta volna a csapatok elhelyezését, s hogy ezen az aránylag kis frontszakaszon sűrűn sorakoznak egymás mellett a védő hadosztályokat és dandárokat jelző számok. Hallhatta volna a parancsokat, amelyeket távbeszélőn adtak ki e hadosztályok és dandárok parancsnokainak, s bizonyára úgy rémlett volna neki, hogy a sikerhez tökéletesen elég a parancsokat végrehajtani Ahhoz viszont, hogy ez az avatatlan megérthesse mindazt, ami a valóságban történt, el kellett volna jutnia magukhoz a hadosztályokhoz, amelyeket olyan pontos kis vörös félkörök jelöltek a térképen.

A Dontól visszavonulókat a kéthónapos harc annyira felőrölte, hogy az egykori hadosztályok immár csak zászlóaljnyi szuronyt jelentettek. A parancsnokságon, a tüzérezredeknél, az egészségügyi csapatoknál még elegendő volt az ember, de a lövészszázadoknál minden egyes embert gondosan számon tartottak. Az utolsó napokban a hadtáp-

csapatoktól összeszedtek mindenkit, akire ott nem volt feltétlenül szükség. A híradósokat, szakácsokat, a műszakiakat mind az ezredparancsnokok rendelkezésére bocsátották harcosokul, ha szükség volt rájuk S bár a hadsereg törzsparancsnoka pontosan tudta, hogy a térképre berajzolt hadosztályai már nem hadosztályok, azoknak a területeknek nagysága, amelyek védelme e hadosztalyok kötelessége volt, továbbra is megkövetelte, hogy ugyanazokat a feladatokat hajtsák végre, amelyek a teljes hadosztályra hárultak volna. A parancsnokok tudták, hogy ennek a tehernek elviselése szinte emberfeletti erőt kíván, mégsem vehették le alárendeltjeik válláról, mert más lehetőség már nincs: a harcot mindenképpen folytatni kell.

A hadseregparancsnok a háború előtt valószínűleg jót nevetett volna, ha azt mondja neki valaki, hogy eljön a nap, amikor a rendelkezésére álló egész tartaléka nem lesz több, mint néhány száz ember. Pedig ma pontosan ez volt a helyzet. Tehergépkocsikra ültetett néhány száz géppisztolyos — ez volt az a tartalék, amelyet az áttörés veszedelmének válságos pillanataiban a város egyik végéről a másikra átdobhatott.

A hadseregparancsnokság az első vonaltól néhány kilométernyire, a Mamajev kurgánon, ezen a nagy, lapos tetejű dombon ütött tanyát, földbe ásott kunyhókban és árkokban. A németek abbahagyták a rohamozást, talán azért, hogy bevárják a sötétséget, vagy azért, hogy reggelig pihenjenek. De minden, különösképpen ez a furcsa csend, előre jelezte, hogy reggel feltétlenül ádáz roham indul.

— Ebédelhetnénk — mondta a segédtiszt, nagy nehezen bebújva a kis kunyhóba, ahol lámpafénynél a törzsparancsnok és a Haditanács tagja a térképet tanulmányozta. Hol egymásra, hol a térképre pillantottak, hogy azután újra egymást nézzék. Ha a segédtiszt nem emlékezteti őket, hogy ebédelni is kellene, talán még órákig elültek volna a térkép mellett, mert hiszen csak ők tudták, hogy valójában

milyen súlyos a helyzet. Megtettek mindent, amit meg kellett és meg lehetett tenni, a hadseregparancsnok maga ment ki a hadosztályokhoz, hogy ellenőrizze a rendelkezések végrehajtását, mégis nehéz volt elszakadni a térképtől — annyira kívánták, ha valami csoda segítségével is, de legalább a papírlapon valami új, eddig ismeretlen lehetőséget találnának.

— Miért ne? Ebédeljünk — mondta Matvejev, a Haditanács tagja, életvidám, derűs ember, aki szeretett enni, ha a parancsnoksági sürgés-forgás közepette egyáltalán eszébe jutott az evés.

Mindketten kimentek a szabadba. Már sötétedett. Lejjebb, a dombtól jobbra, az ólomszínű ég kárpitján különös élességgel villantak fel a Katyusák lövedékei. A németek az éjszakára készülődtek, s felröppentették az első fehér rakétákat, hogy megvilágítsák az első vonalat.

A Mamajev kurgán beleesett az úgynevezett „zöld gyűrűbe". A sztálingrádi komszomolisták ültették 1930-ban, és tíz esztendő alatt az addig poros és tikkasztó levegőjű várost fiatal kertek, parkok és fasorok egész övezetével vették körül. A Mamajev kurgán tetejét is pontosan, sakktáblaszerűen nőtték be a fiatal, tízéves, sudár hársfák.

Matvejev körülnézett. Mily szép ez a meleg őszi este, mennyire meglepő ez a csend, körös-körül, a már sárguló levelű hársfákról az utolsó nyári illat áradt, szinte valószínűtlen, hogy ilyen estén bebújjon az egyetlen fedél alá, a félig lerombolt kis kunyhóba, ahol az étkező volt.

— Mondok valamit — fordult a segédtiszthez —, szólj, hogy hozzák ki ide az asztalt, ebédeljünk a hársak alatt.

A konyhából kicipelték a bicegő lábú asztalt, megterítették, két lócát állítottak melléje.

— Hát üljünk le, tábornok — mondta Matvejev a törzsparancsnoknak. — Régen ebédeltünk együtt hársak alatt, s aligha lesz rá egyhamar alkalmunk.

Hátrapillantott, a fölperzselt város felé.

A segédtiszt kis pohárkákban vodkát hozott.

— Emlékszel, tábornok — folytatta Matvejev —, Szokolnyikira? Az útvesztő lugasban, a gondosan nyírt orgonabokrok fülkéiben asztalok és padok álltak. Még szamovárt is kaptunk... Családostul egyre gyakrabban fordultunk meg ott.

— Viszont szúnyogok is voltak — jegyezte meg a tábornok, aki nyilván nem volt lírai hangulatban —, nem úgy, mint itt.

— De itt nincs szamovár — válaszolta Matvejev.

— De szúnyogok sincsenek — makacskodott a tábornok. — Az igaz, útvesztő lugas volt, jó kis labirintus, alig tudtunk kikecmeregni belőle.

Matvejev a vállán keresztül lepillantott az alattuk elterülő városra, s önkéntelenül elmosolyodott:

— Labirintus...

Lent összetorkolltak, találkoztak, majd szétfutottak s ismét egymásba szaladtak a végtelen utcák. Mennyi emberi sors dől el ezeken az utcákon, s itt kell eldőlnie a hadsereg sorsának is.

A félhomályban a segédtiszt közeledett gyors léptekkel.

— A bal partról, Bobrovtól jöttek — jelentette a sietéstől elfulladva.

— Hol vannak? — kérdezte Matvejev.

— Velem jöttek. Őrnagy elvtárs! — hívta előbbre a hadsegéd az újonnan érkezett tisztet.

A sötétben már alig lehetett látni a magas termetű tiszt alakját a segédtiszt mellett.

— Megtalálták őket? — kérdezte Matvejev.

— Igen — hangzott az őrnagy válasza —, megtaláltuk. Bobrov ezredes parancsára jelentem, hogy megtalálta őket, és azonnal megkezdi az átkelést.

— Helyes — mondta Matvejev, s mélyen, megkönnyebbülten sóhajtott egyet, majd hátratolta a lócát, és felállt.

Mindaz, ami az utóbbi órákban annyira nyugtalanította

őt, a törzsparancsnokot és egész környezetét, eldőlt ebben a pillanatban.

— A hadseregparancsnok még nem tért vissza? — kérdezte a segédtiszttől.

— Nem.

— Azonnal keressék meg, és jelentsék neki, hogy Bobrov megtalálta a hadosztályt.

3

Bobrov ezredest már reggel kiküldték, hogy keresse meg és siettesse azt a hadosztályt, amelyben az egyik zászlóalj parancsnoka Szaburov volt. Bobrov délben bukkant rájuk, még Közép-Ahtuba előtt, a Volgától harminc kilométerre. Éppen a zászlóalja élén haladó Szaburov volt az első, akibe beleütközött. Az ezredes megkérdezte Szaburovtól hadosztálya számát, s amikor megtudta, hogy a hadosztály parancsnoka még messze hátul van, gyorsan beült a berregő autóba.

— Százados elvtárs — szólt, és fáradt tekintete Szaburov arcán nyugodott —, talán szükségtelen bővebben megmagyaráznom önnek, miért kell a zászlóaljnak hat órára ott lennie az átkelésnél.

Ez volt minden, amit mondott. Bevágta maga után az autó ajtaját, és intett a vezetőnek.

Bobrov este hat órakor tért vissza, és Szaburovot már a parton találta.

A zászlóalja, mint erőltetett menet után mindig, most is hosszan elnyúlva, rendetlen sorokban ért ki a Volgához, de félórára rá, hogy az elöl haladó katonák megpillantották a Volgát, Szaburov már el is helyezte őket a dombos partvidék vízmosásaiban és a lejtőkön. Így várták a további parancsot.

Szaburov a zászlóalj elhelyezése után maga is leült egy

gerendára a folyó mellett, az átkelésre várva. Bobrov ezredes melléje telepedett, elővette finom cigarettatárcáját, amelyben a jó ég tudja honnan szerzett „Észak Palmirája" volt; megkínálta a századost.

Rágyújtottak.

— Mi a helyzet odaát? — kérdezte Szaburov, a jobb part felé intve.

— Súlyos — hangzott az ezredes válasza. — Súlyos... — S harmadszorra már suttogva ismételte: — Súlyos — és már nem is volt mit hozzátennie ehhez a mindent kifejező szóhoz.

Az első „súlyos" egyszerűen súlyosat jelentett, a második „súlyos" már azt jelezte, hogy a helyzet nagyon nehéz, a harmadik, suttogva mondott „súlyos" pedig egyenesen azt fejezte ki, hogy a helyzet rettenetes, kibírhatatlan, elviselhetetlen.

A százados némán szemlélte a Volga jobb partját. Meredek, szakadékos, mint általában az orosz folyók nyugati partjai. Örök szerencsétlenség, amit Szaburov saját magán tapasztalt ebben a háborúban: az orosz folyók nyugati partjai mind szakadékosak, s minden keleti partjuk lejtős. És minden orosz város pontosan a nyugati parton áll: Kijev, Szmolenszk, Dnyepropetrovszk, Mogiljov, Rosztov... Mindegyiket nehéz volt védelmezni, mert valamennyi folyónak szorul, és mindegyiket nehéz lesz visszavenni, mert hisz mindegyik folyón túl van.

Már sötétedett, de még jól lehetett látni, ahogy a német bombázók a város fölött keringenek, zuhanásba fordulnak, majd ismét fölemelkednek, s amint apró, bolyhos felhők sűrű rétegét vonják szét az égen a légelhárító ágyúk robbanó gránátjai.

A város déli végében hatalmas elevátor égett, még innen is látni lehetett a belőle fellobogó lángokat. Magasra nyúló kéményében roppant huzat sziszeghetett.

A víztelen pusztaságban, a Volgán túl, Elton felé, fáradt, éhes menekülők ezrei bandukoltak.

Mindez azonban Szaburov agyában már nem azt az örökkön egyforma végső következtetést ébresztette, hogy a háború értelmetlen és szörnyű; hanem egyszerűen a németek iránt táplált tiszta gyűlölet lángolt fel lelkében.

Az este hűvös volt, de a tikkasztó pusztai napon, porfelhőben, a menetelés után Szaburov sehogyan sem tudott magához térni, nem csillapuló szomjúság gyötörte. Elkérte egy katonától a sisakját, leereszkedett a folyó széléhez, s a puha parti homokban elérte a vizet. Amikor először merítette meg a sisakot, szomjasan és minden gondolat nélkül fölhajtotta a hideg, tiszta vizet. Aztán, amikor már csillapította szomját, másodszor is merített, a sisakot az ajkához emelte, s ekkor hirtelen a legegyszerűbb, de egyben a legtisztább gondolat rohanta meg: a Volga vize! Íme, a Volga vizét issza, és háborúban van. E két fogalom — a háború és a Volga — szinte kézzelfogható valóság volt, s mégsem tudta a kettőt egységbe kapcsolni. Gyermekkorától, az iskola padjától fogva, egész életén át a Volga valami olyan mélyen, végtelenül orosz volt számára, hogy most egyszerűen képtelennek tűnt fel előtte: itt áll a Volga partján, issza a Volga vizét, a másik parton pedig németek vannak.

Amikor a homokos lejtőn fölfelé kapaszkodott, oda, ahol Bobrov ezredes ült, ez az új érzés töltötte el egész valóját. Bobrov nézte, s mintha csak titkos gondolataira felelne, elmélázva mondta:

— Igen, százados, a Volga ... — s a folyás irányába mutatva, hozzátette: — Jön már a gőzösünk, s hozza az uszályt ... — Aztán még egyszer, figyelmesen szemügyre vette, s most már szolgálati hangon mondta: — Helyezzen el rajta egy századot és két ágyút ...

A kis gőzös, amely egy uszályt vontatott, tizenöt perc múlva kikötött. Bobrov és Szaburov a nagy sebtiben össze-

barkácsolt pallóhoz ment, ahol a berakodásnak kellett megtörténnie.

A kis híd mellett katonák tolongtak, s az uszályról sebesülteket hoztak ki. Néhányan nyögtek, többségük hallgatott. Egy fiatal ápolónő járt hordágytól hordágyig. A súlyosan sebesültek mögött vagy tizenöt könnyen sebesült botladozott ki az uszályról, akik még járni tudtak.

— Milyen kevés a könnyebben sebesült — mondta Szaburov az ezredesnek.

— Kevés? — kérdezte az ezredes, és elmosolyodott. — Ugyanannyi, amennyi mindenütt van, csak nem mind jön át.

— Miért? — kérdezte Szaburov.

— Hogy is mondjam... Ott maradnak, mert nehéz és mert nagyon veszélyes az átkelés. S vegye hozzá az elkeseredést. De nem, nem jól mondom, talán nem is lehet megmagyarázni. Majd ha odaát lesz, harmadnapra maga is érteni fogja, miért.

Az első század katonái már kopogtak is át a kis hídon az uszályra. Ekkor azonban valami kis zavar keletkezett, amit nem lehetett előre látni. A parton sok ember gyűlt össze, hogy őket is, mégpedig azonnal és éppen ezen az uszályon, vigyék át Sztálingrádba. Az egyik a kórházból jött; a másik az élelmiszerraktárból egy hordó vodkát hozott, és azt követelte, hogy azt is rakják be vele együtt; a harmadik, egy hatalmas termetű, az egészségtől majd kicsattanó férfi, nehéz ládát szorongatva karjában, egyre azt követelte Szaburovtól, hogy ezeket az aknagyutacsokat vele együtt vigyék át, mert ha nem ér velük rendeltetési helyére, fejét veszik érte; végül voltak olyanok is, akik egyszerűen csak ügyesbajos dolgaik elintézésére jöttek át reggel a bal partra, most pedig szeretnének mennél hamarabb visszatérni Sztálingrádba. Semmiféle rábeszélés nem hatott rájuk. Arckifejezésük és beszédmódjuk alapján lehetetlen volt még csak feltételezni is, hogy ott, a másik parton, ahová annyira

igyekeztek, egy ostromlott város van, amelynek utcáin pillanatról pillanatra lövedékek robbannak.

Szaburov jellemző nyugalmával úgy döntött, hogy vegyék be az uszályba az aknagyutacsos embert, az élelmező tiszthelyettest vodkájával, a többit pedig hátrább tessékelte azzal, hogy a következő hajón átkelhetnek. Végül az egészségügyi nővér lépett hozzá, éppen most érkezett Sztálingrádból, a sebesülteket kísérte, és ott volt mellettük, amikor kirakták őket az uszályból. Elmondta, hogy a túlsó parton még vannak sebesültek, s neki még ezzel a hajóval át kell hoznia őket ide. Szaburov nem tagadhatta meg kérése teljesítését, s amikor a század berakodott, az ápolónővér is, a többiek nyomán, a keskeny pallón beszállt az uszályba, majd felment a gőzösre.

A hajóskapitány — már nem volt fiatal — kék tengerészkabátban és régi tengerészsapkában, amilyet a szovjet kereskedelmi flotta emberei viseltek, s amelynek ellenzője már töredezett volt, valami parancsot kiáltott le a szócsőbe, s a gőzös elindult a bal parttól.

Szaburov ott ült a hajó farában, lábát lógatva a hajó oldalán s a mellvéd karfáját fogva. Köpönyegét levetette, és maga mellé tette. Élvezte, hogy a folyóról libbenő szellő, kellemes érzést keltve, könnyű nyári zubbonya alá fújt. Ki is gombolta, és széttárta két szárnyát, amelyet a szél úgy dagasztott, mint valami vitorlát.

— Meghűl, százados elvtárs — mondta a sebesültkísérő leány, aki most ott állt a százados mellett.

Szaburov elmosolyodott. Mulatságosnak tartotta a föltételezést, hogy a háború tizenötödik hónapjában, a sztálingrádi átkelés közben, egyszerre csak meghűl és náthát kap. De nem válaszolt.

— Észre sem veszi és meghűlt — ismételte makacsul a leány. — Esténként hűvös a levegő a folyó fölött. Én minden este átjövök, s már annyira át- meg átfáztam, hogy beszélni sem tudok.

Valóban, a leányosan vékony hang hűléstől volt rekedt.

— Mindennap átjön? — kérdezte Szaburov, de nem nézett rá. — Ugyan hányszor?

— Annyiszor jövök, amennyi a sebesült. Nálunk most nem úgy van, mint régebben volt: először az ezredsegélyhelyre, aztán az egészségügyi alakulathoz, aztán a kórházba. Most kihozzuk a sebesülteket az első vonalból, s mindjárt visszük is át őket a Volgán.

Ezt olyan nyugodt hangon mondta, hogy Szaburov azt a hiábavaló és üres kérdést intézte hozzá, amelyet nem szeretett feltenni senkinek:

— És nem fél, amikor átkel? — s amit mondott, önmagát is meglepte.

— De félek — ismerte be a lány. — Amikor onnan áthozom a sebesülteket, nem félek, de amikor egyedül megyek vissza, akkor félek. Amikor egyedül van az ember, akkor ijesztőbb; ugye, ez természetes?

— Természetes — felelte Szaburov, s magában azt gondolta, hogy ő is saját zászlóalja környezetében, embereiről gondoskodva, mindig nyugodtabb volt, mint azokban a ritka pillanatokban, amikor egyedül maradt.

A leány melléje ült, lábát szintén a víz fölé lógatta, megérintette a százados vállát, és suttogva mondta:

— Tudja, mi a szörnyű?... Nem, nem tudja... Maga már idős hozzá, nem tudhatja... Szörnyű, hogy egyszer hirtelen megölnek, s utána nincs többé semmi. Nem lesz meg semmi abból, amiről álmodozni szoktam.

— Miből nem lesz semmi?

— Semmiből... Tudja, hány éves vagyok? Tizennyolc. Nem láttam még semmit. Semmit. Arról ábrándoztam, hogy tanulni fogok, és nem tanultam... Az volt az álmom, hogy Moszkvába utazom, és elutazom mindenhová, mindenhová... és nem voltam sehol. Az volt az álmom... — kissé zavarba jött, de aztán folytatta: — az volt az álmom, hogy valakit megszeretek, hozzámegyek, és ebből sem lett

semmi . . . És most néha félek, nagyon félek, hogy egyszerre mindez végképp semmivé válik. Meghalok, és mindebből nem lesz semmi, semmi . . .

— És ha már tanult és elutazott volna oda, ahova csak akart, és már férjhez is ment volna, azt hiszi, akkor nem lenne szörnyű? — kérdezte Szaburov.

— Nem — felelte a lány mély meggyőződéssel. — Lám, magának, tudom, nem olyan szörnyű, mint nekem. Hiszen maga már elég idős.

— Hány évesnek tart?

— Hát harmincötnek, negyvennek, eltaláltam?

— El — mosolygott Szaburov, s keserűen gondolta, hogy tökéletesen mindegy: céltalan lenne bizonygatni neki, hogy nem negyven, még csak nem is harmincöt éves, hogy ő sem tanulta meg azt, amit óhajtott, s ő sem járt ott, ahol kívánt volna, és még nem is szeretett úgy, ahogy szeretett volna.

— Látja — folytatta a leány —, magának ezért nem olyan szörnyű. De én nagyon félek.

Ezt annyira szomorúan s oly önfeláldozással mondta, hogy Szaburov szerette volna ott, abban a pillanatban, tüstént megsimogatni a haját, mint egy gyermeknek, és valami semmitmondó és meleg szót mondani neki, hogy minden jó lesz újra, s hogy nem történik semmi baja. De amint az égő városra pillantott, nem tudta kimondani ezeket a hiábavaló szavakat, csak egyet tett: szelíden megsimogatta a haját, de gyorsan visszahúzta kezét, nehogy a leány talán másképp értelmezze őszinte közeledését, mint aminek ő szánta.

— Ma megölték az orvosunkat — mondta a leány. — Mellette voltam, amikor meghalt . . . Mindig dühösködött, szidott mindenkit. Amikor műtétet hajtott végre, akkor is káromkodott, miránk is ránk kiabált. S tudja, minél több sebesült jött, s minél nagyobb volt a fájdalmuk, a doktor annál jobban szitkozódott. Aztán, amikor már ő maga haldoklott, és én áthoztam őt — haslövést kapott —, nagy volt a

fájdalma, csendesen feküdt, nem szitkozódott, és egyáltalán nem is szólt egy szót sem: hát igen, ennyi az egész. Akkor megértettem, hogy az orvos valójában nagyon jó ember lehetett. Azért szitkozódott, mert nem bírta nézni, hogy az emberek szenvednek, s amikor ő maga szenvedett, csak hallgatott, egy szót sem szólt, egészen haláláig, egy szót sem . . . Csak amikor sírva fakadtam, akkor mosolyodott el. Mit gondol, miért?

— Nem tudom — felelte Szaburov. — Talán azért, mert örült, hogy maga él és egészséges, hát elmosolyodott. De az is lehet, hogy nem ezért; nem tudom.

— Én sem tudom — mondta a leány. — Csak nagyon fájt érte a szívem, és különös érzésem volt: olyan erős volt, egészséges . . . Én mindig azt hittem, hogy előbb mindnyájunkat megölnek, engem is, és őt majd csak miutánunk, mindnyájunk után, vagy egyáltalán soha. S éppen fordítva történt.

A kis gőzös pöfögve közeledett a sztálingrádi parthoz, már csak két-háromszáz méterre volt tőle. Ebben a pillanatban a gőzös előtt süvítve vágódott a vízbe az első lövedék. Szaburov megrezzent, annyira váratlanul érte. A leány teljesen nyugodt maradt.

— Lőnek — jegyezte meg. — Egész idő alatt, amíg itt magával beszélgettem, mindig arra gondoltam: miért nem lőnek?

Szaburov nem válaszolt. Figyelt, és még a második lövedék becsapódása előtt tudta, hogy ez messze mögöttük vágódik majd be. A lövedék valóban vagy kétszáz méterre a gőzös mögött csobbant a vízbe. A németek a gőzöst úgynevezett tüzérségi villába fogták: egy lövedéket eléje, egyet mögéje küldtek. Szaburov tudta, hogy most megfelezik a villát, azután az így nyert távolságot ismét megfelezik, helyesbítik, a többi aztán, mint háborúban mindig, már csak szerencse dolga.

Szaburov fölállt, néhány lépést tett a mellvéd mentén, tenyerét szája mellé ernyőzve átkiáltott az uszályra:

— Maszlennyikov, adjon parancsot az embereknek, vessék le köpenyüket, és tegyék maguk mellé!

A katonák, akik mellette álltak a gőzösön, tudták, hogy a százados parancsa rájuk is vonatkozik: tüstént kigombolták köpenyüket, levetették, lábukhoz helyezték.

Valóban, a német tüzér — ahogy Szaburov előre látta — pontosan megfelezte a villát, s a harmadik lövedék csaknem közvetlenül a gőzös mellett csobbant a vízbe.

— Megjött a „ráma" — mondta a leány.

Szaburov a magasba nézett, s alacsonyan, közvetlenül a feje fölött megpillantott egy Focke—Wulf kéttörzsű német tüzérségi megfigyelő gépet, amelyet a fronton mindenütt „rámának" neveztek, mert törzsük furcsa alakja keretre emlékeztetett. Most már tudták, hogy miért lőnek olyan pontosan a német tüzérek. A gőzöst akadályozta haladásában a hozzákötött uszály. Nem maradt más hátra, mint kivárni azt az öt percet, amely alatt elérik a túlsó partot.

Szaburov a leányra pillantott. Csodálkozva vette tudomásul, hogy a leányt nyilván nem fogta el az az érzés, amely a veszély pillanatában oly gyakran vesz erőt az embereken: nem kívánt hozzábújni senkihez, nem akart feltétlenül valakihez szorosan odacsatlakozni. Ott állt nyugodtan, öt lépésre Szaburovtól, a mellvéd mellett, ahol a százados hagyta; némán várakozott, ahogyan megszokta, és mereven nézte a lába alatt tovaáramló vizet.

Szaburov odalépett hozzá.

— Ha úgy fordul, ki bír úszni a partra?

— Nem tudok úszni — válaszolta a leány.

— Egyáltalán nem?

— Egyáltalán nem.

— Akkor jöjjön közelebb — szólt Szaburov. — Látja, ott függ a mentőöv.

Oda mutatott, ahol a mentőöv lógott, s ebben a pillanat-

ban találat érte a gőzöst. Nyilván a gépházba vagy a kazánba vágott bele, mert egyszerre megrendült a hajó, mennydörgésszerű robajjal minden felborult, s a szerteszét zuhanó emberek leverték lábáról Szaburovot. Valami a magasba hajította, majd ledobta a vízbe. Egy másodperccel később, néhány hatalmas karcsapás után fölvergődött a víz színére. A gőzösnek az a része, ahol a kémény volt, Szaburovtól vagy húszlépésnyire fenékkel fordult fölfelé, mint valami óriási pohár; kéményével vizet merített, aztán lesüllyedt a mélybe.

Körös-körül a habokban emberek vergődtek. Szaburovnak az ötlött eszébe, milyen jó, hogy levétette az emberekkel köpenyüket. Vízzel telt meg a csizmája, lefelé húzta a lábát, s már-már arra gondolt, hogy lerúgja. Az uszály azonban, amelyet az ár feléje sodort, olyan közel ért hozzá, hogy jó katona módjára sajnálta csizmaját; úgy határozott, hogy csizmásan úszik az uszályhoz.

Mindez egy villanatban suhant át agyán, s a következő másodpercben néhány méternyire odább meglátta a leányt, aki éppen azon igyekezett, hogy belekapaszkodjék a gőzös egy roncsába, de elmerült. Szaburov néhány hatalmas karcsapással odaúszott hozzá, s amikor a leány újra felbukkant, megragadta zubbonyát. Szerencsére a folyó áramlása egyenesen feléje sodorta az uszályt; a százados összeszedte minden erejét, és szabad karjával néhány gyors csapást tett, hogy elérje.

Egy fél perc múlva már az uszályról feléje nyúló kezekbe kapaszkodott. Könnyedén az uszály oldalához húzta magát, majd a leányt is maga után vonta, s amikor meggyőződött róla, hogy erős kezek felsegítik az uszályra, maga is sietett gyorsan felkapaszkodni.

— Hála isten, százados elvtárs — mondta nagy örömmel Maszlennyikov, aki hirtelen ott termett mellette.

Szaburov ránézett. Maszlennyikov mezítláb volt, zubbony nélkül; éppen készült a vízbe ugrani, mert nem volt

benne bizonyos, hogy Szaburov saját erejéből eléri-e az uszályt.

— Várjon — mondta Szaburov, és a víz felé fordult.

A katonák egymás után úsztak oda az uszályhoz. Az utolsó volt a gőzös kapitánya. Fölkapaszkodott az uszályra, prüszkölt egyet, megrázta magát, és még mélyebbre húzta szemére töredezett ellenzőjű tengerészsapkáját, amely, ki tudná megmondani, hogy is maradt meg a fején.

A partról, a folyás irányára rézsút, pöfögve kis vontató igyekezett feléjük.

— Készüljetek a vontatásra! — kiáltotta egy dörgő volgai basszus.

A következő pillanatban vékony zsinórra kötött homokzsák szelte át fütyülve a levegőt, s az uszályra vágódott. A katonák egyszerre húzni kezdték a kötelet.

Messze az uszály mögött még több lövedék csapódott a vízbe, aztán minden elcsendesedett: a meredek part közvetlen közelébe érkeztek, és ez akadályozta a németeket a célzásban.

— Számolja meg az embereket — mondta Szaburov Maszlennyikovnak —, és öltözzék fel. Csak nem akar így állni itt mezítláb?

Maszlennyikov zavartan pillantott mezítelen lábára, majd gyorsan fölrántotta a csizmáját.

Egy katona a köpenyét Szaburov vállára kanyarította.

— A leánynak adja — mondta Szaburov —, hol van?

A leány ott ült néhány lépésnyire tőle, már köpenyben, amelyet valaki ráterített, s mint aki teljesen elfeledkezett róla, hogy bőrig ázott, női gondossággal nyomkodta ki hosszú hajából a vizet, fürtjeit kis öklére csavarva. Szaburov oda akart menni hozzá, de ekkor Maszlennyikov megérintette a vállát.

— Nos?

— Nyolc ember hiányzik — jelentette suttogva Maszlennyikov, s arcán fájdalom tükröződött: még csak most

érnek a partra, még harcban nem is vettek részt, s már elvesztettek nyolc embert.

A bárka a kikötőhöz kanyarodott. Innen már nemcsak a tüzérségi lövedékek robbanását hallották, hanem egész közel géppuskák ropogását is. Ez meglepte Szaburovot, mert nem tudta, tulajdonképpen mi a helyzet a városban. A géppuskák tőle legfeljebb két-három kilométernyi távolságban kelepeltek.

Az izgatott emberek kitódultak a partra. Szaburov elengedte őket maga mellett. A leány az elsők között sietett tova. Amikor eszébe jutott, a leány már elhagyta az uszályt és a kikötőt. A százados és Maszlennyikov utolsónak szállt ki az uszályból.

4

Éjszaka vihar kerekedett. Szaburov tíz órára utolsó századát is áthozta a folyón, s ekkor már körös-körül olyan volt a kép, mint valami komor, fantasztikus festmény. A Volga zúgott és tajtékzott; az éjszaka kárpitja előtt, körös-körül, az egész látóhatáron bíborló tűzoszlopok emelkedtek a magasba, s valahol fönt, a fekete égboltba veszve, vörös fények cikáztak. A villámok fénye láthatóvá tépte ki a vaksötétből a part egyes részeit, megvilágította a lerombolt házak furcsa romjait, az égnek meredő ormokat, a hatalmas benzintartályokat, amelyek úgy lapultak ronggyá, mintha hatalmas marok gyűrte volna őket össze. Ferdén az ember arcába vágva, nagy cseppekben zuhogott az eső.

A parton, a félelmetes sötétségben alig lehetett eligazodni a romok és a törmelékek között; az emberek csak tapogatózva és hang után találták meg egymást, körös-körül zengett minden, s a magasból szüntelenül zuhogott alá az eső.

Szaburov az utolsó fordulóval áthozta a tábori konyhát

és az élelmiszeres kocsikat is. Arra azonban gondolni sem lehetett, hogy ebben a sötétben és zűrzavarban meleg ételt készíttessen. A szolgálatvezető tiszthelyettesek, akik az élelmiszert szállító kocsik köré sereglettek, megkapták embereik adagját, s a sötétségben tapogatózva osztották ki közöttük. Az eső és a szél elől szinte sehol sem volt menedék, minden átázott: a deszkák, az ereszek, a romok.

A közelben már elhallgatott a géppuskaropogás, amelyet Szaburov napnyugtakor hallott; csak néha-néha roppant egy-egy váratlan sorozat, de aztán csönd volt újra. Valahol messze, jobbra és balra, szakadatlanul dörögtek az ágyúk, s az ágyúk bömbölésébe égzengés vegyült.

Szaburov nagyon jól tudta, hogy az igazi veszedelem hajnalban tör rájuk, mégis nagyon szerette volna siettetni a hajnalhasadást, akkor legalább tájékozódni lehet, meglátható, hol vannak, mi van körülöttük, és merre menjenek.

Pontosan éjjel tizenkettőkor, amikor Szaburovnak végre sikerült elhelyeznie századait a part menti, rommá lőtt utcákban, s amikor a halálosan kimerült emberek már elszenderedtek vagy aludni próbáltak, megérkezett Babcsenkótól az összekötő, és a hadosztályparancsnokhoz hívta.

A hadosztályparancsnokság ugyancsak itt volt, a parton, tízpercnyi járásra Szaburovtól. Ideiglenesen egy épület magas boltozatú pincéjében helyezték el, amelynek teteje ferdén nyúlt egy szakadék fölé. Elég mélyen volt a mesterséges barlang, amelyet földbe ásott betonoszlopok vettek körül. Itt világot is gyújthattak, a pincét egy karóra akasztott „denevérlámpa" világította meg, s gyakran villantak a zseblámpák is, amelyeket lépten-nyomon elővettek, ha valamit fel kellett jegyezni, vagy a térképre vetni egy pillantást.

Szaburov szeme a vaksötét után még a „denevér" fényét sem bírta el, nem tudta megkülönböztetni egymástól az egyes alakokat, bár a morajlás elárulta, hogy sokan vannak a pincében.

— Szaburov — hallotta Babcsenko hangját.

— Nos, most már mindenki itt van — mondta egy másik hang, amely ismerős volt Szaburovnak.

Odapillantott, s látta, hogy Babcsenko mellett ott áll a hadosztály parancsnoka, Procenko ezredes, akit már régóta jól ismert, de már csaknem másfél hónapja nem látott, azóta, hogy az ezredes Voronyezs alatt súlyos sebet kapott, és kórházba került. Procenko csak nemrég tért vissza a hadosztályhoz, egy héttel azelőtt, hogy a hadosztályt ide irányították. Szaburov ezt tudta, de mind ez ideig nem találkozott Procenkóval. Az ezredes, aki senki iránt sem volt közönyös, sőt olykor valósággal nyájas is ahhoz, aki régen szolgált a hadosztályában, a sötétből néhány lépést tett előre a „denevér" felé, megveregette Szaburov vállát, és megkérdezte:

— No, hogy vagy, Alekszej Ivanovics? Még mindig jó erőben?

— Még mindig jó erőben — felelte Szaburov.

Procenko mindazokat, akiket régóta ismert, még a rajparancsnokokat is, szerette kereszt- és apai nevükön szólítani, hogy a többiek előtt ezzel is hangsúlyozza régi, bajtársi viszonyát minden veteránhoz, rangra való tekintet nélkül.

— Jó erőben — mosolyodott el Procenko —, hát jó erőben vagyok én is. Rendben van. — Odafordult valakihez, akit a sötétben nehéz volt felismerni: — Régi barátok vagyunk, tábornok elvtárs, már Moszkva alatt is együtt voltunk...

Aztán a baráti hangból szigorúan szolgálati hangba csapott át, még egyszer megkérdezte, megjelent-e minden berendelt parancsnok, s hozzáfogott az éjszakai feladat ismertetéséhez. Az éj folyamán le kellett váltani annak a hadosztálynak maradványait, amely a németek fő támadásának irányában volt elhelyezve. Babcsenko ezredének éjszakai rohammal ki kellett vernie a németeket a gyártelep széléről, ahol a mai nap folyamán leginkább megközelítették a Vol-

gát, s ahonnan Szaburov este a közeli géppuskaropogást hallotta.

Procenko — mint mindig — most is részletesen és pontosan ismertette a feladatot, ceruzájával végigszántott a gondosan összehajtogatott tiszta térképen, azután elbocsátott két parancsnokot, azét a két ezredét, amelyeknek ma éjjel csak állásukat kellett elfoglalniok, majd Babcsenkóhoz fordult:

— Érted, Filipp Filippovics, mi a feladatod?

— Végrehajtjuk — felelte Babcsenko.

— Minden zászlóaljhoz adok neked a hadseregtől parancsnokokat, akik ismerik a várost és a helyzetet. Parancsnok elvtársak! — fordult meg Procenko.

A sötétből előlépett a három parancsnok: két főhadnagy és egy százados.

— Álljanak az alezredes rendelkezésére. A helyzet nehéz — mondta Procenko, kemény pillantást vetve Babcsenkóra. — Nagyon nehéz... Éjszakai harc ismeretlen városban. Erre nehéz receptet adni. Mennél több a küzdő, annál nagyobb a zűrzavar, s annál több a veszteség. A fontos a váratlan rajtaütés és az elszántság, nem a szám. Érti, Babcsenko elvtárs? — mondta Procenko szilárdan, ezzel szinte megelőzve Babcsenko valószínű elhatározását, amelyet előre látott, de nem tartott helyesnek. — Ma éjszaka egyetlen zászlóaljjal fog harcolni, kettőnek pedig készen kell állnia, hogy hajnalban támogatásra siessen, és visszaverje az ellenlökést. A rohamot bízza Szaburovra.

Babcsenkótól Szaburovhoz fordult, így folytatta:

— Ön is vésse jól emlékezetébe: éjjel nem a tömeg, hanem a váratlan rajtaütés számít, mint Voronyezsben. Emlékszik Voronyezsre?

— Igenis.

— Jól emlékszik?

— Igenis.

– Nos, akkor jó. Legyen olyan a magatartása, mint Voronyezsben volt, vagy még jobb. Ez az egész bölcsesség.

Procenko a hátrább álló férfihoz fordult, aki eddig szótlanul hallgatta az ezredes szavait. Szaburov most jobban megnézte. Nedvesen csillogó fekete bőrköpeny volt rajta, amelyet tábornoki zöld rangjelzés díszített. Nyilván már korábban megadott Procenkónak minden utasítást, s most csak azt hallgatta, hogyan továbbítja rendelkezéseit az ezredes.

– Van parancs számomra, tábornok elvtárs? – kérdezte Procenko. – Elbocsáthatom a parancsnokokat?

– Rögtön – felelte a tábornok, és a fénykörbe lépett.

Szaburov most egészen jól szemügyre vehette. Középtermetű férfiú volt, nagy, nehéz oroszlánfeje, szemöldöke alól figyelve szegeződő, súlyos pillantású szürke szeme, kemény álla és egész arckifejezése valami különös, hajthatatlan akaraterőre vallott, s ezt mutatta rajta minden: a szeme, lehajtott feje, határozottan előrehajló alakja. Szaburov azt hitte, hogy most azonnal komor és éles szavakat fog hallani, de a hang, amelyen a tábornok megszólalt, váratlanul tiszta csengésű, nyugodt volt.

– Vett részt utcai harcokban? – kérdezte Szaburovtól.

– Igenis.

– Műszakiakat, géppisztolyosokat előre, a legjobb lövészeket előre. Megértette?

– Értettem.

– És maga is legelöl. Ilyen esetekben nálunk, Sztálingrádban, ez így szokás.

– Nálunk, a hadosztálynál, szintén így szokás – szólt Szaburov, s válaszának csengése önmagát is meglepte, mintha csak valami polgári személlyel, nem pedig a hadosztalyparancsnokkal beszélne. Még azt is elfelejtette, hogy a „tábornok elvtárs" szavakat hozzátegye. A tábornok arca kifejezéstelen maradt. Lehetetlen volt meglátni rajta, tetszett-e neki a válasz vagy sem.

— Elengedhetem a parancsnokokat? — kérdezte újra Procenko.

— Igen, elmehetnek — mondta a tábornok.

Szaburov kifelé haladtában magán érezte a tábornok fürkésző tekintetét, amely őt kísérte, s még hallotta Procenko utóbbi, hangosabban ejtett szavait, amint a tábornok kérdésére válaszolt:

— Megbirkózik vele . . .

Szaburov úgy gondolta, hogy ezek a szavak nyilván őrá vonatkoznak.

Szaburov a sötétben Babcsenko nyomában lépkedve megkérdezte tőle, mégis mikor ad neki új politikai tisztet a korábbi helyett, akit, mivel tífuszban megbetegedett, útközben letettek a vonatról.

— Talán majd szülök neked egyet, jó? — válaszolta nyersen Babcsenko. — Az első század politikai tisztje teljesíti feladatát, vagy nem?

— Teljesíti — válaszolta Szaburov olyan hangon, hogy ebben az egy szóban benne volt mindaz a kellemetlenkedés, amit a kérdésre oda akart vágni, de Babcsenko fel sem neszelt a bántó hanghordozásra.

— Nos, ha teljesíti, hát teljesítse ezután is.

Hallgatva tettek vagy negyven lépést. Szaburov nem szerette, nem tartotta valami nagyra Babcsenkót, de becsülte benne a személyes bátorságot, azonkívül mégiscsak ezredparancsnoka volt, az az ember, akivel együtt indul harcba egy óra múlva. Nem mintha félt volna, de izgalmában, amely most a szokottnál erősebben fogta el ez előtt az éjszakai harc előtt, valahogy szeretett volna Babcsenkótól olyasmit hallani, ami megkeményíti a szívét.

— Mit gondol, alezredes elvtárs, minden jól végződik vajon?

— Én nem gondolkozom, és önnek sem tanácsolom, hogy gondolkozzék. Megkapta a parancsot? Meg. Gondolkozni ráérünk holnap is, amikor már teljesítettük.

Szárazon, szokott módján mondta, és ahogy máskor sem, most sem értett meg semmit abból, ami alárendeltjeinek lelkében végbemegy. Szaburovnak pedig ezek után elment a kedve bármit is kérdezni.

Amikor Szaburov visszatért zászlóalja körletébe, kiderült, hogy ordonánca, akit harmincéves létére mindenki egyszerűen csak Petyának nevezett, a barakk romjai között már valami parancsnoki harcálláspontfélét rendezett be; igaz, hogy négykézláb kellett bemászni, viszont aránylag száraz volt, és világítani is lehetett benne.

Szaburov magához hívatta Maszlennyikovot, Parfenov politikai tisztet, aki a zászlóalj politikai tisztjét helyettesítette, és mind a három századparancsnokot: a nagy bajszú, hosszú lábú, Csapajevre emlékeztető Gorgyijenkót, az alacsony Vinokurovot és a nyugodt, nehézsúlyú, szibériai Potapovot, aki nemrég érkezett a zászlóaljhoz a tartalékból. Szaburov egy félórát adott a parancsnokoknak, hogy minden századból kiválasszanak ötven-ötven géppisztolyost és mesterlövészt.

— Előttünk — magyarázta, amint szétterítette a város térképét — egy tér van. Túlsó oldalán házak, amelyeket a németek már elfoglaltak: három nagy ház, mindegyik valami fél háztömb kiterjedésű. Ezeket a házakat ma éjjel vissza kell foglalnunk — folytatta, s e szavak jelentőségét csak azzal emelte ki, hogy minden szó után szünetet tartott, mintha csak pontot tett volna utánuk. — Az erőket három részre osztja: a bal oldali házat a tér megkerülésével Gorgyijenko foglalja el csoportjával, a jobb szélső házat — ugyancsak megkerüléssel — Parfenov veszi be, és szembe, a téren keresztül, ő maga indul...

A parancsnokok szótlanul hallgatták.

— Ön — fordult Szaburov Maszlennyikovhoz — tartalékban marad, s amikor eléri első vonalunkat, megáll, elhelyez mindenkit, aki nem jön velünk, s megvárja a hajnalt. Az embereket úgy helyezze el, hogy hajnalban, amint mi

kiverjük a németeket, önök már egészen közel legyenek, és támogathassanak minket. — Megértette, Maszlennyikov?

— Értettem — mondta Maszlennyikov, némi keserűséggel, mert elégedetlenkedett, hogy már az első feladat végrehajtásánál tartalékban hagyják.

A támadásig hátralevő félóra alatt Szaburov végigjárta a sötétben megbúvó három századot; emlékezett mindazokra, akik vele együtt küzdöttek Voronyezs alatt, egyenként magához hívta őket, hogy ebben az első, méghozzá éjszakai harcban lehetőleg mennél több veterán vegyen részt. Még ha nagyon sok embert veszít is ez éjszaka, a veszteség csak nőni fog, ha a házakat reggelig nem foglalja el, s napvilágnál kénytelen rohamozni.

Szaburovnak a második századnál járt ában eszébe jutott az a katona, akivel Eltonban beszélgetett. Azt gondolta, hogy ez az idősebb, nagy bajszú, nyugodt ember valamikor talán merész vadász volt, s bizonyára ügyes lesz majd az éjjeli harcban.

— Konyukov — mondta hangosan.

— Konyukov jelen! — kiáltotta fülébe a katona, aki szinte a földből nőtt ki.

— Konyukovot is vegye be — mondta Szaburov Potapovnak. — Szintén jön.

Félóra múlva a századok lassan megkezdték az előnyomulást, esőben, fölfelé a leégett, mérges-maró füstöt árasztó utcákon; elöl haladtak a kiválasztott rohamosztagok.

Zsuk, a kis fekete főhadnagy, akit Szaburov mellé rendeltek ki, az épületek mögött vezette a zászlóaljat azon az utcán, amelynek homlokzata ezen az éjszakán frontvonal volt. Amott kiterjedt tér; túlsó felén félszigetekként nyúlt ki a sötétben alig látható három épület, amelyeket a németek elfoglaltak. A térnek innenső szélén voltak annak az ezrednek maradványai, amely nappal ide vonult vissza. Az ezred parancsnoka elesett, a politikai tiszt szintén. Most egy százados, az egyik zászlóalj parancsnoka volt az ezred-

parancsnok, a főhadnagy pedig, aki Szaburovot vezette, mint kiderült, az ezred ideiglenesen kinevezett törzsparancsnoka volt. Feladata most már tulajdonképpen befejeződött, de miután az ezredparancsnokkal kissé oldalt lépett és suttogott neki valamit, visszatért Szaburovhoz; elmondta, hogy ismeri azokat a házakat, amelyeket el kell foglalni, s ha Szaburovnak nincs ellenvetése, velük megy. Szaburov nem ellenezte, sőt örült, bár kissé meglepte a főhadnagynak ez az önfeláldozása. Zsuk, mintha csak kitalálta volna, mit gondol, megszólalt:

— Elkísérem. Ha engedtük odaveszni, akkor kötelességem, hogy visszaszerezni is segítsek.

Szaburov kijelölte azokat a helyeket, ahonnan a három rohamcsoportnak indulnia kell. A tér közepén ő lendül előre. Az ő keze alatt volt a legtöbb ember, viszont szemtől szembe kellett támadnia, keresztül a tér egész szélességében; itt az egyetlen fedezék a térképen feltüntetett kerek szökőkút volt, amely ott sötétlett előttük.

A támadás előtt Szaburov még egyszer magához hívatta Gorgyijenkót és Parfenovot. Zsebéből elővette a dobozt, amelyben még négy féltve őrzött cigaretta volt, egyet megtartott magának a harc utánra, aztán mindkettőjüknek odanyújtott egyet-egyet, a harmadikat ő vette szájába. Leguggoltak, magukra borították köpenyük szárnyát, és sorban rágyújtottak. Aztán óvatosan eltakarva a tüzet — a cigarettát a markukból szívták —, mindhárman felemelkedtek.

Mit mondhatott volna nekik? Törjenek előre? Maguk is tudták, hogy ez a kötelességük. Ne féljenek a haláltól? Fölösleges, éppen úgy féltek tőle, mint ő maga. Mondja nekik azt, hogy ezt a házat el kell foglalniok bármi áron? ... De hiszen ha nem kellene, akkor nem volna szükség rá, hogy az emberek ebben a szuroksötétben nekimenjenek az ismeretlennek és a halálnak. Természetes, hogy ez feltétlenül kell. Szavak helyett gyors mozdulattal vállon fogva, magához vonta a magas Gorgyijenkót és az alacsony, vézna Par-

fenovot, hosszú, izmos karjával mindkettőt magához szorította, s aztán, ismét csak szótlanul, eleresztette őket.

Amikor eltűntek a sötétben, valahogyan már nem önmagára gondolt, hanem rájuk: látja-e még őket valaha? Hogy látják-e még azok őt, eszébe sem jutott.

A következő percben megindult osztagával ő maga is. Ötven vagy hatvan lépést haladt előre a téren hangtalanul, izgalmában visszafojtva lélegzetét, hátha meghallják a németek. Aztán a németek felől egyszerre csak felkattogott egy géppisztolysorozat, a téren keresztül-kasul suhantak elő az első fényjelzős lövedékek, azután egymás után felröppent két kis fehér rakéta, néhány pillanatra megvilágították a tér egy kis darabját, amelyből fekete foltként emelkedett ki a szökőkút, meg Szaburovtól jobbra és balra az emberek, akik a váratlan fényvillanásra hasra vágódtak, s a kövekhez lapultak. Szaburov felugrott és előrerohant. Hátulról, a német tüzelésre válaszolva, felugattak a mi aknavetőink, és hosszú sorozatokban kelepeltek a Makszimok. A feje fölött innen is, onnan is egyszerre annyi fényjelző lövedék röppent keresztül-kasul a levegőben, hogy Szaburovnak az a furcsa gondolata támadt, nem ütköznek-e össze a lövedékek.

Ezután az időt és az életet már csak méterekben lehetett mérni . . .

Egész végtelenségbe telt, amíg Szaburov fölugrott, magával rántva az embereket, néhány lépést rohant előre, aztán újra levágódott, s a földhöz lapult. A német aknavetők is tüzet nyitottak. Az aknák hol előtte, hol mögötte robbantak, felszaggatták a kövezetet. Az eső, amely kis időre elállt, most újra zuhogott, villámcsapások és aknarobbanások váltogatták egymást. Egy akna közvetlen közelében robbant fel. Szaburov előrelendült, földre vetette magát, éles fájdalom hasított belé, úgy megütötte magát, s csak a következő pillanatban, amikor újra fölemelkedett, és megragadott valami előtte állót, egy villám hirtelen fellobbanó

fényénél látta meg, hogy a szökőkúthoz lapulva mindkét kezével a kút gyermek-kőalakjába kapaszkodik. A szobor fejét és törzsének felét elvitte egy ágyúlövedék, Szaburov a kőlábakat fogta.

Ez a nagy, kerek szökőkút, amely most fedezéke volt, egyúttal váratlan akadálynak bizonyult. Bármilyen félelmetes volt is itt maradnia, még szörnyűbb volt megtenni azt a száz métert, amely a támadókat a háztól elválasztotta. A katonák a szökőkút mögött kerestek fedezéket, s kis ideig sehogy sem tudták rászánni magukat, hogy továbbtörjenek. Szaburov többször egymás után előrekúszott a szökőkút mögül, magával rántott néhány embert, aztán visszatért a többiekért. A géppuskasorozatok miatt egyre inkább a földhöz kellett lapulniok, bár veszteségük eddig szinte elenyésző volt.

— Lám, hogy fütyörésznek — mondta egy hang mellette, amikor egy sorozat ismét a földre kényszerítette őket. — Fütyörésznek — ismételte a hang, mintha bizony csak valami tűzijátékot néznének.

Szaburov ráismert, ez Konyukov.

— Szörnyűbb, mint az az előbbi német háború volt? — kérdezte tőle, fejét feléje fordítva, de fel nem emelve a földről.

— Nem — felelte Konyukov —, egyáltalán nem. Drótakadály lesz-e?

— Nem lehet.

— No, akkor semmi baj. Pedig megesett, hogy tizenkét sorban volt kifeszítve. Vágni sem győzte az ember — mondta Konyukov olyan ember nyugodt hangján, aki valami hosszú elbeszélésbe kezd.

Ebben a pillanatban bevágott egy akna, mindketten a földhöz lapultak.

— Utánam! — kiáltotta Szaburov, amikor a német géppuska tapogatózva, kissé balra irányította a tüzét.

S újra rohantak néhány lépést előre.

Még vagy öt percig ment ez így. Szaburov félelemmel vegyes örömmel állapította meg, hogy — amint akarta is — magára vonta a német ellenlökést, Gorgyijenko és Parfenov meg ezalatt kétoldalt észrevétlenül már megközelíti a házakat az udvarok felől. Mindez nagyon szép lett volna, ha a fényjelzős lövedékek szakadatlan fehér, sárga, zöld özöne nem olyan félelmetes.

Az utolsó tizenöt méteren már senkit sem kellett mozgásra bírni. Kivárták még egy géppuskasorozat végét, aztán valamennyien egyszerre elszántan rohantak a tisztán kivehető házak felé. S most már legyen ott akárki — német vagy sátán —, egészen mindegy, minden jobb volt, szívvidítóbb, mert nem olyan félelmetes, mint ez a csupasz tér, amelyen idáig kúsztak. Az a kívánság — mennél inkább közeledik a támadó a céljához, ez annál erősebben erőt vesz rajta —, hogy szuronyrohamra menjen, kezével érhesse el a németet, ösztönösen ragadta magával és vitte előre őket.

Amikor Szaburov rohanva a ház falához ért, kiderült, hogy a földszinti ablakok nagyon magasan vannak. Ekkor ordonánca, Petya, hozzáugorva fölemelte. Szaburov megkapaszkodott a párkányban, hatalmas erővel egy kézigránátot vágott az ablakba, aztán leszökkent vissza, az utcára.

Belülről hatalmas robbanás hallatszott. Petya újra fölemelte Szaburovot, aki lovagló ülésbe vetette magát az ablakpárkányon, s kezét nyújtogatta Petyának. A legény fölugrott, ő is nyújtotta a kezét valakinek, aztán hárman-négyen rohantak be a ház belsejébe. Szaburov, a németektől még a háború elején átvett szokás szerint, minden eshetőségre számítva, vaktában, csípőmagasságban legyezőszerűen leadott egy sorozatot géppisztolyából. Valaki egészen a közelében felkiáltott, beljebbről nyögések hallatszottak...

Szaburov találomra átrohant a szobán, kilökte maga előtt az ajtót: a folyosóra ért. A folyosó egészen sötét, ablaka nem volt, s jobbra és balra, két végén, egy-egy karbidlámpa

pislákolt; a németek hagyták égve. Távolabb, a folyosó sarkában egy ajtóból egyszerre több ember ugrott elő, Szaburov inkább érezte, mint tudta, hogy németek, s előreugorva, a folyosó hosszában géppisztolysorozatot adott le rájuk. Néhány rohanó felbukott, egyikük botladozva és hadonászva egészen Szaburovig jutott, s csak közvetlenül előtte vágódott el, a legutolsó pedig a falon tapogatózva elsurrant Szaburov mellett, s beleütközött valakibe, aki dühödt örömmel oroszul kiáltott fel: „Aha, a kezembe kerültél!"

Szaburov dulakodás zaját hallotta maga mögött, aztán csak úgy futtában vetette oda: „Petya, utánam!", s rohant előre végig a folyosón.

A következő félórában gomolygó zűrzavar volt az egész. Szaburov harcosai és a németek összekeveredve, minden célzás nélkül tüzeltek a géppisztolyokkal, kézitusára mentek, ismét lőttek, kézigránátokat dobáltak. A rendetlen rohangálásból és abból, ahogy a németek az emeletről le, majd vissza száguldoztak, világos volt, hogy erőt vett rajtuk a félelem; és amit a harcosok kívántak, amikor ott lapultak a tér kövezetén, hogy szuronyvégre és kézitusára kapják a németet, most valóra vált.

A harc fokozatosan terjedt át befelé az udvarra, aztán elnémult. A németek vagy elestek, vagy elrejtőztek, vagy menekültek. A szomszédos utcán felállított aknavetőik lőni kezdték a házat, ami azt jelentette, hogy a ház most már újra a mienk.

Derengett. Szaburov összekötőket küldött Gorgyijenkóhoz és Parfenovhoz; abból ítélve, hogy honnan és hogyan tüzeltek a németek, nyilván nekik is sikerült elfoglalniuk a jobbra és balra levő két házat.

Amikor már egészen kivilágosodott, megjelent végre Zsuk főhadnagy is, sántikálva. Mögötte három harcos öt hátrakötött kezű németet kísért.

— Hát itt vannak ... Képzeld, a kazánházban egyenesen belebújtak a kazánba — mondta olyan őszinte csodálkozás-

sal, amely mindig kitör az orosz emberből, amikor a német furfangjával kerül szembe. — Képzeld, a kazánba — ismételte, láthatóan nagy elégedettséggel, hogy mégis megtalálta ezeket a ravasz németeket.

Szaburov is örült, annak is, hogy Zsuk él, meg annak is, hogy foglyokat ejtett, de lába majdnem összecsuklott a fáradtságtól; leereszkedve az első, keze ügyébe kerülő székre, megtörölte verítékes homlokát, és csaknem közönyösen mondta:

— Úgy, szóval a kazánban ...

— A kazánban — mondta most már harmadszor is nagyon elégedetten Zsuk. — Mi a parancsa, mit csináljunk velük?

— Az ezredéhez megy? — kérdezte Szaburov.

— Igen.

— Vegyen maga mellé géppisztolyosokat, és a foglyokat vigye oda, aztán adják őket tovább.

— Igenis, elviszem őket hozzánk — mondta örömmel Zsuk —, géppisztolyosokra azonban nincs szükségem. Tőlem úgysem tudnak megszökni.

Szaburov, ezt hallva, valóban meg volt győződve, hogy a németek nem szöknek meg tőle, de aggódott is, vajon eljutnak-e egyáltalán a főhadnaggyal a parancsnokságra.

— Odaviszi őket? — kérdezte.

— Hát hogyne, persze hogy odaviszem ... — válaszolta Zsuk azon a semmiképpen sem természetes hangon, amelyen azok szólnak, akik képtelenek hazudni, s nehéz esetekben különösen igazmondónak akarnak látszani. — Ön itt már többé-kevésbé ismeri az egész helyzetet?

— Többé vagy kevésbé — válaszolta Szaburov.

— Nos, akkor hazamegyek — mondta Zsuk —, de nem búcsúzom, még eljövök önökhöz vendégségbe.

— Jöjjön — mosolygott Szaburov. — Addig itt majd találok szállást magamnak. Nos, hát csak menjen.

Zsuk már megfordult, de távozóban még visszaszólt:

— Csak itt lent verjen tanyát, azt tanácsolom; az eme-

leten nagy a huzat. A németek ahogy észreveszik, hogy fent üt tanyát, azonnal kiverik az egész ablakot falastul, ebben biztos lehet.

Szaburov ideiglenes harcálláspontjául valóban egy alagsori, egyébként elég világos és nagy szobát választott. Amikor leült egy pillanatra, s összeráncolt homlokkal töprengett, mit is tegyen ezután, valósággal bebukott Konyukov; egy foglyot vonszolt maga után, egy vörös hajú, már nem fiatal németet, aki körülbelül egyidős lehetett vele.

— Elkaptam, százados elvtárs — jelentette röviden Konyukov —, elkaptam. Elkaptam és idehoztam önhöz...

Konyukov diadalmas arcot vágott. Akárcsak Zsuk, ő is hátrakötötte a német kezét, de azért jóindulattal veregette vállon. A német az ő zsákmánya volt, s Konyukov úgy bánt vele, mint gazda a jogos tulajdonával. Szaburov a rangjelzésről látta, hogy a fogoly őrmester, tört német nyelven néhány kérdést intézett hozzá. A német rekedt, fojtott hangon válaszolt.

— Mit mond? Mit beszél? — vágott a német szavába Konyukov kétszer, háromszor is.

— Mond mindent, amit csak kell — szólt Szaburov.

— Rekedt... Lám, tüstént elveszti a hangját — jegyezte meg elégedetten a küzdelemtől még mindig lihegő Konyukov. — Egy kicsit bizony megszorongattam a torkát. Vagy két hétig nemigen fog beszélni, de lehet, hogy egy hónap is beletelik — tette hozzá, s bíráló tekintettel mérte végig a németet.

— Te milyen rendfokozatot értél el a régi hadseregben?

— Őrmester voltam — válaszolta Konyukov.

— Hát ő is őrmester — mondta Szaburov.

— Csak? — húzta el csalódottan a szót Konyukov. — Én meg azt hittem, hogy ezredes.

— Miért éppen ezredes?

— Hát amennyi ezüst van rajta... Azt hittem én bizony, hogy talán ezredes, és csínján kell vele bánni... de ha

tudtam volna, vigye el az ördög, bizony megfojtottam volna . . . meg én . . .

A visszaszerzett területen fokozatosan kialakult minden. Összeszedtek vagy tizenegy foglyot, s egy pincekamrában helyezték el őket. Gorgyijenkótól a szomszéd házból már idevezették a távbeszélőt. Az összekötők jelentették, hogy Maszlennyikovnak hamarosan meg kell érkeznie a zászlóalj többi részével.

Az alagsori ablakokban a géppuskások és géppisztolyosok helyezkedtek el, az ablakokat telerakták kövekkel, bútorokkal, mindenfélével, ami a kezükbe került. Az oldalfalnál, ahol Szaburov kijelölte a helyét, nagy buzgalommal ásták a tüzelőállásokat az aknavetők számára. Arra még csak gondolni sem lehetett, hogy az éjszaka beállta előtt idevontathatják a konyhát. Szaburov elrendelte, hogy a zárolt készletből vegyenek elő élelmiszereket. A figyelő, aki a ház falán felkapaszkodott a magasba, egészen az üszkös tető alá, jelentette, hogy a németek a közeli utcákban vannak.

Gorgyijenko azt telefonálta, hogy nála minden rendben van, négy foglyot ejtett, s további parancsot várva, megerősíti állását. Szaburov azt válaszolta, hogy az egyetlen parancs: erősítse meg állását minél gyorsabban.

Végre, amikor Parfenovtól is odavezették a távbeszélőt, Szaburov fölvette a kagylót.

— Grigorjev hadnagy jelentkezik — mondta a vonal másik végén egy vékony, fiatal hang.

— Parfenov hol van?

— Nem jöhet a készülékhez.

— Miért nem?

— Megsebesült.

Szaburov letette a kagylót. Ekkor már előtte állt lelkendezve és boldogan Maszlennyikov.

— Itt találtak el, amikor jöttem — mondta diadalmasan, s csizmanadrágjának buggyára mutatott, amelyen lyukat ütött egy golyó.

Szaburov elmosolyodott.

— Ha mindig ilyesmin fog felvidulni, akkor, azt hiszem, igen gyakran lesz vidám. A jelekből ítélve, Sztálingrádban nemegyszer kell majd varrni valamit az egyenruháján. Nos, meghozta az embereket?

— Meg.

— Remélem, nincs veszteség?

— Három sebesültünk van.

— Ez még szerencse... Nekem azonban, pajtás, huszonegy emberem esett el — súgta Maszlennyikov fülébe. — Maradjon itt, rögtön visszajövök.

Maga mellé vette Petyát, s a földszinti folyosón átment az épület jobb szárnyára, egy falba tört lyukon kimászott, és a ritkás, elsenyvedt fák mögött keresve fedezéket, átszaladt a szomszéd házba.

A németek nyilván nem vették észre rögtön, s feje fölött csak néhány magános lövedék süvített el.

Parfenovot abban a szobában találta, ahol Grigorjev hadnagy ült a telefon mellett. Parfenov a földön feküdt. Feje alá két tábori hátizsákot tettek: az övét és még valakiét. Már csaknem elvérzett. Egy nagy aknaszilánk felszakította a hasát. Amikor Szaburov belépett, ránézett, szomorú tekintetéből látszott, hogy megismerte, de nem szólt egy szót sem.

Szaburov nagyon sajnálta Parfenovot, mint ahogyan mindig különösen szánjuk azokat, akik az első összecsapásban esnek el. Szaburov úgy tudta, hogy Parfenov a háború kezdetétől fogva mint politikai tiszt szolgált a hadseregben, valahol a nyugati fronton. Alacsony, vékony ember volt, arca egyszerű, barna szemének pillantása gyöngéd, parancsoláshoz, kiabáláshoz, rendelkezéshez nem értett, s most oly férfiasan, oly nyugodtan viselkedett, oly egyszerűen, némán, egyetlen panaszos szó nélkül haldoklott, hogy Szaburov akaratlanul is közelebb lépett hozzá; valami nagyon-nagyon meleget, nagyon szépet akart mondani neki.

Parfenov rettenetes, még be nem kötözött nyílt sebére tekintett, és az jutott eszébe, Parfenovnak talán jobb is, hogy már arra sincs ereje, hogy felemelje fejét, és megnézze sebét. Parfenovhoz hajolt, majd leguggolt melléje, egészen közel hajolt az arcához, kisimította homlokából összetapadt, verítékes haját:

— Hogy vagy, Parfenics? — kérdezte.

Parfenov láthatóan félt megszólalni, mert akkor szét kellene nyitnia összeszorított fogát, s ha ezt teszi, felkiált a fájdalomtól. Nem válaszolt, csak felnyitotta, majd újra becsukta szemét, mintha mondta volna:

— Megvagyok . . .

Amint Szaburov a haldoklót nézte, nemcsak halovány gondolta, hanem egész világosan tudta, hogy ez az alacsony ember éppen most, egyetlen kiáltás, egyetlen szó nélkül, elöl rohan, valószínűleg mindnyájuk előtt. Nem valószínűleg, hanem egész biztosan ott rohan előttük, megtorpanás nélkül, a németek ellen — elsőként.

— Jól van, Parfenics, jól — ismételte Szaburov gondolattalanul a gyöngéd szavakat, még lejjebb hajolt, s megcsókolta Parfenov összeszorított ajkát.

5

Kétórás csend után reggel újra felzúgott a harc, s ettől kezdve nem is szűnt meg négy napon, négy éjszakán át. Bombázással kezdődött, és Szaburov, ebben a háborúban immár ötödször, könnyű karcolást kapott. A bombázás soká tartott, és kegyetlen volt. A Junkers 88-asokkal együtt Junkers 87-esek is támadták a zászlóalj harcálláspontját, ugyanolyan „üvöltő bombákkal", amelyekről oly sokat beszéltek, amikor a németek betörtek Franciaországba. Valójában egyáltalán nem is volt semmiféle üvöltő bombájuk: egyszerűen a repülőgépek alsó síkja alá szirénákat szereltek, ame-

lyek szörnyű üvöltő hangot adtak, amikor a Junkersek zuhanóbombázást hajtottak végre. Lényegében nem volt valami túlságosan ötletes ez a „találmány", amely a gyermekek pörgettyűjének és a tűzijáték-kígyóknak süvítését utánozta.

Szaburov csodálatára Konyukov, aki olyan szilárd magatartást tanúsított az éjszakai harcban, most a bombázás alatt meggyávult, s úgy lapult a földhöz, mint a halott, még a fejét sem mozdította.

— Konyukov! — kiáltott rá Szaburov, és odalépett hozzá. — Konyukov!

Konyukov félve emelte fel a fejét, s amint meglátta a századost, hirtelen felugrott, vállon ragadta, s húzta le maga mellé a földre.

— Feküdjék le! — kiáltotta magánkívül.

Szaburov nagy nehezen lerántotta Konyukov kezét a válláról, és leült melléje.

— Mit mondasz? „Feküdjék le"?

— Feküdjék le — ismételte Konyukov, s újra megpróbálta vállon ragadni és földre kényszeríteni.

Szaburov megértette, hogy csak a vérében levő katonai fegyelem s az a kötelességérzet, hogy óvja parancsnoka életét, bírhatta a halálosan ijedt Konyukovot arra, hogy felugorjék, és erőszakkal maga mellé fektesse.

— Félsz? — kérdezte Szaburov nyugodtan.

A megértő hangra Konyukov ugyanolyan egyszerűen és őszintén válaszolt:

— Ó, nagyon félek. Ha eltalál . . .

— Így fogsz feküdni egész idő alatt?

— Ahogyan parancsolja, százados elvtárs.

— Parancsolom? . . . Feküdj, tűrj, csak minek az időt vesztegetni? . . . Ha bombáznak, feküdj le, ha tovaszálltak, ugorj fel.

— Félek, százados elvtárs. Higgye el, majd hozzászokom, de most félek, valahogy nagyon félek.

Éppen ez az őszinteség győzte meg Szaburovot arról, hogy Konyukov előbb-utóbb megszokja.

Már majdnem dél volt, amikor Babcsenko telefonált neki.

— Nem megyek hozzád — mondta Babcsenko —, máshova megyek. Hozzád valószínűleg maga a gazda megy el, hát vigyázz . . .

És letette a kagylót.

Gazdának Procenkót nevezték a hadosztályban. A „vigyázz" meg azt jelentette, hogy Szaburovnak a sarkára kell állnia, és nem engedni, hogy a gazda éppen a legveszélyesebb pontokra menjen, ahova mindig menni akar.

Nemsokára valóban megérkezett Procenko a segédtisztjével meg egy géppisztolyossal. Szaburov jelentést tett neki, mire Procenko — szokása szerint — megkérdezte:

— Hogy vagy, Alekszej Ivanovics? — egészséges bal kezét nyújtotta neki. Jobb keze sebesülése óta béna volt, s Procenko a beszélgetés alatt is mozgatta ujjait, hogy gyorsítsa a vérkeringést, így pótolva az orvos rendelte masszázst. — Jó, jó — mondta fel-alá járkálva, és vizsgáló tekintetet vetett a mennyezetre. — A fritznek ötszáz kilogrammra van szüksége — s ezt a szót: „fritz", ukrán kiejtéssel mondta —, ha nem tetszel neki. S ha az ötszáz kilogrammot sajnálja, akkor nem ér el semmit.

Procenko bejárta Szaburovval a géppuskaállásokat, azután elment vele a kőfalhoz, amely mögött az aknavetősök ásták be magukat. Elégedetlenül nézegette a nem elég mélyre, gondatlanul ásott tüzelőállásokat, s mintha észre sem venné az ott álló aknavetősöket, csak úgy maga elé mondta:

— Mit gondolsz, Alekszej Ivanovics, ki gyilkol minket a háborúban? Azt mondod: a német . . . én meg azt mondom neked, nemcsak a német, de megtörténik, hogy a lustaság is.

Az aknavetősökhöz fordult, s megkérdezte az őrmestert, aki egyszerre feszesen kihúzta magát előtte:

— Ismered a strucc nevű afrikai madarat?

— Igenis.

— Miben hasonlít hozzád, tudod-e? Nem tudod. Abban, ahogy elrejtőzik: a fejét eldugja, a feneke azonban kinn van, s azt hiszi, hogy egészen eltűnt. Feküdj! — kiáltotta egyszerre átható hangon Procenko.

— Hogy? — kérdezte értetlenül az őrmester.

— Feküdj! Most én vagyok az akna. Feküdj bele ebbe az árokba, amíg . . .

Az őrmester egyetlen lendülettel belevágta magát a sekély kis árokba, amelybe, ahogy Procenko előre megmondta, nem fért bele.

— No, látod — szólt Procenko —, a fejed, igaz, még egészben van; de a feneked felét elvitte a golyó. Nincs többé. Állj fel! — kiáltotta ismét élesen.

Az őrmester felkelt, zavartan mosolygott.

— Add ki a parancsot — mondta Procenko Szaburovnak, aztán megfordult és továbbment.

Szaburov hátramaradt, elrendelte, hogy mély árkokat ássanak, és Procenko után rohant.

A kőfalnál két géppuskás feküdt. Igyekeztek minél jobban fedezni magukat a fal mögött, s valóban oly mélyre bújtak, hogy géppuskájuk csöve majdhogynem égnek meredt. Procenko odament, lefeküdt a géppuska mellé, megvizsgálta az irányzékot, aztán felállt, és leverte térdéről a port.

— Vadászember vagy? — kérdezte az idős, himlőhelyes arcú őrmestertől, a géppuska irányzójától.

— Igen, hébe-hóba, ezredes elvtárs — felelte készségesen az őrmester, aki azt várta, hogy most barátságosan elbeszélget parancsnokával.

— Én is úgy látom, hogy vadászember vagy — mondta Procenko. — Valószínűleg vadkacsára szoktál vadászni, ezért szegezted géppuskádat az égnek . . . Jól állítottad be, röptében lövöd le a vadkacsát — tette hozzá gúnyosan. — Csak

az a kár, hogy a németek egyre inkább a földön járnak, különben, szó sincs róla, jól berendezkedtél...

Megfordult, s szokott nyugodt járásával továbblépkedett. Az irányzó zavartan nézett utána, s helyetteséhez rohant.

— Nem megmondtam neked, hova néz a géppuska csöve? Az égbe... Hogy állítottad be a géppuskát, mi?

— És maga? — mentegetőzött zavartan a helyettese. — Azt tettem, amit maga...

— Az nem fontos, hogy én mit tettem. De neked velem együtt kellett berendezned a tüzelőállást...

Vitájuk végét Szaburov már nem hallotta. Procenko továbbment, még mindig mozgatva sebesült kezének ujjait, mintha némán valami dallamot vert volna ki a levegőben; aztán megint csak úgy maga elé, anélkül, hogy Szaburov felé fordult volna, ami az elégedetlenség jele volt nála, így szólt:

— A hadosztályparancsnoknak kell megállapítania, merre szegeződjék a géppuska csöve: az égbe vagy a föld felé... Nagyon helyes. Ezért tanították a Vezérkari Akadémián... De mikor tanul meg pirulni? — kiáltott rá Szaburovra, és hirtelen feléje fordult. — Mikor tudom megtanítani arra, hogy piruljon?

Szaburov hallgatott. Az ezredesnek igaza volt, nem vethetett ellene semmit, még ha a szabályzat meg is engedte volna.

— Majd amikor nálunk a hadosztályparancsnokok nem fognak többé a géppuska beigazításával foglalkozni, s majd ha ti megtanultok pirulni, akkor megnyerjük a háborút, de előbb semmiképpen sem nyerhetjük meg. Ezt jegyezd meg magadnak...

Alighogy visszaérkeztek a parancsnoki fedezékbe, a németek megkezdték a támadást megelőző tüzérségi és aknavető előkészítést.

— Különben elég jól megvetetted a lábad, s tartani tudod magad — fejezte be Procenko, kissé oldalt hajtva a fejét,

amint figyelte a robbanásokat. — Tartani tudod magad, de tanítani kell az embereket... Éjjel-nappal tanítani kell... Ha ma nem tanítod meg, holnapra megölik őket, és nem egyszerűen csak megölik... háborúban vagyunk, s utóvégre megölhetnek minket, azért háború a háború, hanem hiába ölik meg; az egészben ez a szomorú. Hol van a figyelőpontod?

— A harmadik emeleten, a tető alatt.

— Eredj, nézd meg, mi ott a helyzet... Itt meg szólj, hogy adjanak valami harapnivalót.

Szaburov menet közben odasúgta Petyának, hogy lássa el az ezredest, aztán fölment a harmadik emeletre. Onnan egy széles, háromszárnyú ablakból, amely leégett erkélyre nyílt, szinte mindent látni lehetett, ami a ház előtt történik. A szomszéd utcában házról házra, homlokzattól homlokzatig futottak a németek. A becsapódó lövedékek hatalmas rög- és poroszlopokat hajítottak a magasba, közvetlenül a ház mellett, mások hatalmas dörrenéssel vágódtak neki a falnak, s ilyenkor az egész ház megremegett, mintha valami óriási hullám zúdult volna neki.

Szaburov megfigyelte, hogy a legtöbb villanás és a legnagyobb sürgés-forgás a jobbkézt való háznál volt, ahol az elesett Parfenov helyett Maszlennyikov küzdött a németek ellen. Szaburov lefutott a lépcsőn a pincébe, telefonált először Maszlennyikovnak, aztán Gorgyijenkónak, figyelmeztetve őket a készülő rohamra. Mindketten azt válaszolták, hogy maguk is látják, és felkészültek a harcra.

Procenko, aki csak végső szükség esetén szokott beleavatkozni alárendeltjeinek intézkedéseibe, ott ült a pincében, és nyugodtan rágcsálta a szikkadt, fekete kenyeret, amelyre egy darabka szárazkolbászt tett. Amikor az aknatűz szakadatlan dübörgése közben megindult a német roham, Procenko — nem hajtva Szaburov szavára — vele együtt ment föl a figyelőpontra. Majd egy óra hosszat álltak ott. Szaburov ideges volt, szerette volna Procenkót valahová

levinni. Amikor egy nehéztüzérségi lövedék átütötte a falat, felrobbant a szomszéd szobában, s a résen keresztül téglák és vakolatdarabok hullottak rájuk, megragadta az ezredes kezét, és szinte erőszakkal akarta magával vonszolni. Procenko azonban kiszabadította kezét, rápillantott, s az ilyen esetekben szokásos parancsnoki rendreutasítás helyett csak ennyit mondott:

— Mennyi ideje harcolunk mi együtt? Második éve? Hát akkor minek ráncigálsz engem a kezemnél fogva? — Ezzel befejezettnek tekintve a beszélgetést, fogta a sapkáját, s a ráhullott mészport fricskázgatta róla.

Amikor az első sikertelen támadás után a németek visszavonultak, és Procenko Szaburovval lefelé igyekezett a figyelőpontról, egy elkésett lövedék éppen egy emelettel lejjebb a lépcsőházba csapott be. A robbanás leszakította az egész lépcsőt, s a kifordult gerendákba meg a karfa maradványaiba kapaszkodva kellett leereszkedniök.

— Érted-e most már, hogy nem szabad elöljáródat sürgetned? — szólt Procenko. — Ha előbb jöttem volna le, pontosan e lövedék alá kerültem volna. Fogadok, Babcsenko mondta neked: „Jön a gazda, vigyázz . . ." — utánozta gúnyosan Babcsenkót. — Te meg engem pontosan a lövedék alá vittél volna. No, látod . . .

Procenko a németek első és második rohama között, a nyugalom rövid időszakában ment el Szaburovtól.

— No, jól van, vigyázz az egészségedre — mondta búcsúzóul Szaburovnak. Aztán meghitt hangon tette hozzá: — Ha jobban megtanultok harcolni, akkor majd nem járom sorra többé a zászlóaljakat, maradjon ez az ezredparancsnokok dolga, én meg majd csak az ezredparancsnokságokat nézem meg . . . Hozzád már csak a régi barátság kedvéért látogatok majd el. Akik Voronyezsnél együtt voltak, olyanok, mintha sógorság-komaság fűzné őket egymáshoz. Hát ilyen értelemben kukkantok majd be hozzád.

Megfordult és elment; szokása szerint kissé bicegett, és ujjaival valami dallamot vert ki a levegőben.

Mielőtt az este beköszöntött, a németek még egyszer rohamra indultak, de ezt is visszaverték. Amikor sötétedett, Petya egy csajkában főtt burgonyát hozott Szaburovnak.

— Hol szerezted? — csodálkozott Szaburov.

— Itt, nem messze — felelte Petya.

— Mégis, hol?

— Hát itt, nem messze — ismételte titkolózva Petya.

Szaburov, mivel nagyon éhes volt, nem akart okoskodni, inkább teletömte száját krumplival; Petya úgy állt mellette, mint egy gondoskodó édesanya.

— De mégis, hol szerezted? — kérdezte Szaburov, most már a jóllakottságtól elfúló hangon.

Petya arcán belső harc tükröződött. Egy az, hogy felelnie kellett a kérdésre, a másik az, hogy nagyon szerette volna titokban tartani századosa előtt újonnan fölfedezett beszerzési forrását. Szaburov nézte Petya kőarcát, és elmosolyodott.

Petya legfőbb jellemző tulajdonsága volt a bátorság, a gondoskodás és a vidám kedély, szóval az a három, ami a legfontosabb egy tisztilegénynél. A háború kitöréséig anyagbeszerző volt egy moszkvai gyárban. Ezt a munkáját még az első ötéves terv idején szerette meg. Beszerezni valamit, nem tudni, hogyan, és nem tudni, hol, olyasvalamit, amit senki sem tudott beszerezni — ez volt az ő legnagyobb gyönyörűsége. Szerzett T alakú vasgerendákat Jaltában, szőlőt Kosztromában és épületfát Karakumban. Mindig valóra váltotta azt, ami lehetetlennek látszott, s ez örömet szerzett neki. Saját magának soha nem keresett és nem szerzett be semmit, de semmi akadálytól nem riadt vissza, hogy előkerítsen minden anyagot, amire gyárának szüksége volt. Versenytársai nem szerették, de annál jobban becsülték fölöttesei. Amikor a háborúban Szaburov ordonánca lett, azonkívül, hogy az ellenséggel szemben bátor volt, szinte hihetet-

len kitartással és leleményességgel gyűrt le minden nehézséget, ami a hadi ellátás terén felmerült. Ha a zászlóaljnak nem volt mit ennie, Szaburov elküldte eleségért Petyát: Petya mindig lelt valamit... Amikor nem volt mire rágyújtaniok, Petya talált füstölnivalót is. Amikor nem volt mit inni, Petya mindig felkutatott valahol egy üveg vodkát, s oly gyorsan, hogy Szaburovnak már az volt a gyanúja, Petyának valahol valami titkos tartaléka van.

Petyának csak egy hibája volt: ha szabálytalanságot nem követett is el, szerette titokzatos ködbe burkolni sikereit, és valósággal elkeseredett, ha Szaburov vagy másvalaki kérdezősködni kezdett.

— De mégis, honnan szerezted? — kérdezte újra Szaburov, s Petya most már érezte, hogy itt nincs kibúvó: színt kell vallani.

— Itt — felelte —, az udvaron van egy különálló épület, az épület alatt pince, s a pincében egy asszony...

— Micsoda asszony? — vonta föl szemöldökét Szaburov.

— Egy sztálingrádi asszony, aki itt lakott ebben a különépületben. A férje elesett. Három gyermekével a pincébe húzódott, és most ott van... Van neki mindene: krumpli, répa, miegymás... hogy éhen ne haljanak. Még egy kecskéje is van a pincében, csak, azt mondja, napfény híján elapadt a teje. Mondom neki: „A parancsnokom szereti a krumplit." Egy mukk nélkül megfőzte ezt a csajka krumplit, azt mondja: „Ha kell, hát szóljon", és még szalonnát is adott... Ön meg észre sem veszi, hogy szalonnás krumplit eszik — tette hozzá keserűen Petya.

Szaburov nagyon elcsodálkozott, hogy itt, a romok között hirtelen csak úgy egy asszonyra bukkannak, aki itt él a gyermekeivel; felpattant, fejébe csapta a sapkáját:

— Hol van? Vezess oda! — mondta Petyának.

Folyosókon haladtak végig, meggörnyedve futottak keresztül az udvaron a különálló épületig, s a romos falak között Szaburov valami ajtófélét pillantott meg, amely tég-

lákkal és deszkákkal volt betámasztva. A valahogyan összetákolt lépcső néhány fokán leereszkedtek. Nagy volt a pince, a háború alatt nyilván kiszélesítették. A sarokban, egy deszkával borított hordón kis mécses égett.

A hordó mellett egy még elég fiatal, meggyötört arcú asszony ült, és egy kisgyermeket ringatott. Két leányka, az egyik nyolc-, a másik tízéves lehetett, kuporgott mellette, s valamennyien a kíváncsiságtól tágra nyílt szemmel néztek a belépőkre.

— Jó napot.

— Jó napot — felelte az asszony.

— Mért maradtak itt? — kérdezte Szaburov.

— Hát hova mentünk volna?

— De hisz itt németek voltak?!

— De minket felülről jól beborított minden — magyarázta nyugodtan az asszony —, semmit sem látni.

— Beborította . . . De hiszen így megfulladhatnak.

— Mindegy, hogy megfulladunk-e, vagy a németek ölnek meg.

— Ma már késő van — szólt Szaburov. — Holnap majd gondolkozom rajta, hogyan vigyék át magukat innen.

— Én pedig nem megyek.

— Hogyhogy nem megy?

— Nem megyek — ismételte az asszony makacsul —, hová is mehetnék?

— A Volgán túl, a másik partra.

— Nem megyek. Velük hogy menjek? — mutatott a gyermekekre. — Egyedül még csak mennék, de velük nem megyek. Magam még csak életben maradnék, de ők elpusztulnak túl a Volgán. Elpusztulnak — erősgette az asszony.

— És itt?

— Nem tudom. Nézze, idehoztam mindent, amim volt. Egy hónapra, talán kettőre is elég lesz, addig talán kiverik innen a németeket. De ha kimozdulunk, a gyerekek elpusztulnak.

— És ha becsap egy bomba vagy egy ágyúlövedék, akkor mi lesz, gondolt rá? — kérdezte Szaburov; már nem igyekezett rábeszélni, de még mindig nem tudott belenyugodni abba a gondolatba, hogy itt, a katonák közelében, egy asszony él három gyermekével.

— És ha bevag — válaszolta nyugodtan az asszony —, akkor mindnyájunkat egyszerre, engem is, őket is, együtt pusztít el.

Szaburov nem tudta, mit válaszoljon. Sokáig hallgattak.

— Ha akarja, hogy főzzek valamit, főzök, egyék. Krumplim van bőven ... Majd ő szól, ha kell — intett Petya felé. — Káposztalevest is főzök, csak hús nem lesz benne. De ha levágom a kecskét — tette hozzá kis szünet után —, akkor húst is főzök bele.

Szaburov tekintetéből kiérezte, hogy a százados megérti, nem beszéli többé rá, hogy menjen el innen. S amikor azt említette, hogy főzni fog nekik, nem azért mondta, hogy itt hagyják, hanem pusztán szeretetből, amely őszintén fakad az orosz asszony lelkéből. Főzni fog ezeknek a katonáknak (a rendfokozatokat nem ismerte), amíg itt vannak, ha csak káposztalevest is, ha pedig már levest főz nekik, akkor mért sajnálná a kecskét, minek most már a kecske? Úgysem ad tejet.

Szaburov kiment a szabadba, s amint a romokat nézte, megint csak arra gondolt, amire akkor, Eltonban: „Hová kergettek bennünket, hová?" Előtte németek voltak. Végigpillantott a házon, amelybe a szilánkok rengeteg lyukat vágtak.

„Hát így vagyunk ..."

Nyugodtan elhatározta, hogy ebből a házból egy lépést sem tesz visszafelé.

Az éjszaka szakadatlan tűzharcban telt el.

Pirkadatkor a németek harmadszor is rohamra indultak. Szembe a házakkal, amelyeket Szaburov zászlóalja foglalt el, nem tudtak előrejutni, de jobbról és balról, a tér szélein

előretörtek. Reggel tíz órakor a telefonban megszólalt Babcsenko hangja, amely, mint mindig, brummogó volt és tompa.

— Nos, mi a helyzet, tartod magad?

— Tartom.

— Hát csak tartsd magad. Nemsokára ott leszek nálad.

Ezek voltak az utolsó szavak, amelyeket Szaburov még hallott. A következő percben megszakadt az összeköttetés, és bár nem szerette sem Babcsenkót, sem brummogó hangját, mégis a következő három nap folyamán, amikor teljesen el volt vágva a külvilágtól, újra meg újra eszébe jutottak ezek a szavak, és táplálták azt a hitét, hogy nincs egyedül, lesz majd újra telefon-összeköttetés, és lesz Babcsenko és hadosztály, és egyáltalán lesz majd újra minden.

Az összeköttetés tehát megszakadt. Babcsenko természetesen nem jutott el hozzá, a németek elfoglalták hátulról az egész teret, s körös-körül minden ház a kezükben volt; Szaburov zászlóaljával olyan helyzetbe került, amelyet — végtelenül sokféle változatában — a hadászat ezzel az egyetlen szóval jelöl: „gyűrű". Itt kellett ülnie, nem volt szabad ideengednie a németeket, és várnia kellett; vagy áttörnek hozzá az övéi és megsegítik, vagy elfogynak utolsó aknái és utolsó töltényei is, s akkor nem marad más hátra, mint a halál. S bár olykor ő is hajlott arra a gondolatra, hogy a második eset következik be, aknái és töltényei elfogynak, még mielőtt az övéi megérkeznének, mégis mindenkiben, aki körülötte volt, parancsnokokban és katonákban egyaránt, az ellenkező hitet igyekezett ébren tartani. S mert a katonák csak azt tudták, hány töltényük van a táskájukban, hány aknájuk a ládában, azt hihették, hogy századosuknak még van készlete. Szaburov azonban tudta, hogy nincs készlete, és nem is lesz. S ez a gondolat jobban bántotta, mint a többieket.

Katonáit arra oktatta, hogy csak biztos célra lőjenek. Leg-

többjüktől elvette a töltényeket, a legjobb lövészek számára tartogatva őket. A többieknél csak a kézigránátokat hagyta meg, arra az esetre, ha benn a házban kell harcolniok a betörő németek ellen. Három nap alatt ez csak kétszer történt meg, de a németeket mind a kétszer visszaverték. A fal mellett, az udvaron, közvetlenül a bevert ablakok alatt, ki ilyen, ki olyan helyzetben, elesett németek feküdtek. Senki sem vitte el őket, sem idejük, sem erejük nem volt hozzá, de kedvük sem . . .

A harmadik nap a pincében, ahol Szaburov harcállás-pontja volt, felrobbant egy ágyúlövedék, amely átütötte a falat. Csodálatos véletlen folytán senkit sem ölt meg: Petya éppen kiment, Szaburov meg egy percre leheveredett, a robbanás ereje éppen csak a priccsről sodorta le, s amikor fölkelt, csak akkor vette észre, hogy a feje fölött a fal csupa vérszínű folt, pedig csak a téglák látszottak ki a száz és száz helyen lehullott vakolat alól.

Át kellett költöznie egy földszinti szobába, amely csodálatosan eddig épségben maradt; Petya már két nappal azelőtt kérte, hogy költözzék át oda. Az, hogy ez a helyiség eddig meg nem sérült az általános pusztulásban, azt a furcsa gondolatot keltette benne, hogy talán ezután sem találja el lövedék.

A negyedik napon, amikor minden ingott és remegett a tüzérségi tűzben, csendesen belépett a szobába az asszony, és egy cseréptányért tett az asztalra.

— Főztem egy kis levest, kóstolja meg — mondta.

— Köszönöm.

— Ha ízlik, még hozok.

Szaburov ránézett, és nem válaszolt. Milyen különös volt mindez, szinte hihetetlen, óvóhely a három gyermekkel, asszony, aki levest főz . . . Egyúttal azonban valami egészen valószínűtlen nyugalom élt benne, ugyanaz a nyugalom, mellyel a páncéltörős katona fölragadja fegyverét, s akkor ahelyett, hogy eldobná és csizmája talpával eltaposná ciga-

rettáját, az árokban a földpárkányra teszi, hogy azután újra rágyújtson, ha befejezte a harcot... Valami ilyenféle nyugalom volt ebben az asszonyban is, ahogyan belépett...

— Köszönöm — mondta újra Szaburov; látta, hogy az asszony továbbra is ott áll szótlanul, ekkor egyszerre megértette, mire vár; kihúzta csizmaszárából a kanalát.

— Jó a leves, ízlik — dicsérte —, nagyon ízlik... De tán jobb lesz, ha elmegy, ide rögtön megint hull a lövedék.

Éjszaka a sötétség leple alatt eljutott Szaburovhoz Maszlennyikov; a százados alig ismerte meg: borotválatlan volt, és valahogy hirtelen megférfiasodott. Amint Maszlennyikovra nézett, az jutott eszébe, hogy bizonyára ő maga is megváltozott ezekben a napokban. Nagyon fáradt volt, nemcsak a veszély állandó érzése merítette ki, hanem sokkal inkább az a felelősség, amely vállára nehezedett. Nem tudta, mi történt tőle délre meg északra — bár a tüzérségi tűzből ítélve, körös-körül tombolt a harc —, de egyet bizonyosan tudott, és még bizonyosabban érzett: ez a három ház, a bevert ablakok, a szétrombolt lakások, ő meg a katonái, az elesettek és az élők, az asszony a három gyerekével a pincében — mindez együttvéve Oroszország, és ő, Szaburov, védelmezi. Ha elesik vagy megadja magát, akkor ez a darabka föld többé már nem Oroszország, hanem német föld, amit elképzelni sem tudott.

Az egész következő éjszaka — s ez már a negyedik volt — jobbra és balra kétségbeesett tüzérségi tűz mennydörgött. Az udvarra vágódtak és egyenesen be a házba az ágyúlövedékek, a németeké is, meg a mieink is, reggelre pedig a mieink talán még gyakrabban, mint a németeké. Szaburov először nem hitte, aztán hitte, aztán megint nem tudta hinni, csak pirkadatkor gyúlt fel benne, hogy másképp nem is lehet, az övéi törnek át hozzá...

Pitymallatkor a balra levő ház udvarába izzadtan, mocskosan, dühödten betörtek géppisztolyosaink. A németeket űzték, azt hitték, hogy itt szintén németek vannak. Szinte

lehetetlen volt feltartóztatni őket, hogy ne fussanak tovább a folyosókon és a pincékben a németek keresésére.

Az elsők között, akiket Szaburov meglátott és megölelt, volt Babcsenko, az annyira unalmas, nyers és morcos, fáradt, borostás arcú, oly régen várt Babcsenko, nyakába akasztott géppisztollyal; keze, lába csupa sár és mész.

— Megtelefonáltam neked, hogy nemsokára nálad leszek! — mondta csaknem kiáltva Babcsenko, hogy leplezze megindultságát; szokatlan volt neki, s a parancsnok és alárendeltje között folyó beszélgetésben az ilyen megindultságot nem tartotta illendőnek.

Még mindig kissé zavartan mosolygott, kétszer végigment a szobán, aztán géppisztolyát a földhöz koppantotta, leült az asztalhoz, nekidőlt, végül nagy nehezen felöltötte a szokásos arckifejezését, s a régi hangján kérdezte:

— Mennyi a veszteség?

— Ötvenhárom halott, százegyvenöt sebesült — válaszolta Szaburov.

— Nem vigyázol az emberekre — mondta Babcsenko —, nem vigyázol, nem vigyázol eléggé. Na jól van, jól tartottad magad. Szólj, hogy adjon valaki vizet nekem.

Szaburov Petyához fordult, hogy vizet hozasson vele, de amikor újra Babcsenko felé pillantott, kiderült, hogy az alezredesnek már nem kell a víz: nekidőlt az asztal szélének, ráhajtotta fejét a keze alól kidomborodó tölténydobra — elnyomta az álom. Valószínűleg ő sem aludt ezekben a napokban, akár Szaburov. Ez jutott Szaburov eszébe, és amint erre a négy napra és önmagára gondolt, egyszerre olyan fáradtság zuhant rá, hogy egész testét megbénította. Nehogy rádőljön az asztalra, mint Babcsenko, odatámolygott a falhoz, nagy nehezen előráncigálta zsebéből hatalmas óráját: 9.15-öt mutatott — pontosan négy nap és hét óra telt el azóta, hogy Petya vállára hágva, a behajított gránát után, az üres ablakon keresztül beugrott a házba.

Ahhoz a harcban eltelt négy naphoz, amelyet Szaburov maga mögött hagyott abban a boldog pillanatban, amikor Babcsenkóval találkozott, hihetetlen gyorsasággal még négy nap sorakozott; tele voltak ezek a napok a zuhanóbombázók üvöltésével, az ágyúlövedékek becsapódásainak tompa hangjával és a német támadások száraz géppisztoly-kelepelésével. Csak a kilencedik napon következett be valami csendféle.

Szaburov nem sokkal a sötétség beállta után lefeküdt, de alig három óra múlva a telefon berregése felébresztette. Babcsenko nem szerette, ha alárendeltjei alszanak, amikor ő nem alszik, s megparancsolta a naposnak, hogy ébressze fel Szaburovot.

Szaburov felkelt a díványról, és a készülékhez lépett.

— Alszik? — kérdezte távoli, tompa hangon Babcsenko.

— Igen.

— Alszik, szóval minden rendben van?

— Minden rendben — válaszolta Szaburov; érezte, hogy e bosszantó beszélgetés minden másodperce egyre messzebb űzi szeméből az álmot.

— Éjszakai támadás esetére mindent megtett?

— Megtettem.

— No, akkor aludjék.

És Babcsenko letette a kagylót.

Abból, ahogyan Szaburov fújt egyet, Maszlennyikov, aki szintén felébredt és vele szemben felült az ágyán, valamelyest el tudta képzelni, miről folyhatott a beszélgetés, azt meg látta, hogy a százados még jobban feldühödött, mint rendesen.

— Az alezredes? — kérdezte Maszlennyikov.

Szaburov szótlanul bólintott, aztán lefeküdt, s megpróbált újra elaludni. Ám, amiként gyakran megesik rendkívüli kimerültségben, az álom már nem szállt vissza sze-

mére. Feküdt néhány pillanatig, aztán mezítláb újra lelépett a padlóra, rágyújtott, s először figyelmesen körülnézett a szobában, ahol néhány napja a zászlóaljparancsnokság tanyázott.

Az asztalt viaszosvászon terítő borította, rajta friss égésű két kör látszott: az egyik nagyobb, nyilván serpenyő perzselte ki, a kisebbik meg a kávéfőzőtől származhatott. A lakás gazdája valószínűleg úgy távozott innen, hogy előbb a családját küldte el, s a hátralevő néhány nap folyamán számára szokatlan legényéletet élt. A szekrény üvegajtajait kiverte a légnyomás, a szekrény különben semmit sem árult el gazdáiról, mert mindent elhordtak belőle. Az íróasztalon viszont számos nyoma maradt a család életének. Kötőtűk megkezdett kötéssel, műszaki folyóiratok halmaza, néhány elnyűtt Csehov-kötet, régi, foltos, piszkos, harmadik osztályos tankönyvek és pontosan egymásra rakott negyedik osztályosok... Aztán nyelvgyakorlási, gyermekes kis irkák ötlöttek Szaburov szemébe. A szakavatott ember kíváncsiságával, aki valamikor pedagógusnak készült, átlapozgatta a kis füzeteket. Az egyikben az első oldalon így kezdődött a fogalmazási lecke: „Látogatásunk a malomban". „Tegnap malomban voltunk. Megnéztük, hogy őrölik a lisztet..." Az „őrölik" szóban az „ő"-t áthúzták, rövid „ö"-t írtak fölébe, ezt megint áthúzta valaki, és hosszú „ő"-re javította. „A búzát először az elevátorba öntik, aztán az elevátorból a szállítószalag a malomba viszi, innen..."

Becsukta a füzetet, s arra gondolt, hogy még a Volga bal partjáról egy lángokban álló hatalmas elevátort látott, talán éppen azt, amelyről most ebben az iskolai füzetben olvasott.

Maszlennyikov vele szemben ült, a lábát lógatva, úgy, ahogy Szaburov; ő is a kis füzetek után nyúlt, lassan átlapozta őket, és a gyermekkoráról kezdett regélni. Azokban a beszélgetésekben, amelyeket ismeretségük óta Szaburovval folytatott, többször visszatért erre a tárgyra, és Szabu-

rov most megérezte, hogy Maszlennyikov nem annyira a saját gyermekkoráról akar mesélni neki, hanem inkább azt szeretné, hogy végre ő maga mondjon el valamit a múltjáról.

Szaburov nem olyan ember volt, aki komor természete miatt vagy elvből hallgatag: egyszerűen keveset beszélt, mert csaknem mindig elfoglalta a szolgálata, meg azért is, mert szeretett egyedül maradni gondolataival; társaságba kerülve mindig szívesebben hallgatott másokat, és lelke mélyén az a hit élt, hogy még nagyon keveset tett, és szinte semmit sem ért el; az volt a véleménye, hogy mások számára nem sok érdekes van abban, amit életéről mondhatna nekik.

Így aztán most is szívesebben hallgatta szótlanul Maszlennyikovot, beleképzelte magát abba, amit mond, vagy elmerült saját gondolataiban; közben pedig lassan, figyelmesen rendezgette az asztalon fekvő különféle tárgyakat.

A családban a második gyermek nyilván egészen kicsi volt. Az asztalon néhány kitépett füzetlap hevert, telefirkálva piros és kék színes ceruzával. A rajzok dűlő házakat, égő fasiszta harckocsikat, fekete füstfelhőben lezuhanó német repülőgépeket ábrázoltak, és fölöttük pirossal rajzolt kis gép, a mi vadászrepülőnk keringett. Valóban, egy gyermek elképzelése volt ez a háborúról: mi csak lövünk, a fasiszták meg csak felrobbannak.

Egyébként bármilyen keserű volt is visszagondolnia a múlt hibáira, Szaburovnak akaratlanul is eszébe jutott, hogy a háború előtt igen sok felnőtt képzelte el a háborút ugyanígy.

Háború... Az utóbbi időkben, visszagondolva életére, akaratlanul is mindent erre az egyetlen nevezőre hozott, és háború előtti jó és rossz hajlamait nemcsak úgy általában osztályozta, hanem önkéntelenül is mindent a háborúra vonatkoztatva. Egyes régi szokások és hajlandóságok most, amikor háborúban volt, akadályt jelentettek számára, má-

sok segítették. Az utóbbihoz tartozók száma nagyobb volt, valószínűleg azért mert a hozzá hasonló emberek önálló életüket még az első ötéves terv idejében kezdték, és a sorsnak oly kemény iskoláját járták ki, amely rengeteg önfeláldozást, lemondast követelt, s ezért a háború, ha nem vesszük számításba az állandó halálveszedelmet, a maga mindennapi nehézségeivel már nem lephette meg.

Miként sok más kortársa is, Szaburov kisgyermekként kezdett el dolgozni, egyik építkezéstől a másikhoz vándorolt, többször is hozzáfogott a tanuláshoz, de aztán elhívták a komszomolista majd a pártfeladatok; nem fejezhette be tanulmányait, dolgozni ment. Amikor elérkezett az ideje, két esztendőt töltött a katonaságnál, tényleges szolgálatban, alhadnagyi rendfokozattal került ki, és visszatérve hivatásához, mint munkavezető újra dolgozni kezdett, éjszakáit és nappalait Magnyitogorszk munkagödreiben és erdőiben töltötte.

Az ötéves terv esztendei, mint sok másban, benne is fellobbantották az alkotás lázát, felborították minden szándékát, s egyáltalán nem arra az útra vitték, amelyről gyermekkorában ábrandozott. Mégis, mint sokan mások, ő is csak megtalálta magában az erőt ahhoz, hogy lemondjon közben megszokott munkájáról, keresetéről és életmódjáról, s már jóval túl az iskoláskoron, fölcserélje mindezt az iskolapaddal, a diákszálló ágyával és a százrubeles ösztöndíjjal.

A háború előtt egy évvel Moszkvába utazott, és beiratkozott az egyetem történelmi fakultására. 1941. június 21-én, környezete számára egészen váratlanul, ragyogó sikerrel letette első egyetemi vizsgáit, és a rákövetkező nap reggelén Molotov beszédét hallotta. Bekövetkezett, amit mindnyájan vártak, de amiben lelkük mélyén valahogy mégsem tudtak egészen hinni. Megkezdődött a háború, amely egy év és három hónap múlva őt, aki valamikor a történelem tanára óhajtott lenni — miközben háromszor verekedte ki magát gyűrűből, két kitüntetést kapott, ötször sebesült és

szilánk érte —, ide vezette, Sztálingrádba. Ebbe a szobába hozta, amely talán egy-egy pillanatra a békére is emlékeztetné, ha a díványnak kézimunkákkal díszített bársonytámláján ott nem csillog a ferdén odaakasztott géppisztoly.

Az éjfél még messze volt. Szaburov szórakozottan hallgatta Maszlennyikov elbeszélését életéről, közben akaratlanul is a maga életére gondolva lassan cigarettát sodort, akkurátusan szipkába dugta és rágyújtott. Maszlennyikov elhallgatott, és mozdulatlanul ült vele szemközt. Így hallgattak vagy tíz percig mindketten. Azután Maszlennyikov újra megszólalt, a szerelmet hozta szóba. Előbb kisfiús komolysággal beszélt diákszórakozásairól, azután általában a szerelemről, majd hirtelen ezt a kérdést szegezte Szaburov mellének:

— Hogy áll a szerelemmel?

— Mivel? A szerelemmel?

— Igen, vagy talán sohasem volt szerelmes?

— Szerelmes? — Szaburov elgondolkozott, nyújtózott egyet, és behunyta a szemét. Szerelem . . . hát valóban nem lett volna még szerelem az életében? . . .

Két vagy három nő jutott eszébe, akik csak keresztülsuhantak életén, ugyanúgy, mint ahogy valószínűleg ő is csupán átvillant az életükön. E tekintetben aligha vethetnek valamit egymás szemére: nem csalódott senkiben, és benne sem csalódott senki. Lehet, hogy nincs jól így, ki tudja. Talán nem is azért esett ekként — ilyen könnyen és egyszerűen —, mert nem akarta a szerelmet, hanem éppen azért, mert nagyon akarta. A kapcsolat is azokkal, akiket az élet elébe sodort, és az is, ahogyan történt, annyira nem az a szerelem volt, aminek ő a szerelmet elképzelte, hogy nem is támadt benne vágy a szerelemhez hasonlatossá tenni. Különben pedig ezeket a semmiségeket csupán önmagának vallotta be, és amikor Maszlennyikov hosszú hallgatás után újra megkérdezte: „Valóban nem volt szerelmes?", csak

ennyit válaszolt: „Nem tudom, igazán nem tudom, nyilván nem voltam . . ."

Fölkelt a díványról, s ide-oda járkált a szobában.

„Nem, lehetetlen, hogy ne lettem volna még szerelmes — gondolta magában —, vagy helyesebben: lehet, hogy nem voltam, de lehetetlen, hogy ne legyek."

És egyszerre eszébe jutott az a leány ott a gőzösön: leginkább azért félt a haláltól, mert még nem volt szerelmes, de neki, Szaburovnak, nem szabad félnie, mert ő már meglett ember, és az ő életében valószínűleg már volt minden.

Nem, nem minden — fűzte tovább gondolatait —, egyáltalán nem minden. Istenem, oly sok és mégis oly kevés történt az életében, s bizonyára roppant unalmas és teljességgel lehetetlen élnie annak, aki akár csak egy pillanatra is úgy véli, hogy az ő életében már volt minden . . . Még egyszer végigment a szobán, aztán odaállt szorosan Maszlennyikov mellé, s kezét a vállára tette.

— Ide hallgass, Misa — szólt, s nem annyira Misának akart válaszolni, mint inkább saját gondolataira kereste a feleletet. — Ide hallgass, Misa, te meg én nem halhatunk meg. Nem, egész egyszerűen nem halhatunk meg . . .

— Miért?

— Nem tudom. Csak azt tudom, hogy nem halhatunk meg.

Az összekötő lépett be, s csak egyetlen szót mondott: „Támadnak." Szaburov a díványra ült, nagy sebtiben lábára csavarta kapcáját, fölrántotta csizmáját, s már egyetlen szokott mozdulattal megtalálva az ujja nyílását, zubbonya fölé öltötte köpenyét.

— Még csak ki sem alhattuk magunkat — mondta Maszlennyikovnak, és fölcsatolta derékszíját.

Maszlennyikov a százados szavaiban komor és szelíd gúnyt érzett az iránt, amit éppen az imént oly megindultan említett, s ami most mégis eltörpült ezzel a rövid, de egész életüket egyszerre kitöltő szóval szemben: „Támadnak."

7

Már nem volt messze a reggel. Szaburov röviddel azután, hogy a német támadásról kapott hírt, visszatért szobájába: ezúttal vaklárma volt. Már nem feküdt le. Öt óra: a nap legcsendesebb órája. Odalépett a folyosóra szolgáló kitört ajtónak sátorlappal elfüggönyözött nyílásához. Petyát akarta hívni, hogy adjon neki valami harapnivalót. Félrevonta a sátorlapot, és megállt. Petya, a napos és két összekötő egymás mellett ültek a földön; beszélgettek. A századost egyik sem vette észre.

— Azt kérdezed tőlem, mikor végződik ez a háború? — mondta Petya azon a jóakaratú és egyúttal oktató hangon, amelyen, magát mindentudó embernek tartva, társalogni szokott a többiekkel. — Honnan tudjam én azt? Nem tudom, mikor végződik. Amint a németet megverjük, akkor befejezzük, de hogy mikor verjük meg, azt nem tudom ...

— Ó, mily messzire kell kergetnünk őket ... — mondta az egyik fiatal összekötő; hatalmas füstfelhőket eregetve, a mennyezetre pillantgatott. — Messzire — tette hozzá annak a szilárd meggyőződésnek a hangján, hogy ahhoz kétség sem fér. Nyilván csak a határig terjedő távolságra gondolt, azon kesergett.

Szaburov nem akarta, hogy katonái észrevegyék, hogy kihallgatta beszélgetésüket; csöndesen leeresztette a sátorlapot, visszatért asztalához, leült, és most már hangosan hívta Petyát. Petya tüstént ott termett az ajtóban.

— Gondolj ki már valamit reggelire.

— Igenis, kigondolok — válaszolta Petya, és a sátorlap mögött máris hallani lehetett, hogy tesz-vesz, zörög az edényekkel meg a konzervdobozokkal.

— Aztán, végül is, hogy vitték el sebesültjeinket? — kérdezte kis hallgatás után Szaburov Maszlennyikovtól.

— Az este még tizennyolc ember maradt hátra — mondta

Maszlennyikov. — A bombázás nagyon erős volt, ha nem szilánk, akkor kő, ha nem kő, akkor meg üveg hullott.

— Igen, a nyílt mezőn jobb — szólt Szaburov.

Bosszúsan ráncolta össze homlokát, arcán harag gyúlt.

— Pedig Sztálingrád körül erődvonal volt — jegyezte meg.

— Nem tudom, én is úgy hallottam . . .

— A várostól vagy tizenöt kilométerre árkokat, fedezékeket, kiserődöket, betonbunkereket ástak és építettek. Azt mondják, rengeteg nép dolgozott éjjel-nappal, harcra azonban mégsem került ott sor.

— De miért nem?

— Ha tudnád, Misa — mondta keserűen Szaburov —, a háborúban hány hiába megásott lövészárkot láttam! A határtól idáig hiába kiásott föld több millió köbméterre rúg. És miért? Azért, mert gyakran ásunk árkot, védelmi vonalat magunk mögött, de nem rakjuk meg idejében katonasággal, sem ágyút, sem géppuskát nem állítunk fel benne, semmit! Régi módon várunk, azt gondoljuk, odamegyünk és elfoglaljuk, s íme a németek hirtelen megkerültek, megelőztek minket . . . S a lövészárok ember nélkül halott valami . . . Úgy volt ezekkel az erődvonalakkal, mintha a tengerbe vizet hordtunk volna. Aztán elérkezünk a városhoz, hátunkat nekivetjük, újabb lövészárkokat ásunk, nem három hónap, hanem három nap alatt, ahogyan lehetett, és harcolunk bennük az utolsó csepp vérig, a halálig. Nyomasztó és bántó . . . Szóval este még tizennyolc sebesült maradt hátra — tért vissza ahhoz, amivel kezdte a beszélgetést. — Nos, tudd meg, mi van velük, elszállították-e őket vagy sem.

Maszlennyikov kiment. Szaburov elővette zsebkését, és megigazította vele a kanócot a maguk készítette Katyusalámpában. A lámpa egy hetvenhat milliméteres lövedék hüvelye volt, felül elsimították, kanócot tettek beléje, s kissé a közepe fölött lyukat vágtak, amelyet be lehetett du-

gaszolni, itt öntötték be a petróleumot, vagy ha az nem volt, hát sós benzint.

Szaburov a kanóc megigazítása után néhányszor ímmel-ámmal belebökte villáját a sült konzervhúsba, amelyet Petya az imént hozott be egy serpenyőn. Nem volt étvágya. Miért? Lehet, talán azért, mert még csak reggel hat óra, egyáltalán nem ebédidő, bár a napszakokban való rendes számítás egészen fölborult. Ki akart menni a szabad levegőre. Már a vállára kanyarította köpenyét, amikor megjelent a visszatérő Maszlennyikov.

— Az éjjel minden sebesültet elvittek. Tudja, ki jött értük? — kérdezte Maszlennyikov. — Az a leány, akit a vízből kimentett, az jött értük.

— Igazán? — szólt Szaburov.

— Nyilván mindig is ő szállította át a sebesülteket, csak eddig én nem láttam. Idehoztam. Hadd pihenje ki magát egy kissé, üldögéljen itt egy kicsit — tette hozzá csendesen Maszlennyikov.

— Persze, persze, hadd pihenjen — erősítette meg buzgón Szaburov; egyszerre eszébe ötlött, hogy itt ő a gazda, s egyebek között a vendégszeretet gyakorlása is az ő kötelessége.

Maszlennyikov kilépett a folyosóra, és elkiáltotta magát:

— Ánya! Ánya, hol van?

A leány belépett, s félénken megállt a küszöbön.

Szaburov úgy vette észre, mintha e nyolc nap alatt kissé lefogyott volna.

— Üljön le, foglaljon helyet — sürgött-forgott Szaburov.

Szerette volna kimutatni, hogy milyen vendégszerető, de valahogyan mindent ügyetlenül csinált. Ahelyett, hogy egyszerűen odatolta volna neki a kis támlátlan széket, fölemelte és úgy zökkentette vissza a padlóra, hogy a koppanástól a leány ösztönszerűen megrezzent.

— Hogy van? — kérdezte hirtelen Szaburov.

— Köszönöm, jól — válaszolta a leány, elmosolyodott és leült. — S maga?

— Szintén jól.

— Micsoda? Jól? Remekül! — elegyedett a beszélgetésbe bátortalanul Maszlennyikov. — Remekül élünk. Nézzen körül, hogyan élünk ... — mutatott körbe büszkén, mintha az egész környezet valóban azt bizonyította volna, hogy életük itt remek és kényelmes.

— Szóval ... maga szállította el sebesültjeinket? — kérdezte Szaburov.

— Az első nap nem én — hangzott a válasz —, de ebben a három napban én ...

— Összesen száznyolc sebesültet vitt át?

— Igen. Azokkal együtt, akiket az első nap vittek el. Én magam kilencvenet.

— Az átkelésnél senki sem vett akaratlan fürdőt?

— Senki — mosolyodott el a leány, nyilván eszébe jutott, hogyan „fürdött" meg ő maga. — Senki ... Csak este a tutajunkat lőtték repülőgépről. Négy embert megöltek.

— Az enyémek közül?

— Igen.

— Maga akkor úgy eltűnt ...

— Igen, még megköszönni is elfelejtettem ...

— Nem arra célzok.

— Tudom. Mégis, nagyon köszönöm.

— Mikor megy vissza? — kérdezte Szaburov.

— Estig kell várnom. Elkéstem, most már világos van — felelte Anya.

— Igen, világoson nem lehet innen tőlünk átjutni, ez igaz. Nem baj, pihenje ki magát.

— Igen, mindjárt megyek lepihenni; egészségügyi katonáim már lefeküdtek, két éjszaka nem aludtak — szólt a leány, és fölkelt.

— Ugyan már, hova menne? A hadnagy meg én mindjárt elmegyünk, feküdjék le itt, és pihenje ki magát.

— Nem zavarom magukat?

Ahogyan ezt mondta, abból Szaburov egyszerre kiérezte, hogy halálosan fáradt, s egy ágy, amelyen végigfekhet és betakarhatja magát, valóságos csodának tűnik szemében.

— Dehogy zavar! Mit is gondol? — nyugtatta meg.

— Akkor jó. Pihenek egy kicsit — mondta egyszerűen a leány.

— De előbb talán enne valamit.

— Ó, igen! Köszönöm.

— Petya — kiáltott Szaburov —, hozz valami harapnivalót!

— De hisz itt van — szólt Petya az ételre mutatva —, itt van a serpenyő ön előtt, százados elvtárs.

— Igaz! — Szaburov a leány elé tolta a serpenyőt.

— És maguk?

— Mi is eszünk.

Az asztalon volt egy német kulacs, Szaburov lecsavarta a kupakját, öntött magának is, Maszlennyikovnak is töltényhüvelyből készült kis edénykékbe, a „robbantókba", így nevezték el őket. Az utóbbi időkben egyre inkább ilyenek helyettesítették az igazi poharakat.

— Iszik? — kérdezte a leánytól.

— Ha nagyon kifáradtam, iszom — hangzott a válasz —, csak félig töltse . . .

Szaburov öntött neki, s a lány ivott velük; nyugodtan, szemrebbenés nélkül hajtotta föl az italt, ahogyan engedelmes gyermek issza ki az orvosságot.

— Énekelni nem szokott? — kérdezte váratlanul Maszlennyikov.

— Valamikor gitárkísérettel énekeltem is hébe-hóba.

— S a gitár valószínűleg ott függ otthon az ágya fölött, és bizonyára szalag is van rákötve — ragaszkodott a témához Maszlennyikov.

— Szalag van rajta — mondta a leány. — Legalábbis volt. Most már nincs gitárom . . . Idevaló vagyok — tette hozzá.

Ha egyszer „idevaló", ez mindhármuk számára azt jelentette, hogy akkor mindene elhamvadt, s nincs többé semmije . . .

— És még mindig fél? Emlékszik a beszélgetésünkre?

— Félek, s mindig is félni fogok — válaszolta a leány. — Hiszen megmondtam magának, miért félek, hát akkor hogy is szűnhetne meg a félelmem? Megmarad bennem . . . Már azt hittem, hogy nem találkozom többé magával — tette hozzá kis hallgatás után.

— Én meg éppen fordítva gondoltam — mosolyodott el Szaburov —, szilárdan hittem, hogy még találkozunk valamikor.

— Miből gondolta?

— Már megfigyeltem, a háborúban valamiképpen mindig úgy van, hogy ritkán találkozunk valakivel csak egyetlenegyszer. Hol lakott, messze innét?

— Nem, nem messze. Ezen az utcán jobbra menet a harmadik háztömb . . .

— Szóval most németek vannak benne?

— Igen.

— Ánya, Ánya . . . — Szaburov úgy ejtette ezt a nevet, mint akinek hirtelen eszébe jut valami. — Tudja, Ánya, lehet, hogy most nagyon el fog csodálkozni. Bár ki tudja, az is lehet, hogy nem.

Nem volt benne bizonyos, hogy valóban ámulatba ejti-e, de hogy, hogy nem, azt következtette, ha egyszer már megesett egy ilyen véletlen, és sebesültjeit éppen az a leány szállítja el, akit kimentett a vízből, akkor miért ne fordulhatna elő másik ilyen véletlen is?

— Mivel akar meglepni?

— A neve Klimenko? — kérdezte Szaburov.

— Igen.

— Azt hiszem, most csodálkozni, sőt örülni fog. Láttam az édesanyját.

— Mamát? Hol?

— A túlsó parton, Eltonban — válaszolta Szaburov. — Édesapja, ugye, itt van valahol a városban?

— Igen — felelte Ánya.

— Édesanyját Eltonban kilenc nappal ezelőtt láttam, éppen aznap reggel, amikor magával átkeltünk a Volgán. Csak akkor még nem tudtam a maga nevét, és ezért nem említettem.

— Hogy van, mi van vele? — kérdezte izgatottan Ánya.

— Jól van, gyalog ment Eltonba, s én ott beszélgettem vele. Elmondta, hogy a bombázás szakította el magukat egymástól.

— Igen, ő otthon volt, én meg nem. Hogy van?

— Jól — hazudta Szaburov. — Megérkezett Eltonba.

— Hol látta őt? Hogy tudhatnám meg, hol van?

— Nem tudom. Eltonban láttam, egy ház eresze alatt. Azt hiszem, éppen aznap érkezett oda.

— Mégis, milyen volt, milyen? — kérdezte Ánya. — Nagyon elcsigázott?

— Kissé kimerült . . .

— Az a fontos, hogy él.

— Látja, ő is ilyesvalamit mondott magáról: „Az a fontos, hogy él" — mosolyodott el Szaburov.

— Valóban, most ez a legfontosabb.

A leány az asztalra fektette karját, és ráborult. Szeretett volna tovább kérdezősködni édesanyja felől; de mit is mondhatott volna még neki a százados, hiszen alig néhány percig beszélgetett édesanyjával . . .

— Feküdjék le — ajánlotta Szaburov. — Feküdjék az én díványomra. Én most elmegyek, és estig nem is jövök vissza. Felébresztem, amikor majd indulnia kell.

— Magamtól is felébredek — mondta a leány. Azután a díványhoz ment, ráült, egy kicsit hoppázta magát rajta, mint valami gyermek, és csodálkozva jegyezte meg:

— Ó, milyen puha. Mily rég nem aludtam ilyen puhán!

— Nálunk még akad ilyesmi — szólt Maszlennyikov. —

Fölfedeztem két bőr karosszéket is a romok között, kicsit kijavítjuk őket, olyan lesz itt, mint valami szalonkocsiban.

— Gitárt nem talált a romok között?

— Nem.

— Kár. Játszottam volna maguknak valamit.

— Nem baj, nem utoljára van nálunk . . .

— Valószínűleg nem utoljára.

— Még gitárt is találok majd . . . Megengedi, hogy elmenjek az első századhoz? — kérdezte Maszlennyikov a századostól, a szokásosnál is jobban kihúzva magát.

— Menjen — mondta Szaburov. — Én is hamarosan ott leszek.

Maszlennyikov távozott.

— Mi a beosztása magánál? — kérdezte a leány, Maszlennyikov után intve fejével.

— Zászlóalj-segédtiszt.

— Szintén derék fiú?

— Miért szintén?

— Akárcsak maga — felelte a leány. — Azaz talán nem is egészen olyan, mint maga, olyan, mint én, vagyis nem olyan, nem olyan jó, mint én . . . mert én . . . — belegabalyodott, zavarba jött, aztán elmosolyodott. — Azt akartam mondani, hogy ő is, mint én, egészen fiatal, maga meg már meglett ember, hát ezt akartam mondani.

— Maga engem már egészen öregnek tart — csóválta a fejét Szaburov.

— Egyáltalán nem, miért tartanám annak? — mondta a lány komolyan. — Egyszerűen csak látom, hogy maga már meglett ember, mi pedig még nem. Maga, ugye, már sok mindent átélt, ugye, igaz?

— Nem tudom, lehet . . . Talán igen . . . — válaszolta határozatlanul Szaburov.

— Én pedig még nem. Emlékem is alig van. Csak a régi Sztálingrádra emlékszem vissza néha. Ezelőtt sohasem járt Sztálingrádban?

— Soha.

— Nagyon szép város volt. Tudom, hogy Moszkva nyilván szebb, de én valamiképp mindig úgy éreztem, hogy Sztálingrád a legszebb. Talán azért, mert itt születtem. Nagyon fáj — robbant ki belőle hévvel —, nagyon fáj ... Anynyira fáj, hogy elképzelni sem tudja. Mama nem sírt, amikor magával beszélt?

— Nem.

— Ő olyan, tudja ... Ha valami semmiség bántja, mondjuk például eltör egy tányért, sírva fakad, de ha valami igazán szörnyű történik, akkor nem sír, csak hallgat, egy hangot sem ejt.

— És édesapja?

— Nem tudok róla. A túlsó részen van. Azt mondta nekem: „Sztálingrádból nem megyek el." Nem is ment el, tudom. Mindketten olyan jók. Amikor hazamentem és megmondtam, hogy belépek a hadseregbe, akkor csak harmadnapja esett el Misa, a bátyám; ezért azt gondoltam, hogy majd ellenezni fogják ... De nem, egyszerűen azt mondták: „Menj." Ez volt minden ... Megértenek mindent — tette hozzá hirtelen támadt közvetlenséggel, amely arra mutatott, hogy eddig valami olyan gyermekes elképzelés élt benne a szülőkről, hogy azok soha semmit sem értenek meg, s ha mégis megértenek valamit, az csodálatos és nagyon örvendetes.

— Milyen jó, hogy ma találkoztunk; amikor sebesültjeit szállítottam, beszélgetés közben egyre csak emlegették: Szaburov, Szaburov, s én nem tudtam, hogy ez a Szaburov maga, s én szerettem volna újra összekerülni magával, szerettem volna köszönetet mondani magának. Amikor együtt keltünk át a gőzösön, s én annyi mindenféléről beszéltem magának, olyan hangulatban voltam, hogy mindent elmondjak, de aztán arra gondoltam: ha még egyszer találkozom magával, szeretnék mondani magának valamit.

— Mit?

— Nem tudom, mit... Mindent, csak úgy általában... Látja, ha nem kerül el ide hozzánk Sztálingrádba, sohasem láttuk volna egymást.

— Miért? Hiszen tanulni akart.

— Igen.

— Moszkvába ment volna.

— Igen.

— Beiratkozott volna az egyetemre, én meg éppen Moszkvában voltam tanár.

— A háború előtt már tanár volt?

— Nem, még tanultam, de tanítanom is kellett.

— Látja, ezt nem gondoltam volna. Valahogy azt hittem, hogy egész eddigi élete a hadseregben telt el...

Mint mindenkinek, aki tartalékos volt, s így lett parancsnok, Szaburovnak is nagyon jólesett ez a téves feltételezés.

— Miért gondolta? — kérdezte érdeklődve.

— Hát csak úgy. Olyan katonás, mintha mindig a hadseregben szolgált volna. Olyan a külseje... — és tenyerét szája elé emelve ásított.

— Feküdjék le — mondta Szaburov —, aludjék.

A leány nyújtózkodott és lefeküdt. Szaburov leakasztotta a szögről köpenyét, s betakarta vele a leányt.

— És maga, köpeny nélkül marad? — kérdezte a leány.

— Napközben köpeny nélkül járok.

— Nem igaz.

— De igaz; mindig igazat mondok. Ezt jegyezze meg magának, további ismeretségünkre.

— Jó — hagyta helyben a leány. — Hány éves?

— Huszonkilenc.

— Ez igaz?

— Már mondtam magának.

— Persze, persze, tudom — s a leány hitetlenül nézett rá —, persze hogy igaz, csak éppen... nem annyinak látszik. Lehet, hogy maga valóban huszonkilenc éves, s mégis több...

Behunyta a szemét, aztán újra felpillantott.

— Tudja, olyan fáradt vagyok, halálosan fáradt... Az utóbbi két nap annyit jártam, egyre csak jártam, s azt gondoltam magamban, bárcsak lefekhetnék, alhatnék egyet...

— Hát aludjék.

— Rögtön... Gyereke van?

— Nincs.

— Felesége sincs?

— Nincs.

— Ez igaz?

Szaburov elnevette magát.

— Ebben a pontban már megegyeztünk.

— Nem azért mondom, én hiszek magának — szólt a leány. — Csak azért kérdezem, mert amikor maguk a fronton velünk, leányokkal beszélgetnek, akkor valamennyien, mintha összebeszéltek volna, mindig azt bizonygatják, hogy nincs feleségük, és mosolyognak. Látja, maga is mosolyog...

— Mosolygok, de mégis igaz.

— Hát akkor miért mosolyog?

— Mert olyan mulatságos volt, ahogyan kérdezte.

— Miért? Engem érdekel, hát megkérdeztem — mondta már egészen álomittasan, és behunyta a szemét.

Szaburov ott állt mellette, egy percig nézte, aztán leült az asztal mellé, zsebeiben kotorászott — dohányosdoboza elkallódott valahol. Tábori táskájában kezdett kutatni. Térképek és jegyzetfüzetek között nagy csodálkozására megtalálta a behorpadt cigarettadobozt, amelyből a három cigarettát kivette, egyet Gorgyijenkónak, egyet Parfenovnak — aki azóta elesett — és egyet saját magának, amikor éjszaka a ház ellen rohamra készültek. Egy cigarettát meghagyott „azutánra", a roham utánra, aztán elfelejtkezett róla. Egy darabig nézte a dobozt, aztán határozott mozdulattal, mintha valami különös esemény történt volna, amelynek örö-

mére éppen erre az utolsó cigarettára kellene rágyújtania, kivette és rágyújtott.

Odakint világosodott. Kezdődött a szokásos küzdelmes nap, egy a sok közül, már megszokta, de eddigi gondjaihoz most egy újabb járult, nem akarta maga előtt sem beismerni, de világosan érezte: a gondoskodás a leányról, aki ott feküdt a sarokban, az ő köpenye alatt. Homályosan rémlett benne, hogy ez a leány váratlanul szorosan belefonódik minden jövendő gondjába és gondolatába, abba is, hogy az ostrom és a halál veszi körül őket, meg abba is, hogy éppen ezekben a házakban, Sztálingrádban, abban a városban áll ostromot, amelyben a leány született és felnőtt. Nézte a leányt, és hirtelen úgy érezte, hogy ha leszáll az este, és a leánynak újra át kell mennie a túlsó partra s itt hagyja őt, különösképpen el sem igen tudja képzelni, hogy távol legyen tőle.

Végigszívta cigarettáját, és felkelt.

— Köpeny nélkül? — kérdezte Petya, amikor kifelé indultak.

— Nehéz már, s ma meleg is van.

— Hát ha nehéz, majd viszem én, amíg meleg van.

— Köszönöm, nem kell, megleszek nélküle . . .

8

Nehéz nap következett, egyre csak ott kellett állniok a második századnál a balszárnyon, ahol a ház mellett a térre széles utca torkollott. Reggel, mint rendesen, valósággal menetrend szerint megkezdődött a bombázás, ezúttal azonban kegyetlenebb és pontosabb volt, mint eddig bármikor, ami Szaburovban hirtelen azt a gondolatot ébresztette, hogy a mai nap nem múlik el valami különösen kemény támadás nélkül.

Délre aztán kiderült, hogy igaza volt. A németek három-

szor bombázták a házakat, aztán erős aknatűz fedezete alatt az utca hosszában nekieresztették a harckocsikat. Egyik kapualjtól a másikig, a falhoz lapulva, géppisztolyosok szökelltek a harckocsik után, elég sokan, amennyire Szaburov becsülte őket, vagy két századnyi német. Az első támadást visszaverték, két óra múlva azonban megkezdődött a második. Ezúttal két harckocsi áttört, és bejutott az udvarba. Mielőtt sikerült volna felgyújtani őket, agyonlapítottak néhány embert meg egy páncéltörő ágyút a kezelőszemélyzettel együtt. Az első harckocsit aztán felgyújtották, senki sem menekült meg belőle, a másodikat először harcképtelenné tették, és csak amikor megállt, gyújtották fel palackokkal. Két német ugrott ki belőle, rögtön lelőtték, bár talán foglyul is ejthették volna őket. Szaburov ezúttal nem tartotta vissza embereit: ott voltak előtte az elpusztított páncéltörő ágyú s a széttiport tüzérek véres tetemei.

Négy órakor újrakezdődött a bombázás. Eltartott ötig, hatkor pedig, hosszas aknavetőtűz után, a németek újra rohamra indultak, ezúttal azonban harckocsik nélkül. Egyik ponton sikerült elfoglalniok egy transzformátorbódét meg a falak romjait.

Már csaknem besötétedett, amikor Szaburov a félhomályban vagy másfél tucatnyi géppisztolyost rendelt maga mellé; elhatározta, hogy a transzformátorbódét nem hagyja reggelig a németek kezén; odakúsztak a bódéhoz, és hosszú küzdelem és tűzpárbaj után újra elfoglalták. Ebben a harcban több ember meghalt vagy megsebesült Ami őt illeti, a kimerültségtől és a géppuskaropogástól először nem is vette észre, hogy vállán egy golyó átlyukasztotta zubbonya ujját, és felhorzsolta a karját. Még napközben falhoz vágta egy robbanás ereje, amitől félig megsüketült. Ezért aztán az egész nap folyamán dühödten és csaknem süketen, rettenetes kimerültségben egész gépiesen cselekedett, de úgy, ahogyan kellett. Amikor végre visszafoglalta a bódét, kimerülten leült a földre, a fal romjához támaszkodott, lecsavarta

kulacsa kupakját, és nyelt néhány kortyot. Fázott, s most ötlött csak eszébe, hogy már beesteledett, s nincs rajta köpeny. Petya, mintha csak kitalálta volna gondolatát, egy idegen köpenyt adott rá, valószínűleg egy elesett katonáét. A köpeny kicsi volt neki. Először a vállára vetette, de Petya addig erősködött, míg végül is belebújt.

Szaburov és Maszlennyikov nagyon későn tért vissza a parancsnokságra; már sötétedett. Az asztalon égett a lámpa. Szaburov futó pillantást vetett a díványra – a leány még aludt. „Nagyon kifáradhatott. Pedig fel kell ébresztenem" – mondta magában, s egyszerre eszébe jutott, hogy az egész nap folyamán, attól a perctől kezdve, amikor arra gondolt, hogy nyilván erős támadás következik, egészen visszatérése pillanatáig egyetlenegyszer sem gondolt a leányra.

Sem ő, sem Maszlennyikov nem vetette le köpenyét; leültek egymással szemben az asztalhoz, és Szaburov vodkát öntött a maguk csinálta poharakba. Kiitták, és csak akkor eszméltek rá, hogy nincs egy falat harapnivalójuk sem... Szaburov végigkutatott az asztalon, és egy csinos, négyszögletes doboz akadt a kezébe, amerikai konzerv: mind a négy oldalán különböző színű ételek voltak ábrázolva, amelyek a konzervből készíthetők. Egyik oldalán pontosan odaforrasztott konzervnyitó volt. Szaburov letörte, a hegyét beleakasztotta a dobozba, és kezdte felnyitni.

– Bejöhetek?

– Tessék.

A szobába egy alacsony férfi lépett be, mellén kitüntetés szalagja. Az asztalhoz bicegett, házilag készült botjára támaszkodva.

– Vagyin politikai tiszt vagyok – mondta, kurta mozdulattal sapkájához emelve kezét –, ön mellé neveztek ki.

– Nagyon örülök – Szaburov felállt, és kezet szorított vele. – Foglaljon helyet.

Vanyin köszönt Maszlennyikovnak, és leült a támlátlan székre. Az megreccsent alatta. Rögtön levette és az asztalra

tette sapkáját, derékszíját egy lyukkal kijjebb engedte; ezzel elárulta, hogy még benne vannak a civil szokások; csak ezután helyezkedett el kényelmesebben, mintha az egyenruha és a vállszíj kényelmetlen volna neki.

Szaburov figyelmesen szemügyre vette a férfit, akinek az volt a feladata, hogy minden dolgában első segítőtársa legyen. Vanyinnak sűrű gesztenyeszín haja volt, néhány fürtje a homlokába hullott. Szeme egészen tiszta kék volt, olyan kék, amilyen — különösképpen férfiaknál — nagy ritkaság.

Szaburov közelebb húzta a lámpát, és figyelmesen elolvasta Vanyin igazoló okmányát. Vékony papírra gépelt hadosztályparancs-kivonat volt, amely szerint Vanyint a 693. gyalogezred második zászlóaljához politikai tisztté nevezték ki.

A zászlóalj helyzetének hivatalos ismertetésére alig szántak tíz percet. Minden világos volt, fölösleges szavak nélkül is; az ostrom körülményei — a számon tartott lövedékek és aknák, a kevésbé számon tartott töltények, a meleg étel, amelyet hőpalackokban hordanak szét éjszakánként, a vodka, amelyből több volt, mint a fejadag, mert a létszám a halott- és sebesültveszteség következtében napról napra csökkent, amit a szolgálatvezetők egyáltalán nem iparkodtak jelenteni, a ruházat, amely a nyolcnapos kúszás és árokban fekvés során sokukon foszlánnyá rongyolódott, másokon tönkrement és bemocskolódott —, mindezek ismeretesek voltak mindenki előtt, aki akár csak néhány hónapot is töltött a fronton.

Szaburov szokása szerint hátratolta székét a falhoz, és cigarettát sodort magának; ezzel jelezte, hogy a beszélgetés hivatalos részét befejezte.

— Régen van a városban? — kérdezte Vanyintól.

— Csak ma reggel jöttem át a túlsó partról. Egyenesen a kórházból — felelte Vanyin, s mintegy szavai megerősítéséül botjával a cementpadlóra koppantott.

— Volt már azelőtt is Sztálingrádban?

— Voltam — mosolyodott el Vanyin. — Voltam. — Különös kifejezés jelent meg arcán; felsóhajtott. — Kevés, ha azt mondom, voltam. A háború előtt itt a Komszomol városi bizottságának titkára voltam.

— Úgy?...

— Igen... Amikor három hónappal ezelőtt lementem innen a déli frontra, Sztálingrádot még távoli hátországnak tekintettük, oly messze esőnek, hogy elképzelni is alig tudtam volna, hogy íme most itt ülök magukkal ebben a házban. Hiszen itt, e ház előtt park volt, azt hiszem, nagyon kevés maradt meg belőle...

— Kevés — hagyta helyben Szaburov. — Néhány fa meg a röplabdaháló oszlopai.

— Igen, igen, a röplabdahálók oszlopai — mosolyodott el Vanyin. — Teniszpályát csinálni már nem volt időnk. Éppen a háború előtt gyűjtöttem össze vasárnaponként az ifjúságot, elegyengettük a földet, hengereltünk, most pedig bizonyára fel van szaggatva minden.

— Fel van szaggatva — bólintott Szaburov.

Vanyin gondolataiba mélyedt.

— Az ördög tudja — szólt aztán —, itt mindnyájunk számára igen nehéz a harc, a Volga fájdalmasan közel van, de mégis, másoknak talán könnyebb, mint nekem. Nekem olyan nehéz... Hiszen minden zugot ismerek itt, igazán mindent; higgye el, nemcsak a szép szavak kedvéért mondom... Tizenkét évvel ezelőtt határoztuk el, hogy zöldövezetet teremtünk körös-körül: legyen kevesebb por. Igazán nem gondoltuk akkor, hogy ezeket a fiatal hársakat tíz esztendő múlva a háború tépdesi ki, és az akkori tizenöt esztendős legénykék itt esnek majd el ezeken az utcákon, el sem érve még a harmincadik évüket sem. Egyáltalán menynyi mindent gondoltunk mi akkor, valószínűleg maguk is...

— Valószínűleg.

Vanyin néhányat nyújtózkodott, és vizsgáló pillantást vetett Szaburovra.

— Hol lakik?

— Az utóbbi időben ott, ahol éppen vagyok.

— És azelőtt?

— Azelőtt a Don-medencében.

— Szóval csaknem egy éve nincs lakása, már beletörődött; nem, nem törődhetett bele, de talán mégis megszokta... de én... képzelje el, ma reggel megláttam a várost a túlsó partról... nem, nem is tudja elképzelni... azt hiszem, a hadosztály parancsnoka tébolyultnak tartott, mert minden kérdésére, mint valami automata, mindig csak ezt válaszoltam: igen, nem, igen, nem, igen, nem... Azt hiszem, sehogy sem érthetnek meg engem teljesen.

— De értem, hogyne érteném — válaszolta Szaburov —, úgy vélem, hogy meg lehet, nagyon is meg lehet érteni magát. Tudja, amikor esténként fölkerekedik a szél, s hamut és pernyét söpör erre magával, sokszor azt gondolom, hogy nyugatról hozza, egyenesen a határtól, Csernyigovtól, Kijevtől, Poltavától... Én valóban teljesen megértem magát, de engem a szomorúság mellett gyakran elfog a düh is...

— Kire dühös?

— Magamra, magára, másokra. Az ördög tudja. Talán kevesebbet kellett volna törődniök a maguk zöldövezetével és többet egyéb kérdésekkel. Itt vagyok én, két esztendőt szolgáltam a hadseregben... Amikor tartalékba mentem, azt mondták nekem: „Kár, magából igazán jó hivatásos katona válnék", s én mégis leszereltem. Gondolja meg, ha akkor én nem sejtettem volna, hogy háború lesz, talán igazam is lett volna, pedig bizonyosan tudtam, hogy háború lesz, szóval nem volt igazam: nem kellett volna kilépnem a hadseregből.

— Értem — mondta Vanyin —, de hát nem lehetett egyidőben mindenki katona, ezt ugye belátja?

— Belátom, mindenesetre azonban hozzá kell tennem,

hogy mégiscsak katonák lettünk, mégpedig később, mint amikor kellett volna... Egyébként kár ezt feszegetnünk, most már katonák vagyunk, s függetlenül korábbi tévedéseinktől, meg másokétól, védelmeznünk kell ezt a három házat, és meg kell védenünk mindent. — Szaburov ujjával az előtte fekvő térképvázlatra koppantott. — Hogy gondolja? Ugye, nem adjuk oda ezeket a házakat, Vagyin elvtárs?

A politikai tiszt elmosolyodott.

— Remélem. Tudja — tette hozzá meghitten —, mit mondott nekem az ezredparancsnok, amikor magához küldött?

— Mit?

— „Menjen Szaburovhoz, nem harcol rosszul, de szeret a maga feje után menni, s általában vannak hangulatai..." „Milyen hangulatai?", kérdeztem. „Hát csak úgy, általában, hangulatai", mondta, és olyan kézmozdulatot tett, mintha ezzel mindent megmagyarázott volna.

Szaburov elnevette magát.

— Köszönöm a nyíltságát. Beismerem, valóban vannak hangulataim, hol ilyen, hol olyan a hangulatom, s általában azt hiszem, hogy nincs is ember, akinek ne volnának hangulatai. Mi a véleménye?

— Ugyanaz.

— S a maga röplabdapályája — tért hirtelen más tárgyra Szaburov — szinte teljesen ép. Öt-hat aknatölcsér vágódott beléje, de könnyű betemetni, aztán kétszer-háromszor végiggurulhat rajta a henger. Az oszlopok is állnak, sőt az egyiken még valami hálófoszlány is lóg. A hadnagy — intett Szaburov a mellette ülő Maszlennyikov felé — Moszkva első válogatott röplabdacsapatában játszik. Ami őt illeti, maga megvilágosított valamit bennem: azt tapasztaltam, hogy folyton a második századhoz akar menni, azt a századot különösen kedveli. Most már tudom, miért. Ott van a röplabdapálya, és az kedves emlékeket ébreszt benne.

— A százados csak nem vesz komolyan — mondta tréfásan, de árnyalatnyi megbántódással Maszlennyikov. — Nem

hagyja nyugton az én húsz évem ... Hát nem, százados elvtárs, nem gondolok a röplabdára gyakrabban, mint ön, becsületszavamra.

— Igazán nagy kár. Húsz év ... milyen szép is. Meg aztán, tudod-e, Misa, amikor te harminc leszel, akkor én már negyven, amikor te negyven leszel, én már az ötvenet taposom: így aztán nem érsz utol soha, mennél tovább élsz, annál jobban megérted, hogy tíz évvel fiatalabbnak lenni sokkal szebb, mint tíz évvel öregebbnek; érted-e?

Megölelte Maszlennyikovot, a vállára ütött, magához vonta.

— Valóban, Vagyin elvtárs, nekünk igazán kiváló zászlóalj-segédtisztünk van: jól átjárta már a puskapor füstje, jól belőtte magát, csak azt hiszem, nagyon gyakran jár az esze azon, mit is találhatna ki, hogy igazi hőssé váljék. Lőporospince, kanóc a kezében ... szóval valami ehhez hasonló. Egyébként azonban jó harcos: férfias sörte az állán, acélos tekintet ... Csak tréfálok, no, csak tréfálok, Misa, ne mérgelődj. Eredj, tégy föl nekünk valami jó lemezt.

— Van gramofonjuk? — kérdezte Vanyin.

— Hát hogyne, magunkkal hurcoljuk ... Még egy zongorát is le akartunk hozni a második emeletről, de tegnap, idő előtt, úgy kivágta onnan a légnyomás, hogy csak a húrjai maradtak meg.

Odakint, egészen közel, egymás után két erős robbanás reszkettette meg a levegőt.

— Bár lehet, hogy semmi értelme idehozni valamit — tette hozzá kis szünet után Szaburov. — Azt hiszem, nemsokára lakást változtatunk. Ma egész nap, szinte szándékosan, mindig körülöttünk csapnak le a bombák.

Vanyin Maszlennyikovval odament a fűtőtesthez, amelyen a gramofon állt. Válogatott a lemezek között, aztán megállapodott egynél:

— Ezt — kérte.

Maszlennyikov föltette a lemezt.

Jó társam messze elrepült, de messze.
Kíséri útján hűs hazai szél,
A drága város kékes ködbe veszve,
A ház, a kert már csak szívében él . . .

Vanyin elvonult az asztaltól az árnyékba, és némán hallgatta a dalt, fejét tenyerébe támasztva. Amikor leforgott a lemez, Vanyin szégyenkezés nélkül, még mindig szótlanul, ahogyan eddig ült, megtörölte szemét, amelyből csak úgy hullott a könny.

— Játszd le, légy szíves, még egyszer — mondta.

És a lemez újra forogni kezdett.

— Jó mélyen alszik a kislány — szólt Szaburov, amikor a lemez ismét leforgott. — Még a zeneszó sem ébresztette fel . . . Bármennyire sajnálom is, föl kell keltenem.

Keresztülment a szobán a díványhoz. De amit a rajta fekvő leánynak nézett, csupán az odavetett köpeny volt.

— Nini — csodálkozott —, Petya, hol az ápolónővér?

Petya pedig, aki Szaburovval együtt érkezett meg, de tisztéhez illően már pontos tudomása volt mindenről, kijelentette, hogy a leány már két órája elment.

— Hova ment? A túlsó partra?

— Nem, százados elvtárs, itt van . . . Ott, elöl a kiskertben, a senki földjén sóhajtozás hallatszott, mintha valaki segítségért nyöszörgött volna. Jöttek, jelentették a naposnak, s akkor a leány tüstént felkelt. Aztán elmentek oda, akarom mondani, odakúsztak.

— Ki ment oda?

— A leány . . .

— Ó! Legalább most szégyellnéd, amikor elmondod. Egy zászlóalj katona van itt, és amikor valaki sóhajt, akkor az ápolónővér kúszik oda . . . Méghozzá nem is a mi zászlóaljunkhoz tartozik . . . Micsoda vendéglátás ez?

— Nem egyedül ment, vele volt az ő egészségügyi katonája is, meg tőlünk Konyukov. Éppen ő volt a napos, és hívták.

– Mikor történt ez?

– Annak bizony most már két órája – válaszolta Petya, egy pillantást vetve az órájára.

– Hívd a napost – rendelkezett Szaburov, és felvette köpenyét. – Várjatok meg, rögtön jövök vissza – szólt oda Vanyinnak és Maszlennyikovnak.

Az éjszaka hideg volt, az égbolt felét felhők borították, a hold azonban éppen a tiszta felén állt, s körös-körül világos volt minden.

Szaburov megborzongott az éjszakai hidegtől. A napos futott hozzá.

– Merre kúsztak?

– Itt, erre, a kerítések között, balra, aztán a romok mentén – mutatta a napos.

– Mit hallott ezalatt?

– Semmi különöset nem hallottam, százados elvtárs. Vagy harminc perce egy aknát lőttek ide, máskülönben semmit sem hallottam ...

Szaburovot egy pillanatra elfogta az a természetes kívánság, hogy ő maga kússzon előre, megtudni, mi történik ott, de gyorsan erőt vett magán. Nem olyan volt a helyzet, hogy joga lett volna odakúsznia, s így életét kockára tenni.

– Amint megtud valamit, rögtön jelentse, várom – mondta a naposnak.

De nem kellett várnia. Onnan, ahol a ház romjai, mint valami hegy lejtője, ferdén ereszkedtek alá, a sötétből három alak bukkant fel. Kettő támogatta a harmadikat, aki köztük tántorgott. Szaburov eléjük ment. Csak néhány lépést tett, s már szemtől szemben állt velük. Konyukov és az egészségügyi katona vezette karjánál fogva Ányát. Szaburov a sötétben nem látta a leány arcát, de abból, hogy tehetetlenül támaszkodott Konyukovra és az egészségügyi katonára, rögtön tudta, hogy nagyon rosszul van.

– Százados elvtárs, jelentem ... – kezdte Konyukov, s

továbbra is támogatva bal kezével Anyát, jobbját tisztelgésre emelte.

— Majd később — mondta Szaburov. — Vigyétek hozzám. Nem, nem, itt fektessétek le a naposnál.

A napos helyisége egy kis szöglet volt, amelyet három oldalról fal és a lépcső, a negyedikről sátorlap fogott be. A kuckóban egy asztal állt, támlátlan szék a telefonos számára és egy puha empire karosszék, amelyet az egyik lakásból kerítettek a naposnak. A sarokban, a puszta földön, szalmazsák feküdt. Az egészségügyi katona és Konyukov erre fektette rá Anyát. Konyukov gyorsan összehajtotta a keze ügyében levő köpenyt, és a leány feje alá tette.

— Nos, lefektettétek? — kérdezte Szaburov; nem ment be a napos fülkéjébe, hanem továbbra is kinn állt az utcán.

— Igenis — válaszolta Konyukov. Kilépett a százados elé. — Jelenthetek?

— Jelents.

— Nyögéseket hallottunk. A leány — intett a fejével Konyukov — azt mondta: „Odakúszok, sebesültek vannak ott." És hívja az egészségügyi katonáját. Az egyik egészségügyi katonájuk alacsony, vékony, még egészen fiatal. „Megyek", mondja, de látom, szorong egy kicsikét... Mondom neki, majd én megyek.

— Aztán?

— Jelentem tovább. Igyekeztünk, kúszva, valamennyien, csöndben. Kúsztunk vagy százötven métert ügyesen, s a romok mögött meg is találtuk.

— Kit?

— Engedje meg, hogy átadjam...

Konyukov zubbonya zsebébe nyúlt, s egy csomó írást húzott elő. Szaburov egy pillanatra felkattantotta zseblámpáját. Panaszjuk őrmester okmányai voltak, aki az éjjel nem tért vissza a felderítésről. A zászlóaljban már halottnak tekintették. Előtte való éjszaka nyilván megsebesült, egész nap ott feküdt valahol a romok között, azután a sötétben megpróbált visszajutni övéihez.

— De hol találták meg? A németekhez vagy hozzánk közelebb?

— Tüsténi jelentem. Éppen középütt. Amint kúszott a szegény, már nem bírta tovább, és kiáltozni kezdett.

— Hol van?

— Meghalt...

— Hogyhogy meghalt?

— Amikor odakúsztunk, még élt, de fájdalmában nagyon hangosan nyögött. Mondom neki, hallgass, meghallják túlról, és lőnek. Magunkkal húztuk, a német meg nyilván látta, hogy a kövek között golyóval nem ér el minket, így hát aknákat vetett oda. Az őrmestert megölte egy akna, a leányt pedig megsebesítette a lábán, aztán a leány elestében beütötte fejét egy kőbe. Nagy izgalmában azt akarta, hogy az őrmestert is hozzuk el, bár tudta, hogy halott; de aztán elájult. Elvettük az őrmester papírjait, őt otthagytuk, a leányt pedig idehoztuk, aztán itt lefektettük. Szeretnék még valamit jelenteni, százados elvtárs.

— Nos, mit?

— Nagyon sajnálom a leányt. Hát igazán nincsenek férfiak effélére? Menjen vissza a hátországba, kórházba, ápolja ott a betegeket, de minek idejönnie? Ahogy támogattam, olyan könnyű volt, s én arra gondoltam: az ilyen könnyű, fiatal leánykát minek teszik ki a golyóknak?

Szaburov nem válaszolt. Konyukov is hallgatott.

— Mehetek? — kérdezte aztán.

— Mehet.

Szaburov belépett a napos helyiségébe. Ánya ott feküdt a szalmazsákon, egy hang nélkül, a szeme nyitva volt.

— Hogy van? — kérdezte Szaburov. Szemrehányást akart tenni neki, hogy olyan meggondolatlan volt s nem kérdezett senkit, de abban a pillanatban már átlátta, hogy nem lehet szemrehányást tenni neki. — Hogy van? — ismételte most már lágyabban.

— Megsebesültem — felelte a leány —, aztán nagyon megütöttem a fejem ... A sebesülés, azt hiszem, semmiség ...

— Legalább bekötözték? — kérdezte Szaburov, s csak ekkor vette észre, hogy a leány kis tábori sapkája alatt már ott fehérlik a kötés.

— Igen, bekötöztek — felelte a leány.

— És a lábát?

— A lábát is bekötöztük — felelte a leány mellett álló egészségügyi katona. — Nem szomjas, nővér?

— Nem, nem vagyok szomjas ...

Szaburovnak ebben a pillanatban két lehetőség között kellett választania: egyrészt talán tanácsosabb lenne nyugton hagyni itt két-három napig, amíg jobban nem lesz, másrészt a hadosztályban már néhány nappal azelőtt kiadták a parancsot, hogy egyetlen sebesültet se hagyjanak reggelig ezen az egészségtelen helyen, ahol a könnyű sebesültből estére már nehéz sebesült válhat, a nehéz sebesült pedig meghalhat.

Szaburov úgy döntött magában, hogy a leánnyal is azt kell tenni, amit mindenki mással, és még ma éjszaka át kell szállítania a túlsó partra.

— Talpra állni nem tud? — kérdezte.

— Azt hiszem, most nem tudok.

— A többi sebesülttel együtt át kell vitetnem, mégpedig azonnal, az elsők között — mondta Szaburov, s várta, hogy a leány ellenkezni fog.

Azt hitte, hogy a leány kijelenti, nem ő a legsúlyosabb sebesült, elég lesz őt az utolsókkal elszállítani. Ánya azonban látta Szaburov arcán, hogy a százados mindenképpen az elsőkkel küldi át, s ezért hallgatott.

— Ha nem sebesülök meg — szólalt meg hirtelen —, mindenképpen elhoztuk volna az őrmestert is. Hogy azonban én sebet kaptam, kettőnket már nem cipelhettek ... Hiszen meghalt — magyarázta, mintha csak igazolni akarná magát.

Szaburov ránézett, és látta, hogy a leány csak azért be-

szél, mert erőt akar venni magán, pedig nagyon fáj a sebe, és fáj neki az is, hogy most, amikor ily ostobán megsebesült, nincsen már rá szükség. Szaburovnak az volt az érzése, bántja az is, hogy olyan szigorúan és szárazon beszél vele. A lánynak fáj a sebe, sajnálkozik önmagán, ő pedig mindebből nem ért meg semmit.

— Na, jól van — mondta a százados, és váratlan gyöngédség volt a hangjában. — Jól van. — Közelebb tolta a karosszéket, leült a lány mellé. — Most átküldöm a túlsó partra, nemsoká meggyógyul, aztán újra szállítja a sebesülteket.

Anya elmosolyodott.

— Most éppen úgy beszél, ahogy mi beszélünk a sebesültekkel: „Nincs semmi baj, nemsokára meggyógyul, újra egészséges lesz."

— Mit is mondhatnék? Hiszen most maga is sebesült, így hát azt mondom magának, amit ilyenkor mondani szoktak.

— Tudja — folytatta a lány —, éppen most gondoltam rá, hogy a sebesültek valószínűleg félnek átkelni a Volgán, amikor lőnek rájuk. Mi, egészségesek, tudunk mozogni, mindent megtehetünk, ők meg csak fekszenek, és egyszerűen várnak. Most én ugyanúgy vagyok, ezért ötlött eszembe, hogy ők valószínűleg félnek.

— S maga szintén fél?

— Nem, valahogy egyáltalán nem félek, de ez az első eset... Van egy cigarettája?

— Dohányos?

— Nem, nem vagyok dohányos, de most hirtelen megkívántam...

— Kész cigarettám nincs, sodorni kell.

— Hát aztán?

A százados megsodorta a cigarettát, aztán tétovázott.

— Fejezze csak be... — mondta a leány.

A százados megnyálazta a papírt, összeragasztotta, s a kész cigarettát odanyújtotta a lánynak. Anya kissé ügyetlenül vette a szájába. Amikor a százados a fellobbantott

gyufát a cigarettához közelítette, a leány arcát egy pillanatra vöröses fény világította meg; a századosba először döbbent belé, hogy a leány kimondhatatlanul szép.

— Mit néz? — kérdezte a lány. — Nem sírok... Csak keresztülkúsztunk egy pocsolyán, talán attól nedves az arcom. Adja ide a zsebkendőjét, megtörlöm.

A százados kivette zsebkendőjét, kissé zavartan vette észre, hogy piszkos, gyűrött és dohányfoltos. A lány megtörölte arcát, és visszaadta a zsebkendőt.

— Szóval nemsokára elvisznek? — kérdezte ismét.

— El — válaszolta a százados, igyekezve ezt az „el" szót ugyanazon a száraz, parancsnoki hangon ejteni, amelyet beszélgetésük elején használt, most azonban sehogy sem sikerült.

— Gondol majd rám? — kérdezte váratlanul a leány.

— Igen.

— Gondoljon is. Nem azért mondom, mert minden sebesült ezt kérdezi, hanem mert igaz, hogy nemsokára meggyógyulok, érzem... Gondoljon rám.

— Hogyne gondolnék... — szólt komolyan Szaburov. — Egész bizonyosan gondolni fogok magára...

Néhány perc múlva megérkeztek az egészségügyi katonák, hogy hordágyra tegyék a leányt; Ánya kissé fölemelkedett, fölült, de látszott rajta, hogy igen nehezére esik.

— Nagyon fáj a fejem — mosolygott halványan.

Az egészségügyi katonák karon fogták, s a hordágyra fektették.

— A többieket már viszik? — kérdezte Szaburov.

— Visszük rögtön, együtt megyünk velük — válaszolta az egyik katona.

— Helyes.

Az egészségügyiek felemelték a hordágyat, és ekkor itt, az utcán, a félhomályban, Szaburov egyszerre rádöbbent, hogy semmit sem mondott el abból, amit ebben a pillanatban oly végtelenül szeretett volna elmondani a lánynak...

Az egészségügyiek már lépegettek, a hordágyak már megbillentek, s mégis, eddig még semmit sem mondott, s talán nem is mondhatott semmit — nem tudott és nem mert semmit sem mondani. Éles, esztelenül fájó részvét fogta el a leány iránt, aki annyi sebesültet kötözött be, s annyit vitt át a túlsó partra, s aki most maga is itt fekszik tehetetlenül egy sebesültvivő hordágyon. Őt magát is meglepte, amikor egyszerre csak hirtelen lehajolt hozzá, s kezét háta mögé dugva, nehogy valami óvatlan mozdulattal fájdalmat okozzon neki, először az arcát szorította a leány arcához, aztán többször egymás után megcsókolta, először a szemén, aztán a homlokán, majd az ajkán. Maga sem értette, mit tesz. Amikor fölemelkedett, Ánya tiszta, nyílt pillantású szemében megértést látott, s úgy érezte, hogy nemcsak egyszerűen megcsókolta a leányt, aki tehetetlenül, mozgásra képtelenül feküdt ott, s így nem is tiltakozhatott, hanem hogy a leány beleegyezésével tette. Ánya maga is ezt kívánta ...

Aztán visszatért a zászlóaljparancsnokságra, leült az asztalhoz, tábori táskájából elővette és maga elé nyitotta jegyzetfüzetét: meg kellett írnia napi jelentését, a szokásos napi jelentést, amely elmegy az ezredparancsnokságra Babcsenkóhoz, a legfontosabb adatokat Babcsenko továbbjelenti a hadosztályparancsnokságra Procenkónak, a hadosztály a hadseregnek, a hadsereg a frontparancsnokságnak, ahonnan a jelentést Moszkvába továbbítják ... És így fűződnek hosszú láncolatba a jelentések, amelyekből reggelre a főhadiszállás összefoglaló jelentése Sztálin asztalára kerül.

Most is, mint minden este, amikor jelentését írta, Szaburov maga elé képzelte az óriási frontot, amelynek hosszában az ő zászlóalja és ez a három ház csak egyetlen volt a milliónyi pont között. Úgy érezte, hogy egész Oroszország, amelynek nincs vége, nincs határa, ott terül el tőle balra, végtelenül, és jobb felé is végtelenül, e három háztól kezdve, amelyben ő, Szaburov százados, ritkult zászlóaljával megvetette a lábát.

Azon a szakaszon, amelyet Procenko hadosztálya foglalt el, viszonylagos csönd következett be. Mindazok után, amik eddig történtek, Szaburov ezt jogos pihenőnek érezhetné, ha nem tudná, hogy a csöndnek nem az az oka, hogy a németek kimerültek s nem támadnak többé, hanem csupán az, hogy most minden erejüket attól a szakasztól, ahol az ő hadosztályuk állt, délebbre összpontosították, ott akarnak utat törni maguknak a Volgához, hogy Sztálingrádot kettévághassák.

Balról, dél felől, éjjel-nappal szüntelenül dörögnek az ágyúk, de itt csönd volt, persze a szónak csak sztálingrádi értelmében. A németek időről időre bombáztak. Naponta ötször-hatszor zúdítottak tüzérségi és aknavető tüzet azokra a házakra, amelyeket Szaburov zászlóalja elfoglalt: a géppisztolyosok egy-egy csoportja hol itt, hol ott próbálta meg kissé előreküzdeni magát, és elfoglalni a romok egy részét, de ez még nem annyira harc, mint inkább csak jelzés volt.

A németek pontosan annyit tettek, amennyi szükséges volt ahhoz, hogy innen az oroszok egyetlen embert se vonhassanak el segítségül azokhoz az alakulatokhoz, amelyek délebbre védték magukat. A tétlenség nyomasztó érzése nehezedett Szaburovra, s talán erősebb is volt benne, mint az az egyszerű emberi öröm, hogy él, s hogy most kevesebb az eshetőség, hogy meghal, mint korábban.

A zászlóaljban ezek a napok kialakították azt a különös ostromléletet, amely a maga szokásaival, nyugalmával, sőt gyakorta humorával annyira meglepett mindenkit, aki új emberként került Sztálingrádba. Szaburov szállását a németek háromnapos lövetés után végül is elpusztították, szerencsére csak egy sebesült volt, az is könnyű, az egyik híradós, de a parancsnokságot mégiscsak át kellett helyezni a pincébe, a volt kazánházba. Így aztán a zászlóaljban most már kivétel nélkül mindenki föld alatti életet, vagyis szilárd formákban kialakult és rendezett életet élt.

A földkunyhó mellé, amelyben a híradósok helyezkedtek el — egyikük a postát kezelte —, egy oszlopra hamisítatlan postaládát szögeztek föl, amelyet a házban talált roncsokból eszkábáltak össze. Minden megvolt rajta, aminek csak lennie kellett: a „Postaláda" felírás, meg a szárnyaskerék, s a nyílás a levelek számára. Szaburovnak reggel az a tréfás ötlete támadt, hogy innen már csupán a „Főposta" felírás hiányzik; az elmésség nyilván nagyon megtetszett a híradósoknak, mert estére valóban megjelent a postaláda fölött egy kis tábla, amelyre fekete festékkel ezt pingálták fel: „Főposta. Levelek felvétele és kiadása."

A zászlóaljtörzs egyik katonája — azelőtt ismert odesszai órás — földkunyhójában, az ablakul beásott tükrös vitrindarab mögött valami órásműhelyfélét rendezett be magának. Amikor Szaburovnak a postahivatalra vonatkozó tréfájáról hallottak, amely az egész zászlóaljban általános tetszést aratott, az órás is felbuzdult, és ugyanazzal a fekete festékkel belülről felmázolta a vitrinre: „Pontos idő — Órásműhely."

Petyát két napon át elfoglalta a feladat, hogy valamiféle fürdőt rendezzen be. A műszakiak segítségével kunyhót ásott a földbe. Néhány kitépett ajtó deszkáival kipadozták, téglákból kemencét raktak, s a földbe beástak egy vizeshordót: a fürdőben elég nagy volt a füst és a piszok, de nyilván sehol olyan nagy gyönyörűséggel nem fürödtek meg, mint itt. Még Babcsenko is, akinek nem volt saját fürdője, eljött ide megfürdeni, és amikor elment, kijelentette, hogy elhozza a hadosztályparancsnokot is, de nem mulasztotta el hozzátenni, hogy a parancsnok érkezésére aztán minden rendben legyen.

Mása néni — így hívták azt az asszonyt, akit Szaburov az első napokban a háza mellett a pincében fedezett föl — a zászlóalj konyháján kapott munkát. Annyira hozzászokott a gondolathoz, hogy a zászlóalj most már mindig itt lesz, s innen többé semmi el nem űzni, hogy az a komor

kétségbeesés, amelyet Szaburov eleinte látott rajta, teljesen elenyészett.

Szaburov éjszakánként, három-négy alkalommal, egy-egy félóráig könyvekben lapozgatott; a robbanás ereje vetette ki a könyveket a házból, de a katonák aztán összegyűjtötték az udvaron. Szaburov megtalálta köztük Klucsevszkij *Oroszország története* című ötkötetes művét. Tréfálkozva mondta, reméli, hogy itt szerencsésen elüldögél az ostrom alatt legalább addig, amíg ki nem olvassa az ötödik kötetet is. Maszlennyikov és Vanyin csak nevette; az volt rá a válaszuk, hogy Szaburov olvasási tempója szerint ítélve legalább két esztendőt kell itt ülniök ostrom alatt . . .

A legfontosabb harci cselekmények most már éjszaka játszódtak le. Önkéntesek kis csoportokba verődtek, átkúsztak a németek oldalára, hogy „nyelvet" hozzanak magukkal, akitől aztán megtudhatnak egyet-mást, vagy hogy a németeknek egy kis éjszakai csinnadrattával szolgáljanak. Ezekben a kirándulásokban, két egymást követő éjszaka, részt vett Maszlennyikov is. Égett benne a vágy, hogy kitüntesse magát, azt bizonygatta, hogy egész egyszerűen kötelessége szerepet vállalnia ezekben a kirándulásokban — hisz mégiscsak kell valamit csinálni, amikor tőlük három kilométernyire elvtársai esnek el harcok közben. Szaburov ugyanígy vélekedett; már előre látta, hogy ez lesz az ő osztályrészük is, de azért igyekezett visszatartani Maszlennyikovot. Amikor Maszlennyikov másodszor indult el éjszakai útjára, Szaburov magához intette Konyukovot, s megbízta, hogy egyetlen lépést se tágítson Maszlennyikov mellől, és minden körülmények között vigyázzon rá, de Maszlennyikovot nem tarthatta vissza. Konyukov nagyon szívesen ment, Maszlennyikovról pedig csak ennyit mondott:

— Legyen csak nyugodt, százados elvtárs, legyen csak nyugodt.

Tetszett neki az éjszakai munka, és amikor elvtársaival beszélgetett, némi sajnálkozással említette, hogy a néme-

tek most szinte egyáltalán nem állítanak drótakadályokat, márpedig, magyarázgatta, az aztán az igazi élvezet, amikor az ember vágja őket, csöndesen, gyorsan. Valamikor szakértő volt benne, s most valósággal elkeserítette, hogy e téren nem csillogtathatja képességeit.

Amikor — második visszatérése után — Maszlennyikov napközben aludt, Szaburov fölemelte róla a köpenyt, és észrevette, hogy tele van szilánk hasította apró lyukakkal. Ez éjjel az akna közvetlenül Maszlennyikov mellett robbant fel, és csak a csoda mentette meg. Maszlennyikov este megint engedélyt akart kérni újabb kirándulásra; Szaburov már arckifejezéséből látta, mit akar.

— Hadnagy elvtárs, ma munkája lesz, mégpedig egész éjszaka . . . — mondta a hadnagynak.

— Igazán? — kérdezte örömmel Maszlennyikov.

— Igen, köpenyt fog foltozni.

— Köpenyt?

— Igen, a saját köpenyét, s amíg minden egyes lyukat szépen és pontosan be nem foltoz, addig semmiféle vállalkozásra nem indulhat; jól jegyezze meg, amit mondtam.

Maszlennyikovban, aki rendesen nagyon értette és értékelte a tréfát, nyomban kihunyt a humorérzék, mihelyt a leghalványabban is úgy vélte, hogy fiatal korára tesznek célzást. Talán nyugodtabban viselte volna el, ha nem lett volna egy pilóta bátyja, akinek más volt a családi neve, és ez a név annyira népszerű volt az országban, hogy Maszlennyikov említeni sem szerette, s csak nagyon meghitt pillanatában mondta el Szaburovnak — az egész zászlóaljban egyedül csak neki —, hogy bátyja is van.

Maszlennyikov olyan családban nőtt fel, amelyben bátyja volt a kedvenc. Maszlennyikov is szerette, de féltékeny volt rá és irigyelte is. Olykor érezte, hogy minden szerencsétlensége csak onnan származik, hogy nyolc évvel fiatalabb a bátyjánál. Amikor kitört a spanyol háború, és bátyja odament, Maszlennyikov tizenöt éves volt. Mit nem adott

volna érte, csak hogy ő is eljuthasson Spanyolországba! Majd később, amikor bátyja Mongóliában tartózkodott, és Maszlennyikov számára is elérkezett az idő, hogy életpályát válasszon, édesanyja valósággal könyörgött kisebbik fiának, hogy ne a repülőiskolába menjen, hanem iratkozzék be a Repüléstudományi Főiskolára; édesanyja tudniillik büszke volt idősebb fiára, de állandó rettegésben élt miatta. A háború kitörésekor azonban már semmi sem tarthatta vissza Maszlennyikovot, és beiratkozott az első gyalogsági iskolába, amelyik útjába akadt. Nagyravágyó volt és hiú, de olyan módon, amiért háborúban nehéz lenne elítélni valakit. Bármi áron is, hős akart lenni, és kész volt érte megtenni mindent, még a legveszélyesebb feladatra is vállalkozott volna.

Szaburovban is élt nagyravágyás, s nem hiányzott belőle a becsvágy sem, de most, ebben a háborúban, amelyet egyetlen véres küzdelemnek érzett, ilyesmi úgyszólván soha eszébe sem jutott. Különben mindezek ellenére is megértette Maszlennyikovot, nem ítélte el, csak arra törekedett, hogy a lehetőséghez képest hűtögesse izzó lángolását. Voltak percek, amikor fiának tekintette Maszlennyikovot, bár a hadnagy csak kilenc évvel volt fiatalabb nála, de Szaburov úgy érezte, hogy háborúban töltött évei még vagy tíz évvel megtoldják ezt a korkülönbséget.

— Tudod, Misa — mondta, amikor a köpenytréfára Maszlennyikov egészen elkomorodott —, tudod, néha, amikor valami nagyon veszélyes dolgot szeretnék tenni, azzal csitítom magam, hogy a háborúra gondolok. Hiszen a háború még nagyon hosszú lesz, és mennél tovább húzódik, annál értékesebbek lesznek az emberek, akik kezdettől fogva részt vesznek benne, és megérik a végét: hiszen ha Szaburovból valamikor ezredparancsnok lesz, akkor te zászlóaljparancsnok leszel, és nagyon fontos, hogy te megérd ezt az időt, feltétlenül meg kell érned. Hogy gondolod, egyetértesz velem, vagy nem?

— Ne-em — válaszolta akadozva Maszlennyikov. — Mindenki másra vonatkozóan igen, magamra nem.

— Nem értesz velem egyet? — mosolyodott el Szaburov.

— Nos, így is jó. Végül is nem fontos, egyetértesz-e vagy sem, mindenképpen az fog történni, amit én akarok, tehát foltozz...

Maszlennyikov térdére fektette a köpenyt, és megadással nézegette rajta a lyukakat.

Ez az esti beszélgetés a nyugalom nyolcadik napján folyt le. Egész nap és egész este különösen erős tüzérségi tűz dübörgése hallatszott délről, és Szaburov, bár zászlóalja ideiglenesen jó helyzetben nyugalmat élvezett, egy pillanatra sem feledkezett meg a közeledő nagy veszedelemről, és egész este nagyon rossz hangulatban volt.

Az asztalon megberrent a telefon, Szaburov felvette a kagylót. Babcsenko hangját hallotta:

— Szaburov?

— Igenis.

— Bízd a zászlóaljat a politikai tisztre. A gazda hív, tüstént gyere.

— Mondd meg Vanyinnak — fordult Szaburov Maszlennyikovhoz —, hogy a gazdához mentem. — Aztán fejébe csapta sapkáját, és az ajtó felé indult...

...Procenko gyors léptekkel haladt a ház romjai mellett kiásott fedezéke felé. A fedezék, mint mindig, bármilyen kevés időt szentelhetett is rá az ezredes, szilárd lett és megbízható. Procenko sohasem félt kockára tenni életét, ha szükség volt rá, de szerette, ha a fedezék erős — öt-hat réteg födémgerenda —, hogy át ne üthesse valami eltévedt ágyúlövedék. Ő maga nagyon serény volt, de nem is tűrte a lustaságot semmiféle formában, s amint egy új helyen megállapodott, verejtékszakadásig hajszolta műszaki katonáit. Szerette, ha a fedezék tetőzete is erős, maga a fedezék lehetőleg tágas, asztal, tábori székek legyenek benne és kényelmes hely az alvásra. Így kívánta az alapos ember meg-

szokása, aki már nem első éve harcol, és akinek a fedezék már régóta állandó lakóhelye. Nem tűrhette, ha a hozzá beosztott parancsnokok ellenséges tűz idején minden különösebb szükség nélkül úgy összezsúfolódtak, hogy nem volt helyük térképüket kiteregetni, szóval ha fölöslegesen kényelmetlenséget okoztak maguknak, amikor a háború úgyis lépten-nyomon szolgált vele bőven.

A hadosztály balszárnyán ma egész nap kegyetlen harc tombolt; Procenko a nap folyamán ösztönösen és tapasztalata alapján egyre világosabban látta, hogy már nincs messze az óra, amikor a németek, tőle balra, mégiscsak áttörnek a Volgáig, s ő egész hadosztályával elszakad mindattól, ami tőle délre fekszik, elsősorban pedig a hadseregparancsnokságtól. Félórával ezelőtt minden aggodalma beigazolódott: az összeköttetés a hadseregparancsnoksággal megszakadt. A sors különös szeszélye folytán, a hadseregparancsnoksággal folytatott izgatott hangú beszélgetése után a legutolsó, amit hallott, a Haditanács tagjának, Matvejevnek tompa basszusa volt, aki a telefonhoz kérte; először megkérdezte, hogy tartja-e magát, s minden rendben van-e nála, majd azt mondta:

— A legjobbakat kívánom.

— Milyen alkalomból?

— Nem hallgattad a rádiót?

— Nem.

— Ma a rádió közölte, hogy kormányrendelettel a vezérőrnagyi rangot adományozták neked. Ehhez kívánom a legjobbakat, tábornok elvtárs.

Matvejev fáradt, vontatott hangon beszélt, valószínűleg ott, délre, nagyon nehéz volt a helyzet, s csak Matvejev szokásos figyelmessége volt a magyarázata annak, hogy ilyen körülmények között is gondolt a kormányrendeletre, és felhívta.

— Köszönöm — mondta Procenko —, igyekszem, hogy igazoljam a bizalmat, amelynek jele ez a kinevezés.

Várt; Matvejev azonban nem válaszolt.

— Befejeztem — mondta Procenko —, várom parancsát... — Matvejev azonban ismét hallgatott. — Várom parancsát — ismételte Procenko. — Parancsát várom — mondta harmadszor is.

A telefon néma volt.

Procenko azt hitte, hogy valahol az ő területén szakadt el a vonal, s ezért felhívta a szakasztelefonost, aki a szomszédos hadosztállyal való érintkezési ponton ült. A telefonista válaszolt... bár ne válaszolt volna! A vezeték hosszú időre szakadt el. Procenko hadosztályától balra a németek kijutottak a Volgához, és elvágtak minden összeköttetést.

A szomszédos állások semmiféle életjelt nem adtak. A hadseregparancsnokság hallgatott. A napi jelentést azonban, mint mindig, el kellett küldeni a hadseregparancsnoksághoz. Most már csak egy útja volt az összeköttetés fenntartásának: a Volgán át a túlsó partra, aztán a túlsó partról délen átkelni a hadseregparancsnoksághoz. Valakit el kell küldeni. Kit? Procenko először segédtisztjére gondolt, akit azonban az előző napi sok lótás-futás levert a lábáról, s most ott aludt a padlón, feje alatt a köpenye. Meg aztán a segédtiszt nem az az ember, akit ilyen körülmények között a hadseregparancsnokságra küldhetett volna. Oda olyan valakit kell meneszteni, aki nemcsak a jelentést juttatja el biztosan, hanem pontosan és határozottan meg tudja állapítani azt is, hogy mit várnak most tőle, Procenkótól. Fölemelte a hallgatót, és Babcsenkót hívta.

— Nálatok csend van? — kérdezte.

— Minden csendes.

— Akkor küldd hozzám tüstént Szaburovot.

Procenko Szaburov érkezését várva maga elé teregette az ezredjelentéseket, és szokása ellenére maga írta meg az összefoglaló jelentést, aztán kiadta, hogy gépeljék le. A jelentést éppen gépelték, amikor Szaburov belépett.

— Erőt, egészséget, Alekszej Ivanovics — mondta Procenko.

— Erőt, egészséget, ezredes elvtárs.

— Már nem ezredes — helyesbítette Procenko —, most már tábornok. Nem hallgattad ma a rádiót?

— Nem.

— Ha nem hallottad, akkor most én mondom meg neked: tábornok vagyok. Ma neveztek ki tábornokká. Az ördög tudja — tette hozzá, az elnémult telefonra mutatva —, hazudnék, ha azt mondanám, hogy nem kívántam, de nem olyan napon szerettem volna megtudni, mint amilyen a mai... Azért hívattalak, hogy vidd el ezt a jelentést a hadseregparancsnokságra.

— Nem működik? — biccentett Szaburov a készülék felé.

— Nem, s egyhamar aligha fog működni. Elvágták a vonalat. Neked kell eleven telefonná válnod számomra.

Fölvette a belső telefon hallgatóját, és a kikötőt hívta.

— Rögtön helyezzenek készenlétbe motorost vagy más csónakot, ami kéznél van... A helyzet a következő: Alekszej Ivanovics, először átmégy a túlsó partra, megtudod, hogy a hadseregparancsnokság ott van-e még a régi helyén, aztán visszajössz erre a partra, oda, ahol a parancsnokság jelenleg van. Nos, a jelentés kész? — kérdezte a belépő ezredtörzsparancsnokhoz fordulva.

— Gépelik, öt perc múlva kész.

— Helyes. Tehát, Alekszej Ivanovics — folytatta Procenko —, indulsz... Az összeköttetést természetesen helyreállítjuk, de az igazat megvallva, nincs türelmem várni. Becsületszavamra, jobb szeretem, ha engem szorítanak. Mert ha szorítanak, akkor tudom, mi van, mi nincs, de ha rajtunk csend ül, viszont a szomszédokat szorítják, az a legrosszabb, a lelkem nyugtalan. Te valószínűleg ugyanígy érzel, nem?

— Ugyanígy — hagyta helyben Szaburov.

— Tudom — mondta Procenko —, igyekezz tehát elérni

oda, s a szíved legyen a helyén. – Hirtelen elmosolyodott, s odalépett a falon függő tükördarabhoz.

– Nos, Alekszej Ivanovics, jól áll-e majd rajtam a tábornoki egyenruha? Mit gondolsz?

– Feltétlenül jól, tábornok elvtárs – mondta Szaburov.

– „Tábornok elvtárs" – mosolyodott el Procenko. – Most ezt mondod nekem: tábornok elvtárs, de magadban egész bizonyosan ezt gondolod: látszik rajta, a vén ördögön, jólesik neki ezt hallani. Nem ezt gondolod?

– De ezt gondolom – mosolyodott el Szaburov.

– És jól is gondolod... Jólesik, igazán jólesik. Csak mostantól igen nagy felelősség hárul rám. Egyébként... bevezették ugyan ezt a rendfokozatot, de nálunk még mindig nem értik meg a „tábornok" szó fogalmát... mint sok más szóét sem.

Procenko gondolataiba merült, rágyújtott, és figyelmesen nézegette Szaburovot. Izgatott volt, s szeretett volna megnyilatkozni valaki előtt.

– Tábornok – szólt elgondolkozva –, súlyos rendfokozat, s tudod, Szaburov, miért súlyos? Mert ma nagyon kevés az, ha nem harcolunk rosszul, vagy akár az is, ha jól harcolunk, ma úgy kell küzdenünk, hogy aztán sokáig ne kelljen harcolnunk. Mert tudod, Szaburov, én nem hiszek azoknak a beszédeknek, hogy ez az utolsó háború a világon. Mondták ezt a múlt háborúban is, és azelőtt is sokszor hajtogatták, csak el kell olvasni, mit mond a történelem. Ez után a háború után lesz még háború, harminc vagy harmincöt év múlva... de tőlünk függ, hogy egyhamar ne törjön ki, s ha mégis bekövetkezik, mienk legyen a győzelem; éppen erre való a hadsereg. Persze, most sok olyan akadna, aki ellenvetést tesz. Te például hogy gondolod? Nos?

– Szeretnék ellentmondani – vallotta be Szaburov. – Gondolni sem akarok rá, hogy valaha is még egy háború lesz.

— Igaz, nem akarjuk — mondta Procenko —, én sem akarom. Nem akarok rágondolni, de kell, feltétlenül kell hogy rágondoljak, s akkor talán nem lesz.

Az ezred törzsparancsnoka behozta a jelentést. Procenko a zsebébe nyúlt, elővett egy hosszúkás tokot, kiemelte belőle szarukeretes kerek szemüvegét, amelyet csak akkor tett fel, ha valamilyen hivatalos írást kellett tudomásul vennie; szóról szóra figyelmesen végigolvasta a jelentést, aztán aláírta.

— Indulj — mondta —, a csónakig elkísérnek, a többi aztán a te dolgod. Ha majd a folyón evezel, és nem vesznek észre, gyönyörködhetsz a Volga szépségében... Alattad víz, fölötted csillagok, szinte irigyellek. De különösen akkor irigyelnélek, ha nem a Volga volna, hanem a Visztula vagy az Odera. Hát jó, indulj.

Szaburov a sötétben eljutott a kikötőig. Motorcsónak nem volt, reggel egy akna szétzúzta. A kikötőben csendesen csobogott a víz egy kétpárevezős dereglye körül. Szaburov beszállt, felvillantotta zseblámpáját: a csónak fehér volt, pereme kék, s rajta egy bércsónakállomás száma. Még nem is olyan régen óránként egy rubelért, másfélért ladikázhatott rajta az ember ...

Két katona nekidőlt az evezőknek, Szaburov a kormányhoz ült; csendben hagyták el a partot. A németek nem lőttek. Minden úgy volt, ahogy Procenko mondta: fent a csillagok és lent a víz, az éjszaka csöndes, a távolban háromnégy kilométerre ágyúdörgés, a fül már annyira megszokta, hogy szinte nem is hallja... Valóban, ott ült a dereglye farában, és gondolkozott a húsz-harminc perc alatt, amely elválasztotta a túlsó parttól, ahol mostanában nappal, olykor pedig éjszaka is a folyó fölött átrópített német nehézaknák robbantak, ahol hajnaltól napestig tucatnyi kirakodóállomáson folyt a munka, ahová a zászlóaljtól a sebesülteket vitték, ahonnan naponta hordták a hadianyagot, az élelmet és a vodkát a zászlóaljakhoz. Szaburov Maszleny-

nyikovval beszélgetve nemegyszer nevezte tréfálkozva önmagát és zászlóalját szigeti hatalomnak és a túlsó partot „Nagy Föld"-nek. A Moszkvába igyekvőnek is először át kellett mennie a „Nagy Föld"-re, a túlsó partra, és csak azután, valahol északabbra, újra visszajönni a Volga jobb partjára. Minden a túlsó parton volt, Anya is, aki most eszébe jutott. És ha most megsebesült is, de nagyon közel van ide, saját egészségügyi zászlóaljánál.

„Valószínűleg könnyű a sebe" — gondolta magában, nem azért, mert logikusan így kellett lennie, hanem azért, mert a lány azt mondta: „Nemsokára visszajövök . . .", és mint mindent, amit mondott, ezt is valami olyan gyermeki határozottsággal és keményen mondta, hogy Szaburov is szinte hitte: valóban így is kell lennie. Az utóbbi napokban kétszer vagy háromszor azon kapta magát, hogy amikor visszatért a zászlóaljparancsnokságra, akaratlanul is körülnézett a fedezékben.

A dereglye homokra szaladt, Szaburov kiugrott a partra, és elindult megtudni, ott van-e még az átkelőhely, amely azelőtt a legközelebb volt a hadseregparancsnoksághoz. Kiderült, hogy folyás iránt vagy másfél kilométerrel lejjebb helyezték. Újra csónakba ült, és tovább eveztek a part mentén.

Az átkelőnél a dereglye egy ideiglenes fahíd mellett kötött ki; a katonák a dereglyében maradtak, Szaburov pedig átült a bárkára, amelynek éppen akkor kellett visszaindulnia a jobb partra.

A bárka tele volt élelmiszeresládákkal, marha- és birkafertályokkal, amelyeket a fedélzet padlójára halmoztak. A bárkán alig volt ember, de az élelmiszermennyiség mégis azt jelentette, hogy sokan vannak a túlsó parton, s valójában mennyire nehéz, fáradságos, végtelenül bonyolult feladat a folyón keresztül látni el a hadsereget, amely túlnan beásta magát.

Félóra múlva a bárka lassan kikötött az egyik sztálingrá-

di kikötőben. Az átkelőhely már nem ott volt, ahol azelőtt, de Szaburovnak — meglepetésére — azt mondták, hogy a hadseregparancsnokság a régi helyén van.

Szaburov tudta Procenkótól, aki kétszer-háromszor már járt ott, hogy a parancsnokságot a parton, külön erre a célra ásott bunkerben helyezték el, szemben a leégett elevátorral. Az átkelőhelytől odáig körülbelül egy kilométert kellett megtennie a part mentén. A németek vaktában, sakktáblaszerűen, aknavetőkből lőtték a partot, az aknák hol előtte, hol mögötte robbantak.

Szaburov egyre tovább jutott a part mentén, de az elevátor körvonalait, amely szerint kellett volna tájékozódnia, még mindig nem pillantotta meg. Pedig most már a géppuskaropogás oly közelről hallatszott, hogy semmi kétsége nem lehetett: az első vonalakig alig egy kilométer van hátra. Már csaknem arra gondolt, nem kapott-e téves értesülést, amiként háborúban igen gyakran megtörténik, s nem helyezték-e át ma a parancsnokságot máshová. De amikor már egészen közel volt ahhoz a ponthoz, amely — számítása szerint — már a tűzvonalba esik, közvetlenül előtte, a Volga szakadékos partján megpillantotta az elevátor körvonalait, s a következő percben beleütközött az őrbe, aki ott állt a föld alatti helyiség bejáratánál.

— Itt a parancsnokság? — kérdezte Szaburov.

Az őr zseblámpája fényénél megvizsgálta igazoló papírjait, s csak azután válaszolt: — Itt.

— Hogy jutok el a törzsparancsnokhoz? — kérdezte Szaburov halkan.

— A törzsparancsnokhoz?

Háta mögött megszólalt egy ismerősnek tetsző hang:

— Ki akar itt a törzsparancsnokhoz menni?

— Én.

— Honnan?

— Procenkótól.

— No lám, érdekes — szólt a hang. — Akkor hát menjünk.

Amikor beléptek a deszkával burkolt bunkerbe, Szaburov körülnézett; ekkor látta meg, hogy mögötte ugyanaz a tábornok jön, akivel az első éjszaka Procenkónál találkozott.

— Parancsnok elvtárs — fordult hozzá Szaburov —, engedje meg, hogy jelentést tegyek.

— Jó, azonnal — válaszolta a tábornok, kinyitotta a kis deszkaajtót, s előrement.

Szaburov ezt felszólításnak vette, hogy kövesse, s belépett.

Az ajtó egy földbe ásott kis kamrába szolgált, amelyben tábori lócaágy, viaszosvászon borítású dívány és egy nagy asztal volt. A tábornok leült az asztalhoz.

— Legyen szíves, tolja errébb azt a zsámolyt.

Szaburov nem értette, mi szükség van rá, de odatolta A tábornok fölemelte lábát, és kinyújtva a zsámolyra tette.

— Felszakadt a régi sebem, már megint bicegek... Nos, hallgatom.

Szaburov előírásosan jelentést tett, majd átnyújtotta a tábornoknak Procenko beszámolóját. A tábornok lassan végigolvasta, aztán kérdően pillantott Szaburovra.

— Szóval maguknál csönd van?

— Igenis, csönd.

— Ez jó. Ez azt jelenti, hogy a németeknek nincs már elég erejük egyidejűen támadni minden szakaszon. Mennyi a veszteség a legutóbbi napokban?

— Nem tudom pontosan — válaszolta Szaburov.

— Nem a hadosztályra vonatkozóan kérdeztem. A hadosztály vesztesége benne van a jelentésben. Mi a helyzet önnél, a zászlóaljban? Ön, úgy tudom, zászlóaljparancsnok.

— Igenis — felelte Szaburov.

— Szóval mennyi a veszteségük?

— Az utóbbi nyolc nap alatt hat halott és húsz sebesült, az első nyolc nap alatt nyolcvan halott és kettőszázkét sebesült...

— Igen — húzta el a szót a tábornok —, sok. Soká keresett, amíg megtalált?

— Nem, hamar megtaláltam a parancsnokságot, csak már éppen aggódni kezdtem: háromszáz lépésre innen lövöldözés folyik, már azt hittem, áthelyezték a parancsnoki harcálláspontot.

— Igen — jegyezte meg a tábornok —, már majdnem áthelyeztük, a hadseregparancsnokság tagjai elhatározták, hogy még az éjszaka áthelyezik, de este visszajöttem a hadosztályoktól, és megtiltottam. Amikor oly nehéz a helyzet, mint most — ne felejtsük, százados, és nevetséges volna tagadnunk, hogy most a helyzetünk nagyon nehéz —, nem hallgathatunk a mindennapi józan ész szavára, és még akkor sem tehetjük máshová a parancsnoki harcálláspontot, amikor nyilvánvalóan szükséges volna. Ilyen pillanatokban az a legfontosabb és a legésszerűbb, hogy a katonákkal megéreztessük határozottságunkat, érti? S az emberek akkor érzik, ha látják, hogy minden változatlan, egyebek között a hely is. Mindaddig, amíg én helyváltoztatás nélkül innen irányíthatok, innen is fogok irányítani. Ön fiatal parancsnok, azért mondom, hogy így járjon el ön is a saját zászlóaljánál. Remélem, nem hiszi, hogy a nyugalom soká tart majd zászlóaljuknál?

— Nem hiszem — hangzott Szaburov válasza.

— Hát ne is higgye, hogy soká tart. Szavatyejev! — kiáltotta a tábornok.

Az ajtóban megjelent a segédtiszt.

— Üljön le, írja a parancsot.

A tábornok Szaburov jelenlétében néhány sornyi parancsot diktált le; a veleje az volt: Procenko tegyen meg mindent, hogy a németek miatt semmi esetre se kelljen még több embert elvonni a tábornok szakaszáról, s főként intézzen néhány kisebb támadást a németek ellen a saját déli szárnyán, ott, ahol áttörtek a Volgához.

— Igen, írja még hozzá — mondta a tábornok —, szeren-

csét kívánok a tábornoknak kinevezése alkalmából. Befejeztem. Adja ide, hadd írom alá.

A tábornok, amikor Szaburovot már útjára bocsátani készült, ráemelte álmatlanságtól kék karikás szemének fáradt pillantását.

— Ugye, ön régen ismeri Procenkót?

— Csaknem a háború kitörése óta.

— Ha jó parancsnok akar lenni, tanuljon tőle, figyelje. Valójában egyáltalán nem olyan, amilyennek első pillanatra vélné az ember: a tábornok ravasz, eszes és makacs. Szóval igazi ukrán. Nálunk sokan gyakran azt a látszatot keltik, mintha nyugodtak volnának, ő egyike azoknak, akik valóban mindig nyugodtak, ezt is tanulja meg tőle. Önről azt jelentette nekem, hogy jó munkát végzett az első napokban, amikor gyűrűbe kerültek. Ilyen helyzetben a legfontosabb a nyugalom. Az összeköttetést majd helyreállítjuk önökkel, de a víz mégiscsak víz, ezt nem szabad elfelejtenie. Egyébként... — a tábornok kissé fölemelkedett, kezet nyújtott Szaburovnak — egyébként a víz néha határozottan segítség nekünk, amikor mögöttünk van. Példa rá Odessza, Szevasztopol... Remélem, példa lesz rá Sztálingrád is, azzal a különbséggel csupán, hogy Sztálingrádot semmi körülmények között föl nem adjuk. Köszönöm.

Amikor Szaburov távozott a parancsnokságról, és a part mentén a kikötő felé igyekezett, az járt a fejében, hogy — bármily különös is — a hadseregparancsnok jó hangulatban volt. Nyugalma, megfontoltsága, amelyet beszélgetésük alatt tapasztalt, egyáltalán nem volt tettetett, Szaburov úgy érezte: végtelenül természetes, nagyon őszinte, s ez az ember valóban úgy is gondolkozik, ahogyan beszél. Pedig a nap eseményei, legalábbis úgy szemre, éppen ellentétes hangulatot igazoltak volna. „Talán olyasvalamit tud, amit mi nem tudunk — vélte Szaburov —, talán erősítést kaptunk, vagy másutt készülődik valami..."

De rögtön elhessegette magától ezt a gondolatot... Nem,

nem ez a magyarázat. Egyszerre egész tisztán megvilágosodott benne a hadseregparancsnok hangulatának igazi oka — egyszerűen megtörtént a legrosszabb, ami megtörténhetett: a németek áttörtek a Volgához, és elvágták a hadsereget; ez az utolsó napok eredménye, megakadályozni nem volt elég erő. De most, amikor bekövetkezett a legrettenetesebb, amikor már megtörtént az, amiről a németek eddig azt hitték, hogy a csata befejezését fogja jelenteni, a hadsereg mégsem tekintette magát legyőzöttnek, folytatta a harcot; a hadseregparancsnokság, mintha mi sem történt volna, ott maradt, ahol volt, s tetejébe egy elvágott hadosztálytól megérkezik egy zászlóaljparancsnok, aki, a helyzet ellenére, pontosan akkor hozza el a hadseregparancsnoknak a jelentést, amikor rendesen hozni szokták: mindez együttvéve keltette a hadseregparancsnokban a jó hangulatot, amelyet Szaburov tapasztalt, mégpedig olyan jó hangulatot, hogy ez a férfi, aki az egész hadseregben hallgatagságáról volt közismert, most teljes öt percig beszélgetett Szaburovval, egy egyszerű összekötő tiszttel, s azonfelül néhány tucatnyi olyan szava is volt hozzá, amely látszólag semmi kapcsolatban sem volt Szaburov küldetésével.

Szaburov, öt órával azután, hogy elköszönt Procenkótól, már újra ott állt a tábornok előtt a fedezékben, s átnyújtotta neki azt a jegyzetfüzetből kitépett lapot, amelyre a hadseregparancsnok parancsát írták.

— Nos, mi a helyzet ott? — kérdezte Procenko, miután elolvasta a parancsot.

Amikor Szaburov közölte, hogy a hedseregparancsnokság a régi helyén van, Procenko arcán helyeslő mosoly villant fel: nyilván neki is ugyanaz volt az érzése, mint Szaburovnak, ő is örült, hogy a parancsnokság nem változtatott helyet. Ezt a látszólag ésszerűtlen elhatározást valójában a legmagasabb fokú ésszerűség diktálta, amely háborúban igen gyakran nem egyeztethető össze — legalábbis úgy lát-

szik – a józan észnek első pillantásra egészen világos követelményeivel.

Szaburov, Procenkótól a saját ezredéhez menet, betért Babcsenko fedezékébe is. A hadosztályparancsnokságon hallotta, hogy Babcsenko odatelefonált, visszajövet nézzen be hozzá.

Babcsenko asztalánál ült, és a jelentést állította össze.

– Ülj le – szólt Babcsenko, s fel sem emelve fejét, folytatta munkáját. Ez volt a szokása, sohasem szakította félbe, amit megkezdett, ha odahívott alárendeltje jelentkezett. Véleménye szerint így követelte parancsnoki tekintélye.

Szaburov már megszokta, nyugodtan engedelmet kért Babcsenkótól, hogy kimehessen elszívni egy cigarettát. Alig lépett be a fedezék másik szobájába, szembetalálkozott a híradós század parancsnokával, Jeremin főhadnaggyal, aki ugyancsak a háború kitörésétől kezdve szolgált a hadosztálynál.

– Erőt, egészséget – mondta Jeremin Szaburovnak, és erősen megszorította a kezét. – Elmegyek tőletek.

– Hová?

– Tanfolyamra rendeltek.

– Hová?

– A Híradós Akadémiára. Különös, hogy éppen Sztálingrádból, de a parancs: parancs, megyek. Búcsúzni jöttem az alezredeshez.

– Mikor indulsz?

– Azonnal. Amint hajót kapok.

Szaburov úgy gondolta, hogy – ha őmiatta nem is – akkor legalább Jeremin kedvéért, akit Babcsenko régen ismert, s aki most búcsúzni jött, az ezredparancsnok mégiscsak abbahagyja az írást, követte hát Jeremint Babcsenko szobájába.

– Alezredes elvtárs – kezdte Jeremin –, megengedi, hogy zavarjam?

– Tessék – válaszolt Babcsenko, de folytatta munkáját.

— Elutazom, alezredes elvtárs.
— Mikor?
— Azonnal, búcsúzni jöttem.
— Menetlevelét elkészítették? — kérdezte Babcsenko, még mindig nem nézve Jereminre.
— Igen, itt van.
Jeremin átnyújtotta a menetlevelet.
Babcsenko még mindig nem pillantott föl, aláírta a menetlevelet, és átnyújtotta Jereminnek.
Csend volt. Jeremin egyik lábáról a másikra billent, így állt néhány másodpercig határozatlanul.
— Hát akkor megyek — szólalt meg végül.
— Nos, menjen.
— Azért jöttem, hogy elbúcsúzzam öntől, alezredes elvtárs.
Babcsenko végre fölemelte tekintetét.
— Nos, akkor sikert kívánok a tanuláshoz — mondta, és kezet nyújtott Jereminnek.
Jeremin megrázta az alezredes kezét. Nagyon szeretett volna még valamit mondani, de Babcsenko a kézfogás után már nem is figyelt többé rá, újra beletemetkezett papírjaiba.
— Akkor hát minden jót kívánok, alezredes elvtárs — kezdte még egyszer, tétovázva, Jeremin, és Szaburovra pillantott. Tekintetében ugyan nem volt sértődöttség, de mégis mintha zavarban lett volna. Tulajdonképpen nem képzelte el előre, hogyan is megy majd végbe búcsúja Babcsenkótól, arra azonban még csak nem is gondolt, hogy ilyen nagyon is formálisan folyik majd le.
— Minden jót, alezredes elvtárs — mondta végül egészen halkan.
Babcsenko nem hallotta. A jelentéshez mellékletül vázlatot készített, amelyen léniával éppen egy vonalat húzott gondosan. Jeremin néhány masodpercig még ott topogott előtte, aztán lassan Szaburovhoz fordult, nagyon melegen kezet szorított vele, s kiment. Szaburov az ajtóig kísérte,

aztán a fedezék kijáratában erősen átölelte és megcsókolta. Majd visszatért Babcsenkóhoz.

Az alezredes még mindig a jelentésen dolgozott. Szaburov ingerülten nézte; az alezredes arcán makacs kifejezés; elöl kopaszodik a feje. Szaburovnak sehogy sem fért a fejébe, hogy az alezredes, aki egy esztendőn át együtt harcolt Jereminnel, vele együtt tette kockára az életét, egy tányérból evett vele, s ha a szükség úgy hozza, bizonyára az életét is megmenti a harctéren, hogyan volt képes most ilyen érzéketlenül útjára bocsátani. Babcsenko valóban érzéketlen volt az emberek és sorsuk iránt, mihelyt elhagyták az ő alakulatát. Az efféle érzéketlenség, amilyennel Szaburov olykor találkozott a hadseregben, most is nagy csodálkozást keltett benne. Szaburov annyira átérezte Jeremin fájdalmát, hogy – amikor Babcsenko, első kézből akarván megtudni tőle, mi is van a hadseregparancsnokságon, végre megszólította – szokása ellenére nagyon tartózkodóan, szárazon, csaknem élesen válaszolt. Csak egyet kívánt: minél hamarabb befejezni a beszélgetést, Babcsenko ám temetkezzék bele újra papírjaiba, és ne nézzen többé őrá sem, mint ahogyan nem nézett a távozó Jereminre.

Szaburov visszatérőben a zászlóaljához azon töprengett: milyen különös, Sztálingrádból most, éppen a legforróbb napokban rendelnek be valakit a Híradós Akadémiára tanulni. Bár ez az intézkedés első pillantásra szükségtelennek tűnhetett föl, mélyebben belegondolva kiérezhette belőle az élet hatalmas áramlását, amelyet semmi meg nem állíthatott, megérezte benne egész hazájának rendíthetetlen nyugalmát.

10

Otthon, zászlóaljánál, vendég várta Szaburovot. Az asztalnál a politikai tiszttel szemben ismeretlen ember ült, középkorú, szemüveges, mellén két kitüntetés szalagsávja.

Amikor Szaburov belépett, mindketten — az ismeretlen meg a politikai tiszt is — felálltak.

— Engedd meg, Alekszej Ivanovics, hogy bemutassam neked Avgyejev elvtársat, Moszkvából jött, a Sajtóközpont tudósítója.

Szaburov köszöntötte.

— Moszkvából? — érdeklődött. — Régóta van itt?

— Tegnap reggel még Moszkvában voltam a Központi repülőtéren — válaszolta Avgyejev.

— Ha jól emlékszem, olvastam néhány cikkét az *Izvesztyijá*-ban, ugye?

— Igen, legtöbb cikkem ott jelenik meg.

— Tegnap még Moszkvában, ma meg már itt — mondta kissé irigykedve Szaburov. — Nos, hogy van meg Moszkva nélkülünk?

Avgyejev elmosolyodott. Ahány emberrel csak találkozott, talán egyetlenegy sem akadt, aki ne ezt a kérdést intézte volna hozzá.

— Köszönöm, megvan. Még áll — felelte. — Amilyen volt régen, olyan most is — mondta azon a hangon, amelyen ilyen kérdésre válaszolni szokott. — Ön talán moszkvai?

— Nem, csak ott tanultam. Régóta tartózkodik nálunk?

— Amint te elmentél — válaszolta Vanyin —, akkor érkezett meg. Kissé elbeszélgettünk . . .

— Ki küldte hozzánk?

— Az ön hadosztályparancsnoka. Különben még a frontparancsnokságon ajánlották, hogy egyenesen önhöz jöjjek.

— Hogyhogy? — csodálkozott Szaburov.

— Úgy, ahogy mondom. Önhöz, a Szaburov-zászlóaljhoz.

— No lám, már hivatalos elnevezést is kaptunk — mosolygott Szaburov, hogy tréfával próbálja leplezni örömét. — S ugyan mit mondtak önnek, amikor hozzánk küldték? — szegezte neki egyenesen a kérdést. — Mégiscsak érdekel.

— Azt mondták, hogy határozott, elszánt támadásával

visszafoglalt három házat és egy teret, s tizenhat nap óta egy talpalatnyit sem engedett át a németeknek.

— Ez igaz, egy talpalatnyit sem — hagyta helyben Szaburov —, bár, az igazat megvallva, a legutóbbi héten nem is nagyon törték magukat utána a németek. Ha azonban hétnyolc nappal ezelőtt csöppent volna ide hozzánk, valószínűleg nagyon érdekelte volna a helyzet. Most azonban csönd van.

Avgyejev elmosolyodott. Hányszor hallott már mint haditudósító ilyesmit: „Bárcsak korábban jött volna hozzánk..." A katonák mindig azt hiszik, hogy ami éppen most megy végbe náluk, nem a legérdekesebb, s hogy az, ami figyelmet érdemel, már vagy megtörtént, vagy csak ezután következik be.

— Nem tesz semmit — válaszolta —, majd elüldögélek itt, anyagot gyűjtök. Még jó is, hogy csönd van, elbeszélgethetek az emberekkel.

— Ez igaz — helyeselt Szaburov —, eddig bizony nemigen társaloghatott volna.

Egymásra néztek.

— Ugyan mit írnak, mit beszélnek általában Sztálingrádról? — kérdezte Szaburov annak az embernek szomjas kíváncsiságával, aki már régen nem látott újságot.

— Sokat írnak — válaszolta Avgyejev —, még többet beszélnek, s még többet gondolnak... Nemrégen voltam az északnyugati fronton, ott sok parancsnok bosszankodik: itt ülünk, mondják, s ezalatt Sztálingrádban... A legtöbb esetben, tudja, egyáltalán nem vonják kétségbe, hogy ami itt van, valóságos pokol, s mégis őszintén idekívánkoznak.

— Hosszabb időre jött hozzánk? — kérdezte Szaburov.

— Ó, nem, talán egy rövidke napra, esetleg kettőre, aztán lemegyek még a déli frontszakaszra...

— Helyes — mondta Szaburov —, ott most forróbb a talaj...

— Mi a tanácsa: kivel beszéljek önöknél?

— Hát kivel is?... Talán Konyukovval beszélgessen el. Van egy ilyen nevű vén bakancsosunk. Aztán ellátogathatna a századokhoz, az első század parancsnoka Gorgyijenko, vagy felkereshetné Maszlennyikovot, a zászlóalj-segédtisztet, fiatal, de nagyon jó parancsnok... akar egyáltalán parancsnokokkal is beszélni?

— Természetesen.

— Akkor beszéljen Maszlennyikovval.

— Én önnel szeretnék beszélni — felelte Avgyejev.

— Velem? Hát ami azt illeti, beszélhet éppen velem is — válaszolta Szaburov —, de velem majd csak azután. Ismerkedjék meg először a zászlóaljjal. Hisz a zászlóaljparancsnokot csak akkor ismerheti meg, ha már tudja, milyen a zászlóalja. Amit a zászlóaljparancsnok önmagáról mond, az másodrendű. Igaz, Vanyin elvtárs? — s elmosolyodott, amint Vanyinhoz fordult.

— Igaz — erősítette meg Vanyin. — Amit pedig a zászlóaljparancsnok majd elfelejt elmondani önmagáról, arra nekem lesz gondom — intett Avgyejevnek.

— Hány óra? — pillantott Szaburov az órájára. — Már négy. Jó sokáig voltam oda... Aludni kéne. Mit gondol?

— Bizony, én sem vagyok ellene — bólintott Avgyejev.

— Ha nálunk marad, holnap beállíttatok ide valami ágyat, ma azonban vagy a segédtiszttel, vagy a politikai tiszttel kell aludnia... ők jóval soványabbak, mint én, valahogy csak elférnek. Odainvitálnám magam mellé, de félek, hogy pórul járna.

— Magam is azt hiszem — mondta Avgyejev, Szaburov hatalmas termetére tekintve.

Szaburov már lefekvéshez készülődvén, ott állt a szoba közepén; azon tépelődött, honnan is szerezzen egy takarót a vendégnek. Ekkor pillantása az asztalon levő kulacsra esett, s egyszerre, ami ritkán történt meg vele, erős ihatnékja támadt; inni, igen, inni akart, aztán elüldögélni egy

kicsit, hogy ennek a moszkvai embernek mindenféle olyan kérdést tegyen föl, ami nem jutott tüstént az eszébe.

— Nagyon aludhatnékja van? — kérdezte.

— Nem, nem túlságosan.

— Akkor talán elbeszélgethetnénk kissé... Megvacsoráztattad-e már, Vanyin?

— Igen, adtam neki valami keveset.

— Ha keveset adtál, akkor nem mondhatod, hogy megvacsoráztattad, szóval nem lakattad jól. Lássunk hozzá, vacsorázzunk meg, ha már amúgy sem akaródzik aludni menni.

Amíg Petya asztalt terített, Szaburov egymás után szegezte Avgyejevnek a rövid, váratlan kérdéseket:

— Állnak-e még barikádok Moszkvában?

— Nem, már lebontották őket.

— Erődítések vannak-e? Építettek-e még ahhoz, ami már volt?

— Azt hiszem, építettek hozzá — válaszolta Avgyejev.

— S van-e elég ember minden eshetőségre?

— Azt hiszem, van.

— Akkor jó. Ez azt jelenti, hogy az erődítések valóban erődítések... Állandóan van bennük ember?

— Úgy vélem, állandóan.

— Akkor jó. Operában volt?

— Voltam.

— Mit látott?

— *Jevgenyij Anyegin*-t.

— Érdekes — folytatta Szaburov. — Nem mintha valami nagyon szeretnék az Operába menni, s talán nem is igen érdekel; sokkal érdekesebb azonban az, hogy az Opera játszik, ugyanúgy, mint azelőtt, s a nézőtéren ott ülnek az emberek, ez az, ami érdekes. Csak éppen egy pillantást vetnék oda... tudja, én az operát nem is igen szeretem.

— Én sem — jegyezte meg Avgyejev.

— Az énekesnők rendszerint mind kövérek, és csupa

lányszerepet játszanak. Sehogy sem illik össze. A háborús időkben talán lesoványodtak kissé, nem?

— Nem, nem soványodtak le — mosolygott Avgyejev.

— No, az se baj — mondta Szaburov —, ha a szememet lehunyom, hallgatni azért csak jó. Akárhogy vesszük, nagyon szeretnék bekukkantani oda. Hát aztán a közlekedési rendőrök most is fehér kesztyűt viselnek?

— Ezt bizony nemigen néztem. Amit nem néztem, azt nem láttam . . .

— Nem is nagyon fontos — szólt Szaburov —, bár az is meglehet, hogy fontos. Az autó valószínűleg kevesebb most Moszkvában?

— Kevesebb, de a nép megint több, nem úgy, mint decemberben. Járt ott decemberben?

— Jártam. Jó volt ott decemberben . . . Egyszer odaruccantam egy napra. Moszkva valahogy olyan üres volt, nyugodt.

Petya behozta a serpenyőt, amelyen sült konzervhús párolgott.

— Amerikai konzerv — szólt Szaburov —, lásson hozzá. Mi úgy magunk között, tréfálkozva, második frontnak nevezzük az amerikai konzervet. Iszik? — kérdezte kissé tétovázva, s Avgyejev elé állította a lövedékhüvelyt.

Avgyejev már megszokta, hogy ezt is folyton megkérdezik tőle a fronton, ahol egyébként nemigen faggatják az embert, iszik-e vagy sem. Talán a megjelenése, amely középkorú tudósra emlékeztetett, vagy talán dupla üvegű szemüvege, amelytől úgyszólván lerítt róla a szellemi foglalkozás, vagy talán megfontolt beszédmodora, vagy az is lehet, hogy mindez együttvéve volt az oka, hogy mindazok, akik nem ismerték közelről, komoly, sőt mogorva embernek gondolták. Úgy érezhették az emberek talán, hogy jelenlétében nem helyénvaló a borsos tréfálkozás, a káromkodás vagy a kelleténél több ivás. Szaburov kérdésére, hogy iszik-e vagy sem, Avgyejev ravaszul hunyorított szemüvege alatt, s halványan elmosolyodott.

— Persze hogy iszom — válaszolta.

Felhörpintettek egy-egy frontpohárkát, aztán másodszor is ittak.

Szaburov szörnyen kifáradt napközben, s ha a vodka — nem úgy, mint máskor — nem is szállt a fejébe, de meleg, kényelmes meghittség váratlan érzését ébresztette benne mindazzal kapcsolatban, ami itt a fedezékben körülvette.

— Azt ajánlanám, holnap nézzen el a második századhoz, ott nagyon jó embereim vannak. Konyukovval okvetlenül beszéljen. Nézzen körül, mászkáljon egy kicsit. Tudja — tette hozzá kis szünet után, mintha valami váratlan ötlet ragadta volna meg —, tudja, az lehet, hogy mi itt veszélyesebb helyen vagyunk, de mégis, azt hiszem, önnek bizonyára ijesztőbb az egész háború.

— Miért?

— Mert majd csak akkor oldja meg a feladatát, ha visszatér Moszkvába, vagy a távíróban, vagy a parancsnokságon. Itt csak megnéz mindent, hogy aztán írhasson róla. Engem miért nem rémít itt semmi? Mert sok a dolgom, lélegzetet is alig tudok venni; itt állandóan lövöldöznek, aknák robbannak, én meg telefonálok, jelentenem kell, de a telefonista nem hall, lehordom a sárga földig, s tudja, mindezek következtében mintha el is felejtené az ember az aknákat. De magának itt semmi tennivalója: csak ül és vár, bevág-e az akna vagy sem. Ezért szörnyűbb magának. Ne is tiltakozzék, ez mindenképpen így van.

— Igen, igaza lehet — hagyta helyben Avgyejev.

Elhallgattak.

— Feküdjünk le talán? — szólt aztán Szaburov.

— Rögtön — válaszolta nem túlságos bizalommal Avgyejev.

Nem akarta, hogy a beszélgetés félbeszakadjon. A háború alatt az a meggyőződés gyökeresedett meg benne, hogy az emberek egyszerűbbé, tisztábbá, megértőbbé váltak. Lehetséges, hogy valójában ugyanazok maradtak, akik voltak,

de ami jó találkozott bennük, az felszínre került, mert többé már nem homályosan és sok-sok apró szempont szerint ítéltek, vagyis aszerint, hogy jár-e valaki gyűlésekre vagy sem, udvarias-e vagy sem, kedves-e vagy sem, jól társalog-e, mutatja-e a figyelmesség és jóindulat külső jeleit... Jött a háború, s egyszerre kiderült, hogy nem ez a legfontosabb, az emberek a halállal szembenézve nem arra gondoltak többé, milyen a külsejük, milyennek látszanak, sem idejük, sem kedvük nem volt már ilyesmire.

— Feküdjék le, feküdjék — nógatta Szaburov —, a reggel bölcsebb az esténél, így tartja a közmondás, holnap beszéljen másokkal, találja meg magamaga, kivel érdemes elbeszélgetni. Sok jó emberem van, szinte mindegyik jó. Parancsnokoktól valószínűleg gyakran hallja ezt, igaz?

— Gyakran — bólintott Avgyejev.

— Persze, mert így is van. Nem tudom, milyenek voltak ezek az emberek a háború előtt, azt sem tudom, milyenek lesznek a háború után, de most úgyszólván valamennyien jók. Azt hiszem, többségük továbbra is jó lesz... feltéve, ha életben marad. Tudja, mit? Én szinte meg vagyok győződve róla... No, aludjunk.

Szaburov az ágyhoz lépett, amelyen elnyúlva feküdt Vanyin; már régóta aludt, Szaburov átnyalábolva az ágy szélére emelte.

— Mit csinál? — szólt Avgyejev. — Még felébreszti.

— Nem — Szaburov elmosolyodott —, tovább alszik. Ha majd megszólal a telefon, abban a pillanatban felserken, most azonban akár háromszor is ide-oda fordíthatom, magamról tudom. Feküdjék le, az ágy fele szabad.

Avgyejev lehúzta csizmáját, lefeküdt ruhástul, s köpenyével takarta be magát.

Szaburov az ágyára ült, levetette zubbonyát, nadrágját gondosan összehajtogatta, csizmáit egymás mellé állította, s rájuk borította a kapcát. Magára húzta a pokrócot, aztán rágyújtott.

— Amikor tehetem, mindig levetkőzöm — mondta. — Valamikor a határon szolgáltam, ezért van ez, hogy régi határőrszokás szerint mindent rendbe rakok, a felöltözködés legfeljebb ötven másodperc, már kiszámítottam. Nézetem szerint a háború még sokáig tart. Bizony, ezért alszom takaró alatt... Nem tartja talán helyesnek? — mosolygott.

— Dehogynem, helyesnek tartom — válaszolta Avgyejev —, helyesnek tartom, és nyugodalmas jó éjszakát kívánok.

Szaburov lehajtotta fejét a párnára, s nyújtózott néhányat. Nem tudott elaludni. A fedezék ajtaja nyilván nyitva volt, mert behallatszott a szemerkélő eső egyenletes, halk nesze, talán az utolsó ebben az esztendőben.

II

Avgyejev kora reggel elment Vanyinnal az első századhoz.

Szaburov nem tartott velük: ki akarta használni a nyugalmat, hogy elintézze ügyes-bajos dolgait, amire rendszerint nem jutott ideje. Kora reggeltől már két-három órát töltött el Maszlennyikovval a különféle katonai jelentések elkészítésével, amelyeknek egy része valóban szükséges volt, másik részét azonban Szaburov fölöslegesnek tartotta; az volt ugyanis a véleménye, hogy csak azért rendszeresítették őket, mert békében megszokták a különféle irkafirkát.

Aztán elment Maszlennyikov is, és Szaburov hozzálátott egy régóta halogatott és szomorú feladat teljesítéséhez: válaszolni azokra a levelekre, amelyek közben elesettek címére érkeztek. Már a háború elején elvállalta ezt a nehéz kötelességet. Mindig bosszankodott azokon, akik — ha meghalt valaki az alakulatuknál — igyekeztek mennél tovább elhallgatni hozzátartozóik előtt, mennél később írni nekik, s ha lehetséges, egyáltalán nem is tudósítani őket. Ezt a csak látszólag részvétteljes eljárást szerinte nem más, mint

az a kívánság szülte, hogy csukott szemmel egyszerűen elmenjenek mások szomorúsága mellett, lehetőleg ne is érintsék, de csak azért, hogy saját maguknak ne okozzanak vele fájdalmat.

Az első levél, amely kezébe került, Parfenovnak jött a feleségétől.

„Petyuskám, drágám — írta Parfenov felesége; Szaburov csak most eszmélt rá, hogy igen, Petyának hívták —, valamennyien bánkódunk utánad, és várjuk, hogy befejeződjék a háború, és te visszatérj hozzánk . . . Galocska már egészen nagy, járni is tud, s nem is igen pottyan el már . . ."

Szaburov figyelmesen végigolvasta a levelet. Nem volt hosszú: a hozzátartozók üdvözletei, néhány szó a munkáról, annak a kívánságnak hangoztatása, hogy mennél előbb verjék meg a fasisztákat, s a végén gyermekesen odarótt két sor: Parfenov nagyobbik fiának üzenete, aztán megint néhány düledező betű, amelyet anyai kéz vezette, egészen apró ujjacskák vethettek papírra, s mellette csakugyan a megjegyzés: „Ezt Galocska maga írta . . ."

Mit válaszoljon? Szaburov jól tudta, ilyen esetekben csak egyet közölhet: elesett, nincs többé — és mégis, mindig újra és újra eltöprengett rajta, mintha először írna ilyen választ. Mit válaszoljon? Csakugyan mit válaszoljon?

Szeme elé rémlett Parfenov törékeny alakja, amint ott fekszik a cementpadlón, arca sápadt, feje alatt az összehajtogatott hátizsákok. Ez az ember, aki a harcok első napján esett el zászlóaljában, és akit addig alig ismert, számára csak fegyvertárs volt, egy a sok, a nagyon sok közül, aki ott harcolt mellette, ott esett el mellette, amikor ő maga sértetlen maradt. Már megszokta az ilyesmit, beleszokott a háborúba, és oly egyszerű volt magamagának ezt mondani: Parfenov élt, harcolt és meghalt. De ott Penzában, a Marx utca 24. szám alatt, ez a szó: „elesett", a legnagyobb csapást, minden remény elvesztését jelentette. E szó olvasása után a Marx utca 24. szám alatt egy asszony többé nem nevezi ma-

gát feleségnek, egy asszony megözvegyült, s a gyermekeket sem nevezik többé egyszerűen gyermekeknek, árva most már a nevük Nemcsak pusztán bánatot keltett, hanem az élet, az egész jövendő teljes megváltozását jelentette. Valahányszor ilyen levelet írt, legjobban mindig attól félt, hogy aki majd olvassa, talán azt hiszi, hogy neki könnyű volt a megírása. Az a vágy fűtötte, hogy akinek kezébe kerül a levele, érezze meg belőle, jó barátjuk írta, aki együtt bánkódik velük, olyan ember, aki átérzi szomorúságukat, s így talán könnyebb lesz végigolvasni sorait. Vagy az is meglehet, hogy téved: nem lesz könnyebb, de mégsem olyan fájó, mégsem annyira szomorú.

Az embereknek néha kell a hazugság, jól tudja. Mindenképpen azt akarják, hogy akit szerettek, az úgy haljon meg, mint egy hős — ahogyan mondani szokás, valóban hősi halált haljon ... Azt akarják, hogy szerettük ne csak egyszerűen elessék, hanem úgy essék el, mint aki valami nagyot cselekedett, és múlhatatlanul arra vágynak, hogy az elesett rájuk emlékezzék halála előtt.

Szaburov ilyen levelekre válaszolva, mindig igyekezett kielégíteni az efféle vágyakat, s ha kellett, hát hazudott, kisebb-nagyobb mértékben, de hazudott — s ez a fajta hazugság volt az egyetlen, amely nem okozott neki lelkifurdalást. Fogta a tollat, jegyzetfüzetéből kiszakított egy lapot, és írni kezdett, a szokott gyors, lendületes betűvetéssel. Azt írta, hogy soká szolgáltak együtt Parfenovval, hogy Parfenov éjjeli harcban úgy halt meg, mint egy hős, Sztálingrádban (ez igaz volt), és azt is beleírta, hogy halála előtt három németet ölt meg (ez nem volt igaz), hogy az ő karjaiban halt meg, s halála előtt fiát, Vologyát emlegette, őt pedig megkérte, írja meg neki, hogy emlékezzék az apjára. Befejezte a levelet, fölvette az előtte fekvő fényképet, s mielőtt betette volna a borítékba, még egyszer megnézte. Egy utcai fényképésznél készült Szaratovban, ahol zászlóaljuk megalakult: ott áll a képen a vékony kis Parfenov, tartása kato-

nás, keze pisztolytáskáján — valószínűleg a fényképész kívánta így.

A következő levél az első századbeli Taraszov őrmesternek szólt. Szaburov csak azt tudta, hogy Taraszov szintén az első éjszakai harcban esett el, hogyan és milyen körülmények között, azt nem. A levél faluról jött, nagy betűkkel, kockás füzetlapra írták, felsorolták benne az összes rokonokat — a szokásos rövid tudósítás, amelynek azonban minden betűjéből szeretet és szomorúság áradt, kifejezése talán nem volt a legtalpraesettebb, de azért erőteljes . . . Szaburovnak fogalma sem volt róla, hogyan halt meg Taraszov, de válaszában mégis azt írta, hogy az elesett jó katona volt, hősi halált halt, és ő mint parancsnoka büszke rá.

Szaburov befejezte ezt a levelet is, aztán hozzáfogott a harmadikhoz. Amikor ezzel is végzett, felhívta telefonon az első századot, ahol a politikai tisztnek és Avgyejevnek kellett lennie.

— Már elindultak önhöz — válaszolta Gorgyijenko, az első század parancsnoka.

— Sokat mászkáltak? — kérdezte Szaburov.

— Eleget.

Szaburov még hallotta, hogy Gorgyijenko belenevet a telefonba, aztán letette a hallgatót, és megkönnyebbülten felsóhajtott.

Négyesben ebédeltek: a politikai tiszten és Avgyejeven kívül megjelent Maszlennyikov is. Vanyin úgy viselkedett, mint mindig, ami viszont Avgyejevet illeti, ő bizony kifáradt, s amint visszatért a parancsnokságra, eltöltötte az a boldog megkönnyebbülés, amely a háborúban akkor fogja el az embert, amikor a veszedelem érzését a viszonylagos biztonságé váltja fel.

Az ebédnél éppen erről beszélgettek.

— Tudja, őszintén megvallva, a veszély érzése, meg annak a sejtése, hogy közeli lehetőség a halál, kimerítő valami, belefárad az ember, ugye?

— Ez igaz — felelte Szaburov.

— A katona engem néha a búvárra emlékeztet — folytatta Avgyejev —, akit fokozatosan eresztenek le a mélységbe, s egyre növekszik fölötte a víznyomás. Ugyanez a helyzet itt is: a veszély egyre nő, de ugyanolyan mértékben erősödik a veszély megszokása is. A hátországban gyakran nem értik, hogy a veszély érzése nem valami állandó tényező, hogy a harctéren minden viszonylagos. Amikor a katona a támadás után beugrik a lövészárokba, biztonságosnak érzi; amikor én a századtól bejövök a zászlóaljparancsnokságra, ez az önök barlangja erődnek tűnik föl szememben; amikor önök a hadseregparancsnokságra mennek, úgy érzik, hogy csönd van, és a Volga túlsó partját, még ha lövik is, üdülőhelynek vagy majdnem annak éreznék, holott pedig annak, aki csak most érkezik oda a hátországból, már az a part is rettenetesen veszélyesnek látszik. Mi a véleménye, igazam van?

— Persze hogy igaza van — válaszolta Szaburov —, de Sztálingráddal kapcsolatban mindenesetre annyi a helyesbítésem, hogy itt olykor a hadseregparancsnokság ugyanolyan közel van a németekhez, mint mi, s éppen akkora veszedelem fenyegeti, mint minket, sőt ha tekintetbe vesszük ezt a mai nyugalmas helyzetünket, hát a hadseregparancsnokságot még nagyobb veszély fenyegeti.

Ebéd után Szaburov vette köpenyét, aztán minden hátsó gondolat nélkül kijelentette:

— Hát én megyek a második századhoz.

Avgyejev azonban ezt meghívásnak, sőt talán egyenesen kihívásnak tekintette. Szintén felállt, és szótlanul felöltötte köpönyegét.

— Hová?

— Önnel — hangzott Avgyejev válasza.

Szaburov rápillantott Avgyejev fáradt arcára, ellenvetést akart tenni, de nyomban belátta, hogy ha ez az ember az ő köznapi, reá semmiképpen sem vonatkozó szavait meghívásnak vette, akkor most már hiába beszélné le, minden-

féleképpen kitart szándéka mellett. Szaburov pedig egyáltalán nem szerette a fölösleges szófecsérlést.

— Hát jó, menjünk — szólt.

A második század parancsnoka még most is a szibériai Potapov volt. Amint megpillantotta Szaburovot az ismeretlen, nyilván a parancsnokságról való emberrel, a frontkatonákat a nyugodt napokon jellemző, beléjük gyökerezett szokás szerint azzal kezdte, hogy meghívta őket fedezékébe, harapjanak valamit, ami éppen akad.

— Az igaz, nincs nálam semmi különlegesség, csak szibériai húsos derelye, semmi más.

Szaburov tudta, hogy ha már egyszer Potapovnak húsos derelyéje van, akkor az biztosan remek. Különben is abból a hangból, ahogy Potapov a „semmi különlegesség"-et mondta, azt a jellemző dicsekvést érezte kicsendülni, amellyel az alsóbb parancsnokok a magasabb parancsnokokat szokták meghívni, s amely a fronton mindenütt, a századparancsnoktól kezdve a hadseregparancsnokig, mindenkit jellemzett. Valahányszor csak egy parányi lehetőség is nyílt reá, úgy akarták rendezni a dolgot, hogy az ő szakácsuk jobbnak bizonyuljon, mint fölöttesüké, mert ízletesebbet főz... Valljuk be, ez gyakran sikerült is nekik.

A derelyére szóló meghívást nem fogadták el. Megindultak, ki a lövészárokba.

Az a raj, amelynek Konyukov volt a parancsnoka, a lövészárokban volt, a ház külső fala mögött. Az árkot közvetlenül a fal tövében, az alap hosszában ásták meg, és kitűnően álcázták odahordott téglatörmelékkel és földdel.

Két jó összekötő járat vezetett az árokból hátra, a ház alá, ahol egy üszkös gerendákkal fedett földkunyhó volt. Két géppuskafészket helyeztek el ügyesen, a lövészek helyét is jól rendezték be, és bal kéz felől mindenütt kis földpárkányokat egyengettek el; ide készítették mindazt, amire a katonának szüksége van: csajkát, dohanyt meg a többit.

— Ne zavartassák magukat — mondta Szaburov, amikor

az éppen rágyújtó harcosok, őt megpillantva, feszes vigyázzba meredtek.

— Szívd a bagót, ha mondok, ároklakó vakondok — szólt Konyukov.

Körös-körül mindenki nevetett, és Szaburov beledöbbent, hogy ez a rímes beszéd nem véletlen, Konyukov valószínűleg gyakran kérkedik eme tudományával.

— Nos, hogy vagy, Konyukov? — kérdezte Szaburov.

— Jól, százados elvtárs.

Konyukov most is fegyelmezett volt, de a természetében rejlő fölösleges merevsége most, fél hónapi harc után, fölengedett kissé. A veszedelmek közepette ösztönszerűen közvetlenebbnek érezte a viszonyt parancsnoka és önmaga között.

— Nos, megszoktad a bombát?

— Igenis, megszoktam Ha nem szoktam volna meg, akár a Volgába fojthatnám magam. Hiszen ez („ez" a katonák nyelvén mindig a németet jelentette) hajigálja őket, egyre hajigálja, hát hogyne szoknék hozzá.

— Ez Konyukov őrmester — fordult Szaburov Avgyejev felé. — Bátor magatartásáért huszonhetedikén kitüntetésre terjesztettem föl.

Konyukov boldogan mosolygott. Az igazat megvallva, már hallotta századparancsnokától, hogy fölterjesztették kitüntetésre, de hogy ezt most a zászlóaljparancsnok hangosan megismétli rajának minden tagja előtt, az különösen boldogga tette. Ahogy gyakran megesik az emberrel a felindulás pillanatában, őbenne sem az villant föl, amit most mondania kellene, hanem az, ami nagyon régen, még tényleges szolgálata idején beléje gyökerezett, s ahelyett, hogy azt kiáltotta volna: „A Szovjetuniót szolgálom!", ezt mondta: „Legfőbb törekvésem . . .", s az utolsó pillanatban csaknem leharapta a nyelvét, hogy ki ne csússzék száján a „nagyságos uram", ami hozzátartozott a cári hadseregben bemagolt reglamás mondathoz.

— Itt van Avgyejev elvtárs Moszkvából — szólt Szaburov. — Mondd el az elvtársnak, Konyukov, mivel tüntetted ki magad huszonhetedikén, nekem pedig add ide azt a távcsövet.

Konyukov leakasztotta nyakából és átadta a századosnak a nagy Zeiss-távcsövet, amelyet még a ház visszavételekor szerzett. Örökké a nyakában lógott, amitől ha nem is éppen parancsnoki, de nem is egészen legénységi volt a megjelenése. Ezt ő maga is tökéletesen átérezte, éppen ezért bizonyos izgalommal adta át Szaburovnak a távcsövet, mert a régi háborúban úgy tapasztalta, hogy a hasznavehető és értékes zsákmányt a fölöttesek nagyon szívesen vették el alárendeltjeiktől.

Szaburov nekidőlt a fal egyik kiszögellésének, és figyelmesen vizsgálgatta a távcsövön át a szomszédos utca romjait. Konyukov ezalatt megfontoltan hozzákezdett, hogy elbeszélje, mi is történt azon a nevezetes huszonhetedikén, amelyet ő maga is nagyon sikeres napjának tartott, s nagyon boldog volt, ha beszélhetett róla.

Huszonhetedikén összekötő volt, és hétszer kúszott át pirkadat előtt nyílt terepen a második századtól az elsőig és vissza, azon a vonalon, amelyen minden más összekötő elesett. Ezt az eseményt azzal az élénk megjelenítő erővel beszélte el, amely annyira jellemzi a veterán katonákat.

— Szóval ott kúszok, a golyók meg egyre csak süvítenek fölöttem, a hátamon meg ott van a keszeg hátizsák, benne egy kis dohány meg a kenyérke, mert hát a kenyér meg az a jó kis dohány, bár nélkülük könnyebb volna kúszni, azért mégsem maradhat el... Hát odakúszok, és egyszerre csak látom, hogy már nincs visszaút... ha sebet kapok az út közepén, akkor csak rá kell gyújtanom, meg valami kis kenyérkét is kell harapnom... szóval a hátizsákon ott lógott a csajka, mert hiszen nincs katona, akin ne csüngne rajta! — fogta megint rímre a szót. — Kúszok, kúszok, a csajka meg ott himbálózott a hátamon: egyik oldalról billen a másikra,

és zörög. Zörög ám, de nem azért, merthogy tán rosszul van odakötve, hanem azért, mert a golyók verdesik... tudja, ott púposodik az a csajka... kúszok, és érzem ám, hogy valami tüzes a hátamon... Előveszem a késem, elvágom a szíját, ledobom a zsákot. Odapottyan mellém, látom, füstöl; hát a német gyújtógolyóval égette át. Én meg elnevettem magam; nevettem nagyon, mert az jutott az eszembe, mi az, tán harckocsi vagyok, vagy mi az ördög, hogy a német fel akar perzselni, mint valami tankot. Eldobtam hát a zsákot, és tovább másztam, a dohány is elveszett, elégett. Én meg csak kúszok tovább... Semmi hepehupa, nagy a sár, sok a tócsa, én meg annyira a földhöz lapulok, hogy a sár már vízszint belecuppog a csizma szárába. A német meg egyre lő és lő rám. Hát én erre végképp a földhöz tapadok.

Ekkor körülpillantott a katonákon, akik figyelmesen csüngtek szaván. Nem először hallották tőle a históriát, és már látni lehetett rajtuk, hogy nevetésre húzódik a szájuk: előre tudták, hogy itt következik az a tréfa, amelyet már jól ismertek, de amely mindig nagyon mulattatta őket.

— Kúszok... és úgy odatapadok a földhöz, ahogyan ifjú házas koromban sem simultam fiatal feleségemhez, bizony isten, esküszöm a keresztre — és itt Konyukov hallgatóságának hangos kacaja közben keresztet vetett. — Aztán bemásztam a rom mögé, ott a német már géppuskával nem ért el, de elevenen sem akart eleresztení; fájt neki, hogy itt vagyok már a második háborúban, mindig céloz rám, eltalálni nem tud, mindig elhibáz. Hát kezdte is hajigálni rám az aknákat. Körös-körül meg minden csupa sár... Robban az akna hatra-vakra, körös-körül meg a szilánk locsog, mint amikor sárban a birka tocsog.

— Amíg maguk beszélgetnek — mondta Konyukov szavába vágva Szaburov —, addig átmegyek ide, de rögtön visszajövök. — Visszaadta a boldog Konyukovnak a távcsövet, kimászott a lövészárokból, és átmászott a szomszédos szakaszhoz.

Vagy félóra múlva, már éppen visszatérőben, tőle balra, ott, ahol Konyukov raja volt, egyszerre több hosszú sorozat kerepelt föl a Makszimból. Arra sem volt ideje, hogy elgondolja, mi lehet ez ott hirtelen, amikor egymás után öt vagy hat német akna süvített el a feje fölött, és körülbelül ott robbant fel, ahol Konyukov tartózkodott. Szaburov várt egy pillanatig, aztán odakúszott Konyukov rajához. Ott találta Konyukovot és Avgyejevet; egymással szemben ültek az árokban.

— Lám, hisz megmondtam — szólt elgondolkozva Konyukov —, amint csak végigseprünk rajta, már tüstént felel.

— Helyes is — válaszolta a kissé izgatott Avgyejev. — Helyes, így is kell . . .

— Mi történt? — kérdezte Szaburov. — Nem találtak el senkit?

— Nem, csak az ő sapkáját rongyolták el — mondta Konyukov, fölkelt, s két ujjával kacagtató módon megfogta Avgyejev sapkáját, amely tányérjával fölfelé ott feküdt az árok szélén. — Mielőtt célzott volna, levette és idetette. A német pedig pontosan, mintha tojást rakna kasba gondosan, teleszórta szilánkkal.

Valóban, a sapka peremébe két kis aknaszilánk hatolt, de már fáradtan hullott oda, és nem ütötte keresztül a sapkát, csupán kissé megkarcolta, mintha csak moly rágta volna ki.

Szaburov lerázta a szilánkokat, és a sapkára nézett:

— Mindenki azt mondja majd: a moly rágta ki, senki el nem hiszi, ha elmondja, hogy szilánkok vágtak beléje.

— De én nem is mondom el — mosolygott Avgyejev.

— Szóval maga kezdte a lövöldözést? — kérdezte Szaburov.

— Én . . . Azokra a romokra lőttem. Azt mondták nekem, hogy ott németek vannak.

— Ott vannak, egész biztosan — állította Konyukov —, s éppen azért is válaszoltak, mert ott vannak.

— Látja — mondta Avgyejev —, az előbb még csend volt, s egyszerre vége. S miért tüzelnek maguk ily ritkán? A tölténnyel takarékoskodnak?

— Dehogyis — válaszolta Konyukov —, nem a töltényekkel takarékoskodunk, de minek lőjünk, ha egyáltalán nem is látni őket? Amint egyet megpillantunk, azonnal lövünk is, de hisz nem látni egyet sem . . .

— Befejezték a beszélgetést? — kérdezte Szaburov. — Befejezték? Akkor jó, menjünk.

A másik fedezékhez, a Potapovékhoz menet, Avgyejev ezzel fordult Szaburovhoz:

— Tudja, én szándékosan kezdtem géppuskázni — mondta váratlanul.

— Miért, talán saját kezűleg akart megölni egy németet?

— Nem, ne haragudjék, lehet, hogy beleavatkozom az ön dolgába, de úgy gondoltam, hogy ez nem helyes . . .

— Mi nem helyes?

— Hát ez a csönd, ez a nagy csönd. Olyan, mint valami fegyverszünet.

— Miért?

— Talán azért — folytatta Avgyejev —, és ez így is van, hogy amíg németet nem látni, addig nem lőnek rájuk, de nekem valahogy az volt az érzésem, hogy valami más okból sem lőnek.

— Milyen okból?

— Azért, mert nem akarják, hogy a németek visszalőjenek . . . azt akarják, hogy csönd legyen. Látja, én leadtam néhány sorozatot, és a németek rögtön aknával válaszoltak. Ha megint leadunk néhány sorozatot, megint aknákkal válaszolnak. Így pedig a helyzet a következő: mi nem lövünk, ők sem lőnek, s ez véleményem szerint nem helyes. Mi a véleménye?

— Igaza lehet.

— Tudja, miért jutott az eszembe? — kérdezte Avgyejev. — A nyugati fronton figyeltem meg tavasszal, hogy a téma-

dás után csönd volt, ugyanígy hallgattak, sokszor tovább, mint ahogy kellett volna, legalábbis az én véleményem szerint...

— Igen, lehet, hogy igaza van — mondta elmélázva Szaburov; magában arra gondolt, hogy ennek az embernek tulajdonképpen igaza van. Nehéz harcok után, amelyek folyamán a katonák minden pillanatban várhatták a halált, olykor bizony talán még ő maga is öntudatlanul vágyott rá, hogy ameddig lehetséges, ne zavarják meg a csendet, ne lőjenek egymásra, se géppuskából, se aknavetőből. Ez egészen természetes, pedig nem lenne szabad így cselekedni. „Igaza van — gondolta Szaburov —, parancsot kell adnom, hogy az éjszakai vállalkozásokon kívül ne csak válaszoljunk a németek tüzelésére, hanem időnként, akár határozott cél nélkül is, lődözzünk a németekre, zavarjuk meg nyugalmukat, hadd idegeskedjenek kissé."

Amint Potapov fedezékéhez értek, a századparancsnok már a küszöbön várta őket, és ismét a húsos derelyével hozakodott elő.

— Nagyon kérem, legalább a vendég kedvéért, nézzenek be hozzám, százados elvtárs — kezdte újra Potapov, s pontosan ebben a pillanatban, hirtelen három-négy nehézlövedék robbant a fedezék mögött.

Szaburov betuszkolta Avgyejevet a fedezékbe, ő maga pedig a falhoz lapult és várt. Az első becsapódások után előtte és mögötte még vagy másfél tucatnyi lövedék robbant, azután aknabecsapódások következtek, újra ágyúlövedékek robbantak, megint aknák jöttek, és ez így ment vagy tizenöt percig.

Potapov igyekezett túlkiabálni a robbanások dörejét, amint parancsot adott az összekötőknek, akik aztán a folyosókon végig a szakaszokhoz futottak.

Szaburov az eget nézte. Egyenes libasorban német bombázók húztak. Szemügyre vette őket: innen, alulról, nehéz volt pontosan megszámlálni őket, de úgy látta, hogy leg-

alább hatvan gép közeledik. Egypercnyi szünet következett, azután újra dolgozni kezdett a tüzérség. A fedezék mögött, mintha valami szökőkút vize lövellne föl, egyre-másra a magasba csapott a felszakított föld.

— Lám, vége a csendnek — mormogta Szaburov, csak úgy maga elé inkább, semmint Avgyejevnek. — Potapov — hívta a századparancsnokot.

— Parancs, százados elvtárs.

— Az elvtárs itt marad önnél, amíg a tüzérségi előkészítés véget nem ér. Amikor szünet áll be, küldje el hozzám egy géppisztolyos kíséretében. A zászlóaljparancsnokságra megyek.

— Szaburov elvtárs, önnel megyek.

— Nem — vágta rá élesen Szaburov. — Most nem érek rá társalogni. Potapov megvárja az alkalmas pillanatot, és egy géppisztolyos kíséretében hozzám küldi.

— Nem lenne jobb . . .

— Befejeztem. Ne vitázzék. Itt én vagyok a gazda. Petya, menjünk . . .

Kiugrottak az árokból, és gyors szökellésekkel közeledtek a házhoz, amelyben a zászlóaljparancsnokság volt.

A csöndnek valóban vége szakadt, és Szaburov — mialatt egyik tölcsértől a másikig kúszott — azt gondolta, ha legkésőbb negyedóra múlva meg nem kezdődik a német támadás, akkor ebben a háborúban ő még mit sem tanult.

12

Reggel volt. A csönd óta ötödik napja folyt a harc. Szaburov már ötödik éjszaka alig aludt, most is ágyúdörejre ébredt. Még lezárt pillákkal villámgyorsan magához vonta az ágyról lecsúszott köpenyét, vállára kanyarította, aztán felült az ágyon, csak ekkor nyitotta ki szemét. Az egész háború alatt most érezte először, hogy szédül: a levegőben

sűrű, apró, szikrázó pontok táncoltak a szeme előtt, aztán tüzes karikákká tágultak, és kóválygó iramban keringtek. Soha rosszabbkor nem jöhetett volna, mint ma: nehéz nap várt reá — annyival is inkább nehéz, mert éjszaka felderítésre akart menni. Múlt este Juszupov, a kazanyi tatár, a zászlóalj felderítője, egy volt birkózó, zömök, atlétatermetű ember, a megszokott „nyelven" kívül még érdekes híreket is hozott. Beszámolójából az derült ki, hogy a délre eső romok mögött (a zászlóaljban csak így jelölték a gyári klub volt épületét) egy szabad átjáró maradt, amelyet a németek nem őriznek. Juszupov minden akadály nélkül kúszott át rajta már a második éjszaka, és azt állította, hogy ha valami hangtompítót tekernek csizmáikra, és a géppisztolyokkal sem zörögnek, akkor az udvarokon keresztül, ezen az átjárón el lehet jutni a németek mögé, és éjszaka meg lehet lepni, szétverni és elvágni egy egész századot. Eléggé csábító feladat volt egy német század szétverése, de mégis — bár Szaburov hitelt adott Juszupov jelentésének —, mielőtt ilyen vállalkozásba kezdene, maga is meg akart győződni róla, egyáltalán lehetséges-e. Éjjel tizenegy órára tűzte ki az előzetes felderítést, amelyre Juszupovval ő maga is indul. És íme megint alig aludt, pedig ezen az éjszakán, a tervezett felderítés előtt, nagyon szerette volna kialudni magát. S hozzá még ez a pokoli szédülés . . . De különben egy egész nap volt még előtte, s mindent összevéve, legnehezebb a reggel, amíg az izmok be nem melegednek, s a csontok mozgékonyabbá nem válnak.

Fölkelt, a lámpához lépett, az asztalról fölvette a tükröt, belenézett. „Ma még meg is kell borotválkoznom" — gondolta magában. Arca már nem is sápadt, hanem zöld volt. A fedezékben a levegő fojtott és nyirkos is, a falakon csurdogált a víz. Amint vissza akarta tenni a tükröt az asztalra, leejtette, a tükör a földre esett, eltört. Fölemelte a legnagyobb darabot, amelyben még megláthatta magát, s visszatette az asztalra.

„Törött tükör rosszat jelent, azt mondják, bajt jósol." Elnevette magát. Hisz valójában a háború most olyan fordulatot vett, hogy minden rossz jel valóra vált, és minden rossz álom beteljesedett. Minden nap valami új bajt szült. Ilyen körülmények között igazán érthető, ha valaki babonás lesz. Eszébe jutott, hogy tegnapelőtt Avgyejev, a fedezékből kilépve, visszament hátizsákjáért, és ugyancsak elmosolyodott, hogy ez szerencsétlenséget jelent. S mi történt? Este csakugyan golyót kapott a karjába a könyöke fölött, át kellett küldeni a túlsó partra.

Cigarettát sodort, és gyufát sercintett. Nem gyulladt meg. Másikat, azután harmadikat próbált, egymás után vagy tíz szálat. Köpött egyet, eldobta a cigarettát meg a gyufásdobozt is. A fedezékben már úgy megsűrűsödött a széndioxid, hogy a gyufa sem gyulladt meg. Tegnapelőtt jött át ide. A nyugalmat követő német támadásnak már az első napján néhány közvetlen találat szétvágta a kazánpincét. Más fedezékbe költözött át, de a rákövetkező este szétrombolták azt is. Akkor aztán átköltözött ide.

Ez a fedezéke a pincemély alatt volt. Valamikor itt csatornacsövek voltak lefektetve, amelyek a föld alá vezettek. A műszakiak egy éjszaka kiszélesítették az üreget, s fedezékké alakították át. Öt napon belül ez volt a harmadik parancsnoki harcálláspontja.

Kilépett a fedezékből, az összekötő árkon eljutott a figyelőpontig, ott aztán kezébe vette a támadás visszaverésének irányítását. Távbeszélő-összeköttetése a századokkal háromszor megszakadt, egy óra alatt elesett két telefonistája. De a németeket visszaverték. A nap valóban nehéznek ígérkezett. Szaburov visszatért a fedezékbe, odahívta Maszlennyikovot, és kiadta a parancsokat, amelyeket az újabb támadások visszaverésére szükségesnek vélt. Még alig váltott néhány szót Maszlennyikovval, amikor bemászott hozzá a fedezékbe egy ismerős hadbíró a hadosztálytól, a katonai

ügyészség vizsgálóbírája. Szaburov fölkelt az ágyról, üdvözölte.

— Sztyepanovot akarja kihallgatni?

— Igen.

— Ég a föld a lábunk alatt, nem éppen a legmegfelelőbb időpont.

— No és mit jelent az, hogy nem megfelelő az időpont? Az időpont sohasem megfelelő, s ki tudja, mikor lesz rá időnk — vetette ellen a vizsgálóbíró. — Nincs mit tennünk.

— Verje le magáról a sarat — szólt Szaburov.

A vizsgálóbíró csak most vette észre, hogy merő sár.

— Kúszva jött?

— Igen.

— Még jó, hogy nem történt baja.

— Hát majdnem megjártam — válaszolta a vizsgálóbíró. — Van varga a zászlóaljban?

— Az meg minek?

— Nézze, egy szilánk leszakította a fél sarkot a csizmámról.

Kinyújtotta a lábát: csizmája fél sarkát csakugyan elvitte egy szilánk.

— Nincs vargánk. Volt egy, de tegnap megsebesült. Hol van Sztyepanov? ... Petya — kiáltotta Szaburov —, vezesd el a vizsgálóbíró elvtársat a naposhoz, ott van mellette Sztyepanov mint ügyeletes, ismered?

— Ismerem.

— Hogyhogy ügyeletes? — csodálkozott a vizsgálóbíró.

— Mit tegyek vele? Őrt állítsak melléje? Nincs emberem.

— De hiszen vizsgálat folyik ellene.

— Hát aztán, ha folyik is? Mondom, nincs emberem. Itt nincs kivel őriztetnem addig, amíg megkapom végzésüket, s az igazat megvallva, véleményem szerint ezúttal nincs is miért őriztetni ...

A vizsgálóbíró elment Petyával. Szaburov utánanézett, s arra gondolt, hogy háborúban mily sok a különös helyzet,

s gyakran egész valószínűtlen. A vizsgálóbíró persze kötelességét teljesíti, s lehet, hogy Sztyepanovot át kell adnia a bíróságnak: a vizsgálóbíró idekúszott, hogy kihallgassa ... Azért, hogy kihallgathassa, kockára teszi az életét ... Ötször is megölhették volna közben: amikor majd a kihallgatást végzi, ugyancsak megölheti valami lövedék, s ha visszamegy a hadosztályhoz, magával vive Sztyepanovot, akkor a visszaúton Sztyepanovot is meg őt is ugyanaz a halálos találat érheti. Vegyük hozzá; mindez teljes szabályosság szerint történik, úgy, ahogy történnie kell.

A vizsgálóbíró kihozta Sztyepanovot a napos kuckójából, s a rend kedvéért őrt is állított melléje; elhelyezkedett egy pincében, amelynek ablakai beomlottak, s a mennyezetébe vágódott lyukakon keresztül benézett az ég. A falat két helyen szakította be valami ágyúlövedék, a kőpadlón sötét vérfoltok száradtak: itt valaki meghalt vagy megsebesült.

Sztyepanov a fal mellett ült. A vizsgálóbíró pedig téglákon, a pince közepén, bőrtáskáját térdére fektetve írta a kihallgatás eredményét.

Sztyepanov Penza mellett egy faluban volt kolhoztag, a második századba van beosztva. Harmincéves. Feleség és két gyermek maradt utána otthon. Behívták a hadseregbe, s rögtön Sztálingrádba került. Tegnap este, a németek utolsó támadása alatt, amikor társával, Szmisljajevvel egy mély „fecskefészekben" ült, s páncéltörő ágyúból lőtt egy német harckocsira, egymás után kétszer célt tévesztett, s a harckocsi hernyótalpán eldübörgött a feje fölött, benzingőzzel és füsttel töltve meg a lövészárkot, aztán továbbdöcögött. Szmisljajev valami érthetetlent, szörnyen dühöset kiáltott, felemelkedett, és egy nehéz páncéltörő gránátot hajított a harckocsi után, egyenesen a hernyótalp alá. A gránát felrobbant, a harckocsi megtorpant, de ebben a pillanatban egy második harckocsi dübörgött el a lövészárok fölött. Sztyepanovnak még sikerült mélyen belefúrnia magát a fészekbe, s a harckocsi csak földdel szórta tele. Szmisljajev

azonban elkésett. Amikor Sztyepanov újra fölemelkedett, a földdel együtt belezuhant a „fecskefészekbe" Szmisljajev is, helyesebben testének az alsó fele, övig — ami az övön felül volt, a harckocsi letépte és szétzúzta. Amikor a véres csonk lebukott az árokba, Sztyepanov mellé, a katona nem bírta tovább, teljesen elvesztette az eszét, kimászott az árokból. Egyre csak a Volga felé kúszott, semmivel sem törődve, egy vágya volt csupán, mennél messzebb jutni, hátrafelé.

Éjszaka már az ezredparancsnokság körletében találták meg. Nem volt képes bármit is eltitkolni, és egyszerűen elmondott mindent úgy, ahogy történt. Babcsenko őrt rendelt melléje, és kísérő tényvázlattal visszaküldte Szaburovhoz, ugyanakkor azonban hivatalos jelentést tett róla mint szökevényről a hadosztálynak.

Szaburovnak jelentették az esetet, de az ádáz harc közepette még nem volt ideje beszélni Sztyepanovval, most meg már Babcsenko jelentésének következtében beállított a vizsgálóbíró, hogy tisztázza az ügyet...

Sztyepanov ott ült előtte, és kérdéseire ugyanazt válaszolta, amit éjszaka Babcsenkónak mondott. A vizsgálóbíró, szokása ellenére, kissé lassú volt, és sokat kérdezett. Ennek az volt a magyarázata, hogy valójában nem is tudta, mit is tegyen Sztyepanovval. Az igaz, hogy elszökött helyéről, de amit cselekedett, nem előre megfontolt szándékkal történt. Idegrohamot kapott: nem bírta elviselni a rettenetes félelmet, és hátrakúszott. Lehet, ha kiér a Volga partjára, észbe kap, és visszamegy alakulatához. Így gondolta a vizsgálóbíró, és így gondolta most, magához térve, Sztyepanov is. A szökés ténye azonban tény maradt, s a törvény értelmében nem lehetett büntetlenül hagyni.

— Visszajöttem volna, az biztos — kérdést sem várva mondta kis hallgatás után, meggyőzően, Sztyepanov. — Magamtól visszajöttem volna...

Ebben a pillanatban a körös-körül szakadatlanul dörgő tüzérségi tűz hirtelen elhallgatott, és egészen közel géppisz-

tolysorozatok kezdtek kattogni. Petya a pincén keresztül Szaburovtól a naposhoz rohant, s futtában kiáltotta:

— A németek betörnek. A százados parancsa: mindenki, akinek fegyvere van, harcba! — és rohant tovább.

A vizsgálóbíró már nem volt fiatal ember, s tulajdonképpen polgári személy, aki csak egyenruhát öltött; levette szemüvegét, megtörölte, újra föltette, megragadta a mellette fekvő géppisztolyt, azt a fegyvert, amelytől már régóta senki meg nem vált a hadosztályban, s a résen át nyugodtan kimászott a szabadba. A katona, aki Sztyepanovot őrizte, tépelődve pillantott rá, aztán a falon vágódott hasadékra, majd megint Sztyepanovra, és nyugodtan megszólalt: „Ülj itt egy kicsit", aztán kimászott a vizsgálóbíró után.

A nap folyamán ez már a németek második elkeseredett támadása volt: vagy húsz-harminc német géppisztolyos az átütött falon keresztül betört a ház udvarára. Ott folyt a tűzharc, közvetlen közelből. Mindenki talpon volt, aki éppen a zászlóaljparancsnokságon vagy a közelben tartózkodott.

Maga Szaburov is feljött a pincéből, és irányította a harcot, már amennyire kézitusát egyáltalán irányítani lehet.

Körülbelül húsz perc alatt a németek nagyobb részét megölték, a többit kiverték az udvar kerítése mögé. A vizsgálóbíró meg az őr a hasadékon visszamásztak a pincébe, és mind a ketten fáradtan ereszkedtek le a téglákra. A vizsgálóbíró csuklóját golyó horzsolta, szivárgott belőle a vér.

— Be kell kötni — mondta az őr.

— Nincs nálam sebkötöző csomag.

— Nincs? — szólt Sztyepanov. Zubbonya zsebébe nyúlt, s elővette saját sebkötöző csomagját.

Ő meg az őr bekötözte a sebesült kezet. Azután Sztyepanov visszaült a helyére a fal mellé. Csak most ötlött eszükbe, hogy a kihallgatást, amelyet a németek rohama megszakított, nyilván folytatni kell. A vizsgálóbírónak azonban semmi kedve sem volt hozzá. Hogy húzza az időt

és kifújja magát, ép kezével kivette zsebéből dohányos zacskóját, és bekötözött kezével segítve, nagy nehezen cigarettát sodort magának, aztán Sztyepanovra meg az őrre pillantott, s gépiesen, mint minden katona, aki hosszú időt töltött a fronton és megszokta, hogy megossza dohányát társaival, feléjük nyújtotta a zacskót.

— Sodorjanak.

Előbb az őr vett egy csipetnyit a zacskóból, aztán Sztyepanov is: zsebéből egy féltve őrzött újságlapot vont elő, letépett belőle egy darabot, és cigarettát sodort. Mind a hárman rágyújtottak. Így füstöltek némán vagy tíz percig. Közben újra megkezdődött az ágyúzás. Dörejére a vizsgálóbíró nekilátott, hogy hamarosan befejezze a kihallgatást; nagy nehezen tarthatta csak sebesült kezében táskáját. A kihallgatással hamarosan végzett, most már csak vádindítványát kellett megszerkesztenie. Ebben a pillanatban, mint az imént is, megszűnt az ágyúzás, és újabb német támadás indult.

A vizsgálóbíró, amint meghallotta a géppisztolysorozatok kattogását, szótlanul újra a géppisztolyért nyúlt, és kezébe vette, aztán, vissza sem pillantva, kimászott a pincéből. Az őr követte.

Sztyepanov újra egyedül maradt. Zavartan pislogott körül. A falon túl, egészen közel, lövések hangzottak. Sztyepanov újra körülnézett, aztán kimászott a hasadékon az őr nyomában. Amint kiugrott a szabadba, egy elesett harcos mellett megpillantotta puskáját, fölkapta. Néhány lépést futott előre, földre vágódott egy téglahalom mögött, nem messze a vizsgálóbírótól és néhány ott fekvő katonától. Amikor tőle balra a németek előugrottak a fal mögül, a többiekkel együtt tüzelni kezdett rájuk, aztán felpattant, tovább szökellt, csövén ragadva megfordította fegyverét, a puskatussal fejbe sújtotta a rárohanó német géppisztolyost. Aztán újra a kövek mögé hasalt, és az udvar mélye felé törő németekre tüzelt.

A németek szintén lőttek. Ezúttal azonban csak körülbelül tízen törtek be az udvarba, s néhány perc leforgása alatt valamennyit megölték vagy megsebesítették.

A támadás kifulladt, a lövöldözés már messze a falon túl hangzott. Sztyepanov fölemelkedett, nem tudta, mit tegyen, odament hát a falhoz, amelynek tövén a vizsgálóbíró és az őr feküdt. Az őr felállt, a vizsgálóbíró azonban fekve maradt: sebet kapott a lábába. Sztyepanov fölnyalábolta, s ekkor látta, hogy a vizsgálóbíró lábát csaknem leszelte egy géppisztolysorozat, erősen vérzik; vállára vette, és bevitte a pincébe. Ott lefektette a földre, és hogy a feje kissé magasabban legyen, két-három téglát tett alája.

— Hívj egy ápolónővért vagy egészségügyi katonát — mondta a vizsgálóbíró Sztyepanovnak.

Sztyepanov néhány perc múlva már hozta is az egészségügyi katonát. Az lehajolt a sebesült fölé, és kezdte bekötözni a lábát. A sebesült meg sem mukkant. Némán feküdt, és várta, mikor enyhül a kínzó fájdalom.

Az őr előkotorta csizmája szárából mahorkás bádogdobozát, sodort magának, adott egy csipet dohányt Sztyepanovnak is, aztán megkérdezte a sebesültet:

— Sodorhatok önnek is?

— Sodorj — hangzott a válasz.

Az őr megsodorta a cigarettát, megnyálazta, összeragasztotta, a sebesült ajkai közé illesztette, és tűzzel szolgált. A sebesült többször egymás után mohón szippantott.

A pincén keresztül Szaburov saját fedezéke felé tartott. Ma végképp kifáradt. Hatalmas testi ereje ellenére most még géppisztolya is súlyos teher volt neki, úgy vonszolta maga után a földön, agyával lefelé.

— Hát csak így cigarettázgatunk? — kérdezte az őrtől.

Az ő szája sarkában ott lógott a kialudt cigaretta, amelyre még a fedezékben gyújtott rá a harc előtt, aztán teljesen megfeledkezett róla.

— Cigarettaszünet? — kérdezte újra, s egyszerre eszébe jutott kialudt cigarettája. — Kérek tüzet.

Csak amikor már újra meggyújtotta a magáét az őr cigarettájának tüzén, akkor ocsúdott rá, hogy kik is ezek itt. Előbb Sztyepanovra, majd a sebesültre pillantott, és megkérdezte:

— Nagyon fáj?

— Eléggé.

— Tüsténts szólok, hogy vigyék el innen, nemsokára újrakezdődik. — Részvéttel nézte a vizsgálóbíró sápadt, vértelen arcát, s mert nem tudta, mit is mondjon, inkább azt kérdezte: — A kihallgatással legalább végzett?

— Igen, végeztünk — válaszolta a vizsgálóbíró, és Sztyepanovra pillantott.

— És mi a maga véleménye?

— Ugyan mi lehetne a véleményem? — szólt a hadbíró. — Tovább harcol. Ennyi az egész.

Fogta bőrtáskáját, elővette belőle a jegyzőkönyvet, és odaírta az aljára: „Bűncselekmény, amely elegendő alapot szolgáltatna bírói eljárásra, nincs. Tűzvonalba küldendő!", és aláírta.

— Tűzvonalba küldendő — ismételte hangosan, és erőt véve fájdalmán, elmosolyodott; eszébe jutott mindaz, ami néhány perccel ezelőtt történt velük.

— Igen — mondta Szaburov, és ő is elnevette magát —, igazán nem kell messzire küldeni, legfeljebb száz lépésnyire. — Nos — fordult Sztyepanovhoz —, menj a századodhoz. Kinek a puskája van nálad?

— Egy elesettől vettem el, százados elvtárs.

— Akkor tartsd meg magadnak. Elmehetsz... Jelentsd Potapovnak, hogy én küldtelek.

Rendkívül nehéz nap volt a mai, egyike azoknak, amikor a minden erejét összeszedő lélek feszültsége olyan fokra hág, hogy a dühöngő harc tetőpontján hirtelen és elviselhetetlenül aludni vágyik az ember. A két reggeli támadásra

délben következett a harmadik. Az udvarnak a németek felől eső részén egy félig lerombolt raktárépület állt. Szilárd építmény, falai vastagok, pincéje mélyen a földbe ásott. A többi épület között, amelyeket Szaburov elfoglalt, magánosan állt, kissé elöl és félreesően. A németek harmadik támadásának ez volt a célpontja.

Amikor négy vagy öt harckocsinak sikerült egészen a raktárhoz jutnia, s fedezete alatt megbújni a tüzérség tüze elől, ágyújukból egyenesen befelé lőttek, a német géppisztolyosok meg a fal résein törtek be, s negyedórába sem telt, elhallgatott a lövöldözés. Szaburov első, természetes gondolata az volt, hogy megpróbálja nyomban, fényes nappal, visszafoglalni a raktárt. De fékezte magát. Vakmerő elhatározásra jutott. Minden tűzerejét a raktár mögé összpontosítja, nem engedi meg a németeknek, hogy az éjszaka beállta előtt nagyobb erőket vonjanak oda, s az ellenlökést sötétben hajtja végre, amikor az elszántság és az éjjeli rohamozásban való jártasság növeli a nyilvánvalóan kisebb létszámú erőt.

Babcsenkónak telefonon jelentette, hogy a raktár elveszett; jelentéktelen volt a válasz, de Babcsenko sokáig és dühösen káromkodott, s végül kijelentette, mindjárt ott lesz személyesen. Nem lehetne azt állítani, hogy ezzel örömet szerzett Szaburovnak. A százados előre érezte, hogy össze fog kapni Babcsenkóval, s aggodalma valóra is vált. Babcsenko mélyen lehajolva mászott be a fedezékbe, dúlva-fúlva, izzadtan, tetőtől talpig sárosan.

— Látod, csak eljutottam ide — dörmögte Babcsenko. — Hány méter a fejed fölött?

— Három — válaszolta Szaburov.

— Mélyebbre is mászhattál volna.

— De nincs rá szükségem — felelt vissza nyugodtan Szaburov. — Így sem ütik át.

— Föld alá másztál, mint valami vakondok — folytatta Babcsenko változatlanul dühöngve.

Alapjában véve semmit sem kifogásolhatott. Ezt a fedezéket nem Szaburov ásatta, csak kibővítette a csatornanyílásokat, s a fedezék mélysége, amely még közvetlen találat ellen is biztonságot nyújtott, csak javukra szolgált. De mivel a németek elfoglalták a raktárt, Babcsenko mindenképpen valami bántót akart mondani Szaburovnak.

— Beástad magad — szólt újra.

Szaburov ma nagyon fáradt volt, ingerült, s a raktár elvesztése őt éppúgy bántotta, mint Babcsenkót. Érezte, hogy egészen estig — mindaddig, míg vissza nem szerzi a raktárt — ez a gondolat mint valami bőr alá fúródott szálka kínozni fogja, s ezért a „beástad magad"-ra kihívóan csak ennyit válaszolt:

— Alezredes elvtárs, parancsolja, hogy helyezzük át a parancsnoki harcálláspontot föntre?

— Nem — vágta rá Babcsenko, megérezve Szaburov szavaiban a gúnyt —, nem kellett volna átengedni a raktárt, ez a lényeg.

Szaburov hallgatott. Várta a folytatást.

— Mi a szándékod?

Szaburov jelentette, milyen éjjeli ellenlökést tervez.

— Úgy — mondta Babcsenko órájára pillantva —, most két óra, s azok majd a sötétség beálltáig nyugton fognak ülni ott? Olvastad a parancsot, hogy egyetlen lépést se hátra, igen? Vagy talán kifogásolod a parancsot?

— Hat órakor megindítom a támadást — igyekezett erőt venni magán Szaburov —, hét órára a raktár az enyém!

— Ezt hallani sem akarom. Olvastad a parancsot, hogy egyetlen lépést se hátra?

— Olvastam — válaszolta Szaburov.

— S átengedted a raktárt?

— Át.

— Tüstént visszavenni! — kiáltotta Babcsenko magánkívül, s felugrott a székről. — Nem hétkor, hanem tüstént!

Arcáról és mozdulatairól Szaburov rögtön látta, hogy

Babcsenko a fáradtságnak és az idegkimerültségnek ahhoz a már alig elviselhető határához ért, amelyhez ma maga is eljutott. Vitázni Babcsenkóval ebben a pillanatban céltalan lett volna. Ha csak arról lenne szó, hogy most neki, Szaburovnak, azt parancsolják, fényes nappal rohanja meg a raktárt, felkel és indul, azzal a keserű érzéssel, hogy ha már másképp nem bizonyíthatja be az ezredparancsnoknak álláspontja helytelenségét, csak saját halálával, akkor — vigye az ördög — ő, Szaburov, bebizonyítja neki élete árán is. De most az embereit kellene ellenlökésre vinnie, azaz úgy kellene bebizonyítania Babcsenkónak, nincs igaza, hogy nemcsak saját életét áldozza föl, hanem embereiét is.

— Alezredes elvtárs, jelentem . . .

— Nos?

Szaburov felsorolta még egyszer mindazokat az okokat, amelyeknek alapján úgy határozott, hogy elhalasztja a támadást a sötétség beálltáig, és hozzátette, kezeskedik érte, a nap hátralevő részében a raktár mögött levő terepet olyan erős tűz alatt tartja, hogy alkonyatig egyetlen német sem juthat be a raktárba.

— Olvastad a parancsot, hogy egyetlen lépést sem hátrálhatsz? — kérdezte ismét Babcsenko kegyetlen makacskodásával.

— Olvastam — válaszolta Szaburov; kihúzta magát, le nem véve szemét Babcsenkóról, akinek tekintetét ugyanazzal a szilaj és kemény pillantással viszonozta. — Olvastam, de most nem akarom az embereket feláldozni ott, ahol szükségtelen, hiszen később szinte veszteség nélkül mindent visszavehetek.

— Nem akarod? Parancsolom!

Szaburovban felvillant, hogy most valamit tennie kell Babcsenkóval, rá kell kényszerítenie, hogy elhallgasson, nem szabad megengednie, hogy megismételje ezeket a szavakat, mert csak így mentheti meg sok-sok ember életét, hogy fel kell hívnia Procenkót, jelentenie, hogy lehetetlen

végrehajtani azt, amit Babcsenko akar, s ezért — jöjjön, aminek jönnie kell — vele, Szaburovval, tegyenek, amit akarnak. A fegyelem azonban már vérébe ivódott, lefogta indulatát.

— Igenis — válaszolta továbbra is ugyanazzal a kemény tekintettel nézve Babcsenkóra. — Elmehetek, hogy végrehajtsam a parancsot?

Mindaz, ami ezután történt, sokáig úgy maradt meg Szaburov emlékezetében, mint valami szörnyű álom. Kimásztak a fedezékből, Szaburov félóra alatt összeszedett mindenkit, aki kéznél volt, Babcsenko telefonon parancsot adott, hogy az ezrednek még megmaradt öt ágyúja támogassa az ellenlökést; pedig ágyú itt alig használhatott valamit. S az ellenlökés megkezdődött.

Bár a zászlóalj mindössze húsz nappal ezelőtt csaknem teljes állományban kezdte meg a harcot, most mégis, amikor nappal, harc közben kellett megszervezni az ellenlökést, Szaburov alig harminc embert tudott csak maga köré gyűjteni. Ez volt az egész tartalék, amelyre számíthatott.

Babcsenko sürgette. Az „Egy lépést sem hátra!" szavakat betű szerint értelmezte, nem akart számot vetni azzal, mibe fog kerülni neki ez a mai szükségtelen emberpazarlás holnap, amikor a németek újra rohamra indulnak. A támadás nem volt előkészítve, kezdetére még csak az aknavetőket sem sikerült átvontatni a balszárnyról, pedig valami segítséget jelentettek volna. S Szaburov, harminc harcosával, egyik faltól a másikig, egyik romtól a másikig szökellve, támadásra indult.

Úgy végződött, ahogy sejtette. Tíz ember maradt fekve a romok között. A többiek mind találtak maguknak valamilyen fedezéket a raktár közelében, de aztán nem volt semmiféle erő, amely talpra állíthatta volna őket. A támadás nem sikerült, s ilyen körülmények között nyilván nem is lehetett másként.

Amikor az emberek földre vetették magukat, a németek

aknatüzet árasztottak rájuk. Itt maradni, fekve, ahol éppen megbújhattak, megbízhatatlan fedezék mögött, a biztos halált jelentette. A tűz egyre erősödött. Egy mellette felrobbanó akna széle súrolta Szaburovot; bal arcát hirtelen nem is érezte már, mintha nem is az övé volna, mintha vattacsomó volna a helyén. Tégladarabok horzsolták, az arcán vér csurgott, de észre sem vette. Amikor a tűz már teljességgel elviselhetetlenné vált, Szaburov jelt adott a többieknek, és kúszva megindult visszafelé.

Visszamenet megölték még egy katonáját. A támadás megindulása után egy óra múlva Szaburov ott állt Babcsenko előtt, a ház alacsony, romba dőlt kiszögellése mögött, ahonnan az alezredes szinte minden fedezék nélkül, közvetlen közelről, egész idő alatt tűzben, figyelte a támadást.

Szaburov tisztelgett, s egy koppanással földre eresztette géppisztolyát. Véres és sáros arca valószínűleg oly félelmetes volt, hogy Babcsenko először szóhoz sem jutott, aztán csak ennyit mondott:

— Pihenjen meg egy kicsit.

— Hogyan? — Szaburov nem értette.

— Pihenjen meg egy kicsit — ismételte Babcsenko.

Szaburov megint nem értette. Akkor Babcsenko egyenesen a fülébe kiáltott.

— Megsebesültem — szólt Szaburov.

— Pihenjen — mondta Babcsenko még egyszer, és megindult a fedezék felé.

Szaburov utána. Nem mentek le a fedezékbe, hanem leültek egymás mellett a fal kiszögellésénél, ahol a napos helyisége volt. Mindketten hallgattak, egyiknek sem volt kedve a másik szemébe nézni.

— Vérzik — jegyezte meg Babcsenko —, megsebesült?

Szaburov elővette piszkos, földszínű zsebkendőjét, beleköpött néhányszor, aztán megtörölte vele az arcát. Lehorgasztotta a fejét.

— Nem, csak horzsolást kaptam — felelte.

— Rendeljen ide a századoktól mindenkit, akit csak lehet — parancsolta Babcsenko —, magam vezetem őket rohamra.

— Hány embert? — kérdezte Szaburov.

— Ahány csak van.

— Negyvennél több nem lesz.

— Amennyi van, már megmondtam — ismételte Babcsenko.

Szaburov kiadta a parancsot, szedjenek össze minden nélkülözhető embert, és hozzák közelebb az aknavetőket; talán mégiscsak segíthetnek valamit. Babcsenko, bármilyen makacs volt egyébként, azt belátta, hogy a támadás az ő hibájából vallott kudarcot, és a következőnek is aligha lesz más a sorsa. De miután látta, hogy ott előtte, az ő parancsára esnek el fölöslegesen az emberek, saját igazolására szükségesnek tartotta, hogy ő maga kísérelje meg végrehajtani azt, amit alárendeltjei nem tudtak elvégezni: be akarta bizonyítani, igenis lehetséges, amit akar.

Amíg odavontatták az aknavetőket, összegyűjtötték az embereket, s kiadták a támadás előtti utolsó parancsokat, Babcsenko visszament a falomladékhoz, ahonnan az első támadást figyelte, s gondosan szemügyre vette az előtte elterülő udvart, fontolgatva, honnan lenne a legjobb és a legveszélytelenebb keresztülrohanni rajta. Szaburov szótlanul állt mellette. Vagy negyven lépésre tőlük nehéz német akna robbant.

— Észrevettek — mondta Szaburov. — Menjünk el innen, alezredes elvtárs.

Babcsenko nem válaszolt, nem mozdult. A második akna már túlról csapott be, de ez se messzebb negyven lépésnél.

— Menjünk el innét, alezredes elvtárs, észrevették — nógatta újra Szaburov.

Babcsenko csak állt tovább. Ez már kihívás volt. Be akarta bizonyítani, hogy amikor az imént támadásra küldte az

embereket, ugyanazt a halálos elszántságot kívánta tőlük, amelyet ő tanúsít.

— Menjünk! — mondta harmadszor is, már emeltebb hangon Szaburov, amikor a következő akna közvetlen közelükben csapott be.

Babcsenko némán feléje fordult, a szemébe nézett, a lába elé köpött, és egyáltalán nem reszkető, biztos kézzel kivett egy csipetnyi dohányt a zacskóból, cigarettát sodort magának.

A legközelebbi akna pontosan a fal előtt robbant. A fejük fölött süvített el néhány szilánk, hullott rájuk a faltörmelék pora. Szaburov észrevette, hogy Babcsenko megremeg, s ez a természetes emberi mozdulat arra bírta, hogy ő is néhány egyszerű emberi szót szóljon neki.

— Filipp Filippovics — unszolta Babcsenkót —, menjünk innét, jó?

Babcsenko hallgatott. A százados aztán azt látta, hogy az alezredes már megsodorta a cigarettát, elővette zsebéből öngyújtóját, néhányat csiholt rajta, s a fellobbanó lángocskával szélárnyékot keresve, mélyen lehajolt, hogy rágyújtson. Talán ha nem fordul meg, nem is hal meg, de megfordult, és a tőle öt lépésre robbanó akna szilánkja fején találta. Egyetlen hang nélkül zuhant Szaburov lába elé, csak egyet rándult, aztán mozdulatlanná merevedett. Szaburov négykézláb ereszkedett melléje, maga felé fordította vérrel borított, eltorzult fejét s őt magát is, és meglepő közömbösséggel azt gondolta, ennek így kellett történnie. Fülét Babcsenko melléhez szorította: szíve nem vert már.

— Meghalt — mondta.

Aztán Petyához fordult, aki tőle öt lépésnyire feküdt a fal mögött:

— Petya, gyere, segíts — szólt oda neki.

Petya odakúszott hozzá. Megfogták Babcsenkót a hóna és a térde alatt, s meggörnyedve, gyorsan bevitték a fedezékbe.

— Az aknavetőket már áthozták — jelentette Szaburov-

nak egy odafutó hadnagy. – Parancsolja, hogy megnyissuk a tüzet?

– Nem – válaszolta Szaburov –, rögtön vigyék vissza őket.

Maszlennyikovot hívatta: kiadta a parancsot, hogy rögtön szüntessenek be minden támadási előkészületet, s küldjék vissza helyükre az embereket. Aztán lement a fedezékbe, és felhívta az ezredparancsnokságot. Az ezred politikai tisztje vette fel a kagylót. Szaburov jelentette, hogy Babcsenko elesett, s azt is, hogy milyen körülmények között, holttestét oda fogja szállíttatni az ezredparancsnokságra, amint besötétedik.

Természetesen fájlalta Babcsenko elestét, de áthatotta az a tökéletesen világos tudat, hogy most már, megkönnyebbülten, úgy rendelkezhet, ahogy szükségesnek tartja, és nem kell harmadszor is megkísérelnie ezt a céltalan és esztelen támadást, amelyet Babcsenko saját tekintélye megóvására gondolt ki. Parancsot adott, vegyék gondozásba a sebesülteket, és készüljenek éjjeli támadásra a raktár ellen.

A németek semmi újabb vállalkozásba nem fogtak. Szaburov gyakorlott, éles érzékével megsejtette, hogy a németek mára valószínűleg befejezték, s nem kell várnia újabb támadást másnap reggelig. Telefonon beszélt a századokkal, és lefeküdt, kiadva a parancsot, hogy öt órakor, mielőtt sötétedik, keltsék fel.

13

Nem hang, hanem csak egy makacsul rászegezett tekintet ébresztette fel. Anya állt előtte. Nyugodt pillantású, nagy gyermekszemével nézte. A százados felkönyökölt, aztán szótlanul felült, s a lányra tekintett.

– Kértem Petyát, ébressze fel magát – mondta Anya –, de nem akarta. Régen itt vagyok. El is kellett volna már

mennem. De nagyon szerettem volna néhány szót váltani magával. – Kezet nyújtott Szaburovnak: – Erőt, egészséget!

– Üljön le – tessékelte Szaburov, kissé odább húzódva az ágyon.

Anya leült.

– Amint látom, teljesen meggyógyult.

– Igen, teljesen – válaszolta Anya –, a sebem könnyű volt, csak sok vért vesztettem. Tudja – tette hozzá gyorsan, nehogy a százados közbevághasson –, találkoztam mamával. Most együtt vagyunk.

– Együtt?

– Hát nem egészen. Abban a faluban lakik, ahol egészségügyi alakulatunk tanyázik; éjszaka vagyok vele együtt. Azaz nem is éjszaka, hanem reggel alszom nála, amikor hazatérek az átkelésről.

– Régóta jár ismét ide?

– Magukhoz most jöttem először, de egyébként vagy negyedik napja. Beszéltem mamának magáról.

– Ugyan mit mondott neki?

– Mindent, amit tudok.

– S mit tud tulajdonképpen rólam?

– Nagyon sokat – felelte Anya.

– De mégis?

– Sokat, sokat, csaknem mindent.

– Mindent?

– Még azt is tudom, hány éves. Maga akkor igazat mondott: huszonkilenc. Petyától hallottam.

– Majd felelősségre vonom hadititkok kifecsegéséért – szólt tréfás szigorúsággal Szaburov. – Aztán mit mesélt még magának?

– Elmondta, hogy magát ma csaknem megölték.

– Hát még?

– Még? Más semmit. Nemigen volt időm kérdezgetni. A sebesülteket rögtön egy helyre gyűjtöttük. Sok a sebesültje.

— Igen, sok — Szaburov elkomorult, felsóhajtott. — Sok. Szóval nem volt ideje, ugye? De ha ideje engedte volna, tovább kérdezgeti?

— Igen, egész biztosan.

— Hát akkor kérdezzen engem. — Órájára pillantott. — Most ráérek.

— Inkább aludjék. Fölébresztettem.

— Maga? Engem? Magamtól ébredtem föl.

— Nem, én ébresztettem föl. Olyan sokáig néztem magát, hogy fölébredt. Szándékosan tettem. Azt akartam, hogy fölébredjen.

— Szóval tekintetének mágneses ereje van — jegyezte meg Szaburov, de érezte, hogy egyáltalán nem azt mondja, amit szeretne, s egészen más hangon vetette utána: — Nagyon örülök, hogy látom.

— Én is — válaszolta Ánya, és a szemébe nézett.

A századosba beledöbbent, hogy a leány most arra a váratlan éjszakai csókra emlékszik, amelyet akkor kapott tőle, amikor a hordágyon feküdt, s hogy egyáltalán semmit sem felejtett el, s hogy az az igazán kevés, ami közöttük eddig történt, valójában nagyon sokat jelent. Kiolvasta a leány szeméből.

— Úgyszólván nem is aludtam; még magára is csak ritkán gondoltam, olyan volt itt minden . . .

— Tudom . . . — felelte Ánya. — Nálunk, az egészségügyi állomáson többször is megfordultak a maga katonái. Kérdeztem tőlük, mi a helyzet maguknál.

Ánya zubbonyának szélét gyűrögette. Szaburov tudta, hogy nem zavarában teszi, hanem azért, mert valami fontosat szeretne mondani, s a szavakat keresgéli hozzá.

— Nos? — kérdezte várakozóan.

A leány hallgatott.

— Nos, mi az? — ismételte.

— Sokat gondoltam magára, nagyon sokat — mondta a leány jellemző, szokott komoly őszinteségével.

— És mit gondolt?

— Semmi különöset. Csak egyszerűen magára gondoltam. Nagyon szerettem volna még egyszer beszélni magával.

Kérdően nézett a századosra. A százados érezte: a leány azt várja, hogy valami jót, valami okosat és megnyugtatót mondjon neki: minden rendbe jön, mind a ketten életben maradnak, és még valami effélét, valami nagyosat, amitől kislánynak érezhetné magát, aki az ő védelme alatt áll. De ő nem tudott semmit sem mondani, egyszerűen csak szeretett volna hozzásimulni, megölelni. Kezét a lány vállára tette, mint akkor a gőzösön, csaknem magához vonta, és ezt mondta:

— Gondoltam is, hogy eljön.

És e szavakból a leány kiérezte, hogy a férfi is éőC jól emlékszik arra a csókra ott a hordágyon, és ezért mondja: „Gondoltam is . . ."

— Tudja — kezdte aztán Anya —, valószínűleg mindenkivel megesik életében, ami most velem. Felvirrad egy nap, amikor nagyon várunk valamit. Én is ma, már reggel óta folyton azt vártam, hogy ma találkozunk, és semmit sem láttam abból, ami körülöttem történt. Napközben erős volt a tűz, de én szinte észre sem vettem. Ha sokáig járok majd magukhoz, talán még én is nekibátorodom, ugye?

— Már így is bátor.

— Nem. Nem, máskor nem vagyok bátor, de most az vagyok.

A százados az órájára tekintett.

— Az utcán már sötétedik?

— Igen — válaszolta a leány —, valószínűleg. Nem figyeltem. Bizonyára . . . egész bizonyosan sötétedik — rezzent föl hirtelen. — Itt az ideje, hogy elszállítsuk a sebesülteket. Megyek.

A századost megörvendeztette a lány szava: „megyek" — mert órája azt mutatta, már készülődnie kell a támadásra; örült, hogy a leány előbb megy el.

— Egyszerre, ugye, nem tudja elszállítatni őket mind? — kérdezte.

— Nem — felelte a leány —, még kétszer fordulok ma. Jó volna reggelig mind elvinni őket . . .

Szaburov fölkelt.

— Ma elesett az ezredparancsnokunk. Hallotta? — kérdezte.

— Igen, tudom. Maga mellett, úgy hallottam. Magát horzsolás érte?

— Egy kicsi.

A százados rápillantva csak most vette észre, hogy a leány a szokottnál hangosabban beszél, valószínűleg azért, mert értesült a sérüléséről.

— Ezt is Petya fecsegte el?

— Igen . . . Látom magát még ma?

— Igen, igen, persze — sietett megnyugtatni Szaburov —, persze hogy lát. Természetesen. Csak . . .

— Nos?

A százados azt akarta mondani, hogy legyen óvatos, de aztán nem folytatta. Hogy lehetne óvatosabb? Mindig ugyanazt cselekszi, a megszokott utat járja, amelyen a sebesülteket a napnak mindig ugyanabban a szakában szállítja. Hogy is lehetne óvatosabb? Egyszerűen ostobaság lett volna ilyesmit szóba hoznia.

— Nem, semmi — hangzott a válasz. — Persze hogy látjuk egymást. Okvetlenül.

A leány kiment; Szaburov egy percig némán ült helyén. Aztán felállt, és gyorsan felöltötte köpenyét. Szeretett volna mennél hamarabb túl lenni a raktár ellen indítandó támadáson, s ezúttal nemcsak úgy általában kívánta ezt, hanem azért is, mert csak a támadás után láthatta ismét Ányát. Ezen gondolkozva maga is megijedt, elcsodálkozott, mert nem titkolhatta maga előtt sem, hogy ez már: szerelem.

A szerelem érzése azonban már beköszöntött, és nem is hagyta el többé. Benne lobogott akkor is, amikor a támadás

előtt kiadta az utolsó parancsokat, és akkor is, amikor támadásra indulva eleinte a romok között kúsztak, csak kúsztak előre, aztán tűz alatt szökelltek, és akkor is, amikor elhajítva két kézigránátot, a többiekkel együtt betört a raktárba, ahol fölviharzott az az őrült zűrzavar — lövésekkel, ordításokkal és hörgésekkel —, amelyet kézitusának neveznek.

Ezúttal azonban sikerült visszaszereznie a raktárt, és csupán egy halottja és öt sebesültje volt. Benne is, mint sok orosz emberben, nem kirakatnak szánt, hanem őszintén átérzett lelki parancs volt, hogy ne szóljon és ne gondoljon rosszat a halottakról — most mégis haraggal gondolt vissza Babcsenkóra.

Vanyin napközben tért vissza a második századtól, és vele együtt vett részt a támadásban. Nem volt okos dolog, Vanyin azonban nem tágított, s Szaburovnak nem volt elég ereje, hogy visszatiltsa. Egyáltalán, olyan lelkiállapotban volt, amikor bárki kérését is nehezére esett volna megtagadnia. A támadás egész folyamán együtt voltak, és együtt tértek vissza a fedezékbe is.

— Egyébként ebben a raktárban voltak a színpadi díszletek — magyarázta neki Vanyin. — Látod ott elöl azt a házat? Színpadnak épült, s mellette ez volt a kellékek és díszletek raktára. És itt az udvar. Itt már síneket is fektettek le, hogy a színpadról kis vagonokon egyenesen idehozhassák a díszleteket. Ügyes, ugye?

— Ügyes — válaszolta Szaburov, és akaratlanul is elmosolyodott.

— Mit mosolyogsz? — kérdezte Vanyin.

— Azon mosolygok, hogy eszembe jutott, valószínűleg itt körös-körül egyetlen ház sincs, amelyről te ne tudnád a legaprólékosabb részleteket is.

— Persze! Mindezek felépítésében nekem is részem volt. De nemcsak a házakat, hanem az embereket is ismerem,

csaknem mindet. Az előbb itt volt nálad egy leány, ápolónővér, igaz?

— Igaz — válaszolta óvatosan Szaburov. Arra gondolt, hogy Vanyin most majd valami tréfát enged meg magának róla. Már készült is, hogy visszaverje.

— No látod — folytatta Vanyin —, őt is ismerem. A traktorgyárban dolgozott... A szerszámműhelyben, normás volt. A műhely Komszomol-szervezetének titkárává akartuk megtenni, nagyon jól emlékszem rá.

Ez volt hát minden, amit a leányról mondani akart.

— Emlékszem mindenkire — folytatta, már el is felejtve a leányt. — A traktorgyárat sem annak látom, ami most, hanem amilyen azelőtt volt. A szerszámgépek mögött ott mozognak az emberek. Még az arcukat is tisztán látom... Mért vagy olyan rosszkedvű ma? Fáradt vagy?

— Nem — válaszolta Szaburov. — Már kipihentem magam, aludtam nappal.

— Mégis rossz kedved van.

— Nem, nem vagyok rosszkedvű, csak gondolkozom.

— Min? Babcsenkón jár az eszed?

— Babcsenkón is.

— Igen — húzta el a szót Vanyin —, elesett. Kíváncsi vagyok, kit neveznek ki a helyére. Talán téged?

— Nem — felelte Szaburov —, valószínűleg az első zászlóaljtól Vlaszovot. Ő már őrnagy.

— Igen... Babcsenko elesett — ismételte Vanyin. — Összevesztél vele ma?

— Igen.

Megszólalt a telefon.

— Önt kérik — jelentette az ügyeletes Szaburovnak.

Szaburov a készülékhez lépett. Procenko volt a vonal túlsó végén. Szaburov megörült, hogy a hangját hallja.

— Hogy vagy? — kérdezte Procenko.

— Köszönöm, jól.

— Hát nem vigyáztál a gazdádra?

— Nem sikerült — válaszolta Szaburov. — Vigyázni akartam, de nem volt lehetséges.

— Könnyen szereztétek vissza a raktárt? — kérdezte Procenko.

— Könnyen, veszteségünk elenyésző.

— Így kellett volna cselekedni mindjárt kezdetben: elvágni minden megerősítést, és éjszaka támadni. A jövőben is így cselekedj.

Úgy hangzott ez, mint valami szemrehányás, igaz, hogy szelíd volt, de mégiscsak szemrehányás. Szaburov már-már kimondta, hogy nem ő rendelte el a nappali támadást, hanem Babcsenko, de aztán az ötlött eszébe, hogy Babcsenko már nem él, és akár rosszat tett, akár jót, de ő is csak Sztálingrádért esett el, így hát hallgatott.

Ánya megtartotta szavát, és késő este még egyszer beszaladt hozzá. Nagyon sietett, annyira, hogy csak egy percre kukkantott be. Mégis, bármilyen rövid volt a találkozás, Szaburov tudta, hogy ettől kezdve annyiszor fognak találkozni, ahányszor csak lehet, és ha csak egy percre is, egészen mindegy, az is jó lesz.

Amikor a leány megint csak elszaladt, egyszerre nyugtalanság fogta el érte, és Sztálingrádban először volt az az érzése, hogy az őket környező veszedelmek egészen különböző természetűek: a veszélyek egy része teljesen magától értetődő az ő számára, más részük azonban nagyon félelmetes és kiszámíthatatlan a leány számára. Egészen tisztán érezte, hogy most már mindig félteni fogja Ányát.

Nappali és esti ügyes-bajos teendőivel végzett. Most már csak a tizenegy órát kellett megvárnia, amikorra — parancsa szerint — Juszupovnak meg kellett érkeznie, hogy felderítésre menjenek. Az a lehetőség, hogy ma felderítsenek, s holnap éjszaka megpróbálják szétverni a német századot, most különösen kecsegtetőnek tűnt fel előtte, s boldogan gondolt arra, ami rá várt; bízott a sikerben. Újra végigfeküdt ágyán. Szeretett volna minél hamarabb végezni napi

tennivalóival, hogy akár csak egy félórára is, gondolataiba merülhessen egyedül. Kiáltott Petyának, megjött-e már Juszupov.

— Még nem — válaszolta Petya.

— Hívd ide. Mennél előbb.

Juszupov öt perc múlva megjelent.

Minden rendben volt nála: nyakában ott lógott a géppisztoly, s egy kis vászonzsákban, az övére akasztva, két kézigránát. Köpeny nélkül volt, szorosan begombolt vattazubbonyban. Mindig így ment felderítésre.

Szaburov felállt:

— Azonnal megyünk — mondta. — Petya, szólj Petrovnak, hogy velem jön.

Petrov géppisztolyos volt; mindig ő kísérte Szaburovot, ha Petya a parancsnokságon maradt. Szaburov leakasztotta a falról géppisztolyát, ő is vattazubbonyt öltött, mint Juszupov, derékszíját szorosra húzta rajta, zsebébe két tojásgránátot dugott, kedvelte őket kis méretük és nagy hatásuk miatt, aztán nyakába akasztotta géppisztolyát.

Elindultak: elöl Juszupov, mögötte Szaburov, utolsónak Petrov. Nyirkos, szuroksötét októberi éjszaka volt. Apró szemű eső permetezett. Az első pillanatban szinte azt hitték, hogy nem is az utcán vannak, hanem a két ajtó között az előtérben, olyan sötét volt. A falak körvonalai egybeolvadtak az éggel, s szinte úgy rémlett, mintha a romok fölött ugyancsak házak emelkednének, kissé világosabb színeket játszva.

Kiléptek a fedezékből. Szaburovnak az ötlött eszébe, hogy tulajdonképpen nem lett volna nagy hiba az sem, ha a felderítést másnapra halasztja. Annyi minden történt ma, s ez a nap nem volt az utolsó. De a friss, éjszakai levegő, a csendes eső és az alacsonyan rájuk boruló sötét ég arra bírta, hogy elhessegesse magától ezeket a gondolatokat.

— Jó sötét lesz az éjszaka — jegyezte meg Szaburov. — Igaz?

— Igen, százados elvtárs — mondta rá Juszupov.

Szaburovnak eszébe jutott, hogy az a falu, Millerovo közelében, ahol édesanyja és nővérei éltek, körülbelül ugyanezen a szélességi fokon van, és most ott is valószínűleg ugyanilyen az éjszaka: hosszú, sötét és esős.

— A családja hol él, Juszupov? — kérdezte. — Messze?

— Messze — válaszolta Juszupov.

— Talán Kazanyban? — kérdezte Szaburov, mert eszébe jutott, hogy Juszupov kazanyi tatár.

— Nem, Irkutszkban. Már tizenöt éve Irkutszkban lakunk.

— Az messze van — szólt elgondolkozva Szaburov, aztán Irkutszkra gondolt, meg arra, hogy ott a távolban valószínűleg nincs elsötétítés, égnek az utcai lámpák. S ekkor egy pillanatra maga elé képzelte, mi történnék, ha azt a fényt áthoznák ide, Sztálingrádba. Pontosan ide, ahol most ők előrenyomulnak. Most minden utcasarkon lámpa égne, teljes fénnyel ragyogva. És az ablakok is szikráznának.

Órájának világító számlapjára pillantott: fél tizenegy! Igen, még minden úsznék a fényáradatban. Akaratlanul is elmosolyodott az ötletén.

Öt perc múlva már a második századnál voltak, ahol a ház romjainál Potapov és Maszlennyikov fogadta őket.

Maszlennyikov tudott róla, hogy Szaburov felderítésre indul, de nem helyeselte; az volt a véleménye, hogy a felderítést nem Szaburovnak, hanem neki, Maszlennyikovnak kell végrehajtania. Ha azonban Szaburov már így határozott, s nagyon nehéz lenne elhatározása megmásítására rábírni, Maszlennyikov legalább ott akart lenni, ahonnan Szaburov továbbindul, hogy minden eshetőségre készen álljon; ezért valami ürüggyel már jó előre Potapovhoz ment, a második századhoz. Szaburov számára meglepetés volt, hogy Maszlennyikov már várja, de nem árulta el csodálkozását, csak elmosolyodott a sötétben.

— Te már itt vagy, Misa?

— Igen, százados elvtárs, én . . .

Maszlennyikov magyarázkodni kezdett, voltaképpen miért is van a második századnál, de Szaburov egy kézmozdulattal elvágta a szavát.

— Tudom — s Szaburov ugyanazzal a sötétben láthatatlan mosollyal hallgatta, amit mondott. — Mindent tudok.

Jólesett neki, hogy Maszlennyikov aggódott érte és idesietett, hogy minden eshetőségre készen, minél közelebb legyen hozzá.

Amikor megindultak, Maszlennyikov még egyszer Szaburovhoz lépett, kezét kezébe fogva csendesen megszólalt:

— Alekszej Ivanovics . . .

— Nos?

— Alekszej Ivanovics . . . — ismételte Maszlennyikov.

— Nos, mit óhajtasz?

Ekkor azonban Szaburov egyszerre rádöbbent: Maszlennyikov azért lépett egészen közel melléje, hogy megölelje. Szaburov, ezt megérezve, elsőnek ölelte át Maszlennyikovot, aztán gyorsan elfordult és megindult. Maszlennyikov pillantása követte. Talán nem is valami előérzet, sőt, talán nem is aggodalom, hanem valami megmagyarázhatatlan szomorúság, amely oly gyakran igazolódik a fronton, szorította össze Maszlennyikov szívét, már reggel korán, amikor tudomást szerzett a tervezett földerítésről.

Kezdetben még csak nem is fedezték magukat — az éjszaka sötétje lehetővé tette a szinte szabad járást —, de aztán Petrov vigyázatlanul odakoppintotta géppisztolya csövét a falhoz. Mind a hárman mozdulatlanná merevedtek és elrejtőztek; várták a találomra, a nesz irányában kilőtt golyókat. De nem tüzelt senki. Ekkor továbbmentek.

Az eső még mindig szitált. Hűvösebb lett. Az éjszaka többé már nem volt olyan enyhe és nyugodt, mint induláskor. Messze a házak mögött, balra, olykor-olykor lövésváltás robbant a sötétben.

A romok között már kúszva kellett előreküzdeniük ma-

gukat a mellékutcán, amely egészen olyan volt, mintha földrengés pusztított volna végig rajta. A ferdén beomlott falak mellett, amelyek a mellékutcát csaknem árokká mélyítették, a téglák között, a földön, különféle, olykor furcsa tapintású holmik hevertek szerteszét: bútordarabok, edénytörmelékek, összelapított fürdőkád, agyonnyomott szamovár, amelynek fölfelé tekeredett pereme megkarcolta Szaburov kezét.

Így kúsztak előre, talán öt, talán nyolc percen át. A távolság az orosz és a német vonal között nagyon is csekély volt — akadt olyan pont, ahol elérte a kétszáz métert, másutt ötven méterre szűkült —, a német állásig azonban kígyóvonalban, romok között kellett előretörniök, és minden pillanatban újra meg újra tájékozódniok, kihez vannak közelebb: a németekhez vagy az övéikhez.

Szaburov a megszokás erejével kúszott előre, sőt talán kissé szórakozott is volt; az olyan ember szórakozottsága volt ez, aki már előre tud mindent, és aki éppen ezért szinte gépiesen teszi azt, amit tennie kell, azaz odakúszik, körülnéz, meghozza a döntéseket másnapra, aztán ugyanolyan nyugodtan kúszik visszafelé.

Így hatoltak és kúsztak egészen addig, amíg rájuk nem köszöntött a háborúnak olyan váratlan meglepetése, amelyet nem láthattak előre sem a németek, sem az oroszok, sem Juszupov, sem Szaburov — senki sem sejthette előre, s ami mindezek ellenére mégiscsak megtörtént. Amikor Juszupov számítása szerint már csak félszáz lépésnyire voltak a céltól, fejük felett váratlanul ismerős, motorkerékpár zajára emlékeztető motorbúgás hangzott fel: az U—2 éjszakai felderítő zúgása. Több, egy csomóban kidobott kisebb bomba szelte át fütyülve a levegőt, s körülöttük robbant fel. Amiben nem volt semmi meglepő: a senki földjén voltak, és a pilóta nem akármire dobta le bombáit.

Abban a pillanatban, amikor mellettük felrobbantak a bombák, Juszupov volt az élen. Petrov csaknem mellette,

Szaburov pedig éppen arra készült, hogy mögöttük térdre ereszkedve tovább kússzék, de a robbanás pillanatában egy félig beomlott fal mellett állt. A legközelebbi bomba a fal mellett, a szögletbe, a fal tövébe vágott be. Az omladék megingott és leroskadt, a téglák maguk alá temették Szaburovot. Oldalról zuhantak Szaburovra, mint leomló gyermekjátékkockák. Szaburov estében behunyta szemét. A ráomlástól, a robbanás erejétől és a rásúlyosodó légnyomástól úgy érezte, mindennek vége, meghal. De amint a földre zuhant, és rögtön felnyitotta szemét, nem a halált érezte s nem is elernyedést, hanem csak a rázuhant téglák súlyát meg a téglapor ízét az orrában és a szájában.

— Juszupov — hívta suttogva —, Juszupov.

Juszupov nem válaszolt.

— Petrov — suttogta Szaburov.

Megint nem válaszolt senki. Úgy rémlett neki, hogy előtte valaki megmozdul, de a téglák roppant súlya alatt ő maga mozdulni nem tudott. Fülelt, de nem hallott semmit Egész testében valami szokatlan, szörnyű tehetetlenséget érzett, mintha kötélhurokba gúzsolták volna össze, és csupán a bal karját és a fejét hagyták volna szabadon. Egy tégladarab az arcába vágódott, és a szemét elöntötte a vér. Odanyúlt, letörölte szeméről a vért, elmázolta az arcán. Aztán körültapogatott, és mind az öt ujjával belemarkolt a halott Petrov véres fejébe. Csöndesen, a fogai között felkiáltott, és görcsös mozdulatot tett, hogy kissé odább csúszhasson a halottól. Teste azonban, amelyre ránehezedtek a téglák, tehetetlen volt, s csak a kezét tudta mozgatni.

Feje fölött az ég olyan sötét volt, mintha megvakult volna. Az eső — csak most vette észre — még mindig zuhogott. Keze elzsibbadt. Nagy nehezen odavonta és ujjaival tapogatta a ráhullott téglákat. Roppant fájdalmat érzett, de ösztönösen arra gondolt, hogy sem kiáltania, sem sóhajtania nem szabad. Az éjszaka sötétjében sehogy sem tudta elképzelni, hol van. Csak hozzávetőleg gondolta, hogy valahol a

klub romjai táján lehet. Most azonban, amikor maguk alá temették a téglák, még azt sem tudta, merre van a feje, hol vannak most a németek, és merre az övéi. Fölötte csak az égbolt, egyforma és sötét. Hogy hol van, azt majd csak akkor tudja meg, ha már világosodik. Ha pirkad . . . Gondolkozott, amitől hirtelen megijedt. Ha majd pirkad, már késő lesz bármire is gondolnia: láthatóvá válik, meglátják, feltétlenül meglátják. Már kétszer volt gyűrűben, de a fogságba esés gondolata az egész háború alatt sohasem ötlött fel benne ilyen rettenetes világossággal. Nappal észreveszik, hogy közelebb van a németekhez, mint övéihez, foglyul ejtik, és ő sehogy sem akadályozhatja meg. Valamit tennie kell, kell, kell — csak ezt a szót hajtogatta suttogva és változatlanul.

Behunyta szemét; hol elvesztette eszméletét, hol meg újra magához tért, és így feküdt öt vagy talán tíz percig. Aztán összeszorította fogát, elzsibbadt kezét kinyújtotta, hogy megragadjon egy ránehezedő téglát, amelyet aztán halkan odább tolt. Fájdalmában megint összeszorította fogát, kezét visszahúzta, újabb tégladarabot fogott meg, s megint csak oldalt tolta.

Az esőcseppek egyre permeteztek, hullottak arcába. Szerette volna megtörölni arcát, de ezért nem volt érdemes fölemelni kezét. A kezére csak azért volt szüksége, hogy megragadja a tégladarabot, szótlanul odább tolja, megfogja a másikat, újra odább tolja, és így folytassa vég nélkül, egészen haláláig, az eszméletlenségig, maga sem tudta, meddig, csak azt érezte, hogy amíg testében az életnek akár csak egy szikrája is szunnyad, mindig ugyanezt a mozdulatot fogja ismételni: megfog egy tégladarabot és odább tolja.

Október tizenkettedikének esős, hideg éjszakáján történt ez, a tizenharmadik éjszaka attól az első éjszakától számítva, amikor zászlóaljával átkelt a Volgán, és ezen az oldalon partra szállt.

Csönd vette körül. Ez volt az első, amire ráeszmélt. Sem a szomszéd ágyakon fekvő sebesültek suttogása, sem a haldoklók szaggatott lélegzése, sem a gyógyszeres üvegek neszezése, semmi sem törhette meg ezt a csöndet. Talán azért, mert kórház volt, s mert sok fehér lepedő és betegköpeny volt benne, Szaburov magát a csöndet is fehérnek érezte.

A csönd már nyolcadik napja tartott, szinte úgy érezte, hogy nem is lesz vége, és semmi sem bonthatja meg ezt a csöndet. Az ablakon túl az első, nedvesen málló őszi hó hulldogált, s ez a hó is fehér volt, miként a csönd.

Tagjaiban még mindig fájdalmat érzett, de ez a fájdalom is csöndes volt, nem szúró, nem éles, mint a tépett seb, hanem halkan zsongó, gyógyuló. A kórházban tulajdonképpen nem is volt olyan nagy a csönd: hozták és vitték a sebesülteket, olykor valaki felkiáltott, de Sztálingrád után mindez maga volt a tökéletes csönd Szaburov számára.

Ápolták, etették, mosdatták, de tulajdonképpen csak egy volt a sok között, és senki sem érdeklődött különösképpen iránta. Amikor a túlsó partról idehozták, teste csupa kék folt volt, tele véraláfutással. Most már gyógyulni kezdett. Ezt jegyezték fel kórtörténetében. Arról azonban senki sem tudott, hogyan történt mindez, hogyan mentették meg, hogyan maradt életben, hogy került erre a partra. Az egészségügyi katonák kézről kézre adták; akik átvették, idehozták a kórházba, s amikor megkérdezte az orvost, hogy került ide, az csak széttárta kezét:

— Ha visszatér alakulatához, megtudja. Mit mondhatnék önnek?

Szaburov hiába igyekezett visszaemlékezni, hogyan történt mindez. Csak arra emlékezett, hogy kezdte félrerakosgatni a tégladarabokat, de semmi más nem jutott az eszébe.

A kórházban uralkodó csönd valószínűleg a legjobb orvosság volt, amire Szaburovnak szüksége lehetett. Egyre

jobban és jobban érezte magát, de ezt a csöndet, amelyben minden oly nyugodt volt, és amely olyan jólesett neki, mégsem akarta sehogy sem megtörni. Sztálingrádban az utolsó hetek folyamán annyi parancsot adott, annyit kiabált, annyit vitázott, hogy most oly jó volt hallgatni; a betegszobában ő volt a legszótlanabb beteg. Csak feküdt és hallgatott. Nem volt kedve beszélni.

A nyolcadik nap reggel észrevétlenül halk, könnyű lépteivel beszaladt a betegszobába Ánya, végigment az ágyak között, leült a lábához, de neki még ekkor sem volt kedve megszólalni. Nézte a leány fáradtnak látszó drága arcát, a kezét, amely mozdulatlanul ott feküdt térdén, nézte a szemét, amelynek pillantása viszont őreá szegeződött, mintha egyenesen, egész egyenesen, egész idő alatt, teljes ezer kilométer távolságból csak hozzá igyekezett volna — és Szaburovnak még ekkor sem volt kedve szóra nyitni a száját. Az első pillanatban a leány sem szólt egy szót sem. Aztán egyszerre megeredt a szava, gyorsan és mindenről. Először is azt mondta el: Maszlennyikovot nagyon aggasztotta, hogy századosa oly hosszú ideig elmarad, utánaeredt, s eszméletlenül találta, hanyatt fekve félúton állásaink s a között a hely között, ahol a halott Petrov és Juszupov maradt.

Szaburov azonban még akkor sem emlékezett rá, hogyan kúszott odáig, még Ánya elbeszélése sem idézte vissza emlékezetébe. Nyilván mégiscsak lekotorta magáról a téglatörmeléket, és kúszva megindult. Milyen különös, hogy nem emlékszik semmire.

Aztán Ánya elmondta, hogy behozták a zászlóaljhoz, és ő meglátta a századost a hordágyon.

Most, amikor ezt említette, olyan egyenes tekintettel pillantott a századosra, amilyennel akkor néz valaki, amikor már nem törődik semmivel, és nem fél semmitől.

— Megláttam, hogy maga fekszik ott — folytatta. — Rettenetesen megijedtem, hogy meghalt. Csókolni kezdtem, aztán kinyitotta a szemét, de rögtön le is hunyta. És én

még mindig csókoltam, de maga már nem nyitotta ki tobbé a szemét.

Aztán elmondta, hogy az egészségügyi katonákkal levitte a századost a partra, és amikor átkeltek a folyón a bárkában, lőttek rájuk, mert már csaknem egészen világos volt.

— Egészen úgy, ahogyan akkor lőttek, emlékszik rá? — kérdezte a lány.

— Emlékszem.

— És én nagyon féltem — szólt. — Az utóbbi időben most először. Aztán amikor már átkeltünk a folyón, megmondtam az egészségügyi katonáknak, hogy magát okvetlen ebbe a kórházba hozzák, mert aztán én is itt leszek, s hogy gondoskodjanak magáról. Ezt azonban nyilván nem tartották különösebben számon, mert hiszen mindenkiről gondoskodniok kell.

— Miért maradt el oly sokáig? — kérdezte Szaburov.

— Tudja, nem jöhettem — válaszolta mentegetőzve. — Vissza kellett mennem a másik partra, és azt gondoltam, hogy a következő éjszaka már itt lehetek, de az átkelőhelyet szétrombolták. Aztán oly sok volt a sebesült odaát, hogy amíg valamennyit át nem hoztuk, ott kellett maradnom velük. Teljes hat napon át. De jobban érzi magát?

— Jobban — felelte Szaburov. — Ma már felültem, sőt megpróbáltam járkálni is.

Hallgattak egy kicsit. Aztán megszólalt a lány:

— Tudja, hogy a mama is itt van . . .

— Már akkor is említette . . . — mint valami nagyon távolit érintette Szaburov — itt, ebben a faluban?

— Igen. Beszéltem neki magáról. Ő is el akart jönni ide, de én csak egyedül jöttem.

— S ugyan mit beszélt el neki rólam?

— Mindent.

Ezt a „mindent" úgy ejtette, hogy Szaburov kiérezte belőle: a legtöbbet.

— Tudja — szólt Ánya —, hogy nekem is van most már kitüntetésem?

— Ugyan? — mosolyodott el Szaburov. — Hol van? Már megkapta?

— Igen.

— Mutassa.

Kissé szétnyitotta kórházi köpenyét, és a százados megpillantotta zubbonyán a Vörös Zászló Rendet, amely még nem kopott el, még nem repedt meg rajta a zománc, mint az övén: egészen új volt, ragyogó.

Ánya is lesandított kitüntetésére. Nagyon boldognak látszott. Szaburov elmosolyodott. A lány észrevette, s ő is mosolygott.

A százados felkönyökölt párnáján.

— Drágám — szólt Ánya, s mindkét kezével gyöngéden vállon fogta. — Drágám — ismételte.

A százados levette válláról a leány kezét, és hosszú csókkal borult rá; a leány belepirult, de nem vonta el a kezét, még csak közelebb sem húzta magához, csupán továbbra is figyelmes, boldog tekintettel nézte.

— Ánya — kezdte a százados, s érezte, oly sok minden gyűlt fel lelkében, hogy ha rögtön meg nem vallja neki szerelmét, akkor néhány perc múlva, amikor a leány már elment, nem bírja tovább, és elmondja az ápolónővérnek, az orvosnak, a legelsőnek, aki hozzálép —, Ánya, ha nem lenne ez a háború . . .

Azt akarta mondani, hogy ha nem volna háború, rögtön elvinné őt magával, messzire innét, és soha többé nem válna el tőle.

— Ha nincs ez a háború, nem is találkozunk, igaz? Ugye igaz? — hajtogatta makacsul a leány, mintha attól tartana, hogy a férfi vitába száll vele.

— Igazad van — szólt Szaburov. — Ezt akartam én is mondani, kitaláltad a gondolatomat.

Először tegezte.

— Tudom, mit teszek — mondta Ánya, s még mindig nem vette le róla a tekintetét. — A mai napra szabadságot kaptam. Én magát... — Elakadt a szava. Átérezte a jelentőségét, hogy a százados magázás helyett tegezte, ő maga is szerette volna visszategezni, de borotválatlan, fáradt, a betegség napjaiban lesoványodott arca annyira meglett, csaknem öreges volt, hogy a leány nem tudta rászánni magát.

— Elviszem innét — szólt.

— Elviszel? Hová?

— Mamához. Ezután majd a mamánál ápoljuk... Nálunk — helyesbítette. — Úgy hiszem, már át tud menni oda. Mama fogja ápolni. Meg én, amikor otthon leszek. Ma este elmegyek, éjszaka sebesülteket szállítok, mint mindig, de reggeltől kezdve magát ápolom.

— S te mikor alszol? — mosolyodott el Szaburov.

— Majd aztán, amikor maga visszanyeri az egészségét.

Szerette volna elmagyarázni a századosnak, de talán nem is érti meg őt: egész egyszerűen nem tud aludni, amíg mellette van, és Szaburov fel sem fogja, mily boldoggá teszi, hogy itt lehet mellette, abban a hitben, hogy viszontszereti.

Mindebből azonban semmit sem mondott el, csak fölugrott az ágyról, egy lépést tett az ajtó felé, aztán visszafordult, gyors, rövid csókot nyomott a százados szájára, és kiszaladt.

Szaburov azt várta, hogy a vele egy szobában fekvők valami megjegyzést tesznek, vagy gúnyosan elmosolyodnak, s ezért komoran, kihívóan pillantott föl. De senki sem szólt egy szót sem, és nem is mosolygott. Csak egy már nem fiatal, amputált lábú hadnagy, aki ott feküdt Szaburov mellett, nézett feléje, és a százados komoly tekintetét olyan meleg, sugárzó mosollyal viszonozta, hogy Szaburov akaratlanul is visszamosolygott rá. Ekkor a hadnagy egészen Szaburov felé fordult: — Tudja, nagyon nehéz mindent elveszíteni ezen a világon. Mindennél többet... annyit, amennyit még senki sem veszített. Nagyon nehéz...

— Igen — szólt Szaburov, és arra gondolt, hogy szomszédja most valószínűleg azt kezdi majd el, hogy levágták a lábát, amire válaszul valami kedveset, valami megnyugtatót kell mondania. De mivel is vigasztalhatná?

— Nem, nem erről akarok beszélni — mondta a hadnagy, s odanyúlt a takaróra, amelynek redői alatt amputált lábának csonkja domborodott. — Fordító vagyok, az én hivatásomat így is lehet teljesíteni, sőt talán harcolni is valahol egy parancsnokságon. Mást akarok mondani... Minszkben meghalt a feleségem, a leányom... mindenki. Megesett ez másokkal is, sokunkkal. Még csak nem is erről akarok beszélni. Tőlem még azt is elvették, amivel életemben eddig foglalkoztam. Tudja, min dolgoztam a legutóbbi tizenöt esztendőben; mit gondol? — kérdezte, s mosoly volt az arcán.

Szaburov hallgatott, várva, mi lesz a folytatás.

— Egész eszmélkedő életemet Németország újkori és legújabb kori történelmének szenteltem. Nem, még csak azt sem akarom említeni, hogy abban, amit tanulmanyaimban megírtam, mi volt a helyes, mi a helytelen... az ördög tudja, csak egyet tudok, azt, hogy soha többé nem foglalkozom vele, soha. Nem vagyok képes az ő történelmüket kutatni mindaz után, amit láttam, és amit elveszítettem, nem... nem lehet. Nem tudom, nem akarom. Inkább fölvétetem magam a rokkantak szövetkezetébe, vagy a háború után sört mérek majd valami söntésben, de arra még csak gondolni sem tudok hogy valaha az ő történelmükkel foglalkozzam. Vigye el az ördög! Lehet, sőt valószínű, hogy foglalkoznak majd vele mások, de én nem. Megért engem?

— Meg — válaszolta Szaburov.

— Magánál minden jóra fordul — s ezt mondva hirtelen felsóhajtott, és megnyugodva hanyatlott vissza párnájára. — Nagyon jóra. Csakhamar visszajön. Ne haragudjék rám, hogy más dolgába ártom magam, és azért se, hogy

oly figyelmesen néztem magukat, amikor ő itt volt. Nekem már el lehet nézni.

Nagy erővel, dühösen csapott a takaróra, oda, ahol a lába nyúlt volna el, ha le nem vágják, és váratlanul durván elkáromkodta magát. Aztán behunyta szemét, elfordult, és úgy feküdt némán, szorosan lezárt szemhéjjal.

Szaburov is behunyta szemét. Úgy érezte, hogy így, lezárt pillákkal, könnyebb lesz megvárnia, amíg Ánya visszatér. Ott feküdt, s csak erre gondolt, makacsul, állandóan, végeszakadatlanul. S közben arra az emberre is gondolt, aki ott feküdt mellette. A háború folyamán talán most érezte először, teljes tisztasággal és élességgel, a boldog ember részvétét a boldogtalan iránt, s ha a mások bánata ebben a pillanatban oly távol volt is tőle, mint még soha, egyszerre lebírhatatlan szánalom töltötte el egész lelkét. De mit mondhatott volna? Semmit. Ha ejtett volna is valami részvétszavakat, a szomszédságában fekvő ember úgysem hitt volna neki, hiszen az arcáról — maga is érezte — valósággal sugárzott a boldogság.

S mialatt Szaburov behunyt szemmel feküdt, és Ányára gondolt, a leány már ott állt a főorvos előtt, ugyanabban az iskolaépületben, a földszint egy kis szobájában.

A főorvos, mint a sebészek nagy része általában, cinikus volt. Alacsony, zömök, majdnem kövér ember. Arca pirospozsgás. Fekete bajszát és szemöldökét mintha csak rápingálták volna. Jó sebész volt, s pályafutása során sok ember életét mentette meg, ennek ellenére kötelességének tartotta unos-untalan kijelenteni, hogy nem hisz az orvostudományban, műtéteit tüntető hidegvérrel hajtotta végre, gúnyos mosollyal beszélt a levágott kezekről és lábakról, s szeretett kétértelmű tréfákat megereszteni, azzal sem törődve, hogy nők is vannak jelen. Ánya mindezt tudta, s úgy képzelte, hogy a főorvos egyáltalán nem az az ember, aki nyugodtan végighallgatja és megérti azt, amit ő most mondani szándékozik neki.

Éppen ezért, amikor határozott lépteivel beállított hozzá, kemény elhatározás feszült benne, hogy mindenképpen elmondja, amit akar, nem tűri, hogy a főorvos akár őt, akár Szaburovot megbántsa, de legkevésbé azt a csodálatos, új érzést, amely beköltözött életébe, és nagy-nagy boldogsággal töltötte el.

— Nyikolaj Petrovics — szólította meg még a küszöbről —, kérésem van önhöz.

— Remélem, nem kell levágnom sem kezét, sem lábát — mondta rá a főorvos szokott mosolyával. — Sajnos, rendszerint erre szorítkozik minden kérés, amelyet hozzám intéznek. Nos?

— Nem — felelte a leány. — Itt fekszik ... egy százados, Szaburov százados ...

— Szaburov? Igen, igen, emlékszem rá. Csonttörések. Nos?

— A gyógyulás útján van.

— Az meglehet. Nagyon örülök neki. De mi következik belőle?

— Az én anyám itt lakik a faluban ...

— Szintén nagyon örvendetes. De mi köze a kettőnek egymáshoz?

— Kérem — folytatta Ánya, tekintetét a főorvosra emelve —, szeretném magunkhoz vinni, hogy ott legyen teljes felgyógyulásáig.

Pillantása olyan tiszta, minden gúnyolódást elnémító volt, hogy a főorvos, akinek a száján már-már kiszaladt a szokott tréfa, egy szót sem szólt.

— Szeretném elvinni őt hozzánk. Nagyon kérem önt..

— Miért? — kérdezte most már komolyan a főorvos.

— Jobb lesz neki ott.

— Miért?

— Jobb lesz neki ott — ismételte makacsul Ánya. — Tudom, hogy jobb lesz neki. Nagyon kérem önt.

— Rokona?

— Nem, de... nagyon szeretném. Kell! Együtt akarok lenni vele — mondta kétségbeesetten a leány, elszánva magát bármilyen kijelentésre, amire a főorvos rákényszerítheti, bárminő vallomásra, még hazugságra is.

A főorvos egészen rendjén valónak tartotta, hogy a hozzá beosztott ápoló- és egészségügyi nővérek meg a gyógyuló sebesültek között olykor-olykor regény szövődik, nem is üldözte az ilyesmit, de fenntartotta magának a jogot, hogy egy cseppet sem haragudva, olykor azonban egész nyersen eltréfálkozzék az efféle apró titkokon. De ilyen egyenes, nyílt, bátor kérést először intéztek hozzá.

Egyszerre eszébe jutott, ami oly messze volt, s amit oly rég odahagyott Irkutszkban — a háza, gyermekei és felesége, akit diákéveitől kezdve gyöngéden szeretett —, minden eszébe jutott, amiről soha senkinek egy szót sem ejtett. A hang, amelyen hozzá szóltak, megzavarta, a leány kérése egészen váratlanul érte, s főként Ánya tekintete zaklatta föl: a lány oly kétségbeesett reménykedéssel nézett rá, hogy szinte a műtőasztal mellett érezte magát valami nehéz operáció közben.

Egy idegen sors fölött kellett döntenie — ez világos volt előtte. Most nem mondhatta: „Majd meglátjuk, hogy érzi magát", vagy: „Ezt a szabályok nem engedik meg", vagy: „Gondolkodnom kell rajta", és — becsületére válik — eszébe sem jutott, hogy ilyen frázisokkal hozakodjék elő. Most csak azt mondhatta: „igen" vagy „nem". Így hát ennyit mondott: — Jó, megengedem.

A beszélgetés tehát meglepően röviden zajlott le. Tulajdonképpen sem az orvos, sem Ánya nem tudta, mit is mondjanak tovább egymásnak; különösképpen Ánya, aki harcra készült fel. Zavartan, némán állt egy fél percig a főorvos előtt, aztán csöndesen kiment a szobából, még köszönetet mondani is elfelejtett.

Szaburovot egy óra múlva a főorvos kis kocsiján átvitték a falu másik végébe, az új telepre, egy part menti kis

házikóba. A ház alatt víz folyt, nyugodt, lassú áramlású és zöld. A volgai Ahtuba számtalan ágainak egyike. A víztől a házig alacsony növésű fűzfák kicsiny sora kúszott fölfelé. A víz, a kopasz fák, a földbe valósággal belesimuló kis ház — mindez együttvéve Szaburov számára maga volt a csönd, akár a kórház.

A szobában — két részre volt osztva, egyik fele a „tisztaszoba" volt, a másik az állandóan használt nappali — szintén csönd uralkodott. Halkan zümmögtek az utolsó őszi legyek, némán tért ki útjából az ajtónál álló fiú, hallgatva ült az asztal mellett a két fekete kendős, idősebb nő: a háziasszony és Ánya édesanyja. A csönd, amely Szaburovot a kórházban elborította, változatlanul megmaradt itt is, mind a tíz napon át, amelyet Ányáéknál töltött.

Amikor Ánya nyomában belépett a kis házba, a háziasszony komoly méltósággal hajolt meg előtte, és ezt mondta: „Köszöntjük minálunk", Ánya édesanyja azonban először összecsapta a kezét, s csak aztán szólalt meg: „Úristen", majd: „Ó, mennyire megváltozott", s csupán sokára tette hozzá: „Hozta isten!"

Az egészségügyi katonák leültették Szaburovot a széles falusi padra az asztal mellé, aztán kis ideig tétovázva ácsorogtak.

— Köszönöm — mondta Szaburov —, az ágyig már majd magam is csak eljutok. Elmehetnek.

Az egészségügyi katonák kimentek. Utánuk a háziasszony is átvonult a szoba másik felébe, és Szaburovnak hosszú idő után először az az érzése volt, hogy jóismerős családba került, amelynek körében nagyon jól érzi magát. Ott ült a padon, a nyitott ablaknál, amelyen a vízről szálló friss szellő és a hervadó őszi lomb illata áradt be.

— Nem fázik meg? — kérdezte Ánya. — Talán becsukjuk?

— Nem, nem fázom meg. Mit is gondolsz? — mondta a százados, makacsul ragaszkodva a meghitt tegezéshez.

Ánya odament a nagy ágyhoz, amely a hatalmas orosz kemence mellett állt, két részre osztva a szobát, fölhajtotta a takarót, és kezdte fölrázni a párnákat, vagyis azt tette, amit az egészségügyi ápolónővérek naponta tesznek a kórházban, de Szaburov úgy érezte, hogy ez a foglalatosság valahogy különösen jól illik hozzá. Gyönyörködött benne, és csaknem sajnálkozott, amikor Ánya kijelentette:

— Minden kész.

— Mindjárt megyek, várj kissé — szólt Szaburov.

Az anya is ott ült az asztal mellett, féloldalt fordulva, s ahogyan ránézett, abból a százados látta: már mindent megbeszélt a lányával. Ánya édesanyja most egyáltalán nem olyan volt, mint akkor Eltonban. Szótlanul ült, mintha valami nagy bánat nyomná a lelkét, de szeméből nyugodt derű sugárzott. Mindent látott, mindent felmért magában, és most csak azt várta, mikor fejeződik be az egész.

— Igen, itt jobb, mint Eltonban — szólt Szaburov kis hallgatás után.

— Jobb — hagyta rá az asszony. — Mi akkor valósággal eszünket vesztettük. Szinte még a rokonaimról is megfeledkeztem. Így bódorogtam el egészen Eltonig. Pedig itt a sógorasszonyom. Jó nála. Össze sem lehet hasonlítani. Milyen nagyszerű lenne, ha az egész család együtt volna ez alatt a tető alatt. Maga nagyon lesoványodott — tette hozzá, és Szaburov arcára pillantott. (A százados érezte, hogy azt akarta mondani: „Megöregedett.") — Lesoványodott — folytatta az asszony, és hirtelen Ányára nézett, aki ott ült a századossal szemben az asztal mellett.

Szaburov tudta, hogy az anya ezzel a pillantással azt méri fel, hogyan is élnek majd ők együtt: ő, aki oly öreg, és Ánya, aki oly fiatal, s ezen a napon már másodszor szerette volna megmondani, hogy hiszen ő nem is olyan vén. De mégis hallgatott.

— Mindig úton van — szólt az anya, Ánya felé intve. —

Mindig megy, folyton csak megy, napjában ötször is. Mikor lesz ennek vége?

Felállt, kendője két csücskét csomóra kötötte az álla alatt, és az ajtóhoz ment.

— Mama, mama, várj egy kicsit — futott hozzá Ánya. — Várj egy kicsit. Segíts nekem lefektetni Alekszej Ivanovicsot.

— Lefekszem én magam is — hősködött Szaburov.

Fel akart kelni, de már ott volt mellette Ánya egyik felől, az anya másik felől, s rájuk támaszkodva, Szaburov elbicegett az ágyig. Lába még rettenetesen fájt, de az egyikre már rá tudott lépni; a másik még béna volt a kíntól. Amikor lefeküdt, s elnyújtózott az ágyon, többször is le kellett törölnie a verejtéket, amely elborította az arcát.

Az anya kiment. Ánya egy kis padot tolt az ágy mellé, s leült rá.

— Nos? — kérdezte Szaburov.

— Jól érzed magad? — felelt kérdéssel a kérdésre Ánya.

Szaburov kinyújtotta kezét Ánya felé, a lány megfogta, a magáéba vette, és sokáig ült ott, nézte a férfit, ide-oda hintázott a padon, most közelebb, majd távolabb lendülve tőle. Egyszerre ijedten abbahagyta.

— Nem fáj a kezed?

— Nem, egyáltalán nem.

S a leány újra hintázni kezdett, szomjasan nézte a férfi arcát, szemügyre vett rajta minden kisráncocskát. Ez a férfi az övé, egészen az övé. Itt fekszik előtte, az ő házában, bár a ház tulajdonképpen nem is az övé, és ő holnap újra Sztálingrádba megy, néhány nap múlva valószínűleg a férfinak is el kell mennie... de most ott tartotta a férfi kezét a kezében, a szemébe nézett, minderre éppen nem számított, de oly régen várta — s az egész olyan elviselhetetlenül nagy boldogsággal töltötte el, hogy kicsordult a könnye.

— Mi van veled? — kérdezte Szaburov.

— Semmi. — Nem engedte el a férfi kezét, könnyes arcát a férfi vállába törölte. — Semmi. Csak rettenetesen boldog vagyok.

Félretolta a padot, átült hozzá az ágyra, arcát a férfi mellére szorította, és zokogásra fakadt. Sokáig sírt, föl-fölemelte könnyes arcát, elmosolyodott, aztán újra a férfi mellébe fúrta fejét. Sírt, mert eszébe jutott az átkelés a Volgán, s hogy megsebesült, s hogy mennyire fájt a sebe, és eszébe jutott, hogyan csókolta meg akkor a férfi, milyen nyugtalanság gyötörte, mennyi ideig nem látta a századost... s milyen rettenetes volt az arca, amikor megtalálták... s aztán teljes hat napig megint nem juthatott el hozzá.

A százados nézte a leány haját, s lassan végigsimított rajta. Aztán erősen és némán, mindkét karjával magához szorította. Lépteket hallott, arra fordította kissé a fejét, látta, hogy az anya lépett be, akaratlanul is olyan mozdulatot tett, hogy némiképp eltávolodjanak egymástól, Anya azonban, éppen ellenkezőleg, csak még jobban hozzásimult. Aztán fölemelte a fejét, édesanyjára pillantott, elmosolyodott, és még szorosabban tapadt Szaburovhoz. És ekkor a férfi valóját hirtelen eltöltötte az az érzés, amely aztán nem is hagyta el többé; tudta, örökre szól.

Az egész nap úgy múlt el, mint egy álom. Az anya bejött meg kiment, ebédet főzött. Sürgött-forgott, egész magatartásából az sugárzott, hogy a gyerekek ne zavartassák magukat jelenlétében. Szaburov szinte leolvasta ajkáról ezt a szót: „gyerekek", és oly különös volt neki, hogy ebbe a szóba nem az édesanyja, hanem egy idegen asszony foglalja bele.

Anyát sehogyan sem bírta visszatartani, elszaladt a kórházba alkoholért. Mindenáron azt akarta, hogy ha csak néhány kortyot is, de a százados igyék ebéd után. Azt akarta, hogy minden úgy legyen, ahogy lennie kell. Hozott egy orvosságos üvegben alkoholt, aztán nagyon óvatosan átöntötte egy másik üvegbe, s vízzel felhígította. Ezek a

kis semmiségek, ahogy a leány befutott és kiszaladt, ahogy az alkoholhoz vizet öntött, ahogy sürgött-forgott — mindez végtelenül kedves volt Szaburov szívének. Aztán, amikor az ágyához odatolták az asztalt, Ánya elszaladt a háziasszonyért, akit szintén beinvitált. Az asszony nem ült le, szertartásosan koccintott Szaburovval, és méltósággal kiitta poharát, még csak nem is hunyorított — úgy hajtotta fel, ahogy falusi öregasszonyok szokták. Aztán kiment.

Ebéd alatt Ánya — ott ült az édesanyja mellett — nagy sebtiben különböző apróságokat beszélt el Szaburovnak életükről, önmagáról, bátyjairól — szóval mindarról, amit egyszer egy életben lázasan, hirtelen el kell mondani, s csupán olyasvalakinek, akit nagyon szeretünk. A százados egészséges karjára támaszkodva könyökölt fektében, s elgyönyörködött a leány csevegésében. Arra gondolt, jön még idő, amikor Ánya nem jár többé nyikorgó csizmában, nem cipel hordágyakat, s nem szállít többé sebesülteket át a Volgán. Együtt mennek utazni. Hová? Honnan tudná, hogy hová? Azt tudta csupán, hogy bizonyosan remek lesz. Hogy mi köszönt rá néhány nap múlva, amikor visszatérnek Sztálingrádba, arról Szaburovnak csak gyorsan tovaillanó gondolatai voltak; úgy érezte, hogy minden majd csak rendbe jön valahogy. Talán sikerül elintéznie, hogy Ánya együtt legyen vele, az ő zászlóaljában, csak Procenkónak kell szólnia. Szeme elé rémlett Procenko ravasz, jóindulatú arca, s arra gondolt, hogy ha más idők járnának, Procenko valószínűleg eljönne a lakodalmára is, „Lakodalom" . . . Szaburov elmosolyodott.

— Min mosolyogsz? — kérdezte Ánya még kissé bizonytalan tegezéssel. — Min?

— Csak úgy, eszembe jutott valami — válaszolta.

— Mi?

— Majd később megmondom. Ne haragudj rám. Jó?

— Jó.

A századosnak a „lakodalomra" gondolva eszébe jutott fedezéke, és egy pillanatra tisztán látta maga előtt, hogy visszatérése után ott ül az asztal mellett már Ányával, s körülöttük mindazok, akiket erre a napra meghív: Maszlennyikov, Vanyin és Potapov ... Maga elé idézte arcukat, és akaratlanul is megint arra gondolt, ép-e még a fedezék, távollétében hogy vannak a társai.

Amikor megebédeltek, s az anya kezdte leszedni az asztalt, Ánya újra odaült Szaburov mellé az ágyra. A háziasszony nagy antonov-almát hozott nekik, és mint előttük már ezren és ezren: ők is ketten ettek egy almát, hol az egyik, hol a másik harapott belőle, de úgy, hogy minél kisebb legyen a falat, több jusson a másiknak.

Aztán Ánya hirtelen felugrott:

— Mama, vess nekünk kártyát! — kiáltotta.

Az édesanyja szabódott.

— De igazán, vess kártyát nekünk!

Az asztalt az imént odább emelték az ágytól, most ismét melléje tolták, az anya kijelentette — ahogyan ez már ilyenkor szokás —, hogy rég nem vetett kártyát, meg aztán minek is kártyát vetni olyanoknak, akik úgysem hisznek benne, de aztán mégiscsak kirakta a lapokat.

Szaburovnak sehogy sem fért a fejébe, hogy a pikk hatos miért jelent hosszú utat, a treff ász valami kincstári épületet, s miért jelent rosszat, ha a pikk dáma a tízes mellé kerül, ha pedig négy alsó sorakozik egymás mellé, akkor ez szerencse, de azért mindig nagyon tetszett neki az a mély meggyőződés és komolyság, amellyel a kártyavetők a kirakott lapok jelentését magyarázgatták.

Ánya ugyancsak nagy figyelemmel kísérte édesanyja kezének mozdulatait, amint a kártyát vetette. S mert ma ő is, Szaburov is, derűsnek látta az egész jövőt, mindenre, amit az anyja mondott, tüstént magyarázatot is találtak. A hosszú út átkelés a Volgán, a kincstári épület: Szaburov fedezéke; amikor pedig az anya a treff dámát vágta föl,

amely a bubi király mellé sorjázva azt jelentette, hogy Szaburov a treff dáma iránt érdeklődik, akkor — bár Ánya semmiféleképpen sem lehetett treff dáma, hanem ő kőr dáma — mégis úgy döntöttek, hogy a treff dáma feltétlenül Ányát jelenti, mert hiszen Ánya orvostanhallgató, ápolónővér, következésképpen keresztet visel, ha vöröset is. Ezt a magyarázatot nagyon mulatságosnak találták, sokáig elnevetgéltek rajta, míg aztán az anya megsértődött, vagy talán egész egyszerűen megunta a kártyavetést, összeseperte a lapokat, és eltette.

Az anya, ahogy az már háború alatt a falvakban szokásossá vált, zsákot akasztott az ablakra, és kiment.

Szaburov belefáradt a hosszú támaszkodásba, meg a beszélgetésbe is, hátradőlt párnájára, s úgy feküdt mozdulatlanul. Ánya valahonnan előkerített egy rövid bundát, fogott egy párnát, ágyat vetett magának a padon, a fal mellett. Szaburov némán figyelte. Az anya benyitott még kétszer-háromszor, háziasszonyi tennivalóit intézve, aztán már nem jött be többé. Ekkor Ánya odament Szaburovhoz, ágya mellett térdre ereszkedett, hozzásimult, hallgatta a szíve verését, és suttogva szólt: „dobog", mintha valami különös esemény volna. Különös csak a csönd volt, amely körülvette őket, meg az, hogy az anya elment, ők meg ott maradtak, főképp pedig az, hogy most már sokáig lesznek majd együtt: ma is, holnap is — örökre.

Ánya az ágy mellett térdelt, és csókolgatta a férfit. Egyáltalán nem szégyenkezett, egészen hozzásimult, s a százados érezte, hogy a lány életében először szeret, és egész szerelme az övé, s ez a szerelem olyan mély, hogy benne minden más elmerül: a félelem, a szemérem és a tartózkodás egyaránt. Egészen közel húzódott hozzá, majd melléje ült, aztán átölelte és rátapadt. A férfi is szoros ölelésben fogta át, és érezte, hogy a karja és a melle sajog, amint erősen öleli a leányt, de mégis boldog volt. ez a fájdalom még jobban összekapcsolta a leánnyal.

— Hallod — szólt Ánya —, az én szívem is milyen erősen dobog. Hallgasd csak.

És egészen hozzáfúrta magát, hogy hallgathassa, miként dobog a szíve. Csak az ilyen tiszta, s a maga őszinteségében annyira erős leány, aki már semmi másra nem gondol, mondhatta így ki ezeket a szavakat: „Hallgasd csak, hogy dobog a szívem." Igaz, csupán annyit akart, hogy a férfi hallgassa, mily hevesen dobog a szíve. Amikor pedig jött a többi, Ánya ugyanilyen egyenesen egyetlen szót súgott a férfi fülébe, s a százados érezte, mennyire szereti a leány, s hogy ő, Szaburov, inkább levágatná a karját, semhogy megbántsa. De most nem bántotta meg — ezt biztosan tudta —, sem azzal, hogy megcsókolta, sem azzal, hogy egyre erősebben és erősebben szorította magához.

15

Reggel a szamovár zümmögése ébresztette fel, s különösnek találta, hogy ugyanazt a szobát látja, ugyanaz az édesanya tesz-vesz az asztal körül; valahogy úgy érezte, mintha mindennek meg kellett volna változnia.

Ánya szaladt be a pitvarból, ahonnan az imént vízcsobogás hallatszott be.

— Felébredtél? — kérdezte a leány. — Rögtön jövök. — Kinyomkodta a vizet hosszú hajából, amelyet az öklére csavart, egészen úgy, mint akkor, a gőzösön, amikor először találkoztak.

Aztán újra kiment a pitvarba. Szaburov behunyta a szemét, és egészen átadta magát az emlékezésnek. Mindent végiggondolt újra, percről percre a tegnapot — a reggelt, a nappalt, az éjszakát —, és úgy érezte, hogy azokon a szavakon kívül, amelyeket a leány neki mondott, és mindazon kívül, amit a leány tett, s ami mind-mind a leány szerelméről tanúskodott, volt még valami más is, amiért ha-

tártalanul hitt a leány szerelmében. S ez a más az ösztönös kímélet volt, amellyel a leány az ő összeroncsolt, beteg testéhez ért. Nem világosíthatta fel senki előzetesen, egyetlen orvos sem, de valamilyen finom sejtés megsúgta neki, hol fájnak Szaburov tagjai és hol nem, hogyan lehet megölelni, és hogyan nem szabad. Gyöngéd kis kezében annyi szeretet és finomság volt, hogy Szaburov, amint erre gondolt, szinte nem is tudott magához térni a csodálkozástól.

Ányának négy órakor indulnia kellett. Felhúzta csizmáját, magára öltötte köpenyét, amelyet gondosan összevarrt azon a három helyen, ahol aknaszilánkok hasítottak bele, fejébe nyomta kis katonasapkáját, gyors léptekkel Szaburov ágyához ment, aztán határozottan, szorosra zárt ajakkal megcsókolta Szaburovot, és ugyanolyan határozottan távozott.

Most, egészen holnapig, semmit sem fog tudni Ányáról. A háború alatt megszokta — legalábbis úgy hitte — a legszörnyűbbeket is, azt is, hogy ép, egészséges emberek, akik az imént még beszélgettek, tréfálkoztak vele, tíz percre rá már holtan feküdtek. De azzal kapcsolatban, ami most vele történt, tökéletesen csődöt mondott ez a megszokás. Ezen a napon és ezen az éjszakán, életében először fogta el a várakozás remegése, a nyugtalanság, s az a babonás félelem, hogy most, éppen most, amikor már minden olyan szépnek ígérkezik, valami baj érheti a leányt. Most ezernyi veszedelem rémlett elébe, amelyekre eddig rendesen rá sem hederített.

Eszébe villant az átkelés a Volgán, és a part, ahol aknák robbannak, a lövészárkokat összekötő földsikátorok, amelyek olyan sekélyek, hogy ha nem hajol le bennük az ember, akkor a feje mindig kilátszik, és Ánya bizonyosan nem hajol le. Órára kiszámította, hogy körülbelül mikor ér ki a partra, mikor kel át a bárkán, meddig tart az átkelés, mennyi időbe telik a kirakodás, mennyi idő kell

ahhoz, hogy eljusson a zászlóaljig, hány percre van szüksége, hogy hordágyra rakja a sebesülteket, mennyi időt jelent az út visszafelé. De ezek a hiábavaló számítások (hiábavalók, mert a százados mindenkinél jobban tudta, hogy háborúban sohasem lehet kiszámítani, mi mennyi időbe kerül) egyáltalán nem nyugtatták meg.

Innen Sztálingrádig körülbelül nyolcvan kilométer a távolság. Egész éjszaka hallotta az ágyúdörgést: hol távolodott, hol ismét közeledett. Olyan volt ez a dörgés, mint az órának örökös ketyegése, amely az időt mérte. Tudta, hogy az ágyúdörgést a széljárás miatt hallja hol élesebben, hol meg tompábban, de nem segített ez sem: a nyugtalanságtól nem szabadult. Amikor az ágyútűz hangosabbá vált, nőtt a nyugtalansága is, mintha ez lett volna fokmérője az Ányát fenyegető veszedelemnek.

A leány édesanyja este sokáig dolgozott varrógépe mellett, a házikó másik felében. Aztán belépett, mécsest hozott, és az asztalra állította.

— Nem alszik? — kérdezte Szaburovra pillantva.

— Nem, nem alszom — válaszolta a százados.

— Eleinte én is így voltam; amikor elment, nem tudtam aludni, de most már tudok. Hisz mindenkim a fronton van, és ha miattuk nem aludnék, egy hét alatt belepusztulhatnék. Van családja?

— Igen. Édesanyám.

— Hol lakik?

— Ott.

Szaburov olyan mozdulatot tett kezével, amilyet már sokan, s amelyből mindenki rögtön megértette, hogy az „ott" azt jelenti: ahol most németek vannak.

— És itt kicsodája van?

— Nincs senkim. Csak Ánya . . . Mit varr?

— Hogy mit varrok? A sógorném adott itt valami kartont, megvarrom Ányának. Mégiscsak fiatal lány. Egy hónapban legalább egyszer szeret leányosan felöltözni, ezért

varrom meg neki. De hozzá csaknem mezítláb marad — nincsen cipője. Vagy adjam neki ezt?

Leült a székre, egyik lábát a másikra vetette, s elgondolkozva nézegette ócska, kitaposott, lapos sarkú félcipőjét. Aztán tekintetét Szaburovra emelte, s hogy eszébe jutott találkozásuk, ezt mondta:

— Én is úgy kaptam. Jó emberektől. Azelőtt kisebb volt a lábam, mint az övé, de aztán, hogy összeégett, megdagadt, így talán a cipő jó lesz neki. Mit gondol?

Úgy kérdezte, mint hogyha Szaburov jobban ismerné a leányát, mint ő, az édesanyja, s ebben a talán kissé nevetséges, apró kérdésben benne volt mindannak elfogadása, amire a százados gondolt.

Szaburov válasz helyett így szólt:

— Ha felkelek, egybekelünk — és maga is elmosolyodott azon, amit mondott. — Nem haragszik, ha ott tartjuk meg a lakodalmat?

— A túlsó parton? — kérdezte az anya egyszerűen.

— Ott.

— Tartsák is ott, ahol majd élni fognak — mondta az anya beleegyezően. Nem is csodálkozott, mert az ő számára a „túlsó part" Sztálingrádot jelentette, azt a várost, amelyben élt, és amelyet a megszokás erejénél fogva most sem tudott olyannak elképzelni, amilyennek a hozzá érkező hírek festették.

— Az a fontos, hogy ne kelljen naponta háromszor átkelnie a folyón — folytatta az anya. — Jobb is odaát, maguknál.

Sokáig ült Szaburov mellett, és arról beszélt, amit az asszonyok oly szívesen mondanak el vejüknek: hogyan nőtt fel Ánya, egyszer megbetegedett vörhenyben, majd kanyaróban, aztán levágta a haját és újranövesztette; meg azt magyarázgatta, miként gondozta teljes életében, hisz egyetlen leánya, és elősorolt még sok-sok apróságot, amiről olyan jólesett megemlékeznie.

Szaburov hallgatta, boldog volt és szomorú is egyben. Boldog, mert értesült ezekről a drága apróságokról, és szomorú, hogy mindebből semmit sem látott, pedig ő is, mint minden férfi, aki igazán szeret, tanúja kívánt volna lenni a választott leány minden kis lépésének, mindannak, ami az életében történt, mielőtt vele találkozott.

Mialatt az anya beszélt, a százados úgy érezte, hogy ő most nem erősebb, hanem gyengébb, mint ez az öregasszony, aki ott ül mellette. Az asszony jobban tudott várni, és nyugodtabb tudott lenni, mint ő. Még az is lehetséges, csak azért beszélgetett vele, hogy megnyugtassa.

Aztán az asszony elment. Szaburov egész éjszaka nem aludt, és csak délelőtt tizenegy órakor, amikor a nap már besütött az ablakon, és sárga fénynyalábot vetett az ágyra, akkor szunnyadt el hirtelen. Ugyanúgy ébredt, mint annak idején a fedezékben: állhatatosan rászegeződő tekintet ébresztette fel. Ánya ott ült az ágyán, lábtól, és nézte. Szaburov kinyitotta a szemét, megpillantotta a leányt, felült, és feléje nyújtotta karját. A lány átölelte, és erőszakkal visszafektette.

— Maradj, drágám, feküdj nyugodtan. Hogy aludtál?

Szégyellte magát a negyedóra miatt, mialatt szunyókált, s nem várta ébren, de azt mégsem akarta megmondani, hogy egész éjjel nem aludt, ami bizonyára nem szerzett volna örömet Ányának, hanem inkább bántotta volna.

— Aludtam, elég jól aludtam — válaszolta. — Mi újság odaát?

— Jó — válaszolta Ánya. — Nagyon jó.

Vidám volt a szava, de élénk arcáról a százados mégis leolvasta, hogy rettenetesen kimerült Szemhéja kissé leereszkedett, mint az olyan emberé, aki már régóta nem aludt, és ha egyáltalán nem is gondol alvásra, mégis bármelyik pillanatban el tudna aludni. Órájára nézett: majdnem tizenkettő, s négykor Ányának újra el kell mennie.

— Tüstént feküdj le, aludj — mondta a leánynak. — Rögtön.

— És mikor beszélgetünk? — mosolyodott el a leány. — Úgy szeretnék beszélgetni. A kompon jöttem, s egész úton azon töprengtem, hogy még mit nem mondtam el neked. Mennyi mindent nem mondtam még el neked.

Sebtében megivott egy csésze teát, lefeküdt melléje, s egy pillanat múlva már aludt is, utolsó szavát csak félig mondva ki. A százados hanyatt feküdt, karját behajlítva Ánya feje alá tette, és gondolkozott. Olykor-olykor oldalvást rápillantott, és úgy érezte, hogy megtörtént az, ami lehetetlen: megállt az idő.

Ez az érzése, hogy az idő megállt, elevenen élt benne teljes tíz napon át, amelyet Sztálingrádba való visszatérése előtt ebben a házban töltött. Nem akart önmaga előtt sem betegebbnek, sem gyengébbnek látszani, mint amilyen valójában volt, csupán azért, hogy tovább tartson ez a boldog állapot, de felkelni sem igyekezett hamarább a kelleténél. Olyan vágású ember volt, aki beleéli magát a természetes változásokba, ezért erőnek erejével igyekezett nem is gondolni arra, ami most zászlóaljában történik. Eszében volt a zászlóalja, de nem akarta kínozni magát vele, hiszen úgysem lehet most ott, s mi haszna, ha minduntalan ezzel gyötri magát. Valami azonban változatlanul megmaradt benne, ami ellen nem is tehet semmit sem: az az önkéntelenül egyre erősödő érzés, hogy a csata, amely ott dühöng, óriási. Mennél tovább húzódott távolmaradása, annál inkább nőtt benne, s egyre nyugtalanítóbban ez az érzés. Egyszerre megvilágosodott előtte, hogy milyen izgalmat riaszt a messze élő emberek szívében is ez a szó: Sztálingrád.

Mindenről értesült Ánya s a háziasszony révén, meg a kórházból néha hozzá is ellátogató sebesültektől, s a kapott hírek nem voltak megnyugtatók. Szinte naponta hallott új és új utcákról, amelyeket a németek elfoglaltak.

A Volgáig terjedő távolságot egyre kevesebb száz méterrel mérték. Egyre gyakrabban kellett türtőztetnie magát, hogy ne kérdezzen Ányától további részleteket is. Itt, a távolban nem akarta tudni ezeket a részleteket, majd megtudja egyszerre mind, aznap, amikor visszatér oda.

De a haza-hazatérő Ánya pillantásából, mozdulataiból, kimerültségéből mindig kiolvasta — s meg volt róla győződve, hogy helyesen — azt, ami aznap történt.

Egyszer — a hatodik vagy hetedik napon történt, három órával azután, hogy Ánya elment — hallotta, hogy a tornácon valaki őutána kérdezősködik, aztán gyors léptek hangzottak, s Maszlennyikov nyitott be a szobába.

— Alekszej Ivanovics, kedves Alekszej Ivanovics! — kiáltotta már a küszöbön, s inkább odafutott, mint odament hozzá, megállt egy pillanatra, erősen átölelte, megcsókolta. Aztán levetette köpenyét, ágya mellé tolta a lócát, leült melléje, izgalmában cigarettát vett elő, megkínálta vele, gyufát sercintett, rágyújtott — mindezt gyorsan, alig fél perc alatt —, s aztán fekete szemének kíváncsi, gyöngéd pillantása megállapodott rajta.

— Mi az, talán otthagytad a zászlóaljat, igen? — mosolyodott el Szaburov.

— Procenko parancsolta — szólt Maszlennyikov. — Eljött az ezredhez, aztán a zászlóaljhoz, s parancsot adott, hogy éjszaka keressem fel önt. Hogy van, Alekszej Ivanovics?

— Köszönöm, jól — felelte Szaburov, aztán észrevéve Maszlennyikov kutató pillantását, megkérdezte: — Mi az, talán nagyon lesoványodtam?

— Le.

Maszlennyikov felugrott, köpenye zsebébe nyúlt, kivett belőle egy csomag süteményt, egy zacskó cukrot, három doboz konzervet, az asztalra rakta, aztán újra leült.

— Táplálod a parancsnokodat?

— Most bővében vagyunk mindennek. Jó az ellátás.

— S a harcok közben főznek is?

— Néha főznek. Minden úgy van, mint az ön idejében, Alekszej Ivanovics.

— Hát aztán milyen hőstetteket vittél végbe távollétemben?

— Milyeneket? Olyanokat, mint akkor, amikor ön is ott volt. — Hozzá akarta még tenni, hogy ő is meg általában mindnyájan várják Szaburovot, de amint a százados lesoványodott, fáradt arcára nézett, lenyelte a szót.

— Aztán vártok-e? — kérdezte Szaburov.

— Várjuk.

— Három nap múlva ott leszek.

— Nem lesz kissé korai?

— Nem, éppen idejében — mondta nyugodtan Szaburov. — Hol vagytok most? Még mindig ugyanott?

— Ugyanott — válaszolta Maszlennyikov. — Csak tőlünk balra már egészen kijutottak a partra, úgyhogy az átjáró az ezredhez most már egészen keskeny, csak éjszaka közlekedünk.

— Hát aztán, majd éjszaka megyek hozzátok. Éjszakai ellenőrzésre. Hogy harcol Vanyin?

— Jól. Vele egyetértésben Konyukovot szakaszparancsnokká neveztük ki.

— Helyes.

— Igen.

— Ki van életben, ki halt meg?

— Úgyszólván mindenki él. Csak sok a sebesült. Gorgyijenko is megsebesült.

— Idehozták?

— Nem, ott maradt. Könnyű az eset, viszont egyszerre négy sebet kapott. Engem azonban csak nem találnak el, nem találnak el soha — vetette utána élénken Maszlennyikov. — Olykor már szinte azt hiszem, engem nem is sebesítenek meg soha, vagy egy csapásra megölnek.

– Ne hidd – mondta Szaburov. – Hidd azt, hogy minden lehetséges, de aztán ne gondolj rá.

– Magam is úgy vélem.

Egy teljes óra hosszat beszélgettek a zászlóaljról, meg arról, ki hol van, mit tettek át máshová, s mi maradt meg a régi helyén.

– És a fedezék? – kérdezte Szaburov. – Még mindig ugyanott van?

– Ugyanott – hangzott Maszlennyikov válasza.

Szaburovnak jólesett hallani, hogy fedezéke még mindig ott van a régi helyén. Ez valamiképp a megingathatatlanságot jelentette, meg aztán Ányára gondolt, s a saját szavaira a fedezéki lakodalomról.

– Te, Misa – fordult hirtelen Maszlennyikovhoz. – Nem csodálkozol, hogy nem a kórházban vagyok, hanem itt?

– Nem. Mondták nekem.

– Mit mondtak?

– Mindent.

– Igen... Nagyon boldog vagyok... – szólt Szaburov némi hallgatás után. – Nagyon, nagyon boldog. Emlékszel, ahogyan ott ült a bárkán, és csavargatta ki a vizet a hajából, én meg szóltam neked, hogy borítsatok köpenyt a vállára? Emlékszel?

– Emlékszem.

– Aztán mi elmentünk, ő meg egészen eltűnt.

– Nem, erre nem emlékszem.

– Hát én emlékszem. Mindenre emlékszem... Itt azt forgattam magamban, kérést nyújtok be – tette hozzá kis szünet után –, hogy nevezzék ki hozzánk a zászlóaljhoz, de aztán egyszerre összeszorult a szívem.

– Miért?

– Nem tudom. Félek kihívni a sorsot. Látod, mindennap jön-megy, és még semmi baja sem történt, de ott.. Nem tudom. Félek változtatni a helyzeten.

Szaburov akár a végtelenségig beszélt volna Ányáról, de erőt vett magán, abbahagyta, s más tárgyra tért:

— És Procenko? Hogy van?

— Jól — hangzott a válasz. — Nevet, mint mindig, sőt még gyakrabban.

— Ez nem jó jel — mondta Szaburov. — Azt jelenti, hogy ideges.

— Ideges?

— Nehéz helyzetben többet mosolyog, mint egyébként. De a legfontosabbat még nem is kérdeztem. Ki az ezredparancsnok?

— Új ember: Popov őrnagy.

— No és milyen?

— Rendes, azt hiszem, jó ember. Jobb, mint Babcsenko.

— Szintén bátor?

— Bátor. Amellett azonban nyugodt is és nem mogorva; mindig vidám, akár a tábornok. Egyébként, azt hiszem, azelőtt valahol együtt szolgáltak.

— Valószínű. A tábornok sohasem felejti el régi ezredtársait. Ami különben nagyon helyes. Sokszor hiányzik belőlünk.

— Mi?

— Az emlékezet.

Így beszélgettek még vagy tíz percig, aztán Maszlennyikovnak hirtelen mehetnékje támadt, és Szaburov az arcán látta a felelősségérzetnek már-már meglett emberre valló kifejezését. Ez a vonás új volt rajta. Maszlennyikovba most hirtelen belédöbbent, hogy már rég távol van a zászlóaljtól. Sietett, csak testben volt már jelen: lélekben ott, a másik parton.

— Harmadnap estére várjatok — mondta Szaburov. — Készítsetek teát. Itt egy szamovárt kaptam hozományba — mutatott a sarokban álló szamovárra. — Ajándékba akartam vinni a fedezékbe. De nem adják. No, eredj, eredj

már. Add át üdvözletem mindenkinek. Ánya ma a hadosztályhoz ment. Talán benéz majd hozzátok is.

— Mit mondjak neki?

— Mit mondj? Adj neki teát, ő maga nem gondol rá. Eredj. Nem búcsúzom tőled.

A Maszlennyikov látogatását követő napon Szaburov először próbált felkelni és járni. Lába sajgott, s olykor egészen bénának érezte. Gyenge volt és szédült, de kiment az utcára, egy darabig ott állt a kiskapuban, és hallgatta a távoli ágyúdörgést.

Ánya napról napra egyre később érkezett haza, és egyre korábban ment el. Fáradt arcáról leolvasta, milyen megerőltető a munkája, de a lány nem beszélt róla. Minek?

Az orvos, aki Ánya kérésére átszaladt Szaburovhoz a kórházból, nem vizsgálta meg, csak szokott mozdulattal végigtapogatta térdét és bokáját, majd szemébe tekintve megkérdezte, érez-e fájdalmat. Valójában még voltak fájdalmai, de Szaburov már előre felkészült erre a kérdésre, és kijelentette, hogy nem fáj semmije. Aztán megkérdezte, másnap mikor megy a teherautó az átkelőhelyhez. Az orvos azt felelte, délután öt órakor indul, mint rendesen.

— Meg akar szökni tőlünk?

— Úgy van — válaszolta Szaburov.

Az orvos nem csodálkozott, nem szállt vitába, és nem tett ellenvetést, megszokta: itt, Sztálingrádnál ez a dolgok rendje.

— A tehergépkocsik ötkor indulnak. De ne felejtse, hogy még nem teljesen egészséges.

— Nem felejtem.

— No jó, a viszontlátásra — szólt az orvos; felállt, és kezet nyújtott.

Szaburovnak hirtelen pajkos ötlete támadt: az orvos kezét egy pillanatig a kezében tartotta, és jól megszorította, ha nem is teljes erejéből, mégis elég alaposan.

— Hogy az ördög vinné el! — kiáltott fel az orvos. —

Hiszen mondom, hogy menjen. Mit bizonygat itt nekem? — Aztán megdörzsölte ujjait, megfordult és kiment.

Amikor Anya hazaérkezett, Szaburov megmondta neki, hogy másnap visszatér Sztálingrádba. Anya hallgatott. Nem vitatkozott vele, hogy talán még korai, és nem kérte, hogy maradjon legalább még egy napig. Minden efféle szó fölösleges lett volna.

— Csak velem együtt — mondta aztán. — Jó?

— Én is így gondoltam.

Anya aznap csöndes volt és elgondolkozó, s bármennyire fáradt is, mégsem akart aludni. Szótlanul ült Szaburov mellett, simogatta haját, s az arcát figyelte, mintha csak jobban emlékezetébe akarná vésni vonásait.

Nem is aludt, csak szunnyadt egy félórát, s akkor ébresztette fel Szaburovot, amikor számára elkövetkezett a távozás ideje; szomorúan megsimogatta a férfi fejét: „Mennem kell" — mondta. Szaburov felkelt, kikísérte a kapuig, és hosszan nézett utána, amint elsietett végig az utcán.

Szaburov reggel belerakta hátizsákjába számtalan apró holmiját. Anya nagyon is sokáig maradt el. A százados többször is kinézett az utcára, de csak nem jött. Már két óra, s még most sincs itt, aztán három, majd négy... Fél ötkor el kellett indulnia, hogy le ne maradjon az egészségügyi gépkocsiról. Még egyszer kiment a házikó elé, sokáig állt ott, aztán bement, leült az asztalhoz, rövid levélkét írt, hogy útra kel, s nem várhatja meg. Először így akarta aláírni: „Szaburov", de ezt túlságosan hivatalosnak érezte, aztán azt, hogy „Aljosa", ez meg szokatlan volt neki, végül csak egy A betűt kanyarított a végére, és pontot tett utána.

Ezután elbúcsúzott Anya édesanyjától. Az anya nem tördelte kezét, nem is siránkozott, nyugodtan fogadta, hogy elmegy. A nyugodtság valószínűleg családi vonás náluk.

— Nem várja meg?

— Nem, mennem kell.

– Akkor hát menjen.

Megölelte, egy pillanatra hozzásimult, és arcon csókolta. Csak ezzel jelezte aggódását, amelyet érte és Ányáért érzett.

Öt óra előtt tíz perccel indult el a kórház felé, gondosan megnézve minden szembejövőt. Előtte való este a gyerekek vastag cseresznyefabotot vágtak neki, amelyre súlyosan ránehezedve bicegett célja felé.

A gépkocsik fél hatkor indultak. A gépkocsivezető fülkéjébe akarták beerőltetni, de ő felkívánkozott a kocsira, azt remélve, hogy onnan hamarabb megpillanthatja Ányát, ha szembejön velük az úton. Ott feküdt kint a kocsiban, balkézt, s az oldalán kihajolva az utat kémlelte, jól megnézett minden közeledő gépkocsit. Ányát azonban egyiken sem látta. Estére hűvössé vált az idő; sapkáját mélyebben a fejébe nyomta, és felhajtotta köpenye gallérját.

Három kilométert maguk után hagyva, rákanyarodtak a főútvonalra, amely Eltonból az átkelőhelyhez vezet. Az ágyúlövedékek sok helyen többször is felszaggatták az utat, azonban mindannyiszor ki is javították. Így is hepehupás volt még, a kocsi erősen rázott. A százados lába nekiütődött az autó aljának: sajgó fájdalom hasított belé. Fent a levegőben, igen magasan, az esti utolsó légiharcok folytak. Sok volt a német repülőgép. A mieink csak ritkán, kettesével vagy magánosan jöttek. A levegőben nyilván ugyanolyan nehéz volt a helyzet, mint lent a földön. Szaburovék gépkocsioszlopát a németek kétszer is bombázták. A kocsik végre megérkeztek az átkelőhelyhez; magasra tetézve rajtuk a sok hadianyag, marhafertályok és zsák.

A part menti telepen, az átkelőhely közelében, az út közepén még füstölgő Messerschmitt roncsait pillantotta meg Szaburov. A kocsi kikerülte, és megérkezett az átkelőhelyhez. A németek a terepet módszeresen, bár aránylag ritkán, nehézaknavetőtűzzel árasztották el. Az általános kép szinte olyan volt most is, mint akkor, amikor Szaburov

először kelt át ezen a helyen, csak az idő fordult hidegebbre. A Volga ugyanúgy hömpölygette vizét, de hullámai, mintha már béklyóba verték volna őket, elnehezedve siklottak; látszott a folyamon, hogy most már előbb-utóbb megindul a teljes befagyást megelőző jégzajlás.

Leszálltak a kocsiról, s gyalog igyekeztek a kikötőhöz; ekkor érkezett oda a kis vontatógőzös is a bárkával. Szaburov úgy gondolta, hogy ezen a parton már nem találkozik Ányával. Leült a homokra, egy darabig jobbra-balra nézdegélt, aztán nagy élvezettel rágyújtott. Mindig úgy érezte, hogy vidámítja hangulatát, ha rágyújt.

A gőzös a kikötőhöz kanyarodott. Vagy száz méterrel hátrább, a parton egymás után több akna robbant. A gőzösről és a bárkáról hosszú libasorban hozták a hordágyakat. Szaburov közönyösen ült és várt. A ki- és berakodással siettek, de ezúttal nagyobb csendben ment minden, mint akkor, amikor először keltek át a Volgán. „Megszokták" – gondolta. Körös-körül, szokott mozdulatokkal, gyorsan folyt a munka. A város is a túlsó parton, amikor odapillantott, a szokott látványt mutatta, szinte csodálkozott, hogy olyan hosszú ideig volt távol onnan, teljes tizennyolc napig.

Bemutatta igazolványát a szállítmány parancsnokának, már megindult a pallón a félig szétrombolt bárkára, amely a pontont helyettesítette. Ebben a pillanatban Ánya kiáltott rá.

– Tudtam, hogy itt találkozom veled – mondta. – Tudtam, hogy ott nem várasz meg, mindenképpen elindulsz ötkor. Ugye, igaz?

– Igaz.

– Még az előbbi bárkával érkeztem, elhelyeztem a sebesülteket. aztán rád vártam. Rögtön indulunk át oda, együtt.

– Jó. Nézd csak – jegyezte meg Szaburov, Ányába karolva; átmutatott a túlsó partra –, mennyivel kevesebb most a füst, igaz?

— Igaz, kevesebb.

— Az ágyúdörgés viszont több.

— Valóban több — hagyta helyben a leány. — Elszoktál tőle.

— Nem tesz semmit, majd újra megszokom.

Az ingó-lengő pallón a bárkára mentek, onnan pedig átkapaszkodtak a gőzösre. Ánya elsőnek ugrott a fedélzetre, és kezét nyújtotta Szaburovnak, hogy fölsegítse. A százados elfogadta kezét, ugrott s oly ügyesen, hogy maga is meglepődött rajta. Csakugyan jól tette, hogy eljött: visszanyerte egészségét, majdnem teljesen visszanyerte.

A gőzös felszedte horgonyát. Ott ültek a fedélzeten, lábukat a víz fölé lógatták, a karfába kapaszkodva. Lent az őszi hangulatú, haragos Volga hullámzott; itt-ott fehér jégtáblák csillantak meg rajta.

— Hidegebb van — mondta Ánya.

— Igen.

Egyiküknek sem volt kedve beszélni. Csak ültek, egymáshoz simulva, és hallgattak.

A gőzös közeledett a parthoz. Szemre minden olyan volt, mint régen, s a város innen szintén csaknem ugyanolyan, mint korábban. Úgy látszott, szinte semmit sem változott az elébük táruló kép, egyáltalán minden a régi, csak az az új, hogy életükbe belépett valami, ami eddig nem volt meg benne, sem Szaburovéban, sem Ányáéban: mindketten tudták magukról, és hallgattak.

— Milyen jó most — szólt halkan a százados.

S a leány is ugyanúgy felelt rá:

— Jó.

A part egyre közeledett.

— Készítsd a kötelet! — búgott fel ugyanaz a rekedtes volgai basszus, mint annak idején, másfél hónappal ezelőtt.

A gőzös a kikötőhely mellé simult, amely még rosszabb állapotban volt, mint a túlsó parti. Szaburov és Ánya az

utolsók között hagyták el a gőzöst; az ezredparancsnokságig még közös volt az útjuk, de Szaburov már élesen érezte, hogy ezentúl sokáig nem lesz módja arra, amit most úgy kíván: magához vonta hát Ányát, először a haját simogatta, azután megcsókolta. S tovább ballagtak egymás mellett. Gránáttölcsérekkel szaggatott, sötét lejtőn kellett felkapaszkodniok. A százados olykor meg-megbotlott, de gyorsan járt, alig-alig maradt el a leánytól. Talpa alatt ismét Sztálingrád földje volt, a jól ismert hideg, kemény föld; ez a föld nem változott, orosz maradt.

16

Beköszöntött november. Hó csak kevés esett, s ezért a házak romjai között fütyülő szél különösen fagyos és metsző volt. A pilóták a levegőből a földet fekete-fehér foltosnak látták.

A Volgán megindult a jég. Az átkelés szinte lehetetlenné vált. Valamennyien türelmetlenül várták, hogy a Volga végre egészen beálljon. Bár a csapatoknál a lehetőséghez mérten felhalmoztak élelmiszerkészletet, lövedék- és tölténytartalékot, de a németek szakadatlanul és elkeseredetten támadtak, és a tartalékok óráról órára csökkentek.

A németek Procenko hadosztályán kívül most még egy újabbat vágtak el a hadseregparancsnokságtól. Nemcsak Sztálingrádtól északra jutottak ki a Volgához, hanem magában a városban is három helyen. Azt mondani, hogy a harcok Sztálingrádban folytak, most már kevéssé fejezte volna ki a helyzetet: a harcot szinte csaknem mindenütt a vízparton vívták; nagyon ritka volt az olyan pont, ahol a távolság a németek és a Volga között még meghaladta a másfél kilométert, itt-ott ez a távolság már csak néhány száz métert tett ki. A biztonságnak úgyszólván a fogalma

is majdnem teljesen eltűnt: az egész térséget, minden egyes zugát kivétel nélkül állandóan tűz alatt tartották.

Sokfelé egész háztömbök helyén pusztaság tátongott. A bombázás és a mindkét részről vezetett módszeres tüzérségi tűz semmivé lőtte őket. Nem lehetett tudni, mi a több most itt, ezen a talajon: a tégla-e vagy a vas, s csak aki tudta, hogy alapjában véve milyen jelentéktelen rombolást visz végbe egy nagy házon akár egy nehéztüzérségi lövedék is, csak az mérhette föl, mily óriási tömeg vasat zúdítottak erre a városra.

A törzsek munkatérképein a távolságokat már nem kilométerrel és nem utcák szerint, hanem házakkal mérték. A harcok egyes házakért folytak, amelyek nemcsak az ezred- és hadosztályjelentésekben szerepeltek, hanem a frontparancsnoksághoz felterjesztett hadseregjelentésekben is.

A hadseregparancsnokság távbeszélő-összeköttetése az elvágott hadosztályokkal csak a folyamon keresztül volt meg, a vonal átszolgált a jobb partról a balra, s a bal partról vissza a jobbra. Egyes hadosztályok már maguk látták el magukat, a bal parton, velük szemközt levő kikötőhelyükről.

A hadseregtörzs beosztottjai már kétszer-háromszor fegyverrel védték meg a parancsnokságot, a hadosztályparancsnokságokról nem is szólva, ahol az ilyesmi mindennapi jelenség lett: beletartozott életformájukba.

Három-négy nappal azután, hogy Szaburov visszatért helyére, Procenkót a hadseregparancsnoksághoz hívatták. S bár Procenko általában a valóságnak megfelelően látta az egész helyzetet, mégis meglepte őt, hogy a hadseregparancsnokság oly közel van a németekhez – bizony most már alig négyszáz méternyire.

Kérdezték, hány embere van; Procenko jelentette, hogy másfél ezer, s valósággal könyörgött, hogy legalább egy kis pótlást adjanak neki. A hadseregparancsnok nem is engedte, hogy befejezze a mondatot. Kijelentette, hogy Procen-

ko úgyszólván a legtöbb harcossal rendelkező parancsnok Sztálingrádban, s ha valahol szükség lesz még erősítésre, az embereket feltétlenül Procenkótól vonják majd el. Procenko azonban furfangos módon adta elő beszámolóját, s bölcsen elhallgatta, hogy az utóbbi napokban a túlsó partról áthozott és arcvonalszolgálatra osztott be további száz embert az ellátó alakulattól; de kérését nem ismételte meg többé.

A hivatalos beszélgetés után a hadseregparancsnok távozott, s Matvejev, a Haditanács tagja, a vacsoránál bekapcsolta a rádiót. Sokáig hallgatták a német adást. Procenko őszintén ámult, hogy Matvejev, aki erről soha egy szót sem ejtett, jól tudott németül, legalábbis olyan jól, hogy minden szót lefordított, amit a német rádió mondott.

— Veszed észre, Alekszandr Ivanovics — mondta Matvejev —, milyen óvatosan beszélnek most ezek? Bezzeg azelőtt: betörtek valahova egy városszélre, emlékszem, így volt ez Dnyepropetrovszkban, már teleharsonázták az egész világot: „Elfoglaltuk." Vagy még inkább, amikor egészen közel jutottak Moszkvához, de még mindenesetre harminc kilométerre voltak tőle, már kikiabálták: „Holnap díszfelvonulás." Most pedig csakugyan bent vannak a városban, a városnak több mint a felét elfoglalták, ami igaz, igaz, és mégsem hirdetik, hogy elfoglalták Sztálingrádot. Még csak pontos határidőket sem jósolnak. Véleményed szerint mi ennek az oka?

— Az ok bennünk rejlik — válaszolta Procenko.

— No látod, bennünk bizony. Benned, a te hadosztályodban különösképpen, bár hadosztályod ezen a parton jelenleg nem több, mint összevissza ezerhatszáz ember.

Procenkónak kellemetlen meglepetés volt hadosztálya létszámát hallania, tettetett csodálkozással is fogadta.

— Ezerhatszáz fő — ismételte Matvejev. — A hadseregparancsnok előtt nem akartalak leleplezni, hogy száz embert elhallgattál. Nagy lárma lett volna. De valójában még-

iscsak ezerhatszáz embered van, ne is ellenkezz, légy szíves.

Elmosolyodott, láthatóan tetszett neki, hogy rajtacsípte a furfangos Procenkót. Procenko is elnevette magát.

— Hát látod — folytatta Matvejev —, most már félnek határidőket mondani. S ez jó jel... Szenya — kiáltotta a segédtisztnek —, adj konyakot! Ki tudja, mikor látogat el megint Procenko hozzám? A Volgán már megindult a jégzajlás, ugye?

— Igen, kissé már jegesedik — felelte Procenko. — Az evezők már jégtáblákba ütköznek. Holnap már valószínűleg nincs átkelés.

— Ezt előre láttuk — szólt Matvejev. — Csak minél előbb állna be a Volga! Egész Oroszországnak csak ez az egyetlen kérése hozzá: álljon be minél előbb.

— Hátha nem engedelmeskedik — jegyezte meg Procenko.

— Lehet — bólintott rá Matvejev. — Akkor nehéz lesz a sorunk. De... — felemelte mutatóujját. — Erre a „de"-re iszunk.

Töltött Procenkónak és önmagának, koccintott vendégével, s egy hajtásra kiitta poharát. Procenko követte példáját.

— Ez a „de" — mondta Matvejev — megint mi vagyunk: te meg én. Engedelmeskedik-e a Volga vagy sem, az más kérdés, nekünk azonban helyt kell állnunk.

Procenko igyekezett vissza a hadosztályához; hangulata jó, sőt kissé talán emelkedett volt. Az, hogy ma végérvényesen megtagadták a kiegészítésre vonatkozó kérésének teljesítését, bármily különösen hangzik is, váratlan nyugalommal töltötte el. Eddig naponta izgatottan számolgatta, mennyi a hadosztály vesztesége, s türelmetlenül várta, mikor küldenek pótlást. Most már nem volt mit várnia: harcolnia kell azzal, amije van, többre nem számíthatott. De jól van ez így, legalább minden világos: éppen azok, akik

már átkeltek a Volgán, s most együtt vannak vele ezen a parton, inkább vállalják a halált is, de nem adják oda azt az öt háztömböt, amelyet védenek. S bár Procenko egész világosan látta, hogy ha már ez a helyzet, akkor ő maga s azoknak többsége, akiket ismer a hadosztályban, valószínűleg itt esik el a sztálingrádi parton, még ez a gondolat sem volt számára sem szomorú, sem gyászos. „No és ha így lesz? No és? Hát megölnek engem is és sokunkat. Mindegy, a németek mégsem érnek el semmit."

— Semmit sem érnek el — mondta most már olyan hangosan, hogy a mögötte lépkedő segédtiszt odaugrott hozzá.

— Mit parancsol, tábornok elvtárs?

— Semmit sem érnek el — ismételte Procenko. — Semmit, megértetted?

— Igenis — felelte a segédtiszt.

Beültek a csónakba. A vízbe merülő evezők egyre sűrűbben ütköztek jégdarabokba.

— Fagy — szólt Procenko.

— Igen, zajlik — válaszolta a katona, aki az evezők mellett ült.

Ebben a hajnali órában lépett ki éppen Szaburov a fedezékből friss levegőt szívni.

A bejáratnál Petya ült. A zászlóaljban most már oly kevesen voltak, hogy az utóbbi napok folyamán egy személyben volt küldönc, szakács meg őrszem is. Petya, amikor meglátta a századost, kászálódni kezdett, hogy felugorjék.

— Maradj csak ülve — szólt rá Szaburov, majd nekitámaszkodott a gerendáknak, amelyek a fedezék bejáratát takarták; néhány percig szótlanul állt és figyelt. Alig hangzott lövöldözés, csak nagy ritkán süvített el a feje fölött egy-egy magános német akna, aztán valahol messze a parton becsapódott, vagy a vízbe zuhant.

— Sokáig voltam távol, Petya?
— Sokáig, százados elvtárs.
Petya megborzongott.
— Mi az, fázol?
— Igen, egy kicsit.
— Menj be a fedezékbe, melegedj meg kissé. Addig majd én állok itt.

Amikor egyedül maradt, először balra, aztán jobbra fordult. Az egyszerre rázúduló rengeteg tennivaló közepette ezekben a napokban még csak rendesen körül sem nézhetett, s most meglepte Sztálingrád éjszakai képe.

Amíg távol volt, Sztálingrád szinte felismerhetetlenné vált. Azelőtt az egész látóhatárt félig lerombolt, de mégiscsak házszerű valamik szegték. Most helyenként szabad távlat nyílt a tekintetnek. Az a három ház, amelyet Szaburov zászlóalja védett, úgyszólván teljesen eltűnt: csak az alapok voltak meg, amelyeken itt-ott még falmaradványok meredtek fel, meg az ablaknyílások alsó pereme. Úgy hatott az egész, mint valami derékon kettéfűrészelt gyermekjáték. A házaktól balra és jobbra minden merő rom. Itt-ott kémények ágaskodtak. Minden más egybeolvadt ebben az éjszakai sötétségben valami dombos, köves síksággá. Mintha a házak a föld alá süllyedtek volna, s helyüket tégla-sírhalmokkal szórták volna be.

Szaburov elámult: valóban, mindez az alatt a tizennyolc nap alatt történt, amelyet ő távol töltött; először érezte, mily óriási esemény zajlik le körülötte, aminek ő is részese.

Visszatért a fedezékbe, s egy pillanatra ruhástul az ágyra vetette magát. Hirtelen elaludt. Csak arra ébredt fel, hogy a fedezékbe az ajtón fény szivárog be. Órájára pillantott: legalább négy órát aludt. Vanyin és Maszlennyikov nyilván még mindig betegnek tekintették, elmentek, nem akarták felébreszteni. Figyelt — a csönd szinte egészen teljes, alig-alig hangzott lövöldözés. Ami végtére is egészen

természetes: a szakadatlan támadások napjai után be kellett köszöntenie végre-valahára, ha csak kis időre is, a csöndnek. Újra felült: igen, bármilyen különös is, csönd van.

Nyílt az ajtó; Vanyin, szokása szerint, futólépésben rontott le a lépcsőn a fedezékbe.

— Felébredtél?

— Miért nem keltettetek föl?

— Minek? Ugyan, mikor lesz legközelebb megint csönd?

— A századoknál voltál?

— Igen, a harmadiknál.

— Nos, mi újság ott fent? Semmi különös esemény nem történt?

— Egyelőre semmi — mosolyodott el Vanyin. — Ahogy az újságok írják: „Harcok Sztálingrád körzetében."

— Mi a veszteségünk ma? — kérdezte Szaburov.

— Jelenleg: egy halott és öt sebesült.

— Sok.

— Igen. A korábbihoz képest nem sok, de most sok. Az öt sebesült közül azonban csak egyet küldtünk hátra, négy itt marad.

— És itt maradhatnak?

— Hogy mondjam neked? Tulajdonképpen nem volna szabad, de a mostani helyzetben itt maradhatnak... S te hogy vagy? Jobban érzed magad?

— Jobban. Maszlennyikov hol van?

— Az első századhoz ment.

Vanyin elnevette magát.

— Sehogy sem tudjuk megszokni, százados elvtárs, hogy a zászlóalj már nem zászlóalj. Mindig így beszélünk: századok, szakaszok, rajok. Pedig hiszen együttvéve már rég legfeljebb egy századot teszünk ki, de nem tudjuk megszokni.

— Ne is szokjuk meg — felelte Szaburov. — Abban a pillanatban, pajtás, amikor hozzászokunk ahhoz, hogy nem

zászlóalj vagyunk, hanem század, a három ház közül kettőt rögtön fel kell adnunk, mert egy századdal a hármat nem tudjuk megvédeni, ezt a három házat csak egy zászlóaljjal védhetjük. Aztán van-e értelme azt hinnünk, hogy egy század vagyunk, mikor már erre sem futja?

— Bizony, olykor már nem.

— Úgy látom, kissé pesszimista lettél.

— Kissé. Nézem ezt a lerombolt várost, és fáj a szívem. Hát ne fájjon?

— Ne fájjon!

— Hát jó, akkor nem fáj... Maszlennyikovtól hallom, hogy te állítólag házasodni készülsz — tette hozzá Vanyin némi szünet után.

Vanyin tudta már Szaburov visszaérkezése előtt, de eddig egy szóval sem említette.

— Igen — válaszolta Szaburov.

— S a lagzi?

— A lakodalom is meglesz valamikor.

— Mikor?

— A háború után.

— Nem — vetette ellen mosolyogva Vanyin —, az nem lesz jó.

— Miért?

— Azért, mert a háború után majd nem hívsz meg az esküvődre.

— Meghívlak.

— Nem hívsz. Háborúban mindig azt mondjuk: „A háború után találkozunk." Nem találkozunk. Te ki tudja, hol leszel, én meg valahol másutt. Pedig a lakodalmadon mulatni akarok. El sem képzeled, hogy távollétedben, az ördög vigye, mennyire untam magam. Mi ez? Az életben összesen ötször beszéltem veled, és most mégis vágyódtam utánad. Hát nehogy sokáig halogasd a lagzit.

Vanyin arcán titkolt bánat tükröződött. Ennek az embernek az volt a hivatása, hogy mindig másokra gondoljon,

másokat gyámolítson, és osztozzék mások örömében-bújában. De ritkán jutott bárkinek is eszébe, hogy olykor őt magát is gyámolítani kell, hogy neki is szüksége van szeretetre, hogy őt is, mint másokat, érheti bánat vagy súlyos csapás. Vanyin arcvonásai az olyan ember együttérzését sugározták, akinek megvan a maga bánata, akinek magának is nehéz a sora, de éppen ezért — s azért is, mert igazán ember — azt szeretné, hogy más boldog legyen.

— Jól van — válaszolta Szaburov. — Hogy parancsolod, itt legyen a lakodalom? Akkor itt lesz. Napot együtt választunk rá.

— Együtt.

— A németeket ne kérdezzük meg?

— Ne — rázta fejét Vanyin. — Minek megkérdezni őket? Ha őket kérdezzük, nem érjük meg a lagzit.

— A tieid hol vannak? — kérdezte Szaburov; s bensejében szemrehányást tett magának azért, hogy együtt harcol Vanyinnal, de mind ez ideig, akárcsak Babcsenko, egyetlenegyszer sem jutott eszébe megkérdezni, van-e családja és hol.

— Mit kérdeztél, az enyémek? — szólt Vanyin, s egyszerre zárkózott lett és hideg.

— Igen, a családod, a tieid, hol vannak?

— Ne beszéljünk erről — mondta Vanyin.

— Miért?

— Ne beszéljünk. Semmit sem tudok róluk, s nincs mit beszélni róla, nem ide való.

Elfordult, és keresgélni kezdett papírjai között. Szaburov elhallgatott, kényelmesebb helyet keresett magának az ágyon, nekitámaszkodott a falnak, cigarettát sodort és rágyújtott.

Hogy Vanyin a lagzit emlegette, nyomban Ányára gondolt, aznap ki tudja, hányadszor. Azóta, hogy elváltak a parton, csak egyszer látta. Ideérkezése után három vagy négy órára belédöbbent, hogy mily éles a küzdelem; be-

látta, hogy semmi sem úgy történik, ahogy ő meg Ánya elgondolták, s az az elhatározásuk, hogy együtt lesznek, csak szellősóhajtás mindabban, ami körülöttük történik.

Az, ami olyan egyszerűnek látszott az egészségügyi alakulatnál — megkérni Procenkót, hogy Ányát az ő zászlóaljához ossza be —, ez a látszólag egyszerű kérés most olyan időszerűtlen volt s oly mértékben nem helyénvaló, hogy semmiképpen sem járt rá a nyelve Procenko előtt.

Ánya csak harmadnap estefelé jelent meg. Mindössze tizenöt percük volt a beszélgetésre, s egyetlen szót sem ejtettek arról az elhatározásról, amelyre közösen jutottak még a túlsó parton. A százados végtelenül hálás volt Ányának, hogy nem tért vissza erre a tárgyra. Mint a legtöbb férfi, ő is a világon mindennél jobban gyűlölte saját tehetetlenségének érzését.

Bármit mondott is a leánynak a túlsó parton, az itteni helyzeten semmiképpen sem tudott változtatni, itt mindennek úgy kellett történnie, ahogy végbement.

Ánya akkor érkezett, amikor a százados éppen az esedékes német támadás visszaveréséről tért vissza, és Maszlennyikovval üldögélt a fedezékben. A leány belépett, Szaburovhoz sietett, s még mielőtt a százados felállhatott volna, szorosan átölelte, száraz, forró ajkával többször egymás után egyenesen szájon csókolta, aztán megfordult, odament Maszlennyikovhoz, kezet fogott vele. Egész magatartásából és tekintetéből azonnal látta Szaburov, hogy nem fogja újra szóba hozni azt a régi beszélgetést, de ennek ellenére a leány az ő felesége, és azzal, ahogyan belépett, értésére adta: semmit sem felejtett, és semmi sem változott.

Maszlennyikov kiment. Sem Szaburov, sem Ánya nem marasztalta. Szaburov tudta, hogy Maszlennyikov helyében ő is ugyanígy cselekedett volna. Tíz percig ültek ott egymás mellett az ágyon, átölelve egymást és a falnak támaszkodva. Nem volt kedvük beszélni semmiről — talán azért, mert akármit is mondtak volna egymásnak, semmi

sem volt fontos ahhoz képest, hogy mindannak ellenére, ami őket körülveszi, egymás mellett ülhetnek. Tízpercnyi boldogság volt, amelyet nem árnyékolt be a jövőre gondolás.

A százados nem kérdezte a leánytól, hová megy (tudja, hogy sebesültekért), nem mondta neki, hány sebesültje van ma a zászlóaljban (ezt nélküle is tudja), még csak azt sem kérdezte, evett-e valamit vagy sem. Érezte, hogy ez a tíz percük csak arra való, hogy ott üljenek és hallgassanak egymás mellett. S amikor Ánya felállt, nem tartóztatta.

A leány megfogta mindkét kezét, kissé magához húzta, aztán eleresztette, ismét szorosan hozzátapadt, ajka az ajkán, majd szótlanul kiment.

Azóta nem mutatkozott többé. Tegnap egy másik nővér jött a betegekért, és Szaburovnak levélkét hozott, darabka papírt, amelyre ceruzával ez volt írva: „Remizov ezredéhez megyek. Ánya." Szaburovot nem bántotta, hogy a levél oly rövid. Megértette, hogy semmiféle szó nem fejezhette volna ki azt a nagy érzést, amely őket összeköti. Ánya ezzel a levéllel csak azt üzente, hogy él, s hol tartózkodik most. Valószínű, hogy ebben a pillanatban is ott van Remizovnál, alig ötszáz lépésre tőle, oly közel és mégis annyira megközelíthetetlenül.

Hirtelen ágyúlövedék-sorozat zúdult a fedezékre, aztán eldördült a második és a harmadik sorozat is; megrázta a földet.

Szaburov órájára pillantott, elmosolyodott: a németek, mint mindig, most is szenvedélyesen ragaszkodnak a pontossághoz. Ritkán történt meg, hogy a kezdés ne pontosan délre esett volna. Így volt ez most is. Egyik dörej követte a másikat.

Szaburov fel sem vette köpenyét, a fedezékből átmászott az összekötő árokba. Körös-körül minden csak úgy rengett az ágyúzástól.

— Vanyin, nyilván kezdődik valami. Hívd fel az ezredet! — kiáltotta, lehajolva a fedezék bejáratához.

— Hívom az ezredet. Az összeköttetés megszakadt — hallotta Vanyin hangját.

— Petya, a távbeszélősöket!

Petya kiugrott az árokból, futva tette meg a tíz métert, amely elválasztotta a távbeszélősök fedezékétől, ott töltött egy fél percet, aztán mögötte, a fedezékből két híradós alakja bukkant fel; egyik romtól a másikig szökellve, a vonal hosszában az ezredparancsnokság felé igyekeztek. Szaburov figyelte őket. Egy percig szaladtak, nem is fedezték magukat. Aztán egy robbanássorozat hangzott fel a közelükben, a földhöz lapultak, újra felugrottak, megint lehasaltak, s újra felugrottak. Még néhány percig figyelte egyre kisebbedő alakjukat, amíg el nem tűntek szeme elől a romok között.

— Az összeköttetés újra megvan! — kiáltotta a fedezékből Vanyin.

— Mit mondanak? — kérdezte Szaburov, amint a fedezékbe lépett.

— Azt mondják, hogy a hadosztály egész vonala ellen tüzet nyitottak. Valószínűleg általános támadás következik.

— Maszlennyikov az első századnál van? — kérdezte Szaburov.

— Igen.

— Te maradj itt — szólt oda Vanyinnak —, én a másodikhoz megyek.

Vanyin tiltakozni próbált, de Szaburov, homlokát ráncolva a fájdalomtól, már magára vette köpenyét, és kiment.

Mindarra, ami ezután történt négy teljes órán át, Szaburovnak később nehéz volt visszaemlékeznie részletesen. Szerencsére a zászlóalj állásai oly közel voltak a németekhez, hogy a németek nem merték rászánni magukat repülőgépek harcbavetésére.

Viszont minden egyéb olyan mértékben zúdult a zászlóaljra, mint még soha.

A németek úgy eltorlaszolták az utcákat a szétbombázott épületek romjaival, hogy a harckocsik nem hatolhattak át, de azért mégis előretörtek a legszélső határig, csaknem azokhoz a házakhoz, ahol Szaburov emberei voltak. A lerombolt falak kiszögellései mögül rövid, csattogó hangon ugattak ötvenöt milliméteres ágyúik. Hangjuk egybeolvadt a géppuskák és géppisztolyok szakadatlan kattogásával.

E négy óra folyamán Szaburovot többször is elborította a közeli robbanásoktól magasba vágódó föld. A veszedelem érzése, amely benne is, mint mindenkiben, eleven maradt a legnehezebb pillanatokban is, ezúttal teljesen elenyészett, oly szakadatlan volt a veszély. Nyilván ez történt azoknak a katonáknak a lelkében is, akiknek parancsnoka volt. De azt mondani, hogy ezekben a percekben ő parancsolt nekik, nem volna egészen igaz. Ott volt velük együtt, és a katonák parancsszó nélkül is azt tették, amit tenni kellett. Cselekedni pedig csak annyit kellett, hogy helyükön maradjanak, s ha a legcsekélyebb lehetőségük is nyílt rá, kissé felemeljék fejüket, és tüzeljenek, tüzeljenek vég nélkül a kúszó, szökellő, romtól romig ugró németekre.

Szaburov kezdetben úgy érezte, hogy a támadás egyenesen feléje tart, és mindaz, ami hullik, ami dől, kúszik és rohan, egyenesen oda irányul, ahol ő áll. De fokozatosan inkább csak megsejtette, mint tudta, hogy a támadás tőle jobbra irányul, és a németek ma nyilván végképpen el akarják vágni ezt az ezredet a szomszédostól, hogy kijussanak a Volgáig. A negyedik óra végén ez már egészen nyilvánvaló volt.

A második századtól átment a jobbszárnyra az elsőhöz, amelyre a harcnak egész pokla zúdult, ott, ahol a szomszédos ezreddel érintkezik; Szaburov itt parancsot adott, hogy vontassák át a zászlóalj egész aknavető ütegét az ő nyomában.

— Százados elvtárs — szólt elégedetlenül Potapov, a második század parancsnoka.

— Nos?

— Az utolsót viszi el — tárta szét két karját Potapov, és hangjában megbántódás remegett.

— Oda viszem, ahol nehezebb a helyzet.

— De hiszen ma úgy van: e pillanatban ott nehezebb, egy óra múlva már nálam lesz nehezebb.

— Nemcsak magunkra kell gondolnunk, Potapov elvtárs.

Máskor valószínűleg élesen rákiáltott volna Potapovra, de most érezte, hogy Potapovnak valóban rettenetes lesz — nem maga miatt, hanem százada miatt —, ha aknavetők nélkül marad.

— Tudod, Ivan Iljics — mondta neki —, nézetem szerint ott Remizov ezredét szorongatják. A németek kijuthatnak a Volgához. Oldaltámadást kell intéznünk ellenük. Adj parancsot, hogy gyorsabban vontassák át. Nos?

Potapov arcába nézett, megbizonyosodott róla, hogy Potapov megértette, s kezet nyújtott neki:

— Hát csak tartsd magad. Aknavetők nélkül is helyeden maradsz, ismerlek.

Amikor odaérkezett az első századhoz, igazi pokol volt ott. Maszlennyikov izzadtan, az izgalomtól kivörösödve, a hideg ellenére is köpeny nélkül, kigombolt nyakú zubbonyban ott ült, hátát nekivetette a fal kiszögellésének, s nagy sebtében kanalazott valamit egy konzervdobozból; konzervhús volt, amelyet fagyos zsír borított. Mellette a földön két katona feküdt, s egy könnyű géppuska állt.

— Kanalat a százados elvtarsnak — mondta, amikor megpillantotta. — Üljön le, Alekszej Ivanovics. Lásson hozzá.

Szaburov leült, evett néhány kanállal a dobozból, és kenyeret harapott hozzá.

— Micsoda géppuska ez? Minek ez itt?

— Látja — mutatott Maszlennyikov előre, oda, ahol vagy ötven méterre előttük egy fal romjai meredeztek, a lépcső-

ház egy darabjával és két ablakkal, amelyek nyílása a németek felé tátongott. — Parancsot adtam, hogy hozzák ide helyéről ezt a géppuskát. Most mindjárt odakúszunk hárman. Egyenesen az ablakból fogunk tüzelni. Onnan mindent úgy lehet látni, akár a tenyeremet.

— Leszednek onnan — mondta Szaburov.

— Nem szednek le.

— Az első ágyúlövés elvisz, amint észrevesznek.

— Nem visz el — makacskodott Maszlennyikov.

Ugyanolyan jól tudta, akár Szaburov, hogy csaknem biztosan leszedik onnan őket. De éppen azért, mert majdnem biztos, ő mindenképpen odakúszik; az az ösztönös érzés fűtötte, hogy minden valószínűség ellenére mégsem szedik le, s a vállalkozás nagyon jól fog végződni.

— Tőlünk jobbra az egész hetedik számú épületet elfoglalták — mondta. — Remizovot szorongatják.

— A hetedikből nem tüzelnek? — kérdezte Szaburov.

— Nem, valószínűleg mindenki elesett. Elvághatnak minket is ma, ha ez így megy tovább — Maszlennyikov a géppuska felé intett. — Hát majd odaállítjuk az ablakba, és egyenesen onnan fésüljük végig őket. Hacsak egy kicsit is, de megtehetjük, igaz?

— Jól van — felelte Szaburov.

— Mehetek? — kérdezte Maszlennyikov.

— Mehetsz.

Maszlennyikov a rá váró két katonához fordult, intett nekik; mindhárman kiléptek a fedezékből, megindultak a ház romjai felé, szökelltek, a földre vetették magukat, majd újra szökelltek tovább.

Szaburov jól látta, hogy szerencsésen elérkeznek a házhoz, átmásznak a romokon, a géppuskát kézről kézre adják, és kezdenek felkapaszkodni a lépcső maradványain. Ebben a pillanatban néhány akna közvetlenül az árok mellett robbant, amelyben Szaburov tartózkodott, le kellett hasalnia.

Amikor felemelkedett, látta, hogy Maszlennyikov és har-

cosai már elhelyezkedtek az ablakban, és megnyitották a tüzet. Néhány perc múlva a fal romjainak közelében csapódtak le a német lövedékek. Maszlennyikov továbbra is tüzel. Aztán füst és por takarja el a falat. Amikor a füst eloszlott, Szaburov újra azt látja, hogy mind a hárman tüzelnek, de lejjebb a falba német ágyúlövedék hatalmas lyukat hasított. Újabb lövedék vág be egy kissé feljebb, és Szaburov látja, amint az egyik géppuskás széttárt karral, mintha bukfencet vetne, a második emelet kiszögelléséről háttal a kőre zuhan. Ha nem is kapott halálos sebet, valószínűleg mindenképpen holtra zúzta magát.

Szaburov látta, ahogy Maszlennyikov hasmánt fekszik a kiszögellésen, kezéből tölcsért formál, és valamit kiált lefelé, aztán másodszor is kiált, majd a géppuskához fordul, és újra tüzelni kezd. A németek észrevették Maszlennyikovot, és közvetlen közelről lőttek rá, az ablaküregbe betalálniok azonban egyelőre sehogy sem sikerült.

Egy újabb lövedék áttörte a falat Maszlennyikov alatt, az első és a második emelet között. Mintegy tíz perc múlva a második kezelő szakadt el a géppuskától, megingott, csaknem lezuhant, de visszanyerte egyensúlyát, és ott maradt ülve a párkány szélén. Maszlennyikov otthagyta a géppuskát, a sebesülthöz kúszott, hasra fektette a fal mentén, hogy le ne essék. Néhány másodpercig így maradt, elnyúlva a sebesült fölött, majd ismét visszatért a géppuskához. Most már csak egyedül tüzelt.

Ezalatt Potapovtól átvontatták a három aknavetőt – a negyediket útközben szétlőtték. Szaburov az aknavetőkezelőkkel együtt előrekúszott, és egy kőkerítés romjai mögött helyezte el őket. Azonnal megnyitották a tüzet a német ütegre, amely Maszlennyikovot lőtte. A németek máris bemérték tüzelőállásukat, és tucatnyi lövedéket zúdítottak körös-körül az egész terepre.

Egy szilánk megsebesítette az ütegparancsnokot. Szaburov vette át a parancsnokságot. Most már nem figyelte

Maszlennyikovot, csak az egyes tűzparancsok között pillantott hébe-hóba feléje. A németek áthelyezték a tüzet az aknavetőkre, s Maszlennyikov helyzete könnyebbé vált. Még mindig ott feküdt és tüzelt. Azután, amikor Szaburov ismét odanézett, már csak a géppuskát látta — Maszlennyikov nem volt mellette. „Csak nem ölték meg?" — gondolta magában. Néhány perc múlva azonban Maszlennyikov újra fent volt a falon: egyszerűen annyi történt, hogy kiürült két dobtár, és lemászott újat hozni.

Már alkonyodott, amikor Szaburovot közvetlenül a sötétség beállta előtt föld temette be. Nagy nehezen felemelkedett, szeme előtt ezernyi tüzes szikra táncolt. Leült, és fejét a kezébe hajtotta. A szikrák kevesbedtek, és — mintha csak ködön keresztül nézne — halványan látni kezdte, mi van körülötte.

Petya odakúszott hozzá, és valamit kérdezett tőle.

— Hogyan? — mondta Szaburov.

Petya ismét súgott valamit, de Szaburov ezt sem hallotta. A másik fülét fordította feléje.

— Megsérült? — kérdezte Petya, s a hangja most váratlanul nagyon harsánynak bizonyult.

Szaburov most eszmélt rá, hogy a másik fülére csaknem megsüketült.

— Nem történt bajom — mondta, lehajtotta fejét, s ekkor vette észre, hogy köpenyét végig a mellén átvágta valami, és alatta a zubbonya is felhasadt. Egy szilánk repült el mellette, amely csupán horzsolta: a mellette álló aknavetőt azonban teljesen szétverte, a csövét egészen leszakította.

A németek folytatták a tüzelést, de már ritkábban lőttek. A hangból ítélve, mégiscsak sikerült elvágniok Remizov ezredét, mert most már Szaburovtól messzebb és lejjebb, jobbra tüzeltek, közelebb a Volgához. Megpróbált összeköttetést teremteni Vanyinnal, de reménytelenül: minden telefonvezeték elszakadt.

A harc, úgy látszik, csendesedett.

— Hol van Maszlennyikov? — kérdezte Szaburov.

— Itt.

Maszlennyikov előbukkant; most még izzadtabb, még lázasabb és még fáradtabb volt, mint két órával ezelőtt.

— Jól elláttam ott a bajukat — mondta.

Szaburov most vette észre, hogy Maszlennyikov homlokán és egész arcán végig hatalmas kék véraláfutás húzódik.

— Horzsolás? — kérdezte.

— Nem, megvágott valami. Tudja, mi történt? A géppuskát szétlőtték, de nekem semmi bajom sem esett.

„Fölterjesztem — gondolta magában Szaburov. — Feltétlenül fölterjesztem. Egyenesen a Szovjetunió Hőse kitüntetésre. Aztán majd döntsenek. Igazi hős." De hangosan csak ennyit mondott:

— És a katonák?

— Egyikük halálra zúzta magát, a másikat kihoztuk onnan.

— Jól van — szólt Szaburov. — Csöndesedik?

— Csöndesedik — állapította meg Maszlennyikov. — Az a baj csupán, hogy azt hiszem, mégiscsak kijutottak a Volgához.

— Igen, úgy látszik — mondta rá Szaburov is.

Elhallgattak.

Egy kövér, pisze orrú ápolónővér kúszott lihegve hozzájuk, és megkérdezte, van-e még sebesültjük.

— Csak ott, elöl — mondta Szaburov. — Majd ha egészen besötétedik, csak akkor vigyék el.

Arra gondolt, hogy valószínűleg Ánya is éppen így kúszik oda valakihez Remizov ezredében, amelytől most elvágták őket.

— Azonnal kihozom — mondta a nővér.

— Ne másszon oda — szólt rá Szaburov nyersen. — Ne menjen. — És hirtelen azt kívánta, hogy valami parancsnok ugyanígy tartsa vissza Ányát. — Tíz perc múlva besötétedik, majd akkor menjen.

A nővér és a két egészségügyi katona lefeküdt a kövek mögé. Ha Szaburov nem mondta volna nekik, hogy ne menjenek, rögtön előrekúsztak volna, de mert megtiltotta nekik, örültek, hogy még vagy tíz percet fekhetnek.

Mögöttük egymás után, gyors sorozatban, hogy egymást érték, vagy másfél tucat akna robbant.

— Az utolsó támadás az éjszaka beállta előtt — szólt Maszlennyikov. — Igaz, Alekszej Ivanovics?

— Igaz — hagyta helyben Szaburov.

— Azt mondják, a Volgán egészen sűrűn zajlik a jég.

— Mondják.

Szaburov a kőre heveredett, égnek fordított arccal, és csak most vette észre, hogy a hó még egyre esik. A nedves hópelyhek kellemesen hűtötték tüzelő arcát.

— Fordulj így — mondta Maszlennyikovnak.

— Hogyan?

— Mint én. Jól van!

Maszlennyikov szintén úgy fordult. Szaburov látta, hogy a hópelyhek arcába hullanak.

— Kellemes?

— Nagyon — felelte Maszlennyikov. — Mit gondol, soká tart a jégzajlás?

— Nem tudom — hangzott Szaburov válasza. — Még nem állították helyre Vanyinnal az összeköttetést?

— Nem, még nem.

— Akkor maradj egyelőre itt, én odamegyek.

— Várjon egy kicsit — szólt Maszlennyikov. — Rögtön besötétedik.

— Ne beszélj. Én nem vagyok ápolónővér. Inkább velük törődj, nehogy még a besötétedés előtt odamásszanak.

Szaburov kikapaszkodott az árokból, átugrott néhány romot, a házfal mögé húzódott, s elindult hátra, a zászlóalj harcálláspontja felé.

– Helyreállítottuk az ezreddel az összeköttetést – mondta köszönés helyett Vanyin, amikor Szaburov belépett a fedezékbe.

– Egyébként?

– Azt mondják, hogy elvágtak bennünket Remizovtól.

– Úgy látszik – hagyta rá Szaburov. – És mi a szándékuk?

– Nem mondták. Valószínűleg Procenkótól várnak parancsot.

Egy ideig hallgattak.

– Innál egy kis teát? – kérdezte Vanyin.

– Hát van?

Szaburov ösztönszerűen úgy vélte, hogy mindazok után, amiket az imént átéltek, a megszokottból, a mindennapiból semmi sem maradt meg.

– Persze hogy van – válaszolta Vanyin. – Csak valószínűleg kihűlt már.

– Mindegy.

Vanyin vette a teáskannát, s mindkét bögrébe öntött.

– Vodkát nem akarsz?

– Vodkát? Tölts vodkát.

Vanyin visszaöntötte a teát a kannába, s mindkét bögrét félig töltötte vodkával. Szaburov egykedvűen felhajtotta. Semmi ízét sem érezte most a vodkának, csupán orvosság volt a fáradtság ellen. Azután Vanyin ismét a teáskanna után nyúlt. Lassan kortyolgatták a kihűlt teát. Beszélgetni nem volt kedvük. Mindketten tudták, hogy ma olyasvalami történt, amiről a hadijelentésekben ezt írják: „Ezen és ezen a napon a helyzet jelentékenyen súlyosbodott", vagy egyszerűen: „súlyosbodott". Kiitták a teájukat, s tovább hallgattak. Utasítást adni holnapra még korai lett volna, s a mai napról, arról, ami ma történt, egyik sem akart beszélni.

— Akarsz rádiót hallgatni? — kérdezte Vanyin.

— Igen.

Vanyin leült a sarokba; megpróbálta beállítani az ócska rádiót. Eleinte, valahonnan messziről, muzsikaszó hallatszott, de öt perc múlva elhallgatott. Vanyin csavargatta a rádió gombját. Az éterben csönd volt. Azután bolgár vagy jugoszlav adásból hallottak valamit, ismerős, az oroszhoz hasonló s mégis érthetetlen szavakat.

— Úgy látszik, ebből semmi sem sül ki — mondta Vanyin. — Hallgat, akár egy halott.

— Állítsd be Moszkvára — szólt Szaburov.

Vanyin elforgatta az állomásbeállítót, s a Moszkva feliratnál rögzítette a vonalkát. Mindketten figyeltek.

— Moszkva is hallgat — mondta Vanyin.

— Lehetetlen.

— Hallgat.

De a hangszóróból egyszerre egy erős, felindult hang harsant:

— A küldöttek Moszkvai Szovjetjének, valamint a párt- és szovjetszervezeteknek együttes ülését megnyitom. Felkérem Sztálin elvtársat, hogy tartsa meg beszámolóját.

Hosszan tartó tapsvihar.

— Hát ma hatodika van? — csodálkozott Szaburov.

— Amint látod.

— Az ördög tudja. Ma minden összezavarodik bennem. Reggel azt hittem, hogy ötödike van.

— Miért ötödike? — kérdezte Vanyin. — Pontosan hatodika van, mint más években. Egyetlenegyszer sem mulasztottuk el. Tavaly sem.

— Én tavaly nem hallottam. Lövészárokban feküdtem.

— Én hallottam — szólt Vanyin. — Akkor békés volt az élet itt nálunk. A moszkvaiakért aggódtunk. Itt álltunk a rádió mellett, és hallgattuk.

— Igen, akkor ti aggódtatok a moszkvaiakért, most a moszkvaiak aggódnak értünk — mondta elgondolkozva

Szaburov, s visszaemlékezett Sztálin első, háborús beszédére, arra, amelyet Moszkvában hallott, magános szobájában, elutazása előtt.

„Hozzátok fordulok, barátaim!" – mondta akkor, júniusban, Sztálin, olyan hangon, hogy az erős Szaburov beleremegett.

A megszokott szilárdságon kívül volt valami ebben a hangban, amiről Szaburov úgy érezte, hogy a beszélő szívét forrón elönti a vér. Olyan volt ez a beszéd, hogy Szaburov később a háború folyamán, a halálos veszély pillanataiban sem felejtette el soha; nem a szavakra, nem is a mondatokra emlékezett, hanem a hangra, s arra, ahogyan a mondatok közötti hosszú szünetekben csobogott a pohárba öntött víz. S bár akkor reggel egyedül volt a rádióval szobájában, később is mindig úgy érezte, hogy akkor, ezt a beszédet hallgatva, tett fogadalmat, hogy mindent elkövet ebben a háborúban, ami csak erejéből telik. Arra gondolt, hogy Sztálinnak nehéz volt a szíve, de egyben arra is, hogy sziklaszilárd benne a győzelem tudata. S ez megfelelt annak, amit maga Szaburov is érzett, hiszen neki is nehéz volt a szíve, s ő is elhatározta, hogy bármi áron, de győzni fog.

Szaburov most oly tisztán, hogy magát is meglepte, emlékezett vissza minden apró részletre, amit akkor átélt, és később sem felejtett el soha.

Ezalatt még tartott a taps. Szaburov odahúzódott egész szorosan a rádióhoz. Most nemcsak azt akarta tudni, hogy mit mond Sztálin, de azt is, hogyan mondja. A taps még mindig nem szűnt meg. Oly hangos volt, hogy Szaburov egy pillanatra szinte azt hitte, itt viharzik a fedezékben. Azután felhangzott Sztálin köhécselése és nyugodt, de éppen ezért különösen világos hangja:

– Elvtársak!

Sztálin beszélt a háború menetéről, sikertelenségeink okairól, az ellenünk harcba vetett német hadosztályok szá-

máról, de Szaburov ebben a pillanatban nem is kísérte a szavak értelmét, csak a hanghordozást figyelte. Hirtelen nagyon szerette volna tudni, mi van most Sztálin lelkében, milyen a hangulata, milyen most egyáltalán, milyen a külseje. Kereste a hangjában azt az ismerős csengést, mely emlékezetében maradt 1941 júniusában elmondott beszédéből. A hanglejtés azonban most más volt. Sztálin lassabban beszélt, mint akkor, és kevésbé emelt, nyugodtabb hangon.

A beszéd vége felé Szaburov lelke már csitult; érezte, hogy amit Sztálin mond s ahogyan mondja — mindez, még ha nem is érti egészen, miért, de őt, Szaburovot, valami csodálatos nyugalommal tölti el. Ekkor különös tisztasággal hallotta az utolsó mondatok egyikét:

— Második feladatunk éppen az, hogy a hitleri hadsereget és vezetőit megsemmisítsük — mondta Sztálin lassan, egyetlen szót sem emelve ki, és utána szünetet tartott, mialatt tapsvihar zúgott fel.

Vanyin és Szaburov hallgatva ültek a rádió mellett.

Szaburov rendkívül fontosnak érezte mindazt, amit épp most hallott. Elképzelte, hogy ez a beszéd nem most hangzik el, amikor már minden lecsendesedett, hanem egy órával ezelőtt, amikor Maszlennyikovval együtt még benne volt a szakadatlan roham pokoli dübörgésében. És amikor erre gondolt, az éppen most hallott nyugodt hangot csodálatosnak érezte. Hiszen az, aki beszélt, mindenről tudott, ami itt történik, s a hangja mégis nyugodt, tökéletesen nyugodt volt. És ha ő, Szaburov vagy Maszlennyikov vagy Vanyin azt mondta a legnehezebb pillanatokban: „Egy tapodtat sem, visszaverjük", akkor ők a zászlóaljról beszéltek, s végső fokon csak egy ötszáz négyzetméteres területtel és kétszáz emberi élettel feleltek ezekért a szavakért. S Sztálin a bekövetkező győzelemről beszélt, sok millió négyzetkilométerre és milliós embertömegek életére gondolt, s mégis nyugodtan és szilárdan beszélt, mint az az

ember, aki a végső győzelemben egy pillanatra sem kételkedik.

— S valóban, a végső győzelem mégis a mienk lesz — Szaburov ezeket a szavakat önkéntelenül is fennhangon ejtette, s észrevéve, hogy Vanyin meghallotta és ránéz, hozzátoldotta: — Ugye, így lesz? Igaz, Vanyin?

— Így lesz — mondta Vanyin.

— Amikor elhagytam a kórházat, egy orvos, aki Eltonból érkezett, beszélte nekem, hogy Eltonba és az egész vasúti elágazásra katonák, ágyúk, harckocsik tömege és minden egyéb jön. Akkor nem hittem neki, de most úgy vélem, talán mégis igazat mondott, mit gondolsz?

— Lehetséges — válaszolta Vanyin. — Lehetséges, hogy mégis igaz.

— De nekünk nem adnak — mondta Szaburov. — Én nem voltam itt tizennyolc napig, de hiszen neked sem adtak semmit ez alatt az idő alatt.

— Procenko adott harminc embert.

— De saját ellátó alakulataiból?

— Azokból.

— Ez nem számít. És egyéb semmit?

— Semmit.

Vanyin elcsavarta az állomásbeállítót. Már kilenc órára járt, s most a rádió tele volt hangokkal. Különböző városokból kiabáltak idegen nyelveken, valahol zene szólt, valami nagyon ünnepélyes himnuszt vagy indulót játszottak, amelyet sem Vanyin, sem Szaburov nem ismert. Úgy érezték, mintha az a végtelenül nagy világ, amelyet ez a kis, egyszerű anyagból készült szerkezet magába zár, kiáradva betöltötte volna a fedezéket. Ettől az még szűkebbnek tűnt fel, s Szaburovot hirtelen bánat fogta el.

— Játszanak — szólalt meg Szaburov. — Különös, hogy van még ilyesmi is a világon. Város, országok, zene, színház.

— Mi ebben a különös? — kérdezte Vanyin.

— Hiába, mégiscsak különös. Bár persze semmi furcsa sincs benne. S mégis különös . . .

A fedezékbe Maszlennyikov mászott be, piszkosan, átázva, összefagyva. Megfeketedett és lefogyott ezen a napon. Arca beesett, de a szeme csillogott, s valami elpusztíthatatlan fiatalság lobogott benne, amit a háború sem olthatott ki. Sapkáját le sem véve, cigarettát kért, kétszer mélyet szippantott belőle, leült az ágyra, a falnak támaszkodott, ki sem vette szájából a cigarettát, s egy pillanat múlva már aludt.

— Fáradt — mondta Szaburov, a sapkát levette Maszlennyikov fejéről, a lábát óvatosan fölemelte a földről az ágyra, és végigfektette. A fiú nem ébredt föl. Szaburov megsimogatta a fejét, amin maga is meglepődött.

— Mi van veled, alszol?

Maszlennyikov nem felelt.

— Alszik — mondta Szaburov, s tovább simogatta a fejét. — Föl akarom terjeszteni a Szovjetunió Hőse kitüntetésre. Mi a véleményed, Vanyin?

— Nem tudom — vont vállat Vanyin —, derék legény, de a Szovjetunió Hőse . . .

— De a Szovjetunió Hősének terjesztem föl — vágta rá Szaburov. — Föltétlenül. Hát csak az lehet a Szovjetunió Hőse, aki repülőgépet lő le? Szó sincs róla. Bizony hős ő. Föltétlenül felterjesztem, s te is aláírod. Ugye, aláírod?

— Természetesen aláírom — mondta Vanyin, vállat vonva. — Ha egyszer ez a meggyőződésed, én aláírom.

— Aláírod — szólt Szaburov —, minél előbb, annál jobb. Akkor kell ez, amikor még élünk. Nagyon jó ez, amikor életben vagyunk . . . Halálunk után is jó, főképpen a környezetünknek. De nekünk magunknak akkor már mindegy.

— A hősnek magának persze hogy mindegy — hagyta helyben Vanyin.

— Mindössze húszéves — folytatta Szaburov. — Ha nem

lenne háború, még csak a főiskola első vagy második évfolyamán tanulna. S most még gondolni is furcsa rá.

Megszólalt a telefon.

— Igen, Popov elvtárs — mondta Szaburov. — Mit csinálok? Aludni készülök. Helyes, tüstént megyek... Popov azt mondja, hogy Procenko hívat. Nem tudom, mért. Mindenesetre egyelőre vedd át a parancsnokságot. Jó?

— Igen — mondta Vanyin.

— Vedd át. Én valószínűleg hamarosan visszatérek... De mégis, ha bármi történnék...

Megrázta Vanyin kezét, és kiment.

18

Besötétedett. Egészen közel, a németek első vonala fölött, félkörben fehér jelzőrakéták függtek a levegőben. Szaburov a géppisztolyos mellett lépkedett, meg-megbotlott, rettenetesen fáradtnak érezte magát: még elalszik menet közben.

— Állj csak meg — mondta félúton. — Üljünk le egy kicsit.

Leült egy téglahalomra, s keserűen állapította meg, hogy kezd elfáradni; nem az a fáradtság ez, amely mindennap erőt vesz rajta estefelé, hanem az a hosszas, el nem múló fáradtság, amelyben már annyian szenvednek a másfél éves harc után. Néhány percig ültek, aztán folytatták útjukat.

Procenkót nem találták meg nyomban. Őket nem értesítették róla, de most kiderült, hogy a négy nap folyamán, mialatt Szaburov nem járt itt, áthelyezte a parancsnokságot. Most parancsnoki harcálláspontja, mint Szaburové is, lent volt a föld alatt, a csatornában, csakhogy ez hatalmas, négy méter átmérőjű városi fővezeték volt, s egészen a Volgáig nyúlt.

— Nos, Alekszej Ivanovics, hogy tetszik új helyiségem? — kérdezte Procenko. — Ugye jó?

— Nem rossz, tábornok elvtárs. És a legfontosabb, hogy öt méter van a feje fölött.

— Ha becsap a bomba, csak az edény potyog a házban, más semmi. De ülj le.

Szaburov leült.

— Teát — rendelkezett Procenko.

A legény azonnal hozta a teát.

— Igyál.

Szaburov felhajtotta a forró italt, s megégette vele a száját. Azt remélte, hogy elmúlik az álmossága, de hiába. Alig tudott erőt venni magán, hogy el ne bóbiskoljon ott a tábornok előtt.

— Még mindig a régi helyeden vagy? — kérdezte Procenko.

— Igen.

— Tehát még nem bombáztak szét.

Szaburov észrevette, hogy az egész csevegés alatt Procenko úgy nézegeti, mintha most látná először.

— Hogy érzed magad? — kérdezte Procenko.

— Jól.

— Nem a zászlóaljad érdekel e pillanatban, hanem te. Hogy érzed magad? Rendbe jöttél?

— Rendbe jöttem — felelte Szaburov.

Procenko elhallgatott, s ismét figyelmesen vizsgálgatta Szaburovot.

— Egy feladattal szeretnélek megbízni, Alekszej Ivanovics — mondta ki egyszerre keményen, mint aki meggyőződött róla, hogy rábízhatja ezt a feladatot, s hogy Szaburov teljesíteni is tudja. — Remizovot elvágták.

— Tudom, tábornok elvtárs — szólt Szaburov.

— Tudom, hogy tudod. De ettől még nem könnyebb a helyzetem. Tudom, hogy elvágták, de nem tudom, mi a helyzet nála: ki él, kit öltek meg, mennyien maradtak, mit

tehetnek, s mit nem . . . semmit sem tudok. Rádiója hallgat, mint a halott. Valószínűleg elpusztították. De nekem mindezt tudnom kell, még ma, megértettél?

— Megértettem.

— Később, ha a Volga befagy, talán könnyebb lesz, a jégen át lehet majd eljutni hozzá. De ma a part mentén kell! Megvizsgáltam a helyzetet. Elméletileg véve át lehet ott férkőzni, mert a németek egészen a szakadéknál vannak, de lejjebb nem hatoltak. Innen tűzzel akadályoztuk meg, amonnan pedig valószínűleg Remizov nem engedte. A lejtőn általában nem ereszkednek le. Neked a lejtő alján, lent kell haladnod. Végre kell hajtanod . . . — Procenko szünetet tartott. Szaburov fáradt arcára pillantott, és keményen tette hozzá: — Még ma éjjel. Szükségem van rá, hogy ne csak egyszerűen odaérjen valaki, hanem hogy mindent fel tudjon deríteni nekem, és ha a parancsnokság kidőlt helyéről, átvegye a parancsnokságot. Itt a parancs erre az esetre. — Az asztalon egy darab papírt tolt eléje. — A helyzettől függően: vagy még ma éjjel visszavárlak, vagy ha ott maradsz, várom azt, akit ideküldesz. Erről van szó . . . egyedül mégy, vagy viszel magaddal géppisztolyosokat?

Szaburov gondolkozott egy pillanatig.

— Közvetlenül a parton nincsenek németek?

— Alig valószínű.

— Ha németekbe ütközöm, két géppisztolyos úgysem segít rajtam — vont vállat Szaburov. — Ha pedig egyszerűen csak tüzelnek, egymagamat kevésbé vesznek észre. Én így gondolom.

— Hát te tudod.

Szaburov nagyon szeretett volna még itt üldögélni öt percig, melegben és biztonságban, de Procenko mozdulatából látta, hogy felállni készül, ami a beszélgetés végét jelentette volna; gyorsan felkelt, hogy megelőzze.

— Elmehetek?

— Menj, Alekszej Ivanovics.

Procenko felállt, s ahogy szokta, nem erősebben és nem is hosszasabban, megszorította a kezét, mintha azt akarná jelezni vele, hogy mindennek rendben kell lennie, és semmi ok sincs rá, hogy másképp búcsúzzanak.

Szaburov átment a válaszfal mögé, a fedezék másik felébe, ahol Procenko segédtisztje, Vosztrikov ült; Szaburov ismerte: nem volt valami éles eszű ember, örökké összezavart mindent, de a tábornok nagyra becsülte határtalan bátorságáért.

— Megy, százados elvtárs? — kérdezte Szaburovtól.

— Igen. Hallod-e, Vosztrikov elvtárs, a géppisztolyomat itt hagyom nálad.

— Rendben van. Épségben megőrzöm.

Szaburov a sarokba állította géppisztolyát.

— Most még valamit. Adj nekem két tojásgránátot, de még jobb, ha hármat-négyet adsz. Rendben van?

— Rendben.

Vosztrikov kotorászott a sarokban, s nem minden szívfájdalom nélkül adott át Szaburovnak négy F—1 jelzésű kis kézigránátot; mindegyiken egy kis zsinór volt, hogy az övre lehessen erősíteni. Szaburov jobbról-balról kettőt-kettőt nyugodtan az övére akasztott, de előbb megpróbálta, hogy elég erősen van-e bennük a gyűrű.

— Nyugodtabban — szólt Vosztrikov —, még kirángatja őket.

— Nem tesz semmit.

Szaburov felerősítette a gránátokat, majd fölnyitotta a kényelmetlen, háromszögű német revolvertáskát, a géppisztoly mellé helyezte, revolverét pedig a vattakabát alá dugta.

— Megvendégelt az útra? — kacsintott Vosztrikov az ajtó felé, amely mögött Procenko tartózkodott.

— Nem.

— Ugyan mi van vele?

— Nem tudom.

Szaburov kezet szorított Vosztrikovval, és kiment.
— Vosztrikov! — kiáltott Procenko.
— Igenis.
— Mit keresgéltek ott?
— Semmit. Szaburov százados készült fel az útra.
— Hogy készült fel?
— Itt hagyta a géppisztolyát, és gránátokat kért tőlem.
— Helyes, elmehetsz.

Procenko elgondolkozott. Az igazat megvallva, nemcsak azért küldte oda Szaburovot, mert véleménye szerint szükség esetén helyettesíteni tudja Remizovot, hanem azért is, mert ő egyszer már helyreállította az összeköttetést a hadsereggel, és Procenkónak az volt az érzése, most is éppen Szaburovnak kell elmennie, hogy elintézze a dolgot. S bár nyilvánvaló volt, hogy a feladatot végrehajtani szinte lehetetlen, Procenkót mégsem hagyta el a reménység. Ott ült az asztalnál, és higgadtan, részletesen átgondolta, ami előtte állt. Visszajön-e Szaburov, vagy ott marad a parancsnok helyén, egészen mindegy, azt a négyszáz méteres sávot, amelyre a németek előreugrottak, mindenképpen vissza kell venni. Procenko odahívta törzsparancsnokát, és ceruzával a kezükben kiszámították, hány emberük maradt a mai éjszakára. Két héttel ezelőtt ez a szám még megijesztette volna Procenkót, de most már megszokta szűkös helyzetét; a számvetés befejezésekor szinte úgy érezte, hogy a helyzet mégsem olyan aggasztó. Nem tudta, mi van Remizovnál, de itt, a két ezrednél, a veszteség ma nem is volt olyan nagy, mint amennyit várhattak volna.

Hogyan, milyen erőkkel vegyék vissza a partot? Arról, hogy akár egyetlen századot is elvonjanak a helyéről, szó sem lehetett, mindenhonnan, minden zászlóaljból ki kellett emelni néhány tucat embert, hogy holnap éjszakára válogatott rohamosztagot állítsanak össze belőlük. Ez az egyetlen lehetőség, más megoldás nincs.

— Nos, hogy határozott, tábornok elvtárs? — kérdezte a törzsparancsnok.

Procenko felvette az ív papírt, s maga számolta össze, mekkora lesz az osztag létszáma.

— Nézd — szólalt meg —, ide írtam fel, honnan hány embert kell elvinni. Éjszakára hozd ide az embereket a szakadékba. Nappal előkészítjük őket, és holnap éjjel, ha addig élünk, visszavesszük a partot.

Procenko komor volt. Arcát egyszer sem derítette fel a szokásos ravasz mosolya.

— Írja alá a hadseregparancsnokságnak szóló jelentést — mondta a törzsparancsnok, s egy papírlapot vett elő irattartójából.

— Miről szól a jelentés?

— Mint mindig, az eseményekről.

— Miféle eseményekről?

— A maiakról.

— Mifélékről?

— Hogyhogy mifélékről? — kérdezte vissza a törzsparancsnok, ideges volt, nem értette a tábornok kérdését. — Arról, hogy a németek elérték a Volgát, s arról, hogy Remizovot elvágták.

— Nem írom alá — szólt Procenko, anélkül, hogy feléje fordult volna.

— Miért?

— Mert nem értek ki a partra, s Remizovot nem vágták el. Tartsd vissza a jelentést.

— S mit jelentsek?

— Ma semmit.

A törzsparancsnok széttárta két karját.

— Értem — mondta Procenko. — A jelentés egynapi elodazásáért én vállalom a felelősséget. Visszavesszük a partot, és egyszerre jelentjük az egészet. Ha visszavesszük, ezt a hallgatasunkat elnézik nekünk.

— És ha nem vesszük vissza? — kérdezte a törzsparancsnok.

— Ha nem vesszük vissza — jelentette ki Procenko zord komolysággal, amely annyira idegen volt tőle —, akkor nem lesz kinek megbocsátani. Magam vezetem a rohamosztagot. Érted? Mit nézel, Jegor Petrovics? — Ezt már egészen más hangon mondta a törzsparancsnoknak. — Mit nézel úgy rám? Azt hiszed, a felelősségtől félek? Nem félek. Nem féltem, és nem félek. De nem kell ma megtudniok, hogy a németek még itt is elérték a partot. Nem akarom. Ha jelentem a hadseregparancsnokságnak, a parancsnokság jelenti a frontparancsnokságnak, a frontparancsnokság tovább jelenti a főhadiszállásnak. Nem akarom. Ez egész Oroszországnak fájdalmat okozna. Érted? Nem akarom elkeseríteni egész Oroszországot. Ha jelentem, egészen mindegy, úgyis azt felelik rá: „Vedd vissza, Procenko." És egyetlen katonát sem adnak. Akkor inkább önszántamból foglalom vissza, parancs nélkül. Minden keserűséget nyeljek le én. Érted?

A törzsparancsnok hallgatott.

— Ha érted, jó — szólt Procenko. — Ha meg nem érted, az a te dolgod. Mindegy, azt teszed, amit parancsoltam. Befejeztem. Menj, és hajtsd végre.

Procenko kilépett a fedezékből. Az éjszaka sötét volt, szél süvített, és nagy pelyhekben hullt a hó. Procenko lenézett a mélybe. Ott, a romok között tátongó ürességen át, a befagyott Volgát látta. Innen a magasból egészen fehérnek és mozdulatlannak látszott. Zúzmarás foltok pettyezték körös-körül a talajt. Itt-ott a gödrökben már vastagon duzzadt a hó, amely egész nap szakadt. Jobbra a parton sűrűn ugattak az aknavetők, és géppisztolysorozatok feleselése hallatszott.

Procenko Szaburovra gondolt, aki most valószínűleg ott kúszik valahol a part mentén, s akaratlanul is megborzongott. A föld hideg volt, nedves, kúszni rajta nehéz, és meg-

halni úgy, hogy ebbe a csúszós, nedves sárba hanyatlik az ember, még nehezebb és bántóbb.

A parton álló századnál Szaburov maga mellé vett egy géppisztolyost, s vele együtt ment előre egy magányosan kiemelkedő romhoz, ahol az utolsó géppuskák álltak; innen már egyenesen a Volgához kellett leereszkedni, hogy onnan elkússzon a németek mellett.

A századparancsnok felajánlotta neki, hogy vigye magával a géppisztolyost célja eléréséig, Remizovig, de ő ugyanúgy visszautasította most is az ajánlatot, mint előbb Procenkónál.

A földből kiálló téglákba és a megfagyott göröngyökbe kapaszkodva csöndesen ereszkedett lefelé a lejtőn, és már leért a partra. Jól emlékezett erre a helyre; valamikor még a kezdet kezdetén, amikor átkeltek, éppen itt szálltak partra. A part keskeny sávja egészen lankás volt, s közvetlenül fölötte kiugró, agyagos teraszok lépcsőztek. Itt-ott a kikötő maradványai meredeztek, üszkös gerendák hevertek szerteszét. A Volga felől hideg szél fújt. Amint leereszkedett, tüstént érezte, hogy a hideg szél átjárja.

A folyó fehér volt. Ha arra szánná magát, hogy közvetlenül a parton folytatja útját, körvonalai élesen kirajzolódnának a fehér háttéren, nyomban észrevennék föntről. Ezért úgy döntött, hogy kissé feljebb, a szakadékhoz közelebb tör előre. Megbeszélte a századparancsnokkal, hogy ha a németek tüzet nyitnak rá, a század is azonnal lőni kezdi géppuskával az egész lejtőt. Igaz, hogy ez nem volt valami biztató segítség, de mégiscsak segítség az út első felén. Azután következett a nehezebb rész. Remizovot semmiképpen sem lehetett értesíteni; márpedig ha onnan észrevesznek egy embert, feltétlenül tüzelnek rá. Csak szerencséjében bízhatott.

Az első száz métert úgy tette meg, hogy még csak le sem hasalt, de igyekezett minél zajtalanabbul, s egyben minél gyorsabban mozogni. Senki se lőtt. A part elhagyatott volt,

csak egyszer botlott meg valamiben, s a kezére esett. Feleegyenesedve megtapogatta az akadályt: megmerevedett holttest volt. A sötétségben nem lehetett megállapítani, hogy a mieink közül való-e vagy német. Szaburov áthágott rajta.

De alig tett két lépést, mikor felülről ferde sorban repültek feléje a fényjelzős lövedékek. Esés közben valószínűleg mégiscsak valami zajt ütött. Gyorsan arrább kúszott, és a parton szétszórt üszkös gerendák mögött a földhöz lapult. A németek újabb sorozatokat adtak le, s egy pillanatra megvilágították az egész partot Szaburov mögött, ott, ahol a halott feküdt. A németek élőnek nézték. A sorozatok mind közelebb vágódtak le, s végre az egyik éppen a holttestet érte. Szaburov a gerendák mögött fekve várt. A németek valószínűleg azt hitték, hogy a csendháborítót megölték, s beszüntették a tüzet.

Szaburov tovább kúszott. Most már nem emelkedett föl, úgy kúszott hasmánt, és vigyázott, nehogy akár a legkisebb zajt is okozza. Még kétszer-háromszor ütközött holttestekbe. Azután egy kőnek nekiesve nagyon megütötte magát, és fájdalmában fojtottan elkáromkodta magát. Úgy rémlett neki, hogy előtte mozog valami. Megállt és hallgatózott. Vízcsobogást hallott. Még néhány lépésnyit kúszott előre nesztelenül. Most hallhatóbbá vált a csobogás. Olyan volt ez a zaj, mintha valaki vödörrel vizet merítene. Hirtelen eszébe ötlött, hogy gyermekkorában, barátaival fogadva, éjszaka végigment a városi temetőn, s annak bizonyítékául, hogy megtette, magával hozott egy művirágot, amelyet a temető legtávolabbi sarkában az egyik sírra boruló koszorúból tépett. Most csaknem ugyanolyan szorongó érzés fojtogatta, mint akkor.

Még néhány arasznyit kúszott, s ekkor egy csónak romja mögött görnyedő alakot pillantott meg. Az ember előbb mintha mellette akart volna elhaladni, de azután irányt

változtatott, kikerülve a szétszórt gerendákat, egyenesen feléje tartott.

Szaburov várt. Nem volt egyetlen gondolata sem, csak várakozott: amaz most lép egyet, aztán még egyet, aztán már odaér. Amikor az ember még egy lépést tett, Szaburov előrenyúlva elkapta a lábát, és magához rántotta.

Az ember elestében retteneteset kiáltott, s ugyanabban a percben valami fején találta Szaburovot, s hideg víz ömlött rajta végig. Az ember nem oroszul és nem németül kiáltott, hanem egyszerűen csak egy kétségbeesett „a-a-a . . ." tört ki belőle. Szaburov ökle teljes erővel sújtott az arcába. Ekkor az ember németül kiáltott, elkapta Szaburov kezét, s fogát belemélyesztette. Szaburov ösztöne azt súgta, hogy most már egészen mindegy, csöndesen-e vagy másképpen, szabadon maradt kezével elővonta revolverét, és egymás után többször elsütötte, a csövet egyenesen a német testének szorítva. A német megrándult és elnémult.

Fönt felkattogtak a géppisztolysorozatok, és körös-körül záporoztak a golyók Néhányuk a vödrön csattant. Szaburov megtapogatta a mellette fekvő vödröt, melyhez kötél volt kötve; a német nyilván vízért ment a Volgára.

Felülről egyre sűrűbben lőttek.

„Lejönnek-e vagy sem? — töprengett Szaburov. — Nem, nem jönnek le, félnek." Azért volt az a gondolata, mert egyszerre minden oldalról lőttek, rendetlenül és találomra.

Ott feküdt, vállával kissé megemelte a hullát, amely így félig rajta feküdt, s megvédte a golyók elől.

„Mikor fejeződik már be?" — gondolta Szaburov. Érezte, hogy tagjai lassan megdermednek, mert a német zuhanásában ráöntötte az egész vödör vizet. Elképzelhetetlenül hideg volt. Fölülről folytatták a lövöldözést, ami eltarthatott így egész éjszaka. Szaburov elszántan odább lódította magáról a hullát, és tovább kúszott. A golyók hol előtte, hol mögötte csapódtak be, s amikor már eljutott vagy harminc lépésnyire, a lövöldözés még mindig tartott, az egész

partot végigpásztázva, talán éppen azért, mert olyan sűrűn lőttek, fellobogott benne újra az az érzés, hogy nem találják el.

Ötven, száz lépést kúszott. Még mindig lőtték a partot. Még ötven lépés...

A keze annyira megdermedt, hogy már nem érezte a földet. Jól látszott a lovedék felvillanó lángja ott, a szakadéknál, ahonnan tüzeltek. Most hátulról is, ahonnan jött, és elölről, Remizov felől is tisztán látta a golyók útját, amely a németek felé ívelt. A lövöldözés egyre hevesebbé vált. A németek már ritkábban lőttek lefelé, egyre gyakrabban válaszoltak jobbra és balra. Ekkor Szaburov, aki képtelen volt már tovább kúszni, felugrott és futásnak eredt. Rohant, megbotlott, gerendákat ugrott át. Felvillant benne a sejtés: ott, Remizovnál biztosan ráeszmélnek, hogy a németek a mieink közül való valakire lőnek. A sár és a sötétség ellenére kétségbeesett iramban rohant. Csak akkor torpant meg, amikor valaki gáncsot vetett neki. Arcra bukott a sárba, megütötte a vállát, valaki ezalatt a hátára ült, és elkezdte karját hátracsavarni.

— Ki vagy? — kérdezte egy rekedt hang.

— Barát, vigyen el az ördög — felelte, maga sem tudva, miért, még mindig suttogó hangon Szaburov; érezte, hogy kicsavarják az ujját, szabadon maradt kezével úgy nyakon vágta egyik támadóját, hogy az felbukfencezett.

— Mit lökdösöl? — acsarkodott az vissza rá.

— Mondom, orosz vagyok. Vezessetek Remizovhoz.

A németek nyilván meghallották a lármát, s néhány sorozatot eresztettek feléjük. Valaki feljajdult.

— Mi az, megsebesültél?

— A lábamon. Fáj.

— Ide — mondta valaki, és kézen fogva Szaburovot, magával húzta előre.

Néhány lépést futottak, s megbújtak az alapzat maradványa mögött.

— Honnan? — kérdezte ugyanaz a hang.
— A tábornoktól.
— Ki vagy? A sötétben nem látok.
— Szaburov százados.
— Úgy? Szaburov!... Én pedig Grigorovics vagyok — s a hang egyszerre ismerősnek tetszett Szaburov előtt. — Te kentél le nekem egy pofont? No, nem tesz semmit, régi baráttól kaptam.

Grigorovics a hadosztálytörzs beosztott tisztje volt, akit Procenko egy hónappal ezelőtt saját kérelmére századparancsnoknak küldött ki.

— Menjünk Remizovhoz — mondta Grigorovics.
— Él Remizov?
— Él, de fekszik.
— Mi van vele, súlyos a sebe?
— Nem nagyon súlyos, de annál kellemetlenebb — válaszolta Grigorovics kurtán. — Ma egész nap szakadatlanul az anyjukat szidja. Hogy tudományosan fejezzem ki magam, az ülőalkalmatosságába küldtek egy géppisztolygolyót, s most hason fekszik vagy járkál, de ülni nem tud.

Szaburov önkéntelenül felkacagott.

— Mit hahotázol? — kérdezte Grigorovics.
— Hát csak úgy, mert nevetséges.
— Neked igen — mondta Grigorovics —, de nekünk nem; rossz hangulatában napirenden van a fejmosás. Nekünk nincs valami nagy nevethetnékünk.

Szaburov egy szűk kis fedezékben találta Remizovot, párnák a melle és feje alatt.

— A tábornoktól, ugye? — kérdezte Remizov türelmetlenül.
— A tábornoktól — felelte Szaburov. — Erőt, egészséget, ezredes elvtárs.
— Erőt, egészséget, Szaburov. Gondoltam, hogy jön valaki a tábornoktól, azért is tiltottam meg, hogy tüzet nyissanak. Nos, mi újság ott maguknál?

— Minden rendben van — felelte Szaburov —, kivéve, hogy Procenko tábornoktól Remizov ezredesig hason csúszva kell eljutni.

— Rosszabb, ha hason kell feküdni — mondta Remizov, s egy hosszú kacskaringósat káromkodott. Azután ravaszul hunyorítva, sűrű, ősz szemöldöke alól Szaburovra nézett és megkérdezte: — Elmondták már magának a sebesülésemet?

— Elmondták — hagyta helyben Szaburov.

— Persze csak azért, hogy kárörvendezzenek: „Az ezredparancsnok pikáns helyen kapott sebet." Hát ez meg mi? — vágott saját szavába hirtelen. — Hisz maga merő vér. Megsebesült talán?

— Nem — felelte Szaburov —, megöltem egy németet.

— No, vesse le legalább azt a vattakabátot, vagy mi. Sarapov, mosdóvizet a századosnak, s add neki az én vattakabátomat! Vesse csak le.

Szaburov kigombolkozott.

— Nos, mit parancsol a tábornok?

— Hogy állapítsa meg a helyzetet, s értesítse róla — mondta Szaburov, elhallgatva, hogy Procenko rosszabbra volt elkészülve, s parancsot adott, szükség esetén ő vegye át az ezredparancsnokságot.

— Hát, ami a helyzetet illeti — szólalt meg Remizov —, az nem annyira rossz, mint amennyire szégyenletes. Odaadtuk a part egy darabját. Az ezred politikai tisztje elesett. Két zászlóaljparancsnok elesett. Én, amint látja, élek. Vissza kell állítani a régi helyzetet. Hogy gondolja a tábornok, vissza akarja állítani a korábbi helyzetet?

— Azt gondolom, az a szándéka. Ezért küldött ide — mondta Szaburov.

— Én is így gondolom. De természetesen kétfelől kell helyreállítani — vélte Remizov. — Szóval melegedjék meg, indulnia kell visszafelé.

— Bizony kell — hagyta helyben Szaburov.

— Itt is maradhat nálam, küldök más parancsnokot. Milyen parancsot kapott?

— Nem, visszatérek — szólt Szaburov.

— Szemjon Szemjonovics! — kiáltotta Remizov.

Bejött az őrnagy, az ezredtörzsparancsnok.

— Elkészítettétek a helyzetvázlatot?

— Azonnal befejezzük — felelte a segédtiszt. — Helyesbítjük.

— No, csináljátok gyorsabban, gyorsabban, öregem. Megelőzött — fordult Remizov Szaburovhoz. — Magam is akartam a parancsnokhoz küldeni valakit. Látja, vázlatot készítettek, hogy minden pontosan meglegyen, ez késleltetett. Rögtön kész, s magával küldök egy összekötő tisztet, Filipcsukot, ismeri?

— Nem, nem ismerem — felelte Szaburov.

— Az én ezredemből való. Jó, bátor parancsnok. Magával megy. A vázlat mindjárt kész, és indulhatnak.

Remizov megpróbált felemelkedni, s ismét egy cifrát káromkodott.

— Képzelje, hol talált el. Az a természetem, hogy folyton futok: se gondolkozni, se parancsolni nem tudok, ha nem futok, semmit se tudok. Hiába, itt a hatodik évtized, ideje volna már leszokni róla... Sarapov! — kiáltotta ismét.

Belépett a küldönce.

— Sarapov, segíts kimászni az ágyból.

Sarapov a hóna alá nyúlt, és talpra segítette. Remizov nyögött, sóhajtott és káromkodott, s mindezt valahogy egyszerre, egy lélegzetre. Fölegyenesedett, fájdalmában összeráncolta homlokát, néhány lépést tett előre-hátra a szűk fedezékben.

— A vázlat kész?

— Kész — felelte az őrnagy, s átadta a papírlapot.

— Nézze, itt van, a vázlaton minden rajta van — mondta, gyorsan kitépte az őrnagy kezéből a papirost, s egyre

csak rohangált föl s alá. — Minden rajta van, mi hol van, s mit tehetünk mi. Tudja, minden olyan hirtelen történt: két zászlóaljparancsnok elesett, az ezred politikai tisztje elesett, én megsebesültem, mindez egy félóra alatt. S minden éppen ezalatt történt.

— Nagy a veszteség? — érdeklődött Szaburov.

— Egy zászlóalj szinte teljesen megsemmisült. Az, amelyik a partot védte. De kettő csaknem olyan ép, mint a támadás előtt. Egészben véve harcképesek vagyunk, teljesen harcképesek.

— S hogy állnak a sebesültek elszállításával? — kérdezte Szaburov kis habozás után. Már régen meg akarta kérdezni. Tudta, hogy Ánya itt van, Remizov ezredében, de sehogyan sem tudta rászánni magát, hogy kérdezősködjék, félt, hogy rettenetes hírt hall.

— Hát lehet most szállítani? A Volgán zajlik a jég... A szakadékban helyeztük el őket. Egy barlangot adtunk nekik.

— Messze van az ide? — érdeklődött Szaburov.

— Igen, elég távol. A jobbszárnyon nyugodtabb a helyzet, ott vannak... Nos, Filipcsuk, felkészültél? — kiáltott Remizov.

— Felkészültem — hangzott a válasz a fedezék másik feléből.

— Hát akkor mindjárt indulnak. Istenem, még csak meg se kínáltam valami innivalóval. Sarapov!

Sarapov az ezredeshez futott.

— Innivalót. Én megfeledkeztem róla, mert már öreg vagyok; de te?

— Tüsténт — felelte Sarapov, s azon nyomban leakasztotta övéről a német kulacsot, lekapcsolta róla a poharat, teletöltötte és odanyújtotta Szaburovnak.

Szaburov fenékig itta; a torka összeszorult, és elfogta a köhögés — tiszta alkohol volt.

— Ej, ej, elfelejtettem figyelmeztetni. Én lehetőleg nem

iszom vodkát — tette hozzá Remizov. — A finn háborúban az úgynevezett petsamói vonalon voltam. Ott szoktattak rá az alkoholra. Csodálatos meleget áraszt szét az ember testében. Egyenesen a gyomorból terjed mindenüvé. Ugye, a torkát még hasítja, de a gyomrában már kellemesen érzi?

— Kellemesen — nyögte Szaburov, de lélegzeni is alig tudott.

— Te meg máskor figyelmeztess mindenkit — intette Remizov Sarapovot: — „Parancsnok elvtárs, jelentem: ez tiszta alkohol." Megértetted?

— Igenis — felelte Sarapov.

— Segíts.

Sarapov Remizovhoz sietett, s új nyögések, sóhajok és káromkodások kíséretével, de most már fordított sorrendben, végbement az előbbi művelet.

— Nem tudok járni mégsem — mondta Remizov; már feküdt, s egyre csak nyögött. — S nem bírom a fekvést. Néhányszor már megsebesültem, de ilyen, engedelemmel legyen mondva, hülye sebet... Becsületszavamra, ha elkapnám azt a német géppisztolyost, aki ezt művelte velem, a hadiszokás ellenére megragadnám és alaposan elagyabugyálnám. Mégiscsak disznóság. Na, hát kinek adjam oda ezt a papírt? Magának vagy Filipcsuknak? Filipcsuk!

— Jelen.

A fedezékbe egy magas férfi lépett be; vattakabát volt rajta, géppisztoly a nyakában.

— Nekem — ajánlkozott Szaburov. — Ha eljutottam ide, majd csak vissza is jutok.

— Tessék. Jelentse a tábornoknak: Remizov ezredes mindent elkövet, hogy visszaszerezze a partot, önmaga teszi jóvá hibáját. És a többieket is rászorítja — tette hozzá, haragos pillantást vetve parancsnoki törzsének tagjaira. — Jelentse: a hangulat jó, harcra kész. Mondanám, hogy sebesülésemről ne tegyen jelentést, de úgyis tudom, nem állja meg. A maga számára, Filipcsuk — mondta Remizov, a vá-

rakozó tiszt felé fordulva —, egyetlen kérésem és parancsom van: jusson el a parancsnokságra, aztán térjen vissza hozzánk életben és jó egészségben.

— Meglesz — mondta Filipcsuk.

— Nos, befejeztem. Igaz, még valamit . . .

De nem tudta folytatni, szemét hunyorítva összeszorította a fogát. Így feküdt néhány másodpercig. Szaburov látta, hogy az öregnek nincs ereje beszélni, s minden erejét megfeszíti, hogy leküzdje fájdalmát.

— Nos, mit is akarok még mondani? — folytatta Remizov előbbi hangján, szemét felnyitva. — A véleményem szerint ma hajnalban és a nap folyamán még nem kell támadnunk, hogy állásainkat visszaszerezzük. A németek várják az ellenlökést. Ma ott kell maradnunk, ahol vagyunk, és holnap éjjel, amikor már azt hiszik, hogy belenyugodtunk a helyzetbe, akkor kell majd rajtuk ütnünk. Jelentse a tábornoknak ezt a véleményemet. Készen van, Filipcsuk?

— Igen, kész vagyok.

— No, jöjjön ide.

Filipcsuk az ágyhoz lépett. Remizov erősen megszorította Filipcsuk, azután Szaburov kezét; s öreges szarkalábakkal körülbarázdált kék szeme mindkettőjükre gyorsan rávillant. Ez a tekintet elárulta, hogy félti őket, szótlanul is jó utat kíván nekik, és Szaburov megérezte, hogy ez a dühös kis ezredes szokásos mérgeskedése ellenére is minden bizonnyal jólelkű és derűs kedélyű ember.

— Menjenek, menjenek, várom visszatérésüket — szólt még utánuk keményen.

Amikor a csúszós lejtőn kapaszkodva leereszkedtek a partra, Szaburov most már Filipcsuktól kérdezte meg:

— Mi van a sebesültekkel? Elszállítják őket?

— Hová szállítsuk? Zajlik a jég — válaszolta Filipcsuk majdnem szóról szóra azt, amit az ezredes mondott. — Miért?

— Semmi, csak úgy kérdeztem — dörmögte Szaburov.

Ám hirtelen eszébe jutott, hogy Ánya milyen nyíltan ölelte át Maszlennyikov szeme láttára; szégyellte, hogy zavarában nem tudhatja meg azt, amit most a világon mindennél jobban szeretett volna tudni, s hozzátette: — A dolog úgy áll, hogy a maguk ezredénél van a feleségem.

— A felesége? — kérdezte csodálkozva Filipcsuk. — Hol?

— Ápolónővér az egészségügyi osztagban. De most itt van az ezredüknél.

— Milyen a külseje?

— Hogy magyarázzam meg? — Szaburov önkéntelenül elmosolyodott a sötétben, arra gondolva, mily nehéz is lenne neki leírni Ánya külső megjelenését. — Olyan középtermetű, kissé sovány. Mit is mondjak még?... Igen, a haját simán hátrafésülve hordja. Klimenko a családi neve.

— Klimenko — ismételte Filipcsuk —, Klimenko... Nem ismerem.

— Ánya — toldotta meg Szaburov.

— Ánya, miért nem mondta mindjárt? Ánya. Hát persze hogy ismerem.

— Jól van? Nincs semmi baja? — kérdezte Szaburov.

— Tudtommal nincs — felelte Filipcsuk. — Én este hat órakor láttam. Éppen ott voltam a jobbszárnyon, amikor a zászlóaljparancsnokot elvitték. Azt hiszem, semmi baja nincs — de a hangja kissé bizonytalan volt, mert azóta, hogy utoljára látta Ányát, hét-nyolc óra telt el, ami Sztálingrádban nagyon hosszú időnek számított.

— Ha visszatérése után találkozik vele — kérte a százados —, mondja meg neki, hogy Szaburov jól van. És... hogy üdvözöltetem. Vagy ne, szükségtelen, egyszerűen csak annyit mondjon, hogy nincs semmi bajom.

— Jó — felelte Filipcsuk. — Ánya... Tegnap ott láttam Remizovnál. Az öreg valamiért nagyon összeszidta. Tudja, hogy ehhez aztán ért.

— Miért szidta össze? — kérdezte Szaburov, de már sejtette az okot.

— Miért? Hát azért, mert oda megy, ahová nem volna szabad. Az öreg pedig még most sem bírja, ha egy nő megsebesül vagy meghal. Könny szökik a szemébe. De le is hordta. Nagy lármát csapott, toporzékolt dühében, és elkergette. Aztán behívta Sarapovot, és megíratott vele Anyának egy dicsérő levelet. Egy szuszra megy nála a szidás és dicséret.

Szaburov elmosolyodott; meleg érzés öntötte el a szívét Remizov iránt, nem annyira a dicsérő levél miatt, mint inkább azért, hogy összeszidta Anyát, és toporzékolt dühében miatta.

Elérkeztek ahhoz a házromhoz, amelynél egy félórával ezelőtt Szaburovot feltartóztatták: Grigorovics most is ott ült.

— Szaburov? — kérdezte csöndesen.

— Igen.

— Visszamegy?

— Igen, vissza.

— Akkor: szerencsés utat.

Grigorovics közelebb húzódott hozzájuk, s kezet szorított Szaburovval és Filipcsukkal. A fején kötés fehérlett.

— Mi történt veled? — kérdezte Szaburov.

— Még kérdezed? Olyan a kezed, mint a pöröly. Összezúztad a fülemet.

— Bocsáss meg — mentegetőzött Szaburov.

— Szót sem érdemel. De a németek nyugtalanok. Nézd, az egész partot pásztázzák. Nehéz dolgotok lesz.

Szaburov előrepillantott. A lejtőn hol itt, hol ott villant fel egy-egy géppuskasorozat.

— Egész úton kúsznunk kell — szólt oda csendesen Filipcsuknak.

— Rendben van — felelte az.

— Nézze, ha bármi történik, tudja, én a küldeményt ide teszem a zubbonyom alá — mondta Szaburov. Megfogta

Filipcsuk kezét, hogy a mellén kitapogassa a küldeményt.
– Érzi, hol van?
– Érzem – felelte Filipcsuk.
– Akkor rendben van, induljunk.

Szaburov híres volt remek emlékezőtehetségéről; ezt a partrészletet is mintha már régen ismerné. Pontosan tudta, hol vannak a gerendák és a kőhalmok, amelyek mögött meg lehet bújni.

Filipcsuk ott kúszott mögötte. Amikor a golyók túlságosan közel vágódtak le, Szaburov, fejét mindig hátrafordítva megkérdezte: „Itt vagy?", és Filipcsuk válaszolt: „Itt." Mikor útjuk közepe tájt jártak, a németek különösen dühös golyózáport zúdítottak rájuk A lövedékek mind közelebb csapódtak be, s Szaburov percenként kérdezte Filipcsuktól: „Itt vagy?" „Itt", hangzott a válasz.

Szaburov számítása szerint már egészen közel lehettek a túlsó előretolt álláshoz, mikor hirtelen közvetlenül mellettük több sorozat csapott le.

– Itt vagy? – kérdezte Szaburov.

Filipcsuk nem felelt. Szaburov a fejét sem emelve föl, visszafelé kúszott néhány lépést, és megérintette Filipcsukot.

– Élsz? – kérdezte.
– Élek – felelte Filipcsuk alig hallhatóan.
– Mi van veled?

De Filipcsuk erre már nem válaszolt Szaburov megtapogatta. Érezte, hogy két helyen – a nyakán és az oldalán – vértől iszamos a teste a vattazubbony alatt. Fülét Filipcsuk ajkára tapasztotta. Filipcsuk lélegzett. Szaburov baljával a hóna alá karolt, jobbjával meg a lábával fokozatosan vonta-tolta magát előre, így kúszott vele tovább. Megtett ismét vagy harminc lépést. Szaburovot elhagyta az ereje, mozdulni sem bírt, annyira kimerült. Elengedte Filipcsukot, s melléje feküdt.

– Filipcsuk, hallod, Filipcsuk?! – suttogta.

Filipcsuk hallgatott.

Szaburov ismét a szájához szorította a fülét; úgy érezte, hogy már nem lélegzik. Benyúlt vattazubbonya, majd az inge alá, és megtapintotta meztelen testét: már kihűlőben volt. Szaburov Filipcsuk zubbonyának zsebéből kivette iratait, aztán kiemelte táskájából revolverét, nadrágja zsebébe csúsztatta, és tovább kúszott. Nem akarta otthagyni Filipcsuk holttestét, de a zubbonya alá dugott küldemény nem tűrt késedelmet.

Amikor újabb ötven lépésnyi kúszás után végképp kimerülve megállapodott, közvetlen közelből suttogást hallott: „Ki az?"

— Barát — felelte szintén suttogva Szaburov, talpra állt, a lába zsibbadt; semmit sem látott, ment vaktában előre. De csak pár lépést tett, s már odaért ahhoz a falhoz, ahol várták. — Hol a századparancsnok? — kérdezte.

— Itt vagyok.

— Ott, ötven lépésnyire fekszik az a parancsnok, akivel együtt kúsztam idáig.

— Megsebesült? — kérdezte a századparancsnok.

— Nem, meghalt — felelte Szaburov, haragra lobbanva, mert érezte, azért kérdezik, hogy érte menjenek-e vagy sem. — Megölték, de mindegy, el kell hozni. Megértette?

— Megértettem, százados elvtárs — felelte a századparancsnok. — Magához vette az iratait?

— Igen — válaszolta Szaburov.

— Akkor hát, százados elvtárs... Neki már mindegy, rajta már nem segíthetünk. De ha két embert érte küldök, odaveszhetnek.

— Megparancsoltam, hogy hozassa el — ismételte Szaburov.

— Igenis, százados elvtárs — mondta a századparancsnok —, de...

— Mi az a „de"?

— Máskor nem szólnék, de most minden embert számon tartunk.

— Ide hallgasson: ha nem küld érte — csattant fel Szaburov, s magát is meglepte, milyen düh fogta el —, elviszem a küldeményt a tábornokhoz, aztán visszajövök ide, én magam hozom el onnét, és önt parancs nemteljesítéséért agyonlövöm! Adjon mellém kísérőt, hogy mielőbb odaérjek a hadosztályparancsnokságra.

Sarkon fordult, s kissé bizonytalan léptekkel megindult a géppisztolyos nyomában Procenko fedezéke felé. Érezte, hogy még egy pillanat, és megüti a századparancsnokot. A maga szempontjából talán igaza volt, mert valóban minden emberre szükség van, de egy elesett parancsnok holttestét magunkkal vinni olyan nagy és szent kötelesség volt a hadseregben, hogy Szaburov szerint még a veszteséget is igazolja, ha el nem kerülhető.

Szaburov szinte bebukott a fedezékbe, szeme előtt minden elsötétedett, és leroskadt a padra. Azután kinyitotta szemét, fel akart állni, de Procenko már ott volt mellette, vállára tette a kezét, és visszanyomta a padra.

— Iszol vodkát?

— Nem, tábornok elvtárs, nem bírok, fáradt vagyok, elalszom tőle. Ha teát kaphatnék . . .

— Adjanak neki gyorsan teát! — kiáltott Procenko. — Remizov él?

— Él, csak megsebesült. Ezt küldi. — Szaburov belenyúlt vattazubbonya alá, és elővette az írást, amit hozott.

— Jól van — mondta Procenko, s feltette szemüvegét.

Szaburov látta, hogy Procenko a jelentést olvassa: az jutott eszébe, hogy végre itt a pihenés pillanata. Még végig sem gondolta, máris a sarokba hanyatlott. Nem tudta, mennyi idő telt el addig, amikor Procenko a vállánál fogva megrázta; ocsúdva döbbent rá, hogy elaludt.

— Felébredtél? — kérdezte Procenko.

Szaburov fel akart kelni.

— Maradj csak, maradj.

— Sokáig aludtam?

— Sokáig. Tíz percig. Azt mondod, hogy Remizov megsebesült?

— Meg.

— Hol?

Szaburov elmondta, hol kapott sebet Remizov, s hogy mennyire bántja. Remizovnak igaza volt: Procenko akaratlanul is elnevette magát.

— Képzelem, hogy káromkodik az öreg, mi? — mondta Szaburovnak.

— De még mennyire.

— Milyen a hangulat náluk?

— Úgy látom, jó — felelte Szaburov.

— Azt írja nekem, össze tudja szedni úgy az erőket, hogy ő onnanfelől támadást indít a németek ellen. Ő sem bír belenyugodni ebbe a helyzetbe — és Procenko ujjaival dobolni kezdett a kezében tartott papírlapon. — Magad jöttél?

— Igen.

— Miért nem adott melléd összekötő tisztet, akit visszaküldhetnénk? Lám, öreg, tapasztalt, és mégsem gondolt rá.

— Adott egy parancsnokot — mondta Szaburov —, de megölték útközben.

Csak most jutott eszébe, hogy Filipcsuk okmányai és revolvere nála vannak, s az asztalra tette őket.

— Úgy — mondta Procenko, és elkomorodott. — Erősen tüzeltek rád?

— Erősen.

— Nappal nem lehet ott átjutni?

— Nappal egyáltalán nem lehet — szólt Szaburov.

— Úgy... — húzta el a szót Procenko. Látszott rajta, hogy mondani akar valamit, nem tudja azonban rászánni magát. — De nekem holnap éjjel már támadást kell vezetnem. Hogy ölték meg?

— Kit?

— Őt. — Procenko fejével Filipcsuk okmányai felé intett.

— Halálosan megsebesítették, aztán magammal vonszoltam; a karomon halt meg.

— Ú-úgy . . . — húzta el a szót ismét Procenko.

Szaburov szeme lecsukódott a fáradtságtól. Homályosan sejtette, hogy Procenko vissza akarja küldeni Remizovhoz, csak még nem szánta rá magát, hogy előhozza.

— Te, Jegor Petrovics — fordult Procenko a mellette ülő törzsparancsnokhoz. — Láss neki, és írd meg Remizovnak a parancsot. De gondolj mindenre, amit elhatároztunk, írd be az időt pontosan, a rakétát és mindent.

— Már írom — felelte a törzsparancsnok, felpillantva a papírlapról.

Procenko Szaburov felé fordult, fáradt arcába nézett, s vagy ötször elmondta egymás után:

— I-gen . . . — Aztán így folytatta: — No, te mit ülsz itt? Feküdj le addig. — Ezt az „addig"-ot óvatosan, csaknem félénken ejtette ki. — No! No! Feküdj csak le. Parancsolom.

Szaburov ereje végső megfeszítésével felhúzta lábát a padra, s csak úgy csizmástul a fedezék hideg, nedves falának támasztva arcát, abban a pillanatban elaludt. Utoljára még felderengett benne, hogy valószínűleg mégiscsak őt küldik, de legalább félóra alvást engednének, aztán mindegy.

Procenko lassan járkált fel-alá a fedezékben, s a parancsot diktálta a törzsparancsnoknak. Néha megállt, és Szaburovra pillantott. Aludt. Procenko ismét diktált, és ismét Szaburovra tekintett.

— Te, Jegor Petrovics — szólt, hirtelen megszakítva a diktálást —, hátha Vosztrikovot küldenénk?

— Küldhetjük — mondta a törzsparancsnok. — Szóbeli üzenet nem lesz, csak a parancs?

— Rossz parancs az, amelyet még élőszóval is magyarázgatni kell.

— Hát ha szóbeli üzenetet nem kell vinni, akkor küldhetjük Vosztrikovot.

— Én őt küldeném — intett Procenko Szaburov felé —, de nehéz lenne harmadszor is megtennie az utat egyetlen éjszaka.

— Mennie nehezebb, de könnyebben odajut — jegyezte meg a törzsparancsnok —, kétszer kúszott végig a parton, minden halmocskát, minden gödröt ismer.

— I-gen — nyújtotta ismét a szót Procenko. — Ezt kell tenni. A parancsnak oda kell érnie.

Az alvó Szaburovra pillantott és elgondolkozott.

— Igaz, de még valami kell — tette hozzá —, kell még valami...

— Mi? — kérdezte a törzsparancsnok.

— Meg kell tudnunk pontosan, hogy megérkezett és átadta... Alekszej Ivanovics — rázta meg Szaburovot.

— Igen — emelkedett fel Szaburov azzal a készséggel, amellyel a rövid ideje alvók szoktak felocsúdni.

— Itt a parancs, vedd át — szólt Procenko. — Amikor megérkezel Remizovhoz, legyen gondod rá, hogy tüstént eresszenek a Volga fölé egy zöld és piros rakétát. Ha nincs rakétájuk, akkor ugyanabba az irányba adjanak le három sorozat fényjelzőst géppisztolyból. S kis szünet után még egyet. Látható lesz innen?

— Igen — bólintott Szaburov.

— Tudni fogom, hogy megérkeztél, és a parancsot eljuttattad. Nem alszol el az úton? — kérdezte Procenko, megveregetve Szaburov vállát. — Ha elalszol, mire fölébredsz, reggel lesz.

— Nem alszom el — felelte Szaburov —, nem engedik a németek.

— Csak a németek? — mosolyodott el Procenko. — Valld be, nagyon kifáradtál.

– Nem tesz semmit, nem alszom el – ismételte Szaburov.

– Akkor minden rendben van, ülj az asztalhoz.

Szaburov odaült, Procenko kikiáltott az ajtón:

– Mennyire vagy ott a teafőzéssel?

Aztán Procenko maga is kiment, s az ajtó mögött halk hangon rendelkezett. Két perc múlva Procenko, a törzsparancsnok és Szaburov az asztalnál ültek; Vosztrikov behozott egy réztálcát, rajta a három csésze teán kívül egy marék teasütemény és egy ki tudja, honnan előkerült, most felnyitott üvegben meggylekvár.

– Látod – szólt Procenko –, ukrán meggyel vendégellek meg, tessék. – Megforgatta az üveget, s körmével aláhúzta a címkén levő feliratot: – „Konzervtröszt, Kiev." Látod? Kijevtől cipeltem idáig.

– Hogyan, Kijevből hurcolják magukkal egész idő alatt?

– Nem, csak tréfáltam. Talán valahol Voronyezs alatt adták ki. Szeretem a meggyet... Nos, teázzunk.

Procenkónak esze ágában sem volt aggodalmaskodni, hogy Szaburovot küldi. Érezte, hogy bármi baráti indulat kifejezése csak azt mutatná, számol Szaburov halálával, akit ő küld útjára. Ehelyett Procenko a Központi Végrehajtó Bizottság mellett felállított Katonai Iskoláról kezdett beszélni, ahol ő is tanult.

– Nem tanultunk rosszul – mondta. – Jól öltözködtünk, jó egyenruha, csizmanadrág. S bár akkor nem volt szokásban, még táncra és jó modorra is oktattak bennünket.

– No és megtanulta? – kérdezte a törzsparancsnok mosolyogva.

– Ez már a te dolgod, hogy elbíráld, Jegor Petrovics; megtanultam-e vagy sem.

– Őszintén szólva, mikor hogy – felelte a törzsparancsnok.

– Ez igaz. Amikor a törzsben az én elgondolásom szerint megy a munka, akkor jó modorom ellen nem lehet kifogás,

de ha nem az én elképzelésem szerint csinálják, akkor elfelejtem, hogy jó modorra neveltek. Bizony, ilyen furcsa, feledékeny természetű ember vagyok.

Szaburov megivott egy csésze forró teát, s ismét szinte lebírhatatlan vágy fogta el, hogy elaludjék. A második csésze után kissé magához tért. A befőtt kitűnő volt, a megygyet úgy kimagozták, ahogy gyerekkorában szerette. Procenko harmadik csésze teát is hozatott. De Szaburov úgy érezte, hogy ideje indulni. Néhányat kortyolt s felkelt.

— Miért nem ittad ki a teádat? — kérdezte Procenko.

— Ideje indulni, tábornok elvtárs. Megengedi, hogy távozzam?

— Menj. Tehát ha nincs rakétájuk, három géppisztolysorozatot várok, hármat, aztán még egyet.

— Megértettem — felelte Szaburov.

— A Volga irányában.

— Értettem.

Szaburov tisztelgett és ment. Procenko és a törzsparancsnok hallgatott.

— Nos, mi újság — fordult Procenko a belépő törzskommandánshoz —, kirendelték a zászlóaljaktól az embereket?

— Most fejeződik be.

— Igyekezzenek, hamarosan megvirrad. Ha akkor jönnek, csak fölösleges emberáldozatba kerül... Szóval, eljut oda? — kérdezte Procenko a törzsparancsnoktól, Szaburovra gondolva.

— Szerintem igen.

— Szerintem is. Tudod, őt küldve, volt olyan pillanatom, amikor őszintén meg akartam mondani neki: „Ha harmadszor is célhoz érsz, Lenin-rendre terjesztlek fel, tábornoki becsületszavamra mondom. Ha nem hagyják jóvá, odaadom a magamét, állítsanak bíróság elé, ha akarnak."

Szaburov ezalatt már ott kúszott a keményre fagyott földön. Talán azért, mert már közel volt a virradat, s a né-

metek úgy számítottak, hogy most már senki sem megy arra, vagy egyszerűen megunták egész éjjel lőni a partot, de Szaburov már a félutat megtette kúszva, s fölülről egyetlen lövés sem dördült el. Már-már az aggasztotta, hátha kelepcét állítottak neki. Elővette revolverét, kibiztosította, aztán leoldott övéről egy tojásgránátot, és jobb kezébe fogta. Így nehezebb volt a kúszás, de a gránátot biztosan markolva, úgy tartotta, hogy a veszély pillanatában rögtön elhajíthassa. Aztán eszébe jutott a parancs. Hát igen, a második gránátot végszükség esetén maga elé vágja. De alig kúszott újabb félszáz lépésnyit, már elhessegette magától ezt a gondolatot. Valami azt súgta neki, hogy most is, ezúttal is célhoz ér. Valóban el is jutott kúszva Remizov ezredéhez, a romig, anélkül, hogy akár csak egyetlen puskalövés is dörrent volna.

— Megint te jöttél, Szaburov? — kérdezte Grigorovics.

— Megint én.

— Hát Filipcsuk hol van?

— Elesett.

— Hol esett el?

— Ott, közel a túlsó oldalhoz.

— A parton fekszik?

— A parton, de a mieinknél.

Eszébe jutott a halott Filipcsuk arca. Procenkótól visszajövet Szaburov megkérdezte a századparancsnoktól, elhozták-e Filipcsukot Megtudta, hogy elhozták, látni akarta, hol fekszik, és zseblámpájával belevilágított Filipcsuk arcába. Halvány volt. Egy katona letörölte róla a sarat és a vért. És Szaburovot — most talán századszor életében — oly különös érzés fogta el, hogy alig egy órával ezelőtt még odasúgta neki: „Itt vagy?", és Filipcsuk visszasúgta: „Itt vagyok."

Szaburov belépett Remizovhoz, s átnyújtotta a parancsot. Remizov elolvasta, aztán Filipcsuk iránt érdeklődött.

Szaburov megismételte, amit előbb Grigorovicsnak mondott.

— Az okmányait nem hoztad el? — kérdezte Remizov.

— Nem, átadtam a tábornoknak.

— Jól van — szólt Remizov.

— Igaz — jutott eszébe Szaburovnak —, jelt kell adnunk, hogy megérkeztem. Van zöld és vörös rakétájuk?

— Kell lennie. Sarapov, nézd csak meg, van-e rakétánk!

— Nincs, ezredes elvtárs, elfogyott.

— Nincs rakétánk — mondta Remizov.

— Akkor géppisztolyból fényjelzős sorozatot kell leadnunk a Volga felé. Három sorozatot, s utána megint egyet.

— Ezt megtehetjük — élénkült fel Remizov — Sarapov! — kiáltotta.

Sarapov újra belépett.

— Segíts fölkelnem.

Sarapov fölsegítette, s az ezredes nyújtózkodva, nyögve ide-oda járkált a fedezékben.

— Adj nekem egy géppisztolyt. Van egy tárcsa fényjelzős töltényed?

— Tessék, beletesszük!

— Add ide. Menjünk, Szaburov. Annak örömére, hogy eljutott hozzánk, én magam adom meg a jelet. A magamfajta ezredesnek ritkán jut osztályrészül, hogy fegyvert használhasson. Amikor főhadnagy voltam a múlt háborúban, önként vállalkoztam, és a lövészárokban vágtam a németet. Kicsi, de ügyes voltam Most azonban nem szabad, nem illik a rangomhoz. Nos, merre? Erre lőjek? Így beszélték meg?

— Így — mondta Szaburov —, de várjon, várjon, ezredes elvtárs, összezavartam. Ez az átkozott fáradtság! Nem három sorozatot egy géppisztolyból, hanem háromból egy-egy sorozatot. Ez a megbeszélt jel.

— Szóval egész össztüzet? Sarapov! — kiáltott vissza a fedezékbe Remizov.

— Igenis! — Sarapov előjött a fedezékből.

— Vedd a géppisztolyodat, s jöjjön még valaki géppisztollyal és fényjelzős lövedékkel. Gyere.

A fedezékből Sarapov és még egy géppisztolyos lépett ki.

— Álljatok mellém, s az „egy, kettő, három" vezényszóra egyszerre leadunk egy hosszú sorozatot. Én lejjebb, te kissé magasabban, ő meg egyenesen a holdba. Úgy tekintjük, hogy ez dísztűz az elesett Filipcsuk emlékezetére. Mit szól hozzá, Szaburov?

— Magam is így gondolom — válaszolta Szaburov.

— Jó parancsnok volt, nagyon sajnálom — szólt csöndesen Remizov, s a Sarapovval jött katonához fordult: — Várj csak, add át a századosnak a géppisztolyodat. Fogja, Szaburov. Emlékezzünk bajtársunkra.

Már pitymallott, amikor a „három" vezényszóra egyszerre villant fel a három sorozat. A golyók röptének ragyogó pályája magasra ívelt a sötétszürke Volga fölött, majd a távolba, útja végén a földre hajlott valahol. Remizov még egy sorozatot küldött utánuk, s Szaburovra tekintett.

— Nos . . . — kezdte Szaburov, de Remizov kitalálta, mire gondol, s valahogy egészen melegen, atyaian, de keményen mondta:

— Nem, nem engedem el, már világosodik. Egyáltalán nem engedem el. Háromszor meg lehet kísérteni a sorsot, de többször nem. Áttörünk holnap reggel, s akkor visszakerül.

— De ott van a zászlóaljam parancsnok nélkül — vetette ellen Szaburov.

— Nekem meg három zászlóaljam van itt parancsnok nélkül — vágta rá Remizov. — Most menjen aludni. Sarapov, állítsd be a századosnak a politikai tiszt ágyát. Elesett az én politikai helyettesem. Kiváló egyéniség volt. Nagyszerű ember. Alig egy hónapja küldték ide a kerületi pártbizottságtól. Harcolni nem tudott, de még belém, a vén farkasba is ő öntött derűt. Nagyon sajnálom. Szinte magam is

csodálom, mennyire sajnálom — és letörölte a könnycseppet, amely hirtelen kibuggyant szeme sarkából. — Menjünk a fedezékbe.

19

Szaburov délután három órakor ébredt fel, teljes nyolc órát aludt. Valaki tett-vett a fedezék szögletében.

— Ki az ott? — kérdezte Szaburov.

— Én.

Egy kövér lány állt elébe, blúza ujja feltűrve, katonaruhája fölött kötény.

— Hol van az ezredes? — kérdezte Szaburov.

— Az első vonalban.

— És hol van maguknál az első vonal?

— Itt mellettünk.

Szaburov lelépett a földre; csak most vette észre, hogy mialatt ő aludt, valaki lehúzta a csizmáját és a kapcáját.

— Üljön csak ott egy kicsit — szólt a lány. — A kapcája itt szárad nálam, mindjárt behozom.

— Ki húzta le a csizmámat? — kérdezte Szaburov.

— Nyilvánvaló, hogy ki: Sarapov. Csak nem akart csizmában aludni?

A lány átment a másik szobába, de rögtön visszatért, egyik kezében a kissé megvetemedett csizma, másikban a kapca.

— Itt van, vegye fel.

— Hogy hívják magát?

— Pása.

— Szóval maga maradt itt egyedül a többiek közül?

— Egyedül — felelte Pása —, mind kimentek az első vonalba, a telefon is ott van.

Szaburov figyelmesen szemügyre vette. Nagydarab lány volt, de nem annyira kövér, mint inkább izmos-inas termetű: arca piros, orra kicsiny, fitos.

— Tehát az egész parancsnokságra maga ügyel most — kérdezte Szaburov, s lábára csavarta kapcáját.

— Úgy látszik — hagyta rá kissé ridegen Pása, helytelenítve a fölösleges kérdést. — Enne valamit?

— Ennék.

— Az ezredes megparancsolta, hogy gondoskodjam magáról: aludja ki magát, s lakjék jól.

— Semmi más parancsot nem adott? — kérdezte Szaburov, s elmosolyodott.

— Nem — felelte Pása komolyan; nem értette el a tréfát. — Csak azt mondta, hogy amint felébred és jóllakott, menjen hozzá. Egy géppisztolyos majd odavezeti.

— Mit adsz ennem?

Pása elkeseredetten vont vállat: a kérdés valósággal szívébe nyilallt.

— Konzervát — így ejtette a konzerv szót. — Hajdinakását. Evett már ilyet?

— Bizony, megesett nemegyszer.

— De szalonnát is tettem ám bele. Hogy holnap mit főzök, azt nem tudom.

— A Volga még mindig nem fagyott be? — kérdezte Szaburov.

— Az ördög tudja. Egyik azt mondja: beállt, a másik, hogy nem. De élelmet nem hoznak. Hát aztán így kínlódunk.

Kiment, de csakhamar visszatért, s egy serpenyőben kását hozott.

— Itt van, egyék.

Azután Pása odalépkedett a sarokba, előkereste a kulacsot, jó háziasszony módjára megrázta, s Szaburovot nem is kérdezve, öntött neki egy fél pohárral belőle.

— Hol van Sarapov? — érdeklődött Szaburov.

— Az ezredes mellett. Mindig az ezredes mellett van, el nem maradna tőle egy tapodtat sem.

Aztán tessékelést nem is várva, leült Szaburovval szem-

közt, állát kezébe támasztotta, s minden teketória nélkül figyelmesen szemügyre vette. Az ezredben már mindenkit kedvére megnézegetett, kíváncsiságát eziránt már kielégítette, és hogy új arcot láthatott, nyilvánvalóan örömöt okozott neki.

— Mit nézel? — kérdezte Szaburov.

— Semmit, csak úgy nézdegélek. Maga most már nálunk lesz?

— Nem, nem leszek.

— Miért van itt?

— Szíves engedelmeddel, ideiglenesen idevezényeltek — szólt Szaburov mosolyogva. — Holnap továbbmegyek. Megengeded?

— Miért ne? — felelte a lány, most sem értve el a tréfát. — Talán még enne valamit, de semmi mást nem tudok adni. Ha talán teát kívánna, tea van.

— Nem, nem kérek — felelte Szaburov.

— Szergej Vasziljevics mindig teázik — jegyezte meg Pása, s kis szemrehányás volt a hangjában.

— Ki az a Szergej Vasziljevics?

— Hát az ezredes.

— Én nem kérek.

— Ahogy óhajtja — hagyta rá nyugodtan Pása. — Talán csokoládét adnék, jó?

— Nem, nem kérek.

— Hát jó — mondta Pása kissé megkönnyebbülve —, úgyis csak egyetlen tábla maradt már.

Szaburov megette a kását, és kérdően pillantott Pására.

— Hol van az a géppisztolyos?

— Ott, a lövészárokban. Szergej Vasziljevics meghagyta neki, hogy vezesse magát hozzá.

Szaburov fölkelt.

— Köszönöm — szólt.

— Egészségére — felelte rá Pása. — Úgy látom, kis étkű. Akárcsak Szergej Vasziljevics. Volt itt nálunk egy politikai

tiszt, tegnap elesett, az szeretett enni. Jó ember volt, nagyon jó. Platon Ivanovics volt a neve. Nem ismerte?

— Nem.

— Nagyon jó ember volt — erősgette Pása meggyőződéssel. — Akármit adtam neki, mindig megette, dicsérte, és repetát kért. Kedves ember volt.

Szaburov kiment. A lövészárokban, a fedezék közelében csakugyan ott várta a géppisztolyos.

— Menjünk hát az ezredeshez — szólította meg Szaburov.

— Menni, százados elvtárs? Nem kell itt sokat menni — mondta a géppisztolyos —, a kezünkkel is elérhetjük.

Nyilvánvaló volt, hogy Remizov ezredében rend és pontosság uralkodik. A fedezéktől előre, a romokon át vonultak az összekötő árkok, amelyek csak ott szakadtak meg, ahol a kövek között is minden szilánkveszély nélkül lehetett járni-kelni.

Öt perc múlva Szaburov már ott volt a figyelőponton, amelyet elég furfangosan rendeztek be.

Remizov állását a németektől elválasztó meredek szakadék legszélén állt valaha egy ház, amelynek romjait szünetlenül lőtte a német tüzérség. Remizov beásta magát, és lent, a romok alatt egy elég tágas fedezéket formáltatott ki, amelynek két jól álcázott figyelőnyílása volt a németek felé.

A föld az éj folyamán végképp keményre fagyott. A szakadék mélyén egy fölfordult harckocsi feküdt, amely lezuhant a lejtőről. Szanaszét holttestek hevertek.

— Nos, megreggelizett? — kérdezte Szaburovtól üdvözlés helyett Remizov.

— Köszönöm, ezredes elvtárs.

— No, akkor jól van. Tehát Pása nem csapott be. Olyan ő irántam, mint valami kuláklány, mindent nekem tartogat, akár kell, akár nem. Vendégszeretetre sehogy sem tudom rákapatni.

— Én éppen az ellenkezőjét tapasztaltam — mondta Szaburov —, még csokoládéval is megkínált.

— Csak nem? Ez aztán haladás, szó, ami szó, haladás... Csönd van itt ma, s ez a csönd egyenesen gyanús.

— Miért?

— Gyönge itt rajtunk a nyomás. Őszintén bevallva, már tegnap erősebbre számítottam. De ott viszont, úgy látszik, a tábornokot alaposan szorongatják. Hallja?

Valóban, kissé balra lövöldözés hallatszott.

— A hang után ítélve, már négyszer került sor kézigránátharcra. Úgy, úgy... Tehát kialudta magát? Tegnap úgy elszenderedett, mint egy gyermek, s mégis kevés, amit aludt. Én a maga helyében ilyen... kúszó műveletek után huszonnégy órát aludtam volna. Megparancsoltam, hogy ne költsék fel. Természetesen végső szükség esetén felköltöttük volna, de egyelőre semmi ok rá. Mozgolódnak, mozgolódnak, az igaz. Tessék, itt a távcső! Kéri?

Szaburov kivette Remizov kezéből a távcsövet, és sokáig vizsgálgatta a szakadék túlsó felét. Itt is, ott is szökellő alakokat pillantott meg.

A házak között elnyúló szabad téren felbukkant egy harckocsi, majd utána még egy.

— Bombázás volt már? — kérdezte Szaburov.

— Nálunk nem. Ott a bal partot már bombázták. Egyre csak a Katyusákra vadásznak. A Katyusák, mint mindig, most is egész áriasorozatot énekeltek el nekik hajnalban. Azt hiszem, jól ráijesztettek a németekre... Kipihente magát?

— Teljesen.

— Ma, mintha egyenesen a vezérkar rendelte volna ki, megfigyelheti nálam a harc menetét. Egyébként...

Remizov félrevonta Szaburovot, kimentek a fedezékből, és leültek az árok szélére.

— Egyébként — folytatta megkezdett mondatát Remizov — jó lenne, ha átmenne a jobbszárnyra. Az az érzésem,

hogy ma főképp a tábornokra zúdítják erőiket, s engem már lemetszett tagnak tekintenek. Úgy gondolják, hogy velem bármikor végezhetnek. De mégis, minden eshetőséget számba véve, menjen át oda. Jobbszárnyam kissé gyönge: Galisev hadnagy, a zászlóalj parancsnoka, még egészen fiatal gyerek. Tegnap annyian elestek, mit tegyek? Estig ügyeljen rá helyettem. Ha szükséges, vegye át a parancsnokságot. Éjszaka aztán együtt áttörünk. Most már nem engedem el magamtól, sehova sem engedem magát... Rendben van?

— Rendben — válaszolta Szaburov egyetértően, s csodálta azt a könnyed, természetes szelídséget, amellyel Remizov beszélt, holott kétség sem fért hozzá, hogy parancsot ad.

— Gyerünk, gyerünk, menjünk a fedezékbe — mondta gyorsan Remizov, amikor följebb, vagy száz lépésnyire tőlük egy nehézlövedék robbant. — Gyerünk, gyerünk — vonta maga után karjánál fogva Szaburovot. — Úgy látom, nagyon jól tudják, hol van a figyelőpontom, de látja, fentről nem találnak el, s ahhoz, hogy közvetlen találat érje ezt a kis ablakot, ki kell vontatni egy agyút, de egyenesen oda, a szakadék túlsó oldalára pontosan szembe velem. Akkor eltalálnak. Már kétszer kivontattak, de mi megsemmisítettük őket. Harmadszor nem merik megkísérelni. Igaz, hogy éjszaka megpróbálták, de éjjel nem tudnak eltalálni. Bizony, elég rossz tüzérek. Lám, hallja, valamennyi minket...

Így ültek beszélgetve vagy öt percig a fedezékben.

— Azt hiszem, most negyedórás pihenőt tartanak. Menjen, a géppisztolyos elkíséri.

A zászlóaljparancsnok fedezéke ugyanúgy volt kiásva, mint Remizov figyelőpontja, egy romház alapzata alatt, s ebből is ugyanolyan mély út vezetett hátra.

Galisev zászlóaljparancsnok, ahogy Remizov leírta, ifjú legényke volt, aki éppen most végezte a tiszti iskolát.

Egyébként egyheti ittléte alatt már elsajátította az első vonalban uralkodó szokásokat, s miután összeismerkedett Szaburovval, leültek a fedezék kijáratában; Galisev csizmaszárából előhúzta dohányzacskóját, és olyan hatalmas cigarettát sodort, hogy Szaburov akaratlanul megmosolyogta.

— Kínáljon meg engem is — szólt Szaburov, mert hirtelen eszébe jutott, hogy tegnap este óta nem cigarettázott.

— Hol van a zászlóaljparancsnok? — hangzott a hátuk mögött egy ismerős hang.

— Itt — felelte Galisev vidám mosollyal. — Itt, Ányocska, én vagyok most a zászlóaljparancsnok.

Szaburov megfordult, s pillantása Ányáéval találkozott.

Ánya, aki jöttében valamit keresgélt egészségügyi táskájában, egyszerre álmélkodva és fáradtan ejtette le kezét; aztán csak állt ott, s szótlanul nézte Szaburovot.

— Ánya — szólalt meg Szaburov, és feléje lépett.

Ánya még mozdulatlanul állt.

Szaburov még egy lépést tett, megölelte és magához vonta.

— Mi van veled, Ánya?

Ánya még mindig hallgatott, aztán — fejét sem mozdítva — csak a szemét emelte rá. Pilláján nagy könnycseppek remegtek.

— Hogy kerül ide? — kérdezte végül. — Mikor érkezett?

— Az éjszaka.

— Tehát maga jött Procenkótól?

— Én.

— S mi csak törtük a fejünket, ki jöhetett. De arra még csak nem is gondoltam, hogy maga. — Úgy elámult, oly boldog és izgatott volt, hogy — az utóbbi időkben most először — megint magázta.

— Hogy van?

— Jól. Holnap újra együtt leszünk mind, egyesülünk Procenkóval.

— Tudom — mondta —, hallottam. Van sebesültjük? — fordult Galisevhez.

— Van, kettő.

— Szóval kettő — mondta Ánya. — Mindjárt bevisszük őket a szakadékba. Hát itt van? — nézett figyelmesen Szaburovra.

— Itt.

Arckifejezése nem változott, de egész testében felnyúlt, két karját Szaburov nyaka köré fonta, rövid csókot nyomott az ajkára, s ismét leeresztette a karját.

— Milyen jó — s hangja az előbbi volt. — Úgy féltem.

— Én is — bólintott rá Szaburov.

Galisev szótlanul figyelte a jelenetet.

— Mindjárt megyek a sebesültekért — mondta újra Ánya a hadnagynak, majd megint Szaburovhoz simult.

— Végképp itt maradsz? — A csók után, mintha egyszerre elhagyta volna a betegség, amely megfosztotta emlékezetétől, ismét tegezte.

— Nem — felelte Szaburov. — Éjszaka visszamegyek.

— Gyere — kérte Ánya —, kísérj el egy darabig a lövészárokba. Ott várnak rám az egészségügyiek.

— Mindjárt jövök, hadnagy elvtárs — fordult Szaburov Galisevhez, s ment Ánya után.

Amint befordultak a sarkon, ahol Galisev már nem láthatta őket, Ánya belemarkolt Szaburov derékszíjába.

— Nem említetted egy szóval sem? — kérdezte.

— Mit?

— Hogy együtt lehessünk. Úgy szeretném, ha együtt lehetnénk. Nem mondtam neked, mikor átjöttünk, de nagyon szeretném.

— Még nem szóltam.

— Amikor megérkeztem veled erre a partra, úgy éreztem, nincs itt az ideje erről beszélnünk. Te is így érezted?

— Én is — felelte Szaburov.

— De hiszen most mindig így fog menni. Vagy talán még rosszabbul. Nálatok ott még hevesebbek a harcok, mint itt, ugye? — kérdezte, és figyelte a távoli zajt.

— Hevesebbek.

— Akkor hát egyáltalán nem szégyen ezt kérnünk. Miért szégyelled?

— Én nem szégyellem — válaszolta Szaburov —, még ma éjjel kérni fogom.

— Kérd . . . Olyan borzasztó volt — mondta Ánya —, amikor tegnap este teljesen elvágtak bennünket. Az ötlött eszembe, hogy talán sohasem látlak többé. Együtt akarok lenni veled. Nem, nem, ne hallgass rám, ahogy te akarod. De én mégiscsak szeretnék együtt lenni veled. Ha most itt bevágna egy bomba, egyáltalán nem félnék, hisz együtt vagyunk. Bátrabb leszek az oldaladon, érted? És valószínűleg te is mellettem. Igaz?

— Bizonyára — felelte Szaburov némi tétovázás után, mert elképzelte, ha Ánya együtt lesz vele, ami önmagát illeti, talán kevésbé fog félni, de a leányt valószínűleg még sokkal jobban félti majd.

— Bizonyára — szólt Ánya —, tudom, te is úgy érzed, ahogy én. Én így érzem. De megyek, el kell vinnünk a sebesülteket. Te nem mozdulhatsz el innét?

— Nem.

— Sejtettem. Megyek, elvisszük a sebesülteket. Tudod, mennyi van nálunk a szakadékban? Ennyi nem volt soha. Mégpedig azért, mert a Volgán nem lehet átkelni. Megyek — vetette utána sebtében, s kezét nyújtotta.

Szaburov csak most vette észre, hogy más köpönyeg van rajta, nem az, amelyben azelőtt látta.

— Honnan van ez a köpenyed? — kérdezte.

— Ez nem az enyém, egy halottét kaptam meg. Ide nézz — s egy kis lyukra mutatott baloldalt a mellén. — Egyébként azonban teljesen ép. Az enyémet akna találta, és darabokra szaggatta.

— Hogyhogy akna?

— Melegem volt, amikor tegnap a sebesülteket szállítottam, levetettem és szépen összehajtogattam, tudod, éppen úgy, ahogy a köpenyt az ágyon szokták, és éppen belevágott egy akna.

Szaburov kezébe fogta Ánya kezét. Látta, hogy a köpeny nem az ő termetére való, s az ujja vége föl van hajtva. A durva posztó feldörzsölte a kezét, s ott, ahol a köpeny ujja végződik, vörös csík húzódik rajta keresztbe.

— Mutasd csak a másik kezedet — szólt.

A másik kezén ugyanaz a vöröslő horzsolás.

— Nézd, hogy feldörzsölte — jegyezte meg Szaburov. — Szólj, hogy adjanak neked másik köpenyt.

— Jó.

— Feltétlenül szólj.

Erősen megszorította mind a két kezét, szájához emelte, s többször megcsókolta rajtuk a vörös csík helyét.

— Hát menj — mondta. — Mihelyt találkozom Procenkóval, megkérem, intézkedjék, hogy együtt lehessünk.

— Nem tagadja meg — jelentette ki Ánya. — Semmiképpen sem fogja megtagadni.

Zsebébe mélyesztette a kezét, valószínűleg azért, hogy Szaburov ne sajnálkozzék rajta tovább, s megindult az összekötő árokban.

Szaburov csaknem nyugodt napot töltött el Galisevnél, s amikor besötétedett, visszatért Remizov parancsnoki harcálláspontjára. Remizov könyökölve féloldalt feküdt az ágyán, és cigarettázott. Vele szemben a törzsparancsnoka ült.

A fedezékben olyan volt a csönd, amilyen akkor szokott lenni, amikor már mindent eldöntöttek és előkészítettek, többé semmiféle parancsot nem kell adni, s mindenki csak a megszabott pillanatot várja.

— Annyenszkij őrnagyot itt hagyom — mondta Remizov

—, ő lesz a parancsnoka a mi frontszakaszunknak. Én magam a rohamosztaggal megyek.

A törzsparancsnok Remizov háta mögött könyörögve integetett Szaburovnak; azt akarta értésére adni, hogy a rohamosztaggal neki, Annyenszkijnek kell elmennie, az ezredes pedig maradjon itt, mert meg van sebesülve, s esztelenség lenne a rohamosztaggal tartania. Szaburov legalábbis így értelmezte Annyenszkij jeladását.

— Mit integet ott? — kérdezte Remizov, anélkül, hogy megfordult volna. — Ne tagadja, ne tagadja, integet. Nem látom, de érzem. Nem tud lebeszélni, hiába ad a századosnak jeleket, ő sem tud lebeszélni, és ami a legkellemesebb, meg sem próbálja, igaz-e, százados?

— Ahogy ön látja szükségesnek — mondta Szaburov, önmagáról tudva, hogy ilyen esetekben minden vita céltalan.

— No, látja — sóhajtott fel megkönnyebbülten Remizov, aki fölkészült még egy porció lebeszélésre. — Ami pedig magát illeti, tudom, szeretne velem jönni. Ha velünk jön, hamarabb ott lehet saját zászlóaljánál. Legalábbis, ez nagymértékben önön múlik.

— Azzal, ha megengedi, hogy önökkel mehessek, örömet okoz nekem — jelentette ki Szaburov.

— Ön pedig, Szemjon Szemjonovics — fordult Remizov Annyenszkijhez —, jó parancsnok, itt az ideje, hogy ezredet kapjon. Komolyan beszélek. Ezt meg is mondom a tábornoknak, mihelyt alkalom nyílik rá. Túlságosan sok a temperamentum önben ahhoz, hogy mint ezredtörzsparancsnok szerepeljen. A törzsparancsnok legyen képes egyedül üldögélni a fedezékben, ötszörösen erősített tetőzet alatt. . . . Igen, igen, ezt minden gúny nélkül mondom. Ön pedig, ha az ezredparancsnokára egy nap háromszor lőnek rá, önre pedig csak kétszer, már úgy érzi, hogy szégyenteljesen beásta magát, s minél előbb saját személyében kell rohamra indulnia, hogy visszanyerhesse lelki egyensúlyát. Ne is vitatkozzék velem, ideje, hogy ezredpa-

rancsnok legyen. És ha majd olyan törzsparancsnoka lesz, amilyen most van nekem, aki állandóan a frakkja szárnyánál fogva tartja vissza, nehogy kirohanjon az első vonalba, akkor megért majd engem és együtt érez velem — s Remizov elnevette magát.

Annyenszkij szótlanul állt. A beszélgetésnek ez a váratlan fordulata kissé megcsappantotta bátorságát, de megsértődni nem volt oka: az ezredes csupa jóindulat, atyai gondoskodás áradt belőle. Remizov behívta Sarapovot, segítségével zubbonya fölé öltötte a vattakabátot, szorosabbra húzta az övét, és fejébe nyomta tányérsapkáját.

— Nem szeretem a tábori sapkát — szólt, elfogva Szaburov tekintetét. — Lehet, hogy kényelmesebb, de nincs benne lendület. — Aztán tenyerét kifelé fordítva, a sapka ellenzőjéhez emelte, hogy megbizonyosodjék, jól áll-e a sapka a fején, övébe két kézigránátot dugott, s vette géppisztolyát. Mikor mindezzel elkészült, az órájára pillantott. Szaburov tudta Procenko parancsából, hogy a támadás pontosan tíz órakor kezdődik; szintén órájára nézett: még tíz perc hiányzott belőle.

— Nos, viszontlátásra, Szemjon Szemjonovics — mondta Remizov, megszorítva a törzsparancsnok kezét. — Ne búsuljon. Menjünk, százados. Sarapov, utánam.

Öt perc múlva már egy szűk kis szakadékban ültek, amely a Volga felé ereszkedett; szélein számos árkot ástak ki; Remizov parancsa szerint itt gyülekeztek a rohamosztagok.

Az emberek a romok közt az árokban ültek, kezükben a puska, s a nagyobb kényelem okából az árok falához, a kövekhez, egymás hátának támaszkodtak. Suttogva beszélgettek. Az egyik irányban elég messze voltak a németektől, vagy kétszáz méterre, viszont másik felől, amennyire a nappali számítás alapján ítélni lehetett, mindössze ötven méternyire. Csak akkor szóltak szabadabban, amikor fejük fölött vijjogó zúgással egy U—2 szállt el, és valahol a

német állások fölött először egy vakító fényű fehér rakétát lőtt ki, majd nyomában bombákat dobott le. Ilyenkor hangosan is beszélhettek.

— Ismét berepült a nagyszerű légierő — mondta valaki mellettük, amikor egy második U—2 zúgott el a szakadék fölött.

— Kukoricacsősz.

— Nálunk az északnyugati fronton „erdőőrnek" hívtuk.

— Egyik helyen így, a másikon amúgy. Hol milyen a növényzet — jegyezte meg bölcselkedve a harmadik. — Ahol kukoricaföld van, ott kukoricacsősz, ahol sok a veteményeskert, ott kertész, s ahol erdő van, ott erdőőr a neve. Azért repülnek olyan alacsonyan, mert szeretik a földet.

— Egy perc múlva, hacsak nincs késés, meg kell kezdődnie a tüzérségi előkészítésnek — szólalt meg Remizov. — Elég gránátot hoztatok? — kérdezte a mellette ülő katonától.

— Nyolcat fejenként, ezredes elvtárs — jelentette egy fiatal őrmester.

— Halkabban! Ne kiabálj! — intette le Remizov. — Nyolcat? Kevés. És ha fal van, s a fal mögött németek, és megkerülni nem lehet?

— Akkor robbantunk, ezredes elvtárs.

— Hát robbantószert hoztatok?

— Hogyne, ezredes elvtárs!

— Mennyit?

— Hat kilogrammot.

— Hát neked miért nincs szurony a puskádon? — fordult Remizov az egyik katonához.

— Itt van a testvérem — s a katona az oldalán megcsörrenő kardra ütött.

— Kozák vagy?

— A Szovjetunió Hősének, Dovator vezérőrnagynak lovas hadtestéből való.

— Hogy lehet az, kozák létedre gyalogszerrel? — mosolyodott el Remizov.

— A lóról már el is felejtkeztem. Másfél hónapja, hogy lovat nem is láttam.

— No és nem vágyakozol utána? — kérdezte Remizov.

— Itt nincs időm búsulni, ezredes elvtárs — válaszolta a katona, de abban a mozdulatban, ahogy kardját végigsimogatta, benne volt a vágyakozása.

— Itt a mi időnk — szólt Remizov, magához hívta azt a századparancsnokot, aki közvetlenül vezette a rohamot, s megkérdezte, készen van-e minden.

— Minden kész — felelte az.

— Tehát: az első tüzérségi össztűzre, a bal partról. Megértette?

— Igenis.

— De a bal partban ne reménykedjenek — figyelmeztette Remizov. — A bal part: az bal part, de a mi aknavetőink csak végezzék a maguk dolgát.

— Végrehajtjuk, ezredes elvtárs.

— Úgy, úgy... Hát akkor itt az ideje — ismételte Remizov, s a Volga felé fordult.

Szaburov szintén megfordult. Ugyanebben a pillanatban, a bal parton, messze tőlük hatalmas dörrenés hangzott fel, fény villant, s valami zúgó, dörgő, sivító zúgott el a fejük fölött.

— A Katyusák is rázendítettek — mondta Szaburov Remizovnak, de az ezredes mintha nem is hallotta volna, amit mondott. Szaburov ráeszmélt, hogy a Katyusa dörgése közben nem is lehetett hallani szavait.

A bal part mentén, lejjebb és följebb egyaránt dörrenés rázta meg a levegőt, fény villant fel, s utána végigfutottak az égen a kilőtt aknák tüzes csíkjai. Tőlük alig fél kilométerre vágtak be.

— Érzem, hogy pontos a találat — állapította meg Remizov, amikor elhalt az össztűz dübörgése. — Nagyon jó.

Őszintén megvallva, félek ezektől a Katyusáktól. Ha csak egy vonásnyit is tévednek, hírmondó sem marad belőlünk sem. Félelmetes fegyver.

A Katyusák nyitánya után működésbe lépett a bal parton a tüzérség. Hol itt, hol ott lobbant fel a fény a távolban, és fejük fölött nehézlövedékek röpültek el. Elöl, a németeknél vörös lángba borult az ég. Amikor a lövedékek közelben robbantak, a lobbanások hol a ház sarkát, hol egy faltöredéket ragadtak ki a homályból, hol meg egy tönkrezúzott benzinciszterna-vasváz romjait világították meg. A rohamosztagok kúszva megkezdték az előnyomulást. Egy nehézlövedék az ellenség közvetlen közelében robbant.

— Rövid — mondta Remizov. — Hát akkor menjünk, százados.

Remizov meglepő könnyedséggel ugrott ki a fedezékből, és semerre se nézve törtetett előre. Szaburov utána. Mellettük Sarapov és három-négy géppisztolyos.

Tüzérségi támadásunk folytatódott. A német állásokban és messze az első vonal mögött egyre morajlott a nehézlövedékek robbanása. Égett a Katyusák felgyújtotta benzin és petróleum maradványa, vörös lángnyelvek lobogtak az égnek. A túlsó parti dörrenéseket most ezen a parton is dörrenések követték: most már a németek is lőttek. Szaburov feje fölött nehézaknák süvítettek el, s valahol mögötte robbantak. Aztán megszólaltak az ágyúk. Végül pedig előttük is sűrűn kopogtak a géppisztolysorozatok.

A rohamosztagok gyorsan maguk mögött hagyták az utat a szakadéktól a régi állásukig, amelyet most a németek tartottak elfoglalva. Ezt a szakaszt, amely tegnap került a németek kezére, Szaburov nagyon jól ismerte. Körülbelül négyszázszor négyszáz méteres terület volt. Lövész- és futóárkok, fedezékek szabdalták keresztül-kasul, s a csupasz térségen csak itt-ott volt egy-egy házrom vagy omladék. Ennek az volt a magyarázata, hogy valamikor

itt hatalmas benzinraktárak álltak, amelyekből csak az alapzatok és darabokra tépett, szerteszét heverő vaslemezek maradtak meg.

Szaburov, amikor Remizov nyomában átfutott a terepszakaszon, amely Remizovot elválasztotta az első lövészároktól, nemegyszer hágott ilyen szörnyen csikorgó, meghajlott, kiégett vaslemezre. Egy kőből épült őrház romjai meredtek elébe. Oda igyekezett Remizov, s nyomában Szaburov. Alighogy odaértek, balról géppuskasorozat fütyült feléjük, és közvetlenül a romoknál valaki, aki Szaburov mögött futott, súlyos, tompa zajjal elzuhant. A romoknál néhány ember máris felállított két géppuskát.

— Nagyon jól van — helyeselt Remizov. — Gavrilov?

— Én vagyok, ezredes elvtárs.

— Nos, mi újság? Elfoglaltuk?

— Nyilván elfoglaltuk, ezredes elvtárs.

— S haladunk tovább?

— Igen.

— Menj előre. Én egész idő alatt itt leszek, tudja meg mindenki.

Az őrbódé mellett egyes lövedékek csattantak. Géppuskasorozat szelte át a levegőt. Különböző színű fényjelzős lövedékek keresztezték egymást. Balra, egészen közel, sokszoros gránátrobbanás hallatszott. Jobbra még mindig folyt a tűzharc, de gránát nem robbant: ott még nem került sor kézigránátharcra.

— Ó, a semmirekellők! Semmirekellők! — kiáltott Remizov magából kikelve. — Hát nem lehasaltak! Megölték tán a parancsnokot, vagy mi?! Szaburov, menjen oda! Ha egyszer nem robbannak kézigránátok, nyilván lehasaltak. Menjen mennél gyorsabban. Bármi módon, de állítsa őket talpra!

Szaburov kimászott az őrkunyhóból, és a sötétben jobb felé kúszott. A parancsnok valóban elesett, de megtorpanásuknak mégsem ez volt az oka. A romok között egy

állványos német géppuska állta el előhaladásuk útját: három árkász előrekúszott, hogy kerülővel odajusson az épületromhoz – amelynek emeletén állt a géppuska –, és robbanótöltetet rakjon alája. A többiek a robbanást várták, hogy továbbtörjenek. Egy őrmester rendelkezett így. Amikor Szaburov melléje kúszott, az őrmester nyugodtan és tárgyilagosan mondta:

– Ha nem jutnak el odáig és nem robbantják fel, akkor is továbbmegyünk, százados elvtárs, de kár az emberekért, azért várunk öt percet.

Szaburov egyetértett az intézkedéssel, s egy géppisztolyost küldött Remizovhoz: jelentse, hogy rövidesen rendben lesz minden. Néhány percig az őrmester mellett feküdt és várt. Körülöttük folyt az éjjeli harc, olyan volt ez is, mint minden éjjeli harc: egyenlet több ismeretlennel.

„Mi történik most Procenkónál?" – gondolta Szaburov. A tüzérségi tűz dörgéséből, a gránátok távoli robbanásából és a fényjelzős lövedékek sűrű hálózatából a fölött a pont fölött, ahol Procenkónak kellett támadnia, Szaburov tudta, hogy ott is folyik a harc. A bal partról még mindig gyakran süvítettek el feje fölött lövedékeink, de most messze, a németek első vonala mögött robbantak. A robbanások egy-két másodpercenként szakadatlanul követték egymást, és Szaburovban felvillant a gondolat, hogy mi lenne itt körülötte, ha ez az ágyútűz most nem a németekre, hanem rá, embereire zúdulna. A tűz valóban iszonyú volt, s Szaburov, mint minden gyalogparancsnok, szíve mélyéből áldotta a szovjet tüzérséget.

Ekkor előtte, onnan, ahol a német géppuska rejtőzött, fülsiketítő robbanás hallatszott; Szaburov fölpattant, s futtában tüzelve géppisztolyából, rohamra vezette a vöröskatonákat.

Az éjszaka folyamán Szaburovot kétszer is elborította földgöröngyökkel egy-egy közelében robbanó akna. Vattakabátjának bal ujját géppisztolysorozat szelte át, s kissé

fölhorzsolta karját. Azok közül, akikkel együtt indult rohamra, sokan nem feleltek társaik hívó szavára. Sok volt a sebesült, az ápolónővérek és a sebesültvivő katonák hátraszállították őket a tűzvonalból. A sötétben és a harc hevében Szaburov nem ért rá megfigyelni, köztük van-e Ánya.

Egészében véve a harc könnyebbnek bizonyult, mint gondolták volna. Az a négy rohamosztag, amely jobb felől volt, s amelyet a harc folyamán Szaburovnak egymás után saját parancsnoksága alá kellett vonnia, elég gyorsan elfoglalta a kijelölt lövészárkokat. Amikor néhány órai harc után Szaburov a többiekkel elindult, hogy a balra haladó lövészárkokat megtisztítsa, az egyikben géppisztolyosokkal találkozott. Egy balszárnyon harcoló rohamosztag tagjai voltak. Így derült ki, hogy ezt a részt teljesen elfoglalták, a németek vagy elestek, vagy elfutottak, egy részük talán még a fedezékben bujkál, de ezt majd csak reggel állapítják meg, világoson.

— És mi van ott még tovább, balra? — kérdezte Szaburov. — Egyesültek?

— Mintha egyesültek volna, százados elvtárs — mondta a géppisztolyos, akihez fordult —, ott befűtöttek a fritzeknek.

Szaburov arra gondolt, hogy az éjszakai feladatot valószínűleg teljesítették, s a hadosztály egyesült, de kétségtelen, hogy a legnagyobb veszély ezek között a romok között reggelre várja őket. Nem valószínű, hogy a németek belenyugszanak a kudarcba. Általában nem szerették az éjjeli harcot, s most sem dobtak nagy egységeket a küzdelembe, mert valószínűleg úgy határoztak, inkább majd reggel.

Szaburov a sötétben számba vette, ki maradt életben, az őrmesterrel együtt elhelyezte a géppuskákat: több ponton elrendelte a lövészárkok kimélyítését s a robbanások következtében bedőlt fedezékeken a lőrések kijavítását. Az-

tán elküldött két összekötőt írásbeli jelentéssel — egyet Remizovhoz, a másikat egyenesen a parancsnoki harcállláspontra, az ezredtörzsparancsnokhoz —, jelezte, hogy fel kell készülni reggeli német ellenlökésre, ő maga itt marad, és kéri, küldjenek neki sürgősen aknavetőket és páncéltörő fegyvereket. „Ha lehetséges — írta levele végén —, küldjenek legalább két-három páncéltörő ágyút."

A Remizovhoz küldött összekötő nem jött vissza: vagy megölték útközben, vagy Remizov nem tudott semmi segítséget sem adni. Annyenszkijtől ötven perc múlva, amikor már szürkülni kezdett, odagördítettek két negyvenöt milliméteres gumikerekű kis ágyút, s öt nehézpuskás jött hosszú csövű fegyverrel és vagy tizenöt géppisztolyos. Annyenszkij ezt közölte céduláján: „Összekapartam mindent, amit lehetett. Tartsátok magatokat."

20

Reggel nyolc órától kezdve — amikor kivilágosodott, és megkezdődött az első német roham — este hétig, amikor besötétedett és minden befejeződött, tizenegy kimerítő óra telt el, s egy-egy órában aligha volt öt aránylag nyugodt perc.

Amikor ezen a szakaszon a hadosztályt a legutóbbi hét folyamán egészen a parthoz szorították, Procenko különös gonddal igyekezett itt megerősíteni magát. Az egész területen lövészárkokat és összekötő árkokat ástak, az alapzatok alatt fészkeket és fedezékeket helyeztek el. Elöl pedig egy nem széles, de elég mély szakadék húzódott, amelyen a németeknek valamilyen módon át kellett jutniok, hogy elérjék állásainkat.

Ha meg lehetne rajzolni a harci hangok erősödésének és halkulásának görbéjét, akkor ezen a napon a görbe, akár

a maláriás betegek lázánál, háromszor kúszna meredeken fölfelé, hogy ugyanannyiszor zuhanjon alá.

Reggel a németek könnyűtüzérsége nyitotta meg a tüzet. Azután az ezred nehézaknavetői léptek működésbe, majd a nehéz rohamágyúk szólaltak meg, s végül kegyetlen bombázás kezdődött. A dörgés, amikor elérte a legvégső határt, egyszerre megszakadt, és a németek szakadatlan géppuskaropogás közben rohamra indultak. Ebben a pillanatban mindenki, aki még élt a fedezékünkben, nem bírta tovább, megragadta puskáját, géppuskáját, géppisztolyát. Az árok, melyet egy héttel ezelőtt az első német rohamkor „halottak árkának" neveztek el, most is megfelelt nevének: lejtőit néhány perc alatt holtak és haldoklók borították el. Az utolsókat közülük már csak húsz, tizenöt, tíz méter választotta el a lövészároktól. Úgy rémlett, még egy másodperc, már csak egy fél, s átugorják a távolságot. De nem ugrották át. Az utolsó pillanatban a halálfélelem azokat is elfogta, akik már majdnem odaértek, s visszafordította őket.

Ha halálfélelmükben nem fordulnak vissza, talán elérik a lövészárkot. De megfordultak, s most azok, akik nem estek el, amikor előrerohantak, elestek visszafelé futtukban.

Az első roham kudarca után elölről kezdődött minden. De míg első ízben két óra hosszat tartott, másodszor már öt és fél órára nyúlt. A németek elhatározták, nem hagynak élőt a parton. Az egész területet annyira feldúlták, lyuggatták a tölcsérek, hogyha mindez a gránát, bomba, akna egyszerre robbant volna, itt egyetlen élő ember sem marad. De a lövedékek különböző időkben robbantak, és ahol éppen most robbant egy, ott a tölcsérben máris elhelyezkedtek és lőttek az emberek, s ahol a következő robbant, ott már nem volt senki. Ez a halálos bújócska, amely öt és fél óráig tartott, azzal végződött, hogy amikor a németek a hatodik óra végén ismét rohamra indultak, a meg-

siketült, félig földdel betemetett, a kimerültségtől valósággal fekete katonák fölálltak fedezékükben, és elkeseredett dühvel, kegyetlenül, közvetlen közelről lőttek le mindenkit, aki eléjük került — visszaverték ezt a rohamot is.

A harci zaj görbéje tüstént magasra szökött megint. Ötösével, tízesével, húszával, harmincával jöttek a repülőgépek, zuhanórepülésben oly alacsonyra ereszkedtek, hogy a robbanások levegőhullámai ismét fölhajtották őket. Nem törődtek a légelhárító ágyúk tüzével, alig húsz méter magasságból bombázták a lövészárkokat. A föld körös-körül szökőkútként röppent föl, s záporozva hullott vissza.

Gyújtó- és repeszbombák hullottak, nagyok és kicsik, olyanok, amelyek öt méter mély tölcséreket vágtak a földbe, s olyanok, amelyek alig érintve a talajt, máris robbantak, s szilánkjaik oly alacsonyan repültek szerteszét, hogyha fű nő ezen a helyen, azt is leborotválták volna. Voltak bombák, melyek kétszáz méter magasban robbantak, tucatnyi apró bombára szakadtak, ezek szintén a levegőben robbantak, és kartácsszerűen hullottak a földre — mindez csaknem három óra hosszat üvöltött, bömbölt a fejük fölött. De amikor pontosan este hat órakor a németek a harmadik rohamra indultak, ismét csak a „halottak árkát" töltötték meg hullákkal.

Szaburov életében először látott ilyen kis területen ennyi halottat.

Reggel, amikor Szaburov az erősítés megérkezte után számba vette harcosait — jól emlékezett rá —, nyolcvanhárom embere volt. Most, este hét órára, harmincöt maradt meg belőlük, kétharmaduk könnyű sebesült. Valószínűleg ugyanez volt a helyzet tőle jobbra és balra is.

A fedezékek összevissza voltak szaggatva, sok teljesen bedőlt vagy egészen szét volt dúlva; az összekötő árkokat sok helyütt közvetlen bombatalálat vágta semmivé. Szaburov, akit harmadnapja zúzódás ért, most úgyszólván alig

hallott, de fülében – bár már véget ért – még mindig benne zúgott a rettenetes robajlás.

Ha valamikor később arra kérték volna, írja meg mindazt, ami ezen a napon történt vele, néhány szóban el tudta volna mondani: a németek lőttek, mi fedeztük magunkat az árkokban, aztán beszüntették a tüzet, mi felemelkedtünk, s lőttünk rájuk, azután visszavonultak, ismét tüzelni kezdtek, mi ismét védelmet kerestünk az árkokban, amikor pedig beszüntették a tüzet és rohamra indultak, mi ismét tüzeltünk rájuk.

S lényegében ez minden, amit ő és társai tettek. De talán még soha eddig nem lobogott benne ilyen makacs vágy, hogy életben maradjon. Nem a haláltól félt, nem is attól, hogy megszakad ez az élet minden örömével és bánatával együtt, nem is irigykedéstől sajgott szíve, hogy mások számára eljön a holnap, de ő, Szaburov, már nem látja meg.

Nem; ezen a napon egyetlenegy vágy töltötte be lelkét: kivárni, megélni azt a pillanatot, amikor beáll a csönd, amikor fölugranak a németek, de amikor felugrik majd ő is, hogy lőjön rájuk. Ő és körülötte mindenki háromszor is várta ezt a pillanatot a nap folyamán. Nem tudták, mi következik majd utána, de mindannyiszor csak ez a vágy égett szívükben: megérni ezt a pillanatot, bármi áron is. Amikor aztán este hét órakor a németek harmadik, utolsó rohamát is visszaverték, s rövid csönd támadt, az emberek a nap folyamán először mondtak ki olyan szavakat, amelyekben már nem volt sem parancs, sem rettenetes, embertelen káromkodás, amivel lövöldözésüket kísérték. Ezek a szavak lágyan zsongtak, s egyszerre olyan ünnepi hangulat borult fölébük, mint amilyen akkor szokott, amikor valami rendkívül fontos, szent esemény történik. Szaburov érezte, hogy győztek a németek fölött, nemcsak azt tették, amiről aztán a Tájékoztatási Iroda jelentésében ez lesz: „Ez és ez az alakulat megsemmisített 700 (vagy

800) hitleristát", hanem egyáltalán: legyőzték ma a németeket, erősebbnek bizonyultak náluk.

Már besötétedett. Fél nyolckor Annyenszkij jelent meg Szaburov fedezékében. Szaburov ott ült összehajtogatott köpenyén, hátát a lövészárok falának vetve, és hanyagul turkált villájával a húskonzerves dobozban: igyekezett meggyőzni magát, hogy éhes és ennie kell, bár egy csöpp étvágya sem volt.

— Hát visszavertük őket — szólt Annyenszkij.

Az ő arca éppen olyan fekete és fáradt, mint körös-körül mindenkié — nyilvánvaló, hogy ott, ahol Annyenszkij tartózkodott, ma ugyanaz ment végbe, mint másutt.

— Visszavertük — mondta rá Szaburov. — S általában mi a helyzet?

— Mindenütt visszavertük — felelte Annyenszkij. — A hadnagyot magammal hoztam, hogy felváltsa; önt a tábornok hívatja.

— Ott mi a helyzet? — kérdezte Szaburov.

— A támadást ott is visszaverték. Menjen, a tábornok sürgősen várja.

— Remizov hol van?

— Hátravitték a fedezékbe.

— Mi történt vele? Megsebesült?

— Nem — mondta Annyenszkij —, nem sebesült meg. Az öreg, alig egy félórával ezelőtt, amikor minden véget ért, eszméletlenül esett össze. A sebe nemcsak nevetséges, hanem súlyos is. Most vízzel locsolgatják, hogy magához térítsék. De menjen, siessen a tábornokhoz, mert még megharagszik.

— Minden jót. — Szaburov kezet szorított Annyenszkijjal.

— Igaz is — jutott eszébe Annyenszkijnek —, most nem ott van a harcálláspontja, ahol eddig volt; elrendelte, hogy helyezzék át.

— Hová?

— Háromszáz méterre innen, közvetlenül a szakadékba. Valószínűleg éppen ott találja.

Szaburov megindult hátra az összekötő árokban. Kétszer, háromszor is szovjet katonák holttestén kellett átlépnie; arcuk, testük tele volt szórva földdel; még nem tudták eltemetni őket. Alig tett háromszáz lépést, amikor csaknem beleütközött Procenkóba. Ott állt a szakadék szélén. Ugyanolyan vattazubbonyt viselt, mint mindenki más, de körös-körül vörössel szegélyezett tábornoki tányérsapkája volt rajta; nemrég hozták neki a túlsó partról, mögöttes területről. Nem messze tőle két katona tetőnek való gerendát ácsolt.

— Szaburov! — kiáltott rá Procenko, aki már tíz lépésről megismerte. — Szaburov, te vagy az?

— Én, tábornok elvtárs — felelte Szaburov.

Procenko három lépést tett Szaburov felé, megállt, kihúzta magát, és szokása ellenére nagyon szolgálati hangon mondta:

— Szaburov elvtárs, a parancsnokság nevében köszönetet mondok önnek.

Szaburov is kihúzta magát, és vigyázzállásban zavartan mormogott valamit.

— Kitüntetésre terjesztettem föl: a Lenin-rendre — szólt Procenko. — Rászolgált, s azt akarom, hogy tudjon róla.

— Igazán nagyon köszönöm — felelte Szaburov; ezt oly gyermekesen mondta, hogy maga is meglepődött rajta, s elmosolyodott.

Procenko is mosolygott. Egymásra néztek, s úgy érezték, hogy ma valami igazán nagy, ünnepi esemény történt mindkettőjükkel és körülöttük mindenkivel, s az, hogy Szaburovot fölterjesztették-e kitüntetésre vagy sem, megkapja-e a kitüntetést vagy sem, alapjában véve nem is fontos ahhoz képest, ami ma történt. Ez ma győzelem volt — mindketten tudták. Ma győztek a németek fölött, akik harcba vetettek itt mindent, amit csak vethettek, mert

bármi áron is, vissza kellett volna szerezniök a partot, de nem sikerült nekik.

— No, hogy vagy? Élsz? Egészséges vagy? — kérdezte Procenko; megölelte Szaburovot, és csöndesen megveregette a vállát. — Élsz?

Szaburov nem válaszolt. Mit lehetett erre felelni?

— Alekszej Ivanovics, egyszer még visszaemlékszünk erre a napra — szólt Procenko. — Ne feledd, amit mondok: éppen erre a napra. Lehet, hogy mások más napokra fognak emlékezni, de mi pontosan erre a napra emlékszünk majd. Nagyszerű érzés ez ma, ugye?

Szaburov némán bólintott.

— Látod, áthelyeztem parancsnoki harcállláspontomat. Azelőtt a zászlóaljparancsnokság volt itt, én elrendeltem a kibővítését a magam számára. A németek holnap ide irányítják majd a fő csapásaikat. De mi ezt a helyet nem adjuk oda. Ma mindenki így érezte, tudom: te is, én is, mindenki. Hát én szeretném ezt az érzést megerősíteni az emberekben, ezért helyeztem át a hadosztályparancsnokságot. Ne csak érezzék, de tudják is, hogy ezt a földet nem adjuk oda. Érted?

— Értem — válaszolta Szaburov —, de önnek ott kényelmesebb volt a helye.

— Kényelmesebb, az igaz, de majd itt is szilárdan berendezkedem. Tudod, a bátorság nagyon szép valami, de egy hadosztályparancsnok feje fölött mégsem árt az a négyszeres tetőzet. Hja, igaz, fájdalmat kell okoznom neked: Popov elesett... Remizovval megismerkedtél?

— Meg.

— Nos? Csupa lélek az az ember, igaz?

— Igaz — mondta Szaburov.

— Most a te ezredparancsnokod lesz Popov helyett.

— És ki lesz a parancsnok Remizov ezredében?

— Úgy gondolom, hogy Annyenszkijt hagyom ott. Ez az első, amit mondani akartam. A második: meggyöngítet-

tem tegnap mindkét ezredet, hogy rohamosztagokat szervezhessek. Hát aztán meg is szorították őket. A te zászlóaljadat is. Most megint együtt van az egész hadosztály, ez jó, de még jobban a parthoz nyomtak bennünket, öt házat elvettek tőlünk.

– Nálam is ez a helyzet? – kérdezte Szaburov, olyan ember izgalmával, akinek a legkellemetlenebb hírt még nem mondták meg.

– Igen. A tieidet is szűkebb helyre szorították. Én tegnap egy fél napot töltöttem ott. Lehet, hogy az én hibám: túlságosan sok emberedet vettem el, de ha nem veszem el, nem egyesültünk volna Remizovval. Fél napot ültem ott nálad. Nagy általánosságban, most ott a te parancsnoki harcálláspontod szinte a legelső vonal.

– Úgy – szólt Szaburov.

– A három házból bizony egyet elfoglaltak a németek, a 9-es számút, tudod, azt, amelynek L alakja van. Ismered, ugye?

– Igen.

Procenko a szokottnál is nyugodtabb hangon beszélt, de kiérződött belőle, hogy Szaburovval szemben nem egészen tiszta a lelkiismerete. Zászlóaljából embereket vont el, őt magát is elvitte, és Szaburovnak most jogos panasza lehet ellene, mert azt gondolhatja, ha ott lett volna ő maga, akkor nem veszik el azt a házat a németek, pedig megeshetett volna akkor is.

– Különben pedig menj vissza a zászlóaljadhoz, vesd ott meg a lábad, ahol most vagytok, ez a legfontosabb. No, csak ne keseregj, ne keseregj – veregette meg Procenko a makacsul hallgató Szaburov vállát –, a legfontosabb, hogy az egész hadtest együtt van, ez többet jelent nekünk, mint a te házad. Igaz, most jut eszembe, régi harcostársak vagyunk mi ketten, de mind ez ideig nem tudtam, hogy ilyen zárkózott vagy.

– Miért vagyok zárkózott? – csodálkozott Szaburov.

— Persze hogy az vagy. Mondtam már, hogy fél napot töltöttem nálad, a zászlóaljban. Mindent elbeszéltek nekem.

— Mi mindent? — kérdezte Szaburov, de még mindig nem tudta, hová akar kilyukadni a tábornok.

— Azt mondják, megnősültél.

— Úgy, hát ez az. — Szaburov csak most eszmélt rá, mire gondol Procenko. Az első célzásoknál eszébe sem jutott, oly messze szálltak gondolatai. — Igen, megnősültem.

— Azt mondják, hogy még lakodalmat is akartál ülni. Hát lagzit csaptál volna, s engem meg sem hívtál, mi?

— Még nem tartottam ott. Csak szóba került — mondta Szaburov. — Szerettem volna megtartani, de nem lehet.

— Miért? Nagyon is lehet. Én ismerem azt a lánykát. Én adtam át neki az érdemrendet. Jó lány.

— Nagyon — szólt Szaburov.

— Ugye felcser?

— Az.

— Van nálad a zászlóaljban felcser?

— Most már nincs — felelte Szaburov —, elesett, amikor a kórházban voltam.

— Akkor hát — mondta Procenko — kinevezhetem felcsernek a te zászlóaljadhoz. Ha az állománytáblázatban van rá hely rendszeresítve, akkor lehet.

— Az állománytáblázat szerint még orvos is van rendszeresítve — jegyezte meg Szaburov.

— Az most nem sokat jelent. A zászlóaljadban például az állománytáblázat szerint nyolcszáz szuronynak kell lennie, de hol vannak? Felcsert azonban adhatok, de csak egy kikötéssel . . .

— Éspedig?

— Azt a feltételt szabom, hogy meghívsz a lakodalmadra. És még egyet . . . De meg ne haragudj, Alekszej Ivanovics, ha kereken kimondom. A feleséged a te számodra feleség, de a zászlóalj számára felcser, és nem lehet semmi

köze a zászlóalj dolgaihoz, kivéve az egészségügyet. Magad is tudod, megesik, hogy az asszonyok, olykor nem is rossz szándékkal, hanem őszinte szívből tanácsokat adogatnak... Ilyesminek háborúban nem lehet helye.

— Nekem is ez a véleményem — helyeselt Szaburov. — Különben, ha valami kétsége van eziránt, maradjon a feleségem ott, ahol most van.

— Nem, nem, nincs semmi kétségem — vágta rá Procenko. — Csak úgy általánosságban gondolkoztam rajta, s elmondtam neked, milyen eredményre jutottam. Ezzel be is fejeztem. — No — tette hozzá észbe kapva —, siess haza. A te Maszlennyikovod már nagyon vár. Szerelmes beléd, vagy mi?

— Nem vagyok én lány.

— Szeret téged, nagyon szeret. Olyan szemekkel nézett rám, mintha fölfaltalak volna. Szinte vigasztalnom kellett: „Visszajön a te Szaburovod, visszajön, ne félj."

— Mégis ki mondta el önnek, tábornok elvtárs, az én dolgomat?

— Ki mondta el? Vanyin. Mintha neheztelnél kissé rá? Igaz?

— Nem, miért? — kérdezte Szaburov.

— Hát csak úgy gondolom; nem is említetted. De ha haragszol rá, nincs igazad. Derék fiú, és becsül téged. No, menj, menj. — Procenko a kezét nyújtotta Szaburovnak. — Azt hiszem, a németek holnap újrakezdik az egészet. De ha ma nem sikerült nekik, akkor holnap még kevésbé fog sikerülni. Ez az előérzetem. De — s Procenko felemelte mutatóujját — a jó előérzet: előérzet, ám ha a Volga még két napig nem fagy be, akkor ezen a parton elfogy a lövedék és az akna. Takarékoskodj. Az élelemmel is takarékoskodj. Viszontlátásra.

— Viszontlátásra, tábornok elvtárs.

Sötét volt az éjszaka. Néhány száz méternyire, hol jobb, hol bal felől, eltévedt aknák csaptak le, de éppen azért, mert a robbanások ritkák voltak, Szaburov néhányszor összerezzent. Elérte zászlóalját, s találkozott egy katonával; a katona megismerte.

— Erőt, egészséget, százados elvtárs.

— Erőt, egészséget — válaszolta Szaburov. — Kísérjen el a parancsnoki harcálláspontra. Tudja, hogy hol van most?

— Ugyanott, ahol volt — felelte a katona.

Amikor a fedezékhez ért, és a lövészárokban meglátta Petya ismerős alakját, a szívét elfogta valami. Úgy érezte, hazaérkezett.

— Százados elvtárs! — kiáltott fel örömmel Petya. — O, hogy vártuk már!

— Inkább ne vártatok volna annyira, de harcoltatok volna jobban. Szép kis ajándékkal fogadtok, mondhatom — szólt Szaburov, igyekezve palástolni a viszontlátáson érzett örömét. — A házat odaadtátok.

— Ez igaz — bólintott Petya. — Nagyon elözönlöttek bennünket, másképp nem adtuk volna. Nem volt erőnk. Hisz negyven embert vitt el a tábornok a zászlóaljból.

— Nemcsak tőletek, vett el másoktól is.

— Ugyanúgy megszorították azokat is — mondta Petya, szemmel láthatóan megbántódva. — Ami lehetetlen, az lehetetlen... Nagyon várja már a politikai tiszt és Maszlennyikov.

— Hol vannak?

— Vanyin elvtárs itt van.

— És Maszlennyikov?

— Maszlennyikov pedig, ahogy sötétedni kezdett, odament abba a házba. Nappal bizony nem lehet eljutni.

— Mennyire vannak most innen a németek?

— Balra olyan messze, mint azelőtt, de innenfelől — s

Petya jobb felé intett – még hatvan méterre is alig. Mindent hallani.

– Sokan elestek?

– Tizenegy halott, harminckét sebesült – felelte Petya; szeretett pontos válaszokat adni. – Azonkívül megölték Marija Ivanovnát.

– És a gyerekek?

– A gyerekeket is. Mindnyájukat együtt. A bomba egyenesen a pincéjükbe vágott. Egyetlen tölcsér ott az egész, és körös-körül semmit sem látni.

– Mikor történt?

– Tegnap.

Szaburovnak eszébe jutott, hogy valamikor régen, szinte egy örökkévalósággal ezelőtt, az asszony nyugodtan ezt mondta neki: „És ha becsap a bomba, hát csapjon – egyszerre lesz mindnyájunknak végünk, a gyerekekkel együtt."

Csak úgy vaktában odavetett jóslata valóra vált.

– Igen, túlságosan sokat tudtam meg tőled – mondta Szaburov. – Kevesebb jobb lett volna – és felemelve a sátorlapot, bement a fedezékbe.

Vanyin az asztal mellett aludt. Politikai jelentését írta, s közben elnyomta az álom, karja az asztalon, feje a papírra ejtve. „Erkölcsi-politikai magatartás szempontjából kifogásolható esetek nem fordultak elő" Ez volt az utolsó mondat, amelyet leírt, mielőtt elaludt volna.

– Vanyin – költögette Szaburov föléje hajolva –, Vanyin.

Vanyin felugrott.

– Vanyin – ismételte Szaburov –, én vagyok. – Vanyin sokáig rázta a kezét, s úgy nézett rá, mintha a másvilágról toppant volna eléje.

– Már úgy aggódtunk érted – mondta.

– Azt hiszem, nem nagyon volt itt időtök aggódni.

– Képzeld, mégis találtunk rá időt. Ördög tudja, mi van benned, de nagyon hiányoztál. Talán azért, mert olyan

nagydarab ember vagy, s ha nem vagy itt, mintha a kályhát vitték volna ki a szobából.

— Köszönöm az összehasonlítást — mosolyodott el Szaburov.

— Lehet, hogy a hasonlat nem jó, de alapjában véve ez az igazság. Egyébként a hidegről jut eszembe, nincs okod megsértődni, a kályha most a legszükségesebb berendezési tárgy.

— Igen, látom, be is állítottatok egyet.

A fedezékben csakugyan ott állt egy kerek vaskályha.

— Hát hogyne! Beállítottuk. Jól ég. Melegedj meg.

Szaburov válasz helyett leült az ágyra, egyik csizmáját a másik után húzta le, s lábát a tűz felé nyújtotta.

— Ez jó — mondta. — Nagyon jó. Panaszkodtál rám a tábornoknak?

Vanyin elnevette magát.

— Panaszkodtam. Mégiscsak én vagyok a politikai tiszt. Tudnom kell, mi megy végbe az emberek lelkében. Hát aztán láttam, hogy a lelked nincs egészen a helyén: enynyi volt az egész.

— Senkinek sincs helyén a lelke — jegyezte meg Szaburov —, és addig, amíg a háború be nem fejeződik, nem is lesz... Maszlennyikovval mi van, előrement?

— Igen. Nincs nyugta.

— Reggelre visszajön?

— Vissza kell térnie. Ha reggelig nem lesz itt, akkor már csak holnap este jöhet. Nappal se be, se ki: jobbról és balról állandóan géppuska-keresztűz alatt tartják.

— Ki maradt ott a házban?

— Tizenöt ember. Konyukov a parancsnokuk. Potapov ugyanis elesett.

— Hogyan?!

— Elesett. Konyukovot már a kritikus pillanatban saját hatáskörömben neveztem ki századparancsnoknak. Más

megoldás nem volt. Amikor kivertek bennünket, a század maradékával ott maradt a házban.

— Valóban csak tizenöt ember maradt az egész második századból?

— Nem — mondta Vanyin —, van itt még tíz ember. Két oldalról visszavonultak, de Konyukov benn maradt a házban. A második században összesen huszonöt ember van.

— És a többiben?

— A többiben valamivel több. Itt van, nézd.

Vanyin egy ív papírra szokott pontosságával feljegyezte a századok létszámát.

— Igen — szólt Szaburov, elnyújtva a szót —, sokat vesztettünk. És hol van most az első vonal?

— Itt van, nézd, tessék. — Vanyin egy darabig keresgélt a borítékban, s kihúzott egy kis rajzot. — Maszlennyikov készítette a számodra, lásd, amikor visszatérsz.

A rajzon a zászlóalj elhelyezését ábrázolta. A zászlóalj már nem ugrott ki a vonalból, mint korábban, hanem a 9-es számú, L alakú ház elvesztése után egy vonalba került a többi zászlóaljjal, a lerombolt utca jobb oldala mentén, s csak egyetlen ház, a 7-es számú, amely a rajzon pontokkal volt megjelölve, nyúlt ki előre, mint valami nyelv.

— Ez a ház tulajdonképpen be van kerítve — mondta Vanyin. — A németek nappal nem engednek bennünket, éjszaka kúszunk oda.

— Igen, majd ha az egész utcát kell visszavennünk, jó, előretolt állás lesz a továbbhaladáshoz — jegyezte meg Szaburov —, tartani kell.

— Majd ha visszavesszük — szólt vontatottan Vanyin. — Félek, hogy ettől még messze vagyunk.

— Miért?

— Egyelőre legalább itt tartsuk magunkat, ahol vagyunk.

— Természetesen — helyeselt Szaburov —, én is arról beszélek, bár tartani tudnánk magunkat. Ha tartjuk, visszavesszük.

— Te, úgy veszem észre, igen derűsen tértél vissza. Derűsebben látod a dolgokat, mint korábban — szólt Vanyin.

— Igen, sokkal derűsebben nézem az egészet, mint korábban — felelte Szaburov. — Az semmi, hogy egy házat átadtunk nekik. Illetve baj, természetesen, de még nem nagy valami. A legfontosabb, hogy itt vagyunk ma a parton, és nem engedtük ki őket a Volgához. És ezután sem engedjük.

— Meg vagy róla győződve? — kérdezte Vanyin.

— Meg — felelte Szaburov.

— S honnan ez a meggyőződésed?

— Hogy is mondjam? Néhány logikus érvet sorolhatnék fel, de nem ez a dolog veleje. Érzem, hogy így lesz. Olyasmit álltunk ki ma, amit azelőtt nem bírtunk volna ki. Valami összetört a németekben. Tudod, mint a felhúzható játékok. Hát húzták, húzták, amíg aztán a rugója egyszerre csak krakk... és többé nem lehet felhúzni.

— Lehetséges... — mondta Vanyin. — Boldogan hiszem. Mi meg itt a ház miatt úgy nekikeseredtünk, hogy tegnap sem volt, ma sincs semmiféle más érzés bennünk, csak keserves mérgelődés.

Vanyin fölállt, s fel és alá sántikált a fedezékben.

— Miért sántítasz?

— Megsebesültem. Semmiség, a lakodalomig begyógyul, persze majd csak az enyémig, de nem a tiedig, mert az, ahogyan beszélik, igazán nincs messze.

— Ki mondja?

— Procenko.

— No, hát íme — mondta Szaburov. — Az ünnepi ebédhez a terem már kész. — Tekintetét körülhordozta a fedezéken. — Zene is lesz, még külföldi muzsikusok is fellépnek. A vőlegény is itt van. Még csak azt kell megvárnunk, amíg a menyasszony megérkezik barátnéival, hogy bekössük a fejét.

— Ma azonban, amint Maszlennyikov hazatér, legény-

búcsút tartunk — szólt Vanyin. — Csak ne hidd, hogy így megúszod. Legénybúcsú nélkül úgysem engedünk lakodalmat ülni.

— Csak hát, azt hiszem, Petya gyöngén áll tartalék dolgában. Mi, Petya?

— Majd csak igyekszem, ahogy tőlem telik, százados elvtárs — mondta Petya. — Mondhatom, jó véleménye van rólam, százados elvtárs — kinyitott egy kulacsot, s vodkát töltött a Szaburov és Vanyin előtt álló bádogpoharakba.

De még szájukhoz sem emelhették a poharat, amikor a sátorponyva fellebbent, s a vidám, hangos, kissé rendetlen öltözetű Maszlennyikov bukkant fel a fedezék küszöbén.

— Várjanak! — emelte fel a kezét. — Mit csinálnak? Nélkülem?

Szaburovhoz rohant, megragadta, felkapta helyéről, átölelte, összecsókolta, megfogta a kezét, eltolta magától, megnézte, ismét magához vonta, megint megcsókolta és visszaültette — mindezt egy perc alatt, aztán lezökkent az asztal mellett álló harmadik székre, s duhajkodó, basszus hangon elkiáltotta magát:

— Petya, vodkát nekem!

Petya öntött neki.

— Szaburov egészségére — mondta Maszlennyikov. — Arra, hogy minél hamarabb tábornok legyen.

De Vanyin, poharát felemelve, szokásos komor mosolyával így szólt:

— Szaburovra. Arra, hogy minél előbb történelmet tanítson — mondta.

Vanyin és Maszlennyikov egyszerre pillantottak Szaburovra.

— Tehát történelemtanár vagy tábornok? — kérdezte Szaburov. — Egész életemben hajlandó lennék utcalocsoló lenni, ha ezzel a háborút akár egyetlen nappal is meg-

rövidíthetném. Persze ha úgy végződik, ahogy mi akarjuk. Igyunk tehát! . . .

— Mire? — kérdezte Vanyin, de Maszlennyikov az asztal alatt már a térdét lökdöste, hogy értésére adja, milyen tapintatlan a kérdése. „Természetesen Ányára."

— A győzelemre — mondta Szaburov, s fenékig ürítette poharát. — Ami pedig a tanítást illeti — sóhajtott fel —, a háború után, így vagy úgy, egy kissé mindnyájan történelemtanárok leszünk . . . Nos, mi újság a házban? — kérdezte Maszlennyikov felé fordulva.

— Ott Konyukov uralkodik — felelte Maszlennyikov. A nagy fáradtság miatt egyetlen pohár vodka abba az emelkedett, ünnepi hangulatba ringatta, amikor föltétlenül hosszú és olyan bonyolultan felépített mondatokban beszélünk, hogy néha be sem tudjuk őket fejezni. — Ott Konyukov uralkodik, aki a helyőrség parancsnokának nyilvánította magát, s úgy viselkedik, mint egy altábornagy, s ezenkívül feltűzte mellére a régi György-keresztet, s azt mondja, hogy addig viseli, amíg Szaburov százados át nem adja neki a hadseregparancsnok parancsa értelmében őt megillető Vörös Csillag érdemrendet. Petya, mit nézel? — kiáltott Maszlennyikov. — Hiszen üresek a poharak.

Szaburov Maszlennyikovra sandított, de aztán meggondolva, hogy egészen mindegy, a hadnagy úgyis alig áll a lábán a fáradtságtól, s okvetlenül alvásra van szüksége, úgy döntött magában, hogy nem tesz ellenvetést. Petya kiporciózott még egy-egy ital vodkát.

— Tudjátok, mi az érdekes? — jegyezte meg Vanyin. — Petya sohasem téved. Mindig pontosan egy decit önt.

— Pontosan, politikai tiszt elvtárs.

— Én tudom, hogy pontosan. Még akkor is, ha különbözők az edények. Az egyik bögre, a másik pohár, a harmadik teáscsésze. Nem árulnád el a titkodat, mondd?

— Én nem szemmértékre töltök, politikai tiszt elvtárs, hanem hallás után meg számolásra. Meghatározott szög-

ben tartom a kulacsot, és akkor számolom a bugyogást: egy-kettő-három-négy-öt, s kész. Egy-kettő-három-négy-öt, s kész.

— Nahát — mondta Maszlennyikov —, ez a legény a háború után a gyógyszertári központban fog dolgozni.

— Soha, hadnagy elvtárs — mondta Petya —, soha.

— Hát mit fogsz csinálni a háború után? — kérdezte Szaburov.

— Az ellátási szakmában fogok dolgozni — válaszolta Petya. — Remekül meg fogom állni a helyem az ellátás területén.

— Úgy látom, ittál, Petya — mosolygott Szaburov.

— Igenis, ittam, százados elvtárs. Amikor maguk ittak a győzelemre, én is ittam. Igen, ittam egy kicsit — vallotta be Petya, és szünetet tartott. Arról hallgatott, hogy a vodka, szokása ellenére, a fejébe szállt, mert már minden ennivaló fogytán volt, ő pedig az élelmet a parancsnokoknak tartogatta, így hát egész nap csak kis darabka fekete szárított kenyeret evett. — A háború után az ellátás terén fogok dolgozni, ugyanúgy, ahogy azelőtt dolgoztam. És ha valaki azt hiszi, hogy a háború után nem lesz érdekes foglalatosság, az téved. Szeretném, ha olyan idő következne ránk, hogy az olyasmi, amit én ezerkilencszázharmincháromban csináltam, nevetséges lenne mindenki szemében. Császár voltam, mert ötven zsák krumplit vagy három zsák vöröshagymát tudtam szerezni. De a háború után egyszer majd így szólnak hozzám: „Petya, szerezzen be a dolgozók étterme számára osztrigát." És én azt felelem: „Kérem." És ebédnél osztrigát tálalnak.

— Ettél te már valaha osztrigát? — kérdezte Szaburov. — Valami szörnyen utálatos étel lehet.

— Nem, én nem ettem — felelte Petya. — Csak példának hoztam fel. Csak olyasmit akartam mondani, amire most a legkevésbé gondolnak. Öntsek még?

— Nem — mondta Szaburov —, elég. — Tenyerébe hajtotta fejét, és elgondolkozott.

Petya most a lelke legmélyéből nyilatkozott meg. Ez volt a vágya.

Szaburov behunyta szemét, s arra gondolt, mennyi álom, mennyi terv, késő megbánás és valóra nem vált vágy temetkezett bele az orosz földbe ez alatt a másfél év alatt, az orosz föld hány olyan embert temetett magába, aki álmodozott, vágyakozott, sok mindent megbánt, gondolkozott, s aki most már soha nem valósít meg semmit abból, amiről ábrándozott. Úgy érezte, hogy mindez a valóságba átültethető, de át nem ültetett álom, mindez az elgondolt, de végre nem hajtott terv egész súlyával a holtak helyett most az élők vállára s személy szerint reá is nehezedik. Azon töprengett, hogyan is lesz a háború után, s nem tudta elképzelni, amiként a háború előtt még csak elgondolni sem tudta, ami most történt velük.

— Miért komorodtál el? — fordult hozzá Vanyin. — A tábornok mondott valamit?

Szaburov fölemelte a fejét.

— Nem vagyok komor, csak gondolkozom. — Elnevette magát. — Miért gondolják nálunk, ha valaki eltöpreng, hogy bánata van? Petya!

— Itt vagyok.

— Vedd elő a géppisztolyomat. Kimegyünk.

— Hová? — kérdezte Maszlennyikov.

— Bejárjuk az állásokat.

— Aludjék, Alekszej Ivanovics. Reggel... A reggel bölcsebb, mint az este.

— Nem, annál, hogy reggel járjam be... nekem is drágább az életem — nevetett Szaburov. — Most nézek körül.

— Én is magával tartok — mondta Maszlennyikov.

— Nem, egyedül megyek — és Szaburov Maszlennyikov vállára tette a kezét. — Elég volt, Misenyka! Maradj csak, és gondolj arra, hogy amikor a parancsnok visszatér csapa-

tához, az első félórában úgy fogadják, mint vendéget, de aztán ismét ő a gazda. Megértetted? Feküdj le. Ha megjöttem, fölkeltelek, és megbeszéljük a tervet holnapra. Te is szundíts egyet – fordult Vanyinhoz, és felállt.

– Már alszom – mosolyodott el Vanyin. – Sehogy sem tudom befejezni politikai jelentésemet. Háromszor aludtam el mellette.

– Mert unalmasat írsz – tréfálkozott Szaburov –, olyan unalmasat, hogy magad is elalszol fölötte; képzeld el, hogy elálmosodnak tőle majd azok, akik olvasni fogják.

Mindketten felkacagtak.

– Szedd össze az eszedet most – tanácsolta Szaburov –, és írj valami érdekeset, hogy úgy olvassák, mint Conan Doyle-t. No, addig is minden jót.

Szaburov és Petya kimentek a fedezékből. Távozásuk után Maszlennyikov végignyúlt az ágyon, kicsit szipogott, mint valami gyermek, s elaludt. Vanyin az asztalhoz ült, maga elé terítette a politikai beszámolót, és elgondolkozott. Azután lehajolt, az ágy alól előhúzott egy kopott, viaszosvászon bőröndöt, és kivett belőle egy vastag iskolai füzetet. Az első oldalára ez volt írva: „Napló". Ebben jegyezte föl ritka szabad perceiben észrevételeit és ötleteit mindarról, ami megragadta figyelmét.

A naplót aznapi politikai jelentése mellé tette, s az ötlött eszébe, hogy talán éppen azt kellene a jelentésbe foglalnia, amit ebben a bizalmas füzetben jegyez föl: párbeszédek, gondolatok, érzések, amelyek az embereket ismeretlen oldalról világítják meg; mindaz, amit ide beírt – mert érdekes volt neki –, lehet, hogy éppen ez az, ami általában érdekes, és az, amit naponta bevezet a „kedvező jelenségek" meg a „káros jelenségek" rovatába, nem nagyon érdekli őt magát sem, de nem érdekes annak sem, aki olvassa.

Ekkor, kissé megemelve a sátorlapot, Ánya lépett be:

– Jó napot, politikai tiszt elvtárs – szólalt meg.

Vanyin felállt, hogy köszöntse, és kezet szorított vele.

– Hát Szaburov százados hol van? – tudakolta Ánya.
– Elment a századokhoz, hamarosan visszajön.
– Megengedi, hogy jelentést tegyek? – kérdezte Ánya.
– Kérem.
– Az ön zászlóaljához kinevezett Klimenko katonai felcser jelentkezik szolgálati helyén – mondta hivatalosan Ánya, és tisztelgett. Azután leengedte karját, és ismét érdeklődött: – Alekszej Ivanovics nemsokára itt lesz?
– Nemsokára.
– Szeretnék vele minél hamarább találkozni.
– Meghiszem azt – szólt Vanyin mosolyogva. – Rövidesen itt lesz. Foglaljon helyet.
Leültek, s egy percig hallgattak.
– Ne nézzen úgy rám – Ánya zavarba jött –, én nem kértem.
– Tudom.
– És ő sem kérte – állította határozottan.
– Tudom. Én kértem.
– Maga?
– Én.
Vanyinnak eszébe jutott elvesztett családja, s némi szeretetteljes irigységgel, hogy az ő boldogsága már nem térhet többé vissza, így szólt:
– Gyönyörű, hogy maga itt van. Maga sem érti, milyen gyönyörű.
Ánya hallgatott; várta a folytatást.
– Értse meg, boldog vagyok, hogy hozzásegíthettem magukat az együttléthez – folytatta Vanyin. – Mi gyakran vitatkozunk Alekszej Ivanoviccsal. Nagyon különböző természetű emberek vagyunk. De látja, milyen furcsa történet is ez, hogyan magyarázzam meg magának?... Várjunk csak, hisz maga engem már régóta ismer – szakította félbe mondókáját Vanyin.
– Természetesen, Vanyin elvtárs – erősítette meg Ánya.

– Ki ne ismerné magát a sztálingrádi komszomolisták közül?

– Amikor Szaburovval itt először találkoztam, a zöldövezetről vitatkoztunk. Emlékszik, mi itt mindannyian gyönyörködtünk az elültetett fákban, bokrokban. Azt bizonygatta nekem, hogy mivel előre láttuk, hogy háború lesz, kevesebb időt kellett volna ilyesmire szentelnünk, és sokkal többet foglalkoznunk mással. Általánosságban még igazat is adtam neki. De maga emlékszik, milyen gyönyörűséggel csináltuk, milyen szép volt! Emlékszik?

– Emlékszem – felelte Ánya.

– Hisz olyan nagy boldogság volt – mondta Vanyin meggyőződéssel. – Ó, mekkora boldogság! Mindig azt akartam, hogy mindnyájan boldogok legyünk, és mindent, amit tettem, ezért tettem. Néha fölösleges intézkedéseket tettem, de csak ezért, olykor fölösleges utasításokat irtam ... szintén ezért. Legalábbis mindig erre gondoltam.

Vanyin zavarosan beszélt, s eltért a tárgytól. Ánya megértette, hogy most azzal hozakodott elő, ami egész idő alatt kínozta.

– Most pedig – folytatta Vanyin –, bár mindig azt hittem, hogy mindent jól és az emberek javára cselekedtem, most, ha számba veszem a nemzetközi helyzetet, úgy érzem, talán mégis Szaburovnak van igaza: lehet, hogy kevesebb zöldet kellett volna ültetnünk, kevesebb szabadgyakorlat a tornaünnepélyeken, kevesebb szép szó és beszéd, de többet kellett volna foglalkoznunk puskával és lőgyakorlattal. Akkor ez nem jutott eszembe, s csak most, utólag jöttem rá, a Volga partján. Megért engem?

Vanyin hátravetette a homlokába hulló hajfürtöt, és Ánya visszaemlékezett a régi Komszomol-gyűlésekre, amelyeken Vanyin az előadói emelvényről beszélt, és éppúgy lángolt, mint most, és éppúgy vetette hátra a homlokába hullott hajfürtöt, mint e pillanatban. S bár nem mindent értett meg abból, amit Vanyin mondott, mert valószínűleg

a Szaburovval való vitának volt folytatása az egész, mégis egyszerre megvilágosodott benne, hogy nagyon jó, nagyon értékes ember ül előtte.

— Igen . . . — mondta ismét egy pillanatnyi szünet után Vanyin. — Lám, én csak fecsegek; rendkívül örülök, hogy együtt lesznek Alekszej Ivanoviccsal, most, amikor az ördög tudja, hogy rettenetes vagy nem rettenetes, ami itt körös-körül történik, de amikor általában nehéz az embernek. Jó, ha együtt vannak . . . Hogy jött, holmiját is elhozta?

Ánya elmosolyodott:

— Íme, itt van minden holmim.

S mutatta degeszre tömött egészségügyi táskáját.

— És még?

— Még? Ez az egész — mondta Ánya.

Levetette köpönyegét, és az asztalhoz ült.

— De zöldövezetet mégis ültetünk itt újra — szólt Vanyin. — Ahogy volt, úgy lesz ismét minden. És ha a fiatalság nem fog hozzá olyan lelkesedéssel, mint ahogyan mi kívánnánk, akkor mi, régi komszomolisták, lerázzuk magunkról az évek súlyát, s magunk látunk neki.

— Természetes, hogy nekilátunk — helyeselt Ánya, s akaratlanul is fölidézte magában azt a képet, amelyet a mai Sztálingrád nyújtott.

Maszlennyikov mozgolódott a köpeny alatt, aztán gyorsan felült az ágyon, kitapogatta, hol a csizmája, csak úgy, kapca nélkül felrántotta, s Ányához lépett, hogy üdvözölje.

— Lám, hát megjött - - örvendezett.

Ányának jólesett, hogy úgy mondta, mintha már régen várták volna.

— Eszik valamit?

Ánya tagadóan rázta a fejét.

— Aludni akar?

Ánya ismét nemet intett.

— Semmit sem akarok — felelte. — Örülök, hogy látom magukat.

— Holnap valószínűleg csönd lesz nálunk — szólt Maszlennyikov, talán azért, hogy megnyugtassa Ányát, vagy egyszerűen azért, hogy folytassa a beszélgetést.

— Az én régi komszomolkám — jegyezte meg Vanyin. — *A barátok újra találkoznak* . . . azt hiszem, volt valami ilyen című film?

— Volt — felelte Ánya.

— Régóta nem láttam már filmet. Valahogy eljutott hozzánk egy *Pravda*, megnéztem, milyen filmeket játszanak a mozik. Még a *Három testőr*-t is adják.

— Én láttam a *Három testőr*-t — szólt Ánya —, amikor még egész kicsike voltam.

— Valószínűleg Douglas Fairbanksszel? — kérdezte Maszlennyikov.

— Igen.

— Azt mondják, hogy most más színészek játsszák. Douglas Fairbanks meghalt.

— Igazán? — ámult el Ánya.

— Meghalt, rég meghalt. És Mary Pickford is meghalt.

— Mary Pickford is? — kérdezte Ánya oly őszinte sajnálkozással, mintha ez lenne a legszomorúbb mindazok között az események között, amelyek Sztálingrádban a legutóbbi hónap folyamán lezajlottak.

— Meghalt — vágta rá keményen Maszlennyikov.

Tulajdonképpen nem is tudta, meghalt-e Mary Pickford vagy sem, de ha már egyszer szóba került, meg akarta lepni hallgatóit tájékozottságával.

— És Buster Keaton? — kérdezte Ánya aggódva.

— Meghalt — jelentette ki Maszlennyikov mély meggyőződéssel.

Vanyin fölnevetett.

— Mit nevetsz?

— Úgy említed őket, mintha valamely századunk legutóbbi huszonnégy órai veszteségeit sorolnád fel — és Vanyin még hangosabban kacagott.

— Nagyon jó színész volt — bólogatott Ánya. Sajnálta, hogy Buster Keaton meghalt. Emlékezetében felmerült hosszú, szomorú, soha nem mosolygó arca, és sajnálkozott, hogy már nem él.

— Nem halt meg — állította Vanyin, Ányára pillantva.

— De igen, meghalt — vetette ellen hevesen Maszlennyikov.

— No jó, meghalt — egyezett bele Vanyin; eszébe ötlött, milyen nevetséges ez a vita itt Sztálingrádban. — Megyek, ellenőrzöm az őrszemeket — tette hozzá, felöltötte köpenyét, amivel azt is akarta jelezni, hogy a beszélgetés befejeződött, s hogy végül is nem olyan fontos, él-e Buster Keaton vagy sem.

— A százados már járja őket — jegyezte meg Maszlennyikov.

— Nem lehetetlen, hogy valamelyik századnál elidőzik, s nekem amúgy is ellenőrzésre kell indulnom... Csakhamar visszajövök.

Vanyin kiment a fedezékből.

— Mégiscsak pihenjen le — javasolta Maszlennyikov. — Holnap ott a sarokban összeeszkábálunk magának egy ágyat, addig is feküdjék az enyémre.

Ánya rápillantott, s bár egyáltalán nem kívánt lefeküdni, belátta, ha nem fekszik le most mindjárt, Maszlennyikov három perc múlva újra nógatni fogja. Nem vitatkozott tovább, levetette köpenyét, lehúzta csizmáját, elfeküdt az ágyon, szorosan, egész a nyakáig betakarta magát köpönyegével.

— Látja, megfogadtam a szavát, de nem vagyok álmos — szólt Ánya. — Mondja el, hogy élnek itt.

— Nagyszerűen! — kiáltotta Maszlennyikov hivatalosnál hivatalosabb hangon, mintha nem Ánya volna előtte, hanem egy Csitából érkezett, ajándékokkal megrakodott küldöttség. — Nagyszerűen... — Azután eszébe jutott, hogy hiszen ez Ánya, aki legalább olyan jól ismeri itt a helyzetet,

mint ő, s halkabban ismételte: — Nagyszerűen. Ma minden támadást visszavertünk. A százados kitűnő színben van. Aggódtunk érte.

— Én is — mondta Ánya.

— De még csak egy karcolás sem érte. A tábornok nekünk, titoktartást fogadtatva, elárulta, hogy Lenin-rendre terjesztette föl, mert egy éjszaka kétszer tette meg az utat Remizovhoz. Aztán még mi van? Egy kicsit ittunk a találkozás örömére meg a győzelemre. Én csak úgy magamban, a maga egészségére is ittam.

— Köszönöm.

— Nagyon örülök, hogy itt van — folytatta Maszlennyikov. — Tudja, ha mindig csak férfiak vannak együtt, ilyen helyzetben némiképp eldurvulunk.

Úgy érezte, hogy amit mond, nagyon férfias és meglett emberre való, de bele is pirult.

— Talán rágyújtana? — kérdezte, leküzdve zavarát.

— Nem cigarettázom — felelte Ánya.

— Én sem cigarettáztam a háború előtt. De a mi helyzetünk rácsábít. Gyorsabban múlik az idő. Gyújtson rá.

— No jó — egyezett bele Ánya, mert látta, hogy örömet szerez vele neki.

Zubbonya zsebéből kivette egyetlen kész cigarettáját, s átnyújtotta Ányának, magának csavart egyet. Aztán eszébe jutott, hogy tűzzel nem szolgált, felugrott, közben persze a dohány kiszóródott a papírból, gyufát sercintett. Ánya úgy gyújtott rá, mint minden gyakorlatlan dohányzó, alig-alig szívott egyet-egyet a cigarettán, s azonnal kifújta a füstöt.

Maszlennyikov, aki rendszerint ügyesen tudott cigarettát sodorni, most sokáig csavargatta buzgalommal, s mégis dagadtra, esetlenre sikerült, a végében sok volt a fölösleges papír, amely a gyufa lángjára föllobogott, mint a fáklya.

— Talán mégiscsak enne valamit? — kérdezte.

— Nem, köszönöm.

— Hozzak vizet?

— Nem, köszönöm.

Maszlennyikov elnémult. Itt, a fedezékben ott volt mellette parancsnokának és harcostársának felesége, s ő a fiatal fiúkra jellemző megható udvariassággal foglalkozott vele. El akarta árasztani figyelmességével, meg akarta értetni vele, hogy ő a férjének legjobb barátja, hogy támaszkodhat rá, és nincs semmi, amit meg ne tenne érte.

Néhány pillanatig hallgattak.

— Misa.

— Igen.

— Ugye, Misának hívják?

— Igen.

— Maga nagyon jó fiú.

Ezt a „maga nagyon jó fiú"-t hallva, Maszlennyikov úgy érezte, hogy bár valószínűleg egyívású Ányával, a lány valamiképpen sokkal idősebb nála.

— Misa — ismételte Ánya lehunyt szemmel, mint aki emlékezetébe akarja vésni ezt a nevet.

Maszlennyikov most kérdezett tőle valamit, de Ánya nem válaszolt. Amint lehunyta szemét, abban a pillanatban el is aludt.

Maszlennyikov ott üldögélt az asztal mellett a csöndben, amelyet csak néha szakított meg egy-egy távoli dörrenés. Két lépésre tőle az ágyon ott aludt egy nő, barátjának a felesége, nagyon szép asszony, legalábbis ő annak látta, akibe beleszeretne, ha nem volna a barátja felesége (így gondolta), akibe azonban már szerelmes is (ez volt a valóság, amit azonban a világért sem ismert volna be még magának sem). Hirtelen a bátyja és a Moszkva környéki lármás villa jutott az eszébe, ahová a bátyja gyakran ellátogatott, amikor visszatért Spanyolországból, s azután is, hogy hazajött Mongóliából. Lehetséges, hogy azért, mert sokszor tette kockára életét, sok nehéz harcban vett részt, a bátyja szerette, hogy ott-tartózkodásai idején körülötte zaj és vidámság uralkodjék. Szép asszonyt hozott a villába, aztán

két év múlva egy másikat. Mindig hangos volt és jókedvű, s úgy látszott, mindent könnyen kap meg: barátsagot és szerelmet. S Maszlennyikov észrevette, hogy a bátyja épp ezért néha unatkozik. Nagy társasaggal és olyan gyönyörű asszonnyal érkezett a villába, hogy Maszlennyikov azt gondolta, egy lépést se tágít a nő mellől, a bátyja meg hirtelen megszólalt: „Miska, gyerünk biliárdozni", és zárt ajtó mögött három óra hosszat játszottak. S amikor bekopogtattak az ajtón, s egy női hang szólt: „Kolja", a bátyja ajkára tette az ujját, s úgy mondta: „Pszt, Miska." Mozdulatlanul, némán álltak, amíg csak azt nem hallották, hogy könnyű léptek neszeznek tova az ajtótól, s akkor folytatták a játékot. „Eh, menjenek az úristenhez", szólt a bátyja, és Maszlennyikov álmélkodott. Egy árva mukkot sem értett az egészből, s úgy vélte, hogy ami őt illeti, ha női hang hívná, nem tudná a némát játszani, s nyugodtan tovább biliárdozni. Amikor befejezték a biliárdozást, és visszatértek a társaság körébe, a bátyja ugyanaz iránt az asszony iránt, akinek hívó hangjára előbb nem is válaszolt, most nagyon gyöngéd figyelmességet tanúsított, s úgy viselkedett, mint aki mindenre kész érette. Majd, hogy a többiek észre ne vegyék, cinkos kacsintást vetett öccsére, mintha azt mondaná: „Nem ez a boldogság, kedvesem, nem ez a boldogság." De Maszlennyikov úgy érezte, hogy éppen ez a boldogság, mert még ismeretlen és csodálatos volt számára.

A bátyjára, a villára és a biliárdra emlékezett. Hol is van a bátyja?

Rég nem írtak róla semmit sem az újságok. Hirtelen elképzelte, hogy a bátyja elesett. Akaratlanul is azt gondolta, hogy azok, akik ott zajongtak a villában, s az asszonyok is, ha hozzájuk jut bátyja elestének híre, természetesen szóba hozzák majd, isznak is az emlékére, s emlegetik, hogy együtt voltak vele a villában — ez lesz minden. Ha azonban Szaburov elesne, mit tenne akkor Ánya? Valószínűleg nem lenne többé olyan, mint amilyen most, s valami ret-

tenetes történne vele. Azokkal viszont, akik a bátyjánál dáridóztak, semmi borzasztó nem történne, s a bátyja talán éppen ezért ment el vele biliárdozni, s ezért nem felelt a kopogtatásra.

Még egyszer Ányára pillantott, és elfogta a fiatalos szerelmi vágy – nem a lány, hanem csak úgy általában a szerelem után. Nagyon szerette volna megérni a háború végét, hogy ő is ellátogathasson bátyjához a villába, s ugyancsak nem egyedül, de a dolog egészen másforma legyen, mint amilyen a bátyjánál volt: ő ne menjen el biliárdozni, s a nő nagyszerű legyen. Töprengeni kezdett, milyen lesz majd a leány, de amikor úgy általában maga elé képzelte, a legremekebb tulajdonságokkal felruházva, s már az arca is fölrémlett előtte: ez az arc Anya arca volt.

Az asztal mellett ültében elszunnyadt, és csak akkor rezzent föl, amikor Vanyin szólította; már végigjárta az őrszemeket, és visszatért.

– Maszlennyikov, nem alszol?

– Egy kicsit elszunnyadtam.

– Hol van Szaburov?

– Elment.

– Már hat óra – mondta Vanyin –, biztosan bejutott a házba Konyukovhoz. Sehol másutt nincs. Micsoda nyughatatlan természet!

22

Szaburov csakugyan Konyukovhoz ment.

Csak éjszaka lehetett odajutni, s akkor is nagy utat kellett kúszva megtenni, vállalva minden halálos kockázatot.

Szaburov Petyával eleinte a félig lerombolt fal tövében igyekezett előre, aztán befordultak. Ekkor Petya úgy nekiveselkedett, mint aki ugrani készül.

— Hogy menjünk tovább, százados elvtárs? Itt már nyílt terep következik.

— Tudom — felelte Szaburov.

— Keresztülrohanunk vagy kúszunk?

— Rohanunk — mondta Szaburov.

Kiugrottak a fal mögül, és futva tették meg a harminc lépést a következő falig, amely mögött már aránylag védve juthattak el a házig. A németek felfigyeltek, s mögöttük néhány géppuskasorozat fütyült el.

— Ki jön? — kérdezte egy hang a sötétből.

— Jó barát — felelte Petya —, a százados.

Még néhány lépést tettek a fal mentén.

— Erre — mondta ugyanaz a hang. — Ön az, százados elvtárs?

— Én — felelte Szaburov.

— Erre, be ne üsse a fejét.

Szaburov meghajolt, s lebotorkált pár lépcsőfokon. Tapogatózva fordultak be a sarkon, és leértek a pincébe.

Ugyanaz a nagy kazánház volt az, amelyből valamikor Zsuk főhadnagy ráncigálta ki a benne megbújt németeket. Két hónap alatt sok minden megváltozott: az a pont, amely korábban veszélyesnek számított a földdel egyenlővé tett városban, most kényelmes helyiségnek bizonyult. A kazánház egy részét egy ötszáz kilogrammos telitalálat beomlasztotta. A helyiség közepét elfoglaló kazánok felrobbantak, és csúnyán teleszórták földjét a legfurcsább módokon elgörbült vaslemezekkel. A kazánház kisebbik része azonban épen maradt.

A németek felé szolgáló két falon valami lőrésfélék voltak, mögöttük négy géppuska állt. A lépcsőház két helyen beomlott, de közvetlenül a tetőbe vágott nyíláshoz, egy — ki tudja, honnan előcipelt — tűzoltólétra maradványait támasztották oda. Egy bomba a falba rést vágott, amelyet a kazán roncsaival tömtek be, s ahol nem futotta, a nyílást négyszeresen összevarrt sátorlappal födték el. Éppen ezt a

sátorlapot megemelve lépett be Szaburov, kísérője nyomában.

A kazánház tele volt füsttel. Közvetlenül a cementpadlón egy saját készítményű vaskályha állt, amelyben ropogott a tűz. A csövet a falon keresztül az utcára vezették, de nem rótták egybe szorosan a csődarabokat, s így minden toldalékpontból füst szálldogált. Egy ember a kályha mellett guggolt, öt-hat pedig egymás mellett feküdt és aludt a sarokban, a hevenyészett ágyakon, amelyeket két rugós matracból és szétlőtt autókról leszedett néhány bőrülésből tákoltak össze.

Amikor Szaburov belépett, a guggoló ember fölugrott, tisztelgett és megkérdezte:

— Parancsolja, hogy felköltsem Konyukovot, százados elvtárs?

— Költse fel — felelte Szaburov.

— Őrmester elvtárs, őrmester elvtárs! — kezdte rázni Konyukovot a katona.

Konyukov felugrott, szökellésében megigazította derékszíját, s máris ott állt Szaburov előtt.

— Százados elvtárs, jelentem — kiáltotta —, a Tatarszkaja utca 7. számú ház helyőrsége harckészültségben van. Beteg nincs. A sebesültek száma kettő. Semmi különös esemény nem történt. A jelentést Konyukov őrmester teszi.

— Erőt, egészséget, Konyukov.

— Erőt, egészséget — felelt Konyukov, tisztelgett, egy lépést hátrált, és ismét kihúzta magát.

Minden fegyelmezettsége mellett volt valami új Konyukov megjelenésében — ha szabad így mondani —, valami majdnem partizános, ami olyanoknál jelentkezik, akik sokáig vannak megszállás alatt, állandóan kockáztatják életüket, és el vannak vágva a külvilágtól. Konyukov derékszíja, mint mindig, úgy meg van húzva, hogy két ujjat nem lehetett volna mögéje dugni, de a sapkája hetykén félrecsapva, az övén fekete tokban német önműködő pisztoly

függött, s a lábán prémszegélyes, sárga bőr német nyári csizma pompázott.

Abból, ahogyan a katona kérdezte: „Parancsolja, hogy felköltsem Konyukovot?", amit saját szántából bizonyosan nem tett volna meg, meg abból is, hogy Konyukov aludt, és sok más apró jelből, a kis helyőrségben uralkodó szigorú rendből, Szaburov megállapította, hogy Konyukovból a a harcnak ez alatt a néhány napja alatt jelentékeny személyiség lett.

— Rég nem voltam nálad, Konyukov. Eljöttem megnézni, hogy éltek.

— Jól élünk, százados elvtárs.

— Szólj, hogy hozzanak padot a kályha közelébe, mert összefagytam, és ülj le mellém, beszélgessünk.

— Parancsolja, hogy felköltsem az embereket? — kérdezte Konyukov.

— Nem, miért költenénk fel? Biztosan fáradtak.

— Úgy van, fáradtak.

— Minden embered itt van?

— Szó sincs róla. Fele őrségen van, fele alszik. Felváltva harcolunk, ha nincs éppen támadás.

— És ha támadás van?

— Ha támadás indul, mindenki a helyén van, előírás szerint. Antonov! — kiáltott Konyukov.

— Jelen.

— Húzz egy padot a százados elvtársnak a kályhához — mondta Konyukov. — Gyorsabban. Egyik lábad itt, a másik ott legyen.

Padot nem találtak, helyette a katona két autóüléspárnát hozott, és a kályhától kissé távolabb tette a földre, maga pedig megigazította a tüzet.

— No, jól van. Tegyük kényelembe magunkat, Konyukov — mondta Szaburov. — Ülj le — s maga is leült a tűz mellé.

Konyukov is letelepedett, kissé félrébb tőle, de még az

alacsony párnán kuporogva is meg tudta őrizni feszes tartását.

— Tehát most magad állod az ostromot? — kérdezte Szaburov.

— Így van — mondta Konyukov. — Harmadik napja. Itt maradtam századparancsnoknak, amikor ő elesett. De tegnap éjjel parancsot kaptunk, hogy szakasznak tettek meg bennünket, s engem szakaszparancsnoknak neveztek ki.

— Hány ember van a szakaszban?

— Tizenöt — mondta Konyukov. — Velem együtt.

— És mennyi volt?

— Tizenheten voltunk. Kettőt tegnapelőtt töröltünk az állományból, halál okából. Vagyis elestek — magyarázta meg érthetőbben saját hivatalos kifejezését, amelyet még ő is túlságosan mesterkéltnek érzett.

— Hogy helyezted el katonáidat? — kérdezte Szaburov.

— Jelenthetem? Tehát így: nappal négy ember hasal állandóan a lőréseknél a géppuskák mellett. Ketten oldalt ülnek az árokban, nehogy megkerüljenek bennünket, s hogy a szárnyakat figyeljék. Jól beásták magukat, s a pincéből közvetlen folyosó vezet arra, nehogy leszedjék a fejüket, amikor odakúsznak. Ott van egy lyuk, látja. Ketten a földszinten ügyelnek állandóan: előre figyelnek, nehogy megközelítsenek bennünket. Persze nincsenek jól fedezve, de a védelmükről gondoskodtunk. Egy harckocsiból kivettük az ágyútornyot, téglával körülraktuk. Tegnap megölték Makszimjukot. Nem ismerte?

— Azt hiszem, ismertem.

— Olyan vörös hajú volt. Az én rajomban szolgált. Hát tegnap aztán eltalálták! Különben . . . isten irgalmas. Minden előre el van rendelve, szép sorjában, százados elvtárs. Meggyőződhet róla.

— Föltétlenül — mondta Szaburov.

— Nem akarja addig a krumplit megkóstolni? Kissé fagyos, de annál édesebb.

— Honnan van krumplid?

— Az éjjel odamásztunk a pincéhez, ahol az az asszony lakott a gyerekekkel, akiket megöltek. Emlékszik?

— Emlékszem — mondta Szaburov.

— Odakúsztunk. Személyesen másztam oda. A robbanás mindent szétvetett. Egy fél zsákkal szedtem össze. Fagyottat nem eszik?

— Miért ne? Eszem — szólt Szaburov.

— Rögtön mindent elkészítünk — mondta Konyukov. — Antonov, forgasd meg a krumplit. Egy oldalról nem tud megsülni, meg kell fordítani. Várj, majd én.

Konyukov felállt, kihúzta övéből a zsákmányolt széles kést, s forgatni kezdte vele a serpenyőben a krumplit.

— Egész háztartásunk van itt, százados elvtárs. Szeretem a rendet, mindennek legyen meg a maga helye. Kóstolja meg — kínálta; kihúzta a tűzből a krumplival telt serpenyőt, s a földre tette. — Tessék a kés. Villánk nincs, olyasmit nem tartunk.

Szaburov vette a kést, és megégetve kissé száját, megevett néhány krumplit. Már rég elszokott tőle, s ezért nagyon jóízűnek érezte.

Konyukov derékszíján ott függött a vodkáskulacs; meg akarta kérdezni a századostól, iszik-e, de a fegyelem erősebbnek bizonyult: úgy döntött magában, hogy a parancsnokság jobban tudja, mikor iszik, mikor nem.

— Hát te meg miért nem eszel? — kérdezte Szaburov.

— Csak egyék, azután majd eszünk mi is.

Szaburov evett valamit, azután Konyukov elé tolta a serpenyőt. Most az vette kezébe a kést, gyorsan lenyelt néhány krumplit, és odahívta a napost.

— Eredj — mondta —, keltsd föl az embereket, kész a vacsora.

Szaburov fölemelkedett.

— No jó — mondta —, amíg a katonák esznek, nézzünk körül fent.

— Igenis, százados elvtárs. Erre tessék, kérem. — Konyukov a tűzoltólétrához vezette Szaburovot, aztán kissé hátramaradva, dühösen intett a naposnak, értésére akarva adni, hogy a százados megjelenésekor mindenki köteles kihúzni magát, ne szégyenítsék meg őt, Konyukovot.

Felmásztak a tűzoltólétrán. Régebben arra szolgált, hogy feljussanak rajta az ötödik, hatodik emeletre, ki a szabad ég alá, de megmaradt kis darabkáján mindössze hét vagy nyolc fokot lehetett hágni, s máris kint voltak a szabad ég alatt, bár tulajdonképpen csak a földszintre értek föl, amely alig valamivel emelkedett magasabbra, mint a talaj szintje.

Az éjszaka sötét volt és fagyos.

— Százados elvtárs, görnyedjen le a mellvéd mögé — súgta Konyukov. — Itt csak egy hajszálon függ az élet, lép, s már többé fel sem ébred.

Lehajolva vagy tíz lépést tettek, és a falmaradvány sarkában rábukkantak az első őrszemre. Az omladékon feküdt, amelyen keresztbe volt fektetve két sín, s fölötte néhány homok- vagy talán cementes zsák. Kétoldalt ugyanilyen zsákok védték.

— Szidorov — szólította meg Konyukov suttogva —, mit látsz?

— Semmit se látok.

— Összefagytál?

— Fagy — felelte Szidorov. — Átjár.

— Tűrd. Hamarosan jön a váltás. Krumplit fogsz sütni. Ma te vagy a szakács.

— Csak kerüljek a kályhához — mondta Szidorov. — Mindent sütök, amit csak akarsz. Hideg van.

— No, csak figyelj tovább — rendelkezett Konyukov. — Nincs semmi parancsa, százados elvtárs?

— Nincs — válaszolta Szaburov.

Ugyanígy kúsztak át a második megfigyelőhöz, aki a romok között fölállított harckocsitoronyban helyezkedett el.

Most nyitva volt a torony fedele, s a megfigyelő úgy állt benne, hogy csak a feje látszott ki.

— Nagyon fagyos ez a torony. Hideg van benne — mondta Konyukov. — Kegyetlen lehet télen harckocsiban szolgálni.

— Igen, hideg — mondta rá Szaburov.

— Már matracot is raktunk bele — folytatta Konyukov —, takarókat cipeltünk bele, hogy le lehessen ülni rájuk. De mi lesz még télen, januárban vagy februárban? Borzasztó lesz, ha beköszönt a tél. Hogy fogunk itt ülni? Dupla porció vodka jár annak, aki itt teljesít szolgálatot. — Konyukov úgy beszélt erről a harckocsitoronyról, mintha valami maradandó építmény volna, s mintha kétség sem férne hozzá, hogy neki megfigyelőivel még januárban és februárban is ebben a toronyban kell rostokolnia. — De jön majd a tavasz, melegít a napocska, akkor könnyebb lesz — fűzte tovább Konyukov gondolatait. — Mit látsz, Gavrilenko?

— Ott valami neszezett egy kicsit — felelte suttogva Gavrilenko. — De most csönd van.

— No, csak figyelj. Nincs semmi parancsa, százados elvtárs? — kérdezte Szaburovtól ismét Konyukov, mint az előbb, s a százados is ugyanúgy felelt, mint az imént:

— Nincs.

Aztán odanéztek a ház falánál elhelyezett mindkét belső őrszemhez, majd visszatértek a pincébe.

Konyukov néma, de határozott intelmeinek eredménye nyilván megmutatkozott: mindenki, aki a pincében tartózkodott, ha rongyosan is (ez a baj az utóbbi időben általánossá vált), de többé-kevésbé kemény, katonás magatartást tanúsított.

Konyukov, amikor Szaburovval belépett a pincébe, úgy nézett körül, mint aki tekintetével keres valakit, de abban a pillanatban már előugrott egy katona, megállt Szaburov előtt, és feszesen jelentette:

— Százados elvtárs, a szakasz élelmet vételez.

— Egyenek — felelte Szaburov. — Tehát nemsokára váltás lesz? — fordult Konyukovhoz.

— Igenis.

Odamentek a matracokhoz, leültek, és különböző fontos dolgokról kezdtek beszélgetni, amelyek Szaburovot érdekelték: hány tölténye van Konyukovnak, és hol tartja, szétosztva vagy egy halomban, meddig elég az élelmiszer abban az esetben, ha két-három napig nem tudnak semmit idehozni éjszakánként; ekkor fönt egyszerre két vagy három lövés dörrent.

— Mindenki a helyére! — kiáltott Konyukov, és felugrott. — Szidorov adta le a figyelmeztető lövést — fordult most Szaburovhoz. — Feljön velem vagy itt marad, százados elvtárs?

— Megyek — mondta Szaburov.

Felkapaszkodtak a többi katonával, lefeküdtek a cementzsákokból és törmelékekből emelt mellvéd mögé.

Egy óráig tartott az éjszakai támadás. A németek hármasával, négyesével, ötösével, tízesével, innen is, onnan is próbálták megközelíteni a házat, a falromokra géppuskasorozatok zúdultak. Hol itt, hol ott, egészen közel, a fülük mellett süvítettek a golyók. Egy gránátköteg robbant a falon, és teleszórta szilánkokkal. De végül is a németek, akik éjszakai támadásaikban rendszerint elég gyáván viselkedtek, több halottat hagyva hátra, visszavonultak. Ismét elcsöndesedett minden.

Szaburov lement a pincébe, s néhány utasítást adott Konyukovnak a jövőre vonatkozóan. Lassan-lassan pirkadni kezdett. Szaburov mégis úgy határozott, hogy visszatér zászlóaljához, s Petyával együtt kiment, de alighogy elhagyták a falat, s elkezdtek kúszni a nyílt terepen, közvetlenül fölöttük és előttük a földbe csapódva máris géppuskasorozatok kerepeltek, és nem maradt más hátra, mint visszavonulni a fal mögé.

— Egy napot nálam kell töltenie, százados elvtárs —

mondta Konyukov, aki eddig kísérte őket. — Ha egyszer észrevették, most már egész estig lőni fognak. Maradjon nálam. Úgy látszik, ma már ez a sorsa.

Szaburov nem makacskodott. Józanul meggondolva, igazat kellett adnia Konyukovnak, s elhatározta, hogy itt marad éjszakáig.

A nap folyamán apróra végigvizsgálta Konyukov helyiségeit, s elrendelte, hogy az egyik géppuskát megfelelőbb pontra helyezzék át. Minden más rendben volt. Többször is felkapaszkodott a földszintre, amelyet Konyukov szokott gúnyolódásával „toronynak" nevezett, s onnan figyelte a németeket. Aznap a németek aránylag csendesen viselkedtek, legalábbis ami Konyukov házát illeti, s csak napszálltakor, négy órakor kezdte egyszerre másfél tucatnyi nehéz aknavető döngölni a házat, s rajta túl a többi század körletét.

Amikor ezután a németek három csoportban rohamra indultak a parancsnoki harcálláspont és a jobbszárnyon levő első század ellen, egyszerre kiderült, mily kedvező a Konyukov-ház fekvése. Belőle, de különösen a földszinti figyelőpontról, ha nem is mindent, de mindenesetre sokat lehetett látni. Amikor a németek lázas kapkodásukban nem fedezték magukat az összekötő árkokban, kiugráltak a zászlóalj felől fedett, de a ház felől nyílt terepre, Konyukov, aki maga feküdt a géppuska mellett a felső figyelőponton, nekidühödve lőtte őket, és a rohamok között szökellő alakok egyre-másra terültek el a havon.

Konyukov pedig megfeledkezve, hogy hiszen alárendeltje, égő arcát Szaburov felé fordította, rákacsintott, és dicsekvően csettintett nyelvével.

Pontosan négy órakor (Szaburov jól emlékezetébe véste az időpontot, mert éppen akkor nézte meg az óráját) a németek, a hang után ítélve, betörtek a zászlóaljparancsnokságra. Egy percnyi vészjósló szünet után egyszerre négy vagy öt gránát robbanása hallatszott onnan, azután még

kettő, majd ismét öt vagy hat. Ebben a pillanatban Szaburovot valami bénító érzés fogta el, amelyet mindenképpen le akart rázni magáról. Szorongó aggodalom béklyózta, amelyben benne remegett valami súlyos csapás érzete. Szaburov sztálingrádi küzdelmeinek egész ideje alatt most érezte először, hogy talán nincsenek tökéletesen rendben az idegei, s amikor az újabb gránátrobbanások után ez az érzés ismét erőt vett rajta, szinte teljes önkívületbe esett. Félretolta Konyukovot, s ő maga feküdt a géppuska mögé, hidegvérrel bevárta a visszavonulást, egyik sorozatot a másik után adta le a németekre.

Ez egy kissé magához térítette, de izgalma mégsem csitult. Szeretett volna ott lenni zászlóaljánál, bár a gránátrobbanások megszűntek, és a németek visszafelé kúsztak, tehát nyilván visszaverték a rohamot.

Félóra múlva ismét csöndes volt minden, s csak elvétve repült el egy lövedék a ház fölött, mögötte vágódva be.

Hat óra felé Szaburov, félrehajtva a sátorlapot, kinézett, és látta, hogy beállt az esti szürkület.

— Ideje, hogy menjünk — szólt.

— Engedelmével jelentem, százados elvtárs — fordult hozzá Konyukov —, legyen még egy kis türelme. Várjon tíz percig. Besötétedik, akkor menjen.

— Hát jó — egyezett bele Szaburov —, várok tíz percet... Igaz is — jutott eszébe hirtelen —, a kitüntetést, amelyet neked küldtek, legközelebb elhozom. Külön elküldök érte a hadosztályhoz.

— Nagyon köszönöm — mondta Konyukov. — Nagyon hálás leszek önnek.

— Mi az, örülsz a kitüntetésnek? — kérdezte Szaburov.

— Hát ki ne örülne? — felelte Konyukov. — Csak az ostoba nem örül neki. Én meg büszke vagyok rá, Alekszej Ivanovics — most szólította első ízben így Szaburovot. — A háború után, lehet, hogy összekerülünk valahol, megpillant, és azt mondja: „Ott jön Konyukov." Lehet, hogy

meg is házasodom. Hiszen özvegy vagyok. Talán rágyújtana, Alekszej Ivanovics? — kérdezte, s elővette mahorkás bádogdobozát.

Talán azért intézte a szót oly fesztelenül Szaburovhoz, mert először volt szó közöttük arról, mi lesz a háború után, amikor ő majd újra polgáremberként találkozik Szaburovval, akit Alekszej Ivanovicsnak fog szólítani.

— Lehet, hogy még érmet is kapunk, mint a Sipka-szorosért — szólalt meg Konyukov, amikor rágyújtottak. — Mert hát itt így kitartottunk; mit gondol, Alekszej Ivanovics?

— Lehetséges.

— A Sipka-szorosban minden csendes — mondta Konyukov, és a beállott csöndet figyelte.

Abban a pillanatban, amikor Szaburov meghallotta háta mögött messze a gránátok robbanását a zászlóaljban, s amikor a szívét fájdalmas előérzet szorította össze, amelyet elfojtott ugyan, de szabadulni nem tudott tőle, pontosan ebben a pillanatban, a körülmények különös összejátszásának eredményeként következett be az a szerencsétlenség, amelytől félt.

A németek a nap folyamán elunták a két század ellen intézett többszörös és sikertelen támadásaikat. Úgy határoztak, hogy szarvánál fogva ragadják meg a bikát, és egész váratlanul, rövid aknavető-előkészítés után, a romok között már mozgolódó katonák minden fedezés nélkül, rohanvást, a köveken keresztül egyenesen a zászlóaljparancsnoki harcállláspontra zúdultak. Ez volt a csendnek az a gyanús pillanata, amely megmaradt Szaburov emlékezetében.

Amikor előreugrottak, a parancsnoki harcállásponton csak Maszlennyikov tartózkodott, aki azért jött ide a századától, hogy felhívja az ezredparancsnokot, meg két géppuskás, akik a géppuskafészekben helyezkedtek el a fedezék bejárata fölött, és három vagy négy távbeszélős, akik

ott ültek egymás mellett kis kuckójukban. Ánya éppen ebben a pillanatban vágta föl az egyiknek a karján a zubbonyt, s kötötte be sebesült karját.

Amikor a németek felbukkantak, a géppuskások pillanatnyi szünetet tartottak — éppen akkor akadt el a töltényheveder —, s néhány német keresztülrohant azon a holttéren, amelyen már a következő percben a géppuska sorra kaszálta a nyomukban igyekvőket. Azok, akiknek sikerült a holttéren keresztülrohanni, közvetlenül a fedezék előtt vágódtak hasra a kövek mögött, néhány gránátot hajítottak a lövészárokba és az összekötő árokba.'

Ánya eleinte semmit sem értett az egészből. Csak a robbanásokat hallotta, s azt látta, hogy az előtte álló híradós, akinek éppen a karját kötözte, hirtelen elvágódik, maga után húzva a kibomló pólyát, s teljes lendülettel hanyatt esik: egy gránátszilánk megölte.

Ánya lehajolt hozzá, de most hirtelen a másik híradós durván ellódította, úgy, hogy a lövészárok fenekére zuhant; amikor újra fölpillantott, azt látta, hogy a híradós fölragadta géppisztolyát, s kiemelkedve a lövészárokból, tüzel valamerre.

Ánya estében beleütötte arcát valami keménybe: az elesett híradós géppisztolya feküdt a lövészárok fenekén; az ütés nagyon fájó volt. Ánya fölkapta a géppisztolyt, a lövészárok mellvédjére fektette, aztán fölállt, mint a második híradós, és tüzelni kezdett, tulajdonképpen maga sem tudta, mire, hová.

Ekkor azt látta, hogy balról, a fedezékből, kiugrik Maszlennyikov, lehajlik, s mint valami kisfiú (ki tudja, miért, éppen ez jutott Ánya eszébe), egymás után négy kis kézigránátot tép le derékszíjáról, s hajítja őket előre.

Aztán újra kelepelni kezdett a géppuska, valaki ismeretlen nyelven felkiáltott, előttük elrepült valami, a híradós lehajolt a lövészárokba, ő szintén, fent pedig egyszerre három-négy robbanás rázta meg a levegőt.

A híradós újra felemelkedett, és lőni kezdett. Ánya megnyomta az elsütő billentyűt, de ekkor érezte, hogy tovább nem megy, mert az első sorozatokkal kilőtte az egész dobtárat, nincs már benne egyetlen töltény sem. Lehajolt, és keresgélni kezdett, nincs-e valahol a lövészárokban egy másik tölténytár. Megpillantott egyet kis vászonzsákban, két lépésnyire tőle, egy elesett híradós derékszíján. Gyorsan odaugrott, s lehajolva kezdte lekapcsolni a tölténytárat. Még egyszer körülnézett, és ekkor azt látta, hogy Maszlennyikov ismét kiemelkedik a lövészárokból, kiált valamit, és újra elhajít egy gránátot. Ánya arra gondolt, milyen bátor ez a Maszlennyikov, lekapcsolta a tölténytárat, és lépett volna vissza oda, ahol géppisztolya feküdt.

Amikor lehajolt, hogy felemelje a géppisztolyt, valami elröpült a feje fölött, és a lövészárokba zuhant. Odanéz: közötte és a híradós között — aki géppisztolyával tüzelt — a lövészárokban egy német kézigránát pörög; sokat látott ő már ilyet azelőtt; ez a gránát hasonlatos volt a miénkhez, csak hosszú fanyele volt. Az ötlött eszébe: olyan, mint valami búgócsiga. A híradós elejtette géppisztolyát, és a lövészárok fenekére zuhant.

Ánya önmagára nem is gondolt. Megijedt, hiszen ez a gránát rögtön megöli a híradóst, s eszébe jutott — olvasta valahol, vagy talán említette valaki —, hogy ilyenkor fel kell kapni a kézigránátot és visszahajítani. Átszökellve azt a néhány lépést, amely a pörgő gránáttól elválasztotta, elkapta nyelét.

Érezte, mily hosszú ez a nyél, és rögtön arra gondolt, hogy nagyon messzire el tudja hajítani a gránátot, hiszen oly hosszú a nyele.

Ekkor a gránát felrobbant a kezében; Ánya eszméletét vesztve zuhant a lövészárok mélyére.

Maszlennyikov a harc hevében nem vehetett azonnal észre mindent, ami történt. Elkesedett dühvel hajigálta a gránátokat a németekre; a gránátokat már jó előre odaké-

szítették a lövészárok padkájára, a fedezék bejáratához. Vagy tizenöt gránátot dobhatott el, egyiket a másik után, amikor végre a második században meghallva a harci zajt, ráeszméltek, hogy a parancsnoki harcállásponton valami baj van; a németek oldalába néhány géppisztolyost küldtek, akik kiválasztották a megfelelő állást, s aránylag gyorsan és könnyen lőtték ki azt a néhány betört németet, a többieket pedig visszavonulásra kényszerítették.

Amikor Maszlennyikov újra leereszkedett az árokba, megpillantotta Ányát, aki ott feküdt a két halott híradós között; valóban már mindketten holtan feküdtek, mert az, aki arcra bukott, amikor a gránát becsapódott, közben szintén meghalt. Ánya mozdulatlanul feküdt, arca a lövészárok peremén, kinyújtott kezében ott szorongatta a kézigránát fanyelét, amelyet még a gránát robbanásakor sem engedett el. Maszlennyikov lehajolt Ányához, aztán térdre ereszkedett, elővette zsebkendőjét, letörölte a leány arcáról a vért. A vér egy kis szilánkdarab nyomán serkent ki, amely végighorzsolta Ánya homlokát, közvetlenül a haja tövénél. Maszlennyikov többször is nevén szólította Ányát, de választ nem kapott. Ánya csak gyengén lélegzett. Zubbonya több helyen föl volt szakadva, vállán és mellén gránátszilánk hasított belé.

A gránát egy irányban robbant, arrafelé, ahol az arcra bukott híradós feküdt, akit úgyszólván darabokra téptek a repeszdarabok. Ányát csak néhány szilánk érte: egy kicsi a homlokán, másik kettő a mellén és a vállán.

Apró szemű hó hullott a lövészárokba Ánya arcára, köpenyére, Maszlennyikov fejére, aki lekapta sapkáját, amikor Ánya fölé hajolt. Még mindig térden állt, s fáradhatatlanul, szinte hangtalanul szólongatta a leányt; a szívét kimondhatatlan fájdalom töltötte el. Így térdelt ott egy percig, talán ötig is, aztán oda sem gondolva, mit cselekszik, valami ösztön parancsának engedelmeskedve, két karjával átfogta Ányát, fölemelte — a leány feje tehetet-

lenül kókadt alá, ami halálra rémítette a hadnagyot —, aztán vitte a lövészárkon végig, fölkapaszkodott a mellvédre, megtett néhány lépést fölfelé, leereszkedett az összekötő árokba, és még mindig karjában tartva a leányt, belépett a fedezékbe.

Ányát a saját ágyára fektette, amelyen a leány az éjszaka fáradtan elaludt. Csak most vette észre, hogy a vállán most is ott függ a nagy egészségügyi táska, amelyről Vanyin tegnap azt kérdezte, vajon ez minden vagyona-e Ányának, amire a leány azt felelte, igen, ez minden holmija.

Fölemelte Ánya fejét, levette válláról a táskát, és az ágy alá dugta. Aztán hátralépett, még mindig Ányát nézte, s közben fölvette a telefonkagylót, felhívta az ezredtörzsparancsnokot, jelentette, hogy itt halottak és sebesültek vannak, maga a felcser is súlyosan megsebesült, s ha lehet, küldjenek orvost vagy felcsert. Megígérték neki. Letette a kagylót, kiment a fedezékből, hogy kiadja a szükséges rendelkezéseket arra az esetre, ha a támadás megismétlődik. A németek azonban egyelőre nem moccantak.

Visszatért a fedezékbe, leült az ágyra Ánya mellé, nézte, és észrevette, hogy a vér vékony kis érben csörgedezik a sebből homlokán végig, keresztül az arcán, le a nyakába. Újra elővette zsebkendőjét, és letörölte a vért. Így ült ott, és szinte semmire sem gondolt. Várt, hogy mikor jön orvos vagy felcser.

Ánya arca nagyon sápadt volt és nyugodt. Ha nincs az a kis seb a homlokán, s ha nincsenek azok a sötét foltok a zubbonyán, azt gondolhatta volna az ember, hogy éppen csak alszik. Ez a nyugodtság s az, hogy sebei alig észrevehetők, megijesztette Maszlennyikovot; már sokszor látott vérző, szörnyű sebeket, amelyek aztán begyógyulnak, s a beteg életben marad, de tudta, hogy ezzel szemben sokszor egy észrevétlen kis seb megöli az embert.

Csak ült, s mintha segíthetne vele valamit, törülgette az

Ánya homlokán kiütköző kis vércseppeket; arra gondolt, ha majd megjön Szaburov, mit fog mondani neki. Aztán eszébe jutott, hogy a ladájában ott hever még a szeretetcsomag, amelyet november hetedike előtt a Népbiztosság küldött, néhány szelet csokoládé, sütemény, konzervtej és még egy s más, mindehhez hozzá sem nyúlt, mert az volt a szándéka, hogy ez lesz majd a nászajándéka Szaburov és Ánya lakodalmára. Aztán megint az kezdte gyötörni, mit mond majd Szaburovnak. Felvillant agyában: „Talán elmúlik mindez, minden jóra fordul": ismét hallgatta, hogyan lélegzik Ánya. Alig pihegett, s pihegése is egyre gyengült. Ekkor beléje döbbent, hogy a leány valószínűleg, sőt biztosan meghal, most mindjárt, még mielőtt az orvos megérkezik. Ez a néma együttlét a leánnyal súlyosan nehezedett rá. Egy villanásnyira szinte sajnálta, hogy a németek nem rohamoznak újra, amikor mindent elfelejthet, s kiugrik innen géppisztollyal a kezében, hogy rájuk tüzelhessen. A németek azonban, mintha csak készakarva tennék, teljesen csöndben voltak. „Különben — gondolta Maszlennyikov —, ezek mindig mindent fordítva csinálnak." Ezt is, hogy most nem jöttek rohamra, amikor annyira szerette volna, fölrótta magában a németek terhére, akik ellen újra elöntötte a düh. A vércseppek csak buggyantak egyre-másra Ánya homlokán, ő pedig gondosan törülgette őket, míg észre nem vette, hogy zsebkendőjét teljesen átáztatta a vér. Fogta és eldobta, lenyúlt az ágy alá, s ott porosodó ládájában talált egy tiszta zsebkendőt. Amint fölemelkedett, megpillantotta a fedezékbe belépő orvost.

— Hol vannak a sebesültek? — kérdezte az orvos.

— Itt — s Maszlennyikov a lányra mutatott.

— Ó, Klimenko. — Az orvos karórájáról feljebb tűrte zubbonya ujját, és megfogta Ánya csuklóját, hogy megmérje érverését; Maszlennyikovot csodálatba ejtette a hivatásszerű nyugalom, amelyet az orvos tanúsított. Az orvos azután kikapcsolta Ánya derékszíját, a zubbonyt fölhasítot-

ta a vállon, és megvizsgálta a mellsebet, amely súlyos lehetett, mert az orvos a homlokát ráncolta. Gyorsan bekötötte a sebeket, aztán rövidlátó hunyorgással Maszlennyikovra nézett és kijelentette:

— Azonnal hátra kell szállítanunk.

— Miért? — kérdezte Maszlennyikov. — Mi a véleménye?

— Az majd csak a műtőasztal mellett fog végleg kialakulni — szólt az orvos, aztán, mint aki befejezettnek tekinti a beszélgetést, kikiáltott az utcára: — Sebesültvivők!

Sebesültvivők léptek be.

— Több sebesültjük nincs? — kérdezte az orvos Maszlennyikovtól.

— Nincs.

— És ön?

— Én? Mi van velem?

— Hisz ön is megsebesült.

— Hol van seb rajtam?

— Itt ni, a fején.

Maszlennyikov a fejéhez kapott: a tenyere piros lett és ragadós.

— Semmiség! — jelentette ki, nem hősködésből, hanem azért, mert valóban nem érzett semmiféle fájdalmat.

— No jó, jó! — mondta az orvos, a hadnagyhoz lépett, zsebéből alkoholos üvegecskét vett elő, öntött belőle egy darab vattára, amellyel megtörölte Maszlennyikov halántékát és homlokát.

— Úgy van, csakugyan semmiség — állapította meg. — Egészségügyi tisztesük van a zászlóaljban?

— Kell lennie valahol.

— Kötöztesse be vele a sebét, különben elszennyeződik.

A sebesültvivők közben átfektették Ányát az ágyról a vászonhevederes saroglyára, amelyet az orvosra várakozva letettek. Maszlennyikov már azelőtt is sok sebesültet látott így hordágyastul a padlón, vagy csak a puszta földön

feküdni, de most sértő durvaságnak érezte. Nem akarta, hogy Ánya ott feküdjék lábuk előtt a földön.

— Szóval végeztünk — sürgette az érzése szerint késedelmeskedő orvost.

— Igen, végeztünk — válaszolta az orvos. — Gyerünk.

Amikor a sebesültvivők fölemelték a hordágyat, Ánya egyik karja tehetetlenül lógott le. Az egyik katona visszafektette a hordágyra.

Maszlennyikov kiment utánuk.

A sebesültvivők már befordultak a lövészárok szegletén.

Maszlennyikov néhány percig ott állt, dermedten bámulva a távolodók után, míg valahol a közelben újra meg nem szólaltak a géppisztolyok. Megkönnyebbült: most, hogy újrakezdődik a tánc, semmi másra nem kell már gondolnia, csak megy, parancsokat ad, lövi az ellenséget. Kikapaszkodott a lövészárokból, átfutott a következő árokba, leugrott a géppuskafészekben fekvő katonákhoz, akik már tüzeltek a rohamozó németekre.

23

Szaburov rögtön a sötétség beállta után tért vissza a fedezékbe. Csupán Maszlennyikovot találta ott, aki az asztalnál ülve jelentést írt. Fején hanyag, ferde kötés, egy ponton átütött rajta a vér.

— Mi az, megsebesültél? — kérdezte Szaburov.

— Kis horzsolás az egész — válaszolta Maszlennyikov.

— Vanyin hol van? — tudakolta Szaburov.

— Elment az ezredhez, hogy bemutatkozzék az új parancsnoknak.

— Hja, igaz, hisz most Remizov a parancsnokunk — jutott eszébe Szaburovnak.

— Igen — mondta Maszlennyikov. — Hát elment hozzá, hogy bemutatkozzék.

Ezt kétszer is elmondta, de arról hallgatott, hogy Vanyin, élve az alkalommal, így majd maga győződik meg róla személyesen, hova vitték Ányát.

Petya a sátorlap mögött az edényekkel csörömpölt. Szaburov és Maszlennyikov ott ült egymással szemben az asztal mellett. Nem volt kedvük beszélni, egyikük sem merte szóba hozni azt, ami titokban foglalkoztatta. Szaburov szerette volna elmondani Maszlennyikovnak, hogy milyen bénító érzés fogta el ma délután négy órakor, de szégyellte említeni; Maszlennyikov meg jól tudta, hogy Szaburov még nem értesült Ánya sebesüléséről, sőt arról sem, hogy egyáltalán itt volt; ezért habozott, elmondja-e, ne mondja, s azon töprengett, mi lenne, ha az egészet elhallgatná.

Amint így üldögéltek egymással szemközt, s egyikük sem szánta rá magát, hogy megszólaljon, tekintetük ugyanabban a pillanatban esett ugyanarra a tárgyra: Ánya nagy egészségügyi táskájára, amely ott hevert az ágy alatt. Nézték mind a ketten a táskát, aztán egymást, aztán megint a táskát, majd Szaburov pillantását Maszlennyikovra vetette.

— Ányáé? — kérdezte, s a hangjából, az arckifejezéséből Maszlennyikov egyszerre kiérezte, hogy Szaburov biztosan tudja: a táska Ányáé.

— Igen — felelte.

— És Ánya hol van?

Hogy Maszlennyikov egy pillanatig késlekedett a válasszal, Szaburov szíve megdermedt, mintha elpattant volna benne valami, ami után csak üresség maradt. Tudta, hogy ez a hallgatás szoros kapcsolatban áll azzal a balsejtelemmel, amelytől egész nap nem bírt szabadulni, s érezte, hogy most mindent megtud.

— Itt volt — felelte Maszlennyikov. — Tegnap jött, amint ön elment... Ma megsebesült... és hátraszállították. — Maga sem tudta, miért, akaratlanul is az orvostól hallott közömbös szót használta.

— Mikor?

— Négy órakor.

Szaburov hallgatott, s csak nézte a táskát. Nem kérdezte, hová kapott Ánya sebet, könnyen vagy súlyosan sebesült-e. Amikor Maszlennyikov ezt mondta: „négy órakor", azt gondolta, ez volt hát a csapás, amelynek le kellett sújtania rá. Többre nem volt kíváncsi: mit kérdezzen?

— Súlyos a sebe, kis szilánkoktól kapta ... A mellén, a vállán és még itt — mutatott a homlokára — sebesült meg. De ez itt, ugyanúgy, mint nálam, csak karcolás — magyarázta Maszlennyikov. Úgy érezte, Szaburovnak nagyon fontos, hogy Ányát nem torzította el a sebesülés, amelyet csak kis szilánkok okoztak.

Szaburov hallgatott, még egyre csak a táskát nézte.

— Vanyin elment az ezredeshez, valószínűleg megtud majd valamit — folytatta Maszlennyikov.

— Igen — mondta fásultan Szaburov. — Jól van. Az őrszemeket ellenőrizted?

— Nem, még nem.

— Hát akkor majd ellenőrizd.

— Rögtön megyek — buzgólkodott Maszlennyikov, mert azt hitte, Szaburov egyedül akar maradni.

— Miért rögtön? — szólt Szaburov. — Mehetsz azután is, hogy megírtad a jelentést.

— Nem, rögtön megyek.

— Ahogy akarod — válaszolta Szaburov.

Maszlennyikov kiment, és ő ott ült tovább egy hang nélkül, azzal a határozott érzéssel, mindegy, mit mond majd Vanyin, ha megjön, így is, úgy is súlyos csapás zuhant rá. Így maradt mozdulatlanul néhány percig, aztán odalépett Maszlennyikov ágyához. Leült rá, s vérfoltot pillantva meg a takarón, az jutott eszébe, hogy valószínűleg Ányát fektették ide. Ekkor a táskáért nyúlt, fölvette, s az ágyra tette. Mindezt higgadt lassúsággal. Úgy vélte, a szerencsétlenség már megesett, nincs miért izgulnia, kapkodnia, jut az idejéből mindenre bőven. Lassan kinyitotta a

táskát, de nem vett ki belőle semmit, csak perceken át nézte, mi van benne. Aztán lassan, egymás után kirakosgatott belőle mindent. A táska tömve volt mindenfélével. Itt gondosan összehajtogatott tábori sapka, fogkefe és szappan, két törülköző, egy zsebkendő meg egy repedt tükör. Amott orvosságok, nem nyúlt hozzájuk. Aztán kivett két új, zöld, egészségügyi parolit a rangjelzéssel; továbbá egy kis kerek fekete dobozt, amelyben tű meg cérna volt. Mellette egy másik, kerek fémdobozt látott. Ajakrúzs volt benne. Csodálkozott, minek ez itt, Ánya sohasem pirosította az ajkát. Utoljára — egészen belesápadva — két inget vett ki, katonaingek voltak, nagyok, nem Ányára illők, egyiknek az ujja fölhajtva és levarrva, ugyanúgy, mint volt a köpenyén is akkor, amikor a lövészárokban találkozott vele, és megcsókolta kezén a vörös csíkot, amelyet a durva posztó dörzsölt ki. Az döbbent beléje, hogy talán akkor látta őt utolszor, és soha többé nem fogja már látni. Arccal az ágyon heverő holmikra bukott, kitört belőle a zokogás, s minden a semmibe enyészett körülötte.

Amikor félóra múlva a Remizovtól visszatérő Vanyin beszaladt a fedezékbe, Szaburov ott ült az asztalnál, a szokásos tartásban, hátát a falnak vetve, lábát előrenyújtva. Az arcán nem látszott sem szenvedés, sem szomorúság. Meredt, nehéz pillantással fogadta Vanyint. Olyan ember pillantásával, aki elvesztette azt, ami nélkül nem tudja elképzelni az életét, és aki mégis el van szánva rá, hogy él tovább, olyan ember pillantásával, akiből kitépték lelkének egy darabját, és semmit sem tettek a helyébe.

Vanyin az asztalhoz lépett, és leült Szaburovval szemben. Hallgattak mind a ketten.

— Mi újság tehát? — kérdezte Szaburov.

Vanyin kiérezte a hangjából, hogy a százados nem vár kecsegtető választ.

— A seb súlyos. Itt csak bekötözték, és átküldték a túlsó partra.

— A Volga tehát befagyott egészen? — kérdezte Szaburov.

— Igen, beállt. Ma viszik át rajta az első sebesülteket.

— Igen... — mondta Szaburov. — Hát igen — s ismét elhallgatott.

Ekkor Vanyin hirtelen, szinte szándéka ellenére, elkezdte mondogatni, amit már ilyenkor szoktak. Haragudott magára miatta, de nem volt ereje hallgatni, és azt mondta, amit egyáltalán nem kellett volna mondania, hogy mindez semmiség, majd elmúlik, a seb természetesen súlyos, de nem veszélyes, eltelik egy hónap, és újra viszontlátja Ányát — igen, igen (s biztatóan megveregette Szaburov vállát) —, minden rendben lesz, és (öklével az asztalra ütött), igen, itt fogják megülni a lakodalmat.

Szaburov arckifejezése olyan volt, hogy többször is várni lehetett: félbeszakítja Vanyint. De nem szólt egy szót sem. Csak némán hallgatta, mit beszél. S amikor Vanyin a tekintet súlya alatt egyszerre elhallgatott, Szaburov arckifejezése akkor sem változott, annyira mindegy volt neki, beszélnek-e hozzá vagy sem, vigasztalják-e vagy sem. Amikor Vanyin elhallgatott, Szaburov megismételte:

— Hát igen...

Aztán levetette csizmáját, ágyára dőlt, nem tettetett alvást, csak feküdt némán, egyetlen mozdulat nélkül. Becsukott szemmel kegyetlenül maga elé idézte minden részletével a mai napot, amelyen — ki tudja! — talán semmi sem történt volna, ha ő maga egész idő alatt itt van, nem pedig száz méterrel odább.

A két katona ezalatt vitte Ányát a hordággyal a Volga jegén át. A szigeten túl, a főágon, vastagabb volt a jég, már szánút is vezetett rajta, de a mellékágon a szigetig csaknem egy kilométert ma még gyalog kellett megtenni a sebesültvivőknek, mert a jég nem volt eléggé szilárd. A

Volga csak tegnap fagyott be. A németeknek eszükbe sem jutott, hogy a Volga jéghátán már ma szállítani lehet, s így a folyam fölött szokatlan csend uralkodott. Körös-körül minden fehér volt és mozdulatlan, csak a hó, amely még egyre hullott, csikorgott a sebesültvivők talpa alatt.

Jó darab út volt ez a sebesültekkel; a két katona többször megállt, s óvatosan letette a hordágyat a jégre, egy helyen ácsorogtak kis ideig, átfagyott kezüket keresztbe csapkodták a mellükön, aztán újra felhúzták a kesztyűjüket, és fölemelték a hordágyat. A túlsó partról a sebesültek hosszú vonulásával szemközt emberek mozogtak előre, akiket mögöttes területről küldtek, hogy kijelöljék holnapra a szánút vonalát, miután megállapították, hogy szilárdabb a jég. Mentek és topogva próbálgatták a jeget. Egyikük, egy már nem fiatal, magas katona Ánya hordágya mellett elhaladtában egy pillanatra megállt.

— Mi az, a nővér megsebesült? — kérdezte a sebesültvivőktől, s visszafordulva néhány lépést tett velük.

— Igen — válaszolta az egyik sebesültvivő.

— Súlyosan?

— Súlyosan — hangzott a válasz. — Dohányod van?

— Van — mondta a vöröskatona.

A sebesültvivők letették a hordágyat, s a katona dermedt, merev ujjaival egy-egy csipet dohányt szórt markukba. Hozzáláttak a cigarettasodráshoz.

— Miért tettétek le? Nem fagy meg?

— Nem, rögtön felemeljük — mondta az egyik sebesültvivő. — Te talán ismered?

— Ő szállított át minket, amikor a Volga még nem volt befagyva — jegyezte meg a katona. — Jó nővér, s még nagyon fiatal.

— Fiatal — mondta a sebesültvivő.

Tenyérrel védve cigarettájukat a széltől, rágyújtottak a katonáéról, aki szintén tenyerével formált burát a magáé köré.

– Ki az ördögnek van kedve cigarettázni? – mondta a sebesültvivő szinte mentegetőzve.

Aztán mind a két sebesültvivő nyújtózkodott egy kicsit, gondosan eloltották a cigarettát, odatűzték a sapka szegélyéhez, és fölvették a hordágyat.

– Szóval súlyos? – kérdezte újra a katona.

– Súlyos – hangzott a válasz.

– Még nagyon fiatal – mondta a katona, megfordult és elindult a sztálingrádi part felé.

A sebesültvivők vitték Ányát tovább. Amikor már csaknem a szigethez értek, ahonnan szánút vezetett tovább, Ánya talán a hidegtől, talán a hordágy könnyű, csikorgó, egyenletes imbolygásától hirtelen magához tért. Felnyitotta szemét, feje fölött a fekete eget látta, oldalt a szeme sarkából azt, hogy minden fehér, fehér. Az első pillanatban rájött, hogy őt most a befagyott Volgán át viszik. De a gondolatai nyomban összezavarodtak, egyre zavarosabbak lettek, s már úgy rémlett neki, nem őt viszik, hanem ő visz valakit, és beszél hozzá, mint rendesen: „Nyugodtabban, drágám, rögtön, rögtön odaérünk." Valójában pedig nem ő beszélt, hanem a sebesültvivők, akik már meghallották egy közeledő német repülőgép zúgását. Ők mondták egymást nyugtatva: „Rögtön odaérünk", s Anyának úgy rémlett, mintha ő maga mondaná e szavakat, és gondolatban igyekezett mennél óvatosabban vinni a hordágyat, hogy a sebesült ne rázkódjék túlságosan. Aztán azt képzelte, hogy Szaburov fekszik a hordágyon, és ő szól hozzá: „Drágám", de még nem ismeri, és a százados sem tudja, hogy ő az, Ánya. És ekkor szerette volna megmagyarázni neki, s mondott is valamit, de a százados nem hallotta Ekkor megint mondott valamit Gondolatai végképp összezavarodtak, s ismét elvesztette az eszméletét.

– Hallod, hogy nyög szegényke – mondta az egyik sebesültvivő.

A repülőgép pedig ezalatt több kört írt le a Volga fölött,

ledobott egy világító rakétát, amitől egyszerre minden fehér lett és ragyogó, s a rakéta nyomán hullottak a bombák. A sebesültvivőktől jobbra és balra vágtak be. A rakéta még ki sem aludt, s a jégen már hatalmas lyukak feketéllettek, a belőlük feltörő víz körös-körül egyre jobban elárasztotta a jeget. Amikor az első bomba robbant, a sebesültvivők ösztönösen letették a hordágyat a jégre, maguk pedig hasra vágódtak, de aztán, amikor egymás után még több bomba robbant, és a repülőgép egyre erősebben zúgott, és újabb köröket írt le, össze sem beszélve, talpra ugrottak mind a ketten, megragadták a hordágyat, s megindultak a lékek között előre: hatalmasakat lépve igyekeztek, mint akiknek sietős a dolguk.

A sziget már nem volt messze. Valaki előttük ezt kiáltotta: „A szánhoz, erre", és a domb mögül, onnan, ahonnan már szánút vezetett tovább, hozzájuk hallatszott a szántalpak csikorgása és a lovak horkanása.

24

A Volgán túl, a sztyeppen sűrű novemberi köd ült. Öt órától kezdve, amint besötétedett, egyszerre semmit sem lehetett látni. Nem tudta az ember, este van-e, éjjel-e, vagy reggel öt óra, mert az éjszaka, amely most már tizennégy óra hosszat tartott, állandóan és egyformán áthatolhatatlan volt. A sztyepp fölött egyre süvöltött a fagyos szél, s a hó mintha csak magát biztatta volna, hogy már régóta nem esett, hol ritkábban, hol pedig sűrűbben hulldogált; a kéreggé taposott havon szakadatlanul csikorogtak a szekerek vasabroncsos és a teherautók nehéz gumikerekei; az útkeresztezéseken lámpákkal kezükben, némán fordultak erre-arra a katonai forgalomszabályozók.

Óráról órára s napról napra változatlanul mindig ugyanaz volt a kép, s csak az, aki egy vagy két teljes napra oda-

állt volna az Eltonból vagy Kamisinból Sztálingrádba vezető valamelyik útra, csak az érthette volna meg, micsoda nagyságot rejt ez az egyformaság, s milyen fenyegető nyugalom árad mindabból, ami ezekben a napokban a front felé vezető utakon lejátszódott.

Amiként egy évvel ezelőtt, 1941 novemberében, végtelen hosszú vonatok vitték a fegyvert, az ágyúkat, a harckocsikat és a gyalogságot Moszkva felé, hogy aztán még megérkezésük előtt a vérző fronthoz, mintegy varázsütésre, szétolvadjanak a Moszkva környéki erdőkben, ugyanúgy itt is, október utolsó napjaitól kezdve, éjszakáról éjszakára, eleinte sárban, majd havas latyakban, aztán keményre fagyott talajon vonultak előre a fronthoz vezető utakon a csapatok, gördültek a hatalmas, zárt kocsik, a beburkolt gigantikus RGK-ágyúk, a súlyos T–34-es harckocsik s a teherautók mögött, a göröngyökön néha egyet-egyet ugró kis páncéltörő ágyúk.

Olykor-olykor az éjszakai sötétségbe német gépről ledobott világítórakéta vágott kerek fehér foltot, amelyben látni lehetett, hogy a teherautók letérnek az útról, az emberek szétfutnak, és földre vetik magukat, dörrenve robbannak a bombák sárban, hóban. Aztán újra fekete lett minden, a forgalom az úton néhány pillanatra megakadt, míg el nem takarították a szétlőtt teherautók roncsait, és félre nem vitték a holtakat. És minden újra kúszni, gördülni, menni kezdett arra, amerre az előbb igyekezett. Mindennek egy része Kamisin és Szaratov felől jött a Volgán át a sztyeppre, meg a Sztálingrádtól északra elterülő erdős völgyekbe, oda, ahol a várostól húsz kilométerre délnek fordulva frontot álltak a csapatok, hogy ne engedjék a németeket följebb a Volga mentén.

Az ágyúk, emberek, harckocsik másik része Elton felől jövet egyenesen a Volgának tartott, és elrejtőzött valahol a Középső-, Alsó- és Felső-Ahtuba kanyarulataiban, és onnan ereszkedett lefelé.

S az embereknek, autóknak és ágyúknak ebben a roppant áradásában, abban, ahogy előretört, s abban is, ahogy meg-megállt, mielőtt Sztálingrádhoz ért volna, ugyanaz az akarat, ugyanaz a lényeg tükröződött, amely egyszer már megmutatkozott abban a nagyszerű, szinte emberfeletti helytállásban egy évvel ezelőtt, ott Moszkva alatt.

Amikor válságos pillanatokban a hadseregparancsnok és Matvejev ismételten erősítést kértek a frontparancsnokságtól, minden alkalommal kategorikus elutasítás volt a válasz, csupán a Volga bal partjáról, ahol egyre több tüzérséget és aknavető gárdaezredet vontak össze, támogatták messzemenően tüzérségi tűzzel a Sztálingrádban küzdő hadosztályokat. A legnehezebb napokban is mindössze két ízben adott a frontparancsnokság — a főhadiszállás engedélyével — egy-egy hadosztályt. Ezeket a hadosztályokat egyenesen menetből vetették be Sztálingrádba, egy hétig derekasan küzdöttek, aztán leolvadtak, s a létszámot tekintve csaknem ugyanarra a szintre kerültek, amelyen a Sztálingrádban harcoló többi hadosztályok is voltak ekkor.

Azon az éjszakán, amikor Szaburov némán, becsukott szemmel feküdt a fedezékében, s a két sebesültvivő Anyát szállította át a Volgának még meg sem szilárdult jegén, a hadsereg Haditanácsának tagja, Matvejev, nagy kerülő utat tett gyalog a Volga mellett, s megjelent Procenko fedezékében. Hosszú beszélgetést folytatott vele zárt ajtók mögött, ha ugyan ajtónak lehet nevezni a két feszesre húzott sátorlapot.

Matvejev este tért vissza a túlsó partról, a frontparancsnokságról, s Procenko már a második hadosztályparancsnok volt, akit az éjszaka meglátogatott. Amikor előző este Matvejevet a frontparancsnokságra hívatták, azzal az elszánással ment oda, hogy okvetlenül feltárja a jelen helyzet egész súlyosságát, és újra erősítést kér. Azzal a szilárd elhatározással kocsizott a frontparancsnokságra, hogy egy

egész hadosztályt kér, amelyet meg is fog kapni, mert feltétlenül szüksége van rá. S bár sejtette, hogy a szokásos elutasítással fogják kezdeni, mégis azt gondolta, ezúttal az ő érvei erősebbeknek bizonyulnak.

De minden fordítva történt. A front főparancsnoka és a Haditanács tagja nyugodtan végighallgatta először a jelentését, aztán a kérését. Szokásuk ellenére nem mondtak rögtön sem igent, sem nemet. Majd hosszú hallgatás után egymásra pillantottak, s a Haditanács tagja közelebb húzta székét az asztalhoz, amelyen ott feküdt a front kiterített térképe, rányugtatta mind a két kifeszített tenyerét, mintha e mozdulattal is Matvejev figyelmét akarta volna felhívni, s így szólt:

— Nem akarjuk megtagadni kérésének teljesítését, Matvejev elvtárs, mert hiszen a kérés jogos, de azt szeretnénk, ha maga vonná vissza kérését. Ehhez pedig az szükséges, hogy ha megérteni talán nem is tudja, mert teljes egészében ma még alig is lehet megérteni, de legalább megsejtse, ha halványan is, minek kell itt végbemennie a jövőben.

Fürkésző szemmel nézte Matvejevet, s egyszerű vonású, megnyúlt, jóságos kifejezésű arcán annak az embernek mosolya villant fel, aki olyasvalamit tud, ami végtelen örömmel tölti el.

— Ha mi azt mondanánk önnek, Matvejev elvtárs, hogy nincs egy hadosztályunk az ön számára, nem mondanánk igazat: hadosztályaink vannak, s ön akár kettőt is kaphatna.

Matvejevnek az járt az eszében, hogy ez az elkerülhetetlen bevezetés ahhoz, amit ilyenkor mondani szoktak, csapatok vannak, de tartalékolni kell őket; Sztálingrádon kívül — bármilyen fontos pont is — ott van még a Fekete-tengertől a Fehér-tengerig húzódó hatalmas front, amelyet csak akkor lehet megvédelmezni, ha van hozzá elegendő számú csapat.

A front Haditanácsának tagja azonban nem is említett ilyesmit Matvejevnek, hanem mindkét tenyerét élre állítva úgy húzta végig a térképen, hogy Matvejev önkéntelenül is a keze mozgását figyelte. Aztán a két tenyér megállt, az egyik délre, a másik északra Sztálingrádtól, aztán két tenyerét összeívelve nyugatabbra tolta, messze Sztálingrádon túl, odáig, ahol a térképen Szerafimovics, Kalacs és más, Don menti városok voltak, s egy határozott mozdulattal bezárta a két keze alkotta gyűrűt.

– Nézze – szólt, s hangja szinte ünnepélyesen csengett. – Nézze – mondta újra.

Matvejev emlékezetébe véste a szót, s a térképen végigszántó kézmozdulatot, s oly tisztán, világosan emlékezett rá később is, sokszor, amikor mások előtt szóba került, vagy önmagának ötlött eszébe, de különösképpen akkor, amikor bekövetkezett mindaz, amiről ez a kézmozdulat beszélt.

– Ön így gondolja? – kérdezte izgatottan.

– Igen, én így gondolom – szólt a Haditanács tagja. – És egyelőre ez minden, amit önnek mondhatok – tette hozzá kis szünet után –, hogy azokban a nehéz napokban, amelyek még hátra vannak, önmaga is sejtse, s embereivel is megsejtesse, természetesen nem terveinket, hanem azt, hogy ezek a szavak: „Lesz még ünnep a mi utcánkban", nem valami távoli jövőre vonatkoznak. Nos hát... Most pedig térjünk vissza a hadosztály kérésére. Szóval önnek, hogy tarthassa magát, okvetlen kell egy hadosztály?

– Nem, mi a kérést nem így vetjük fel – felelte Matvejev.

– Helyes. A hadosztályra azonban szüksége van?

– Nincs, nem kérem a hadosztályt – válaszolta Matvejev.

És ezzel az érzéssel – amelynek hatása alatt meg sem kérdezve saját hadseregparancsnokát, lemondott a kért hadosztályról – tért vissza Matvejev a hadsereghez, be-

szélt a hadseregparancsnokkal, aztán elindult az alakulatokhoz. Nehéz feladatot vállalt magára: egy éjszaka el akart jutni mind a két hadosztályhoz, amely a főerőktől el volt vágva. Procenkóhoz érkezett utóbb, fáradtan, összefagyva.

Procenko nagyon megörült Matvejevnek. Az utolsó hét egész folyamán olykor csak nagy nehézségek árán tudott telefon-összeköttetést kapni a hadseregparancsnokkal, s most, amikor részletes jelentést tett Matvejevnek mind arról, ami ez alatt az idő alatt hadosztályában történt, először volt az az érzése, hogy a súlyos teher egy részét saját válláról Matvejevére hárította át.

Matvejev figyelmesen végighallgatta Procenko előadását, aztán néhány kérdést intézett hozzá. Mindnek az volt a veleje: hány napig tarthatja magát Procenko azokkal az erőkkel, amelyekkel rendelkezik. Procenko ebből megértette, hogy egyetlen embert sem kap. Aztán Matvejev olyan mozdulatot tett, mintha mindent félresöpörne, amiről eddig beszéltek, és megkérdezte, miként értelmezi Procenko Sztálin szavait, hogy „Lesz még ünnep a mi utcánkban".

E váratlan kérdésre Procenko egyenesen Matvejev arcába nézett, és ragyogó fekete szemének villanásából hirtelen elfogta azt az izgalmat, amely háborúban akkor fűti föl az embereket, amikor még nem közölhetik másokkal azt, amit ők maguk már tudnak valami küszöbönálló nagyon jó és nagyon fontos eseményről.

— Úgy értelmezem — válaszolta Procenko, izgalmában a szokottnál erősebb ukrán kiejtéssel —, úgy értelmezem őket, hogy Sztálin elvtárs november hetedikén mondta ki ezeket a szavakat, amelyeknek tehát rövidesen valóra kell válniok. Mindenesetre még februárig.

— Miért februárig? — kérdezte Matvejev.

— Hát azért, mert ha február után valósulnának meg, február huszonharmadikán mondta volna ki ezeket a sza-

vakat. Ha pedig május után, akkor május elsején jelentette volna ki. Ilyen szavakat nem ejtenek ki idő előtt.

Várakozóan pillantott Matvejevre, akinek tekintetéből azt olvasta ki, hogy Matvejevnek ugyanez a véleménye.

— Nos, mit gondol? Igazam van, vagy nincs igazam? — kérdezte Procenko.

— Szerintem igaza van — válaszolta Matvejev —, de helyt kell állni.

— Helytállni addig? — kérdezte Procenko úgy, mintha e szóval megbántották volna. — Én, haditanácstag elvtárs, ami személyemet illeti, nem szándékozom bevárni azt az órát, amikor a német már itt lesz, ahol mi most ketten ülünk. Nem akarom megérni azt a pillanatot, mert mindaddig, amíg én életben vagyok, ez a perc nem fog bekövetkezni.

Matvejev alig észrevehetően redőkbe vonta homlokát: Procenko szavait nagyon dagályosnak, előre kiagyaltnak érezte.

— És ha — szólt Procenko, kitalálva, hogy amaz mire gondol —, és ha ön úgy is véli, hogy amit mondok: csak szép szó, én mást akkor sem mondhatok. Ez így van. S a parancsnokaim közül sem mond egyetlenegy sem mást.

S mert megértette azt, amit — részletekbe bocsátkozás nélkül — Matvejev akart mondani neki, Procenko önszántából áttért a folyó ügyekre, már nem is említve sem a pótlást, amelyet várt, sem a két ütegnyi páncéltörőágyút, amelyet régebben, egy héttel ezelőtt kért a parancsnokságtól.

A folyó ügyek a következők voltak: hadianyagpótlás (Matvejev megígérte), gyakoribb U—2 berepülése éjszakánként (Matvejev szintén megígérte), és végül néhány parancsnok küldése (amit viszont a Haditanács tagja a rá oly jellemző megfellebbezhetetlen gyors elhatározással megtagadott).

Matvejev nagyon elégedett volt, amikor a makacs és furfangos Procenko ezúttal annyira ravasznak bizonyult, hogy

rögtön megértette látogatásának okát, és makacsságát félretéve, nem firtatta a részleteket. Ezért Matvejev, bár már éppen ideje volt visszaindulnia, szívesen beleegyezett, hogy még egy kissé elidőzzék Procenkónál. Megivott két pohár erős, csaknem fekete teát, amelyről Procenko, aki szeretett dicsekedni, ki tudja, miért, azt állította, hogy ceyloni, mégpedig virágos.

— No, ha virágos, legyen virágos — szólt jóakaratúan Matvejev. — Az a fontos, hogy forró.

Ezután Procenko elkísérte Matvejevet vagy kétszáz lépésre, egészen a partig, s amikor visszatért, megparancsolta Vosztrikovnak, adja elő a térképet. Vosztrikov odaadta neki a vázlatot, amelyet a hadosztályparancsnokságon készítettek. A vázlat azt az öt háztömböt ábrázolta, amelyikben a hadosztály legutóbb helyezkedett el.

— A térképet, nem a vázlatot! — szólt rá élesen Procenko.

Ekkor Vosztrikov elébe terítette Sztálingrád általános térképét, amelyen látható volt az egész, a Volga hatalmas íve mentén hatvanöt kilométer hosszúságban végignyúló város, külvárosaival és a környező falvakkal együtt.

Procenko azonban most elnevette magát:

— Nem, nem ezt a térképet. A nagy térképet. Jó állapotban van?

— Melyik nagy térképet?

— Hát azt a nagyot, az egész frontét.

— Vagy úgy . . . Jó állapotban van.

Vosztrikov sokáig kutatott a ládában, kikereste a térképet, amelyet már régóta nem vettek elő.

Procenko pedig, éppen azért, mert Vosztrikov oly sokáig kotorászta a térképet, azon tűnődött el, hogy a legutóbbi időkben minden gondolata csak Sztálingrád volt, más egyébbel alig törődött, annyira, hogy immár két teljes hónap óta elő sem vették a frontok térképét.

Amikor Vosztrikov az asztalon kiterítette elébe a térké-

pet, amelyen még ott voltak a régi, szeptemberi bejegyzések, Procenko végigsimított rajta tenyerével, föléje hajolt és elgondolkozott. Pillantása keresgélni kezdte a régi hadállások városait, folyóit, a hajdani jelöléseket, s hirtelen úgy érezte, kilépett ezekből a házakból, háztömbökből, egész Sztálingrádból, ki egyenesen a szabadba. És csak amikor a térkép ábrázolta terület egész nagyságát látta, akkor érezte át határozottan, mit jelent Sztálingrád, hiszen — bár az egész város csupán egy pont ezen a hatalmas térképen — minden más város, s mindazok, akik e városokban laknak, a legutóbbi két hónap folyamán ennek a pontnak, e pontért, Sztálingrádért, különösképpen pedig ezért az öt háztömbért és a fedezékért élnek, amelyben ő, Procenko tartózkodik. Új érdeklődéssel vizsgálgatta a térképet. Két keze akaratlanul is ugyanazzal a mozdulattal csúszott végig a térképen, amellyel a front Haditanácsa tagjának keze, s úgy kapcsolódott gyűrűbe messze nyugatra, Sztálingrádon túl.

S ez a mozdulat nyilván nemcsak véletlen egybeesés eredménye volt, hanem törvényszerűen következett be, mert háborúban a legnagyobb döntések és a leghatalmasabb hadászati tervek alapjában véve rendszerint közérthetőek, és a maguk egyszerűségében a lehető legvilágosabbak, mert a helyesen értelmezett körülmények vaslogikája szüli őket.

Pirkadat előtt, de úgy, hogy még sötétben visszatérhessenek alakulatukhoz, Procenko magához rendelt minden ezred- és zászlóaljparancsnokot.

Az éjszaka végre átjött a Volga jegén a szánkaraván élelmiszerrel és vodkával, s Procenko szűk fedezékében a nagy asztalon, amelyet rendszerint a térkép borított, újságok voltak szétteregetve, néhány kulacs vodka állt ott a poharak gyanánt szolgáló, gondosan levágott amerikai konzervesdobozok mellett. Egy tálon vastag szál kolbászok tornyosultak, a másikon felmelegített konzervhús volt burgonyá-

val. Középen pedig egy tányér, amelyen Procenko szakácsa, aki mindenképpen tündökölni akart, valami ötletes fogást tálalt föl, művészi karikákban, répaszeletekkel körítve.

Procenko rendes helyén, a sarokban ült. A fedezékben nagy volt a hőség. A tábornokon – szokása ellenére – nem mindennapi zubbonya volt, hanem a ládából előkotort tiszta, ünnepi zubbony; a zubbony ki volt gombolva, úgy, hogy kilátszott belőle friss, fehér selyeminge. Ma egész éjszaka egyre-másra forralták a vizet Procenkónak, aki vendégei megérkezése előtt megfürdött, itt, a fedezékben, egy kis cink gyerekkádban, ami ugyan nem először történt meg, de amit Vosztrikovon kívül senki előtt nem ismert volna be. Ott ült Procenko, felhevülten és jókedvűen élvezve a tiszta selyeming kellemes hűvösségét.

Az egész kép, a szűk fedezék, a hosszú asztal és az asztalfőn kigombolt zubbonyban ülő házigazda, a belépő Remizovot hirtelen tengeri hajóra emlékeztette. Tisztelgett Procenko előtt, és megszólalt:

– Tábornok elvtárs, itt most minden olyan, mintha tengeren lennénk.

– Miért tengeren?

– Mint valami hajószalonban.

Majdnem egyidőben érkeztek mind. Remizov, az öreg katona pontosságával, a megszabott időben, hat órakor állított be, a többiek, ki két perccel előbb, ki utóbb. Szaburov érkezett utolsónak, öt percet késett: elbotlott az összekötő árokban, jól megütötte a térdét, és sántikálva tette meg a hátralevő utat.

– Á, Alekszej Ivanovics – szólt Procenko.

– Elnézést kérek a késésért, tábornok elvtárs – mentegetőzött Szaburov.

– Nem tesz semmit – bólintott Procenko. – Büntetésül töltök neked, aztán máskor majd nem késel el.

– Üljön le – mondta Remizov, s kissé odább csúszott

székén —, felesbe velem. — S amikor Szaburov melléje telepedett, Remizov, hogy kényelmesebben üljenek, bal karjával átölelte azzal a megjegyzéssel: — Hát így, szorosan, de barátságban.

— Öntsenek hát, kérem, maguknak — kínálta őket Procenko.

Amikor valamennyien töltöttek, kis szünet állt be, majd Procenko szólalt meg:

— Ma nem tanácskozásra hívtam önöket, hanem csak azért, hogy együtt legyünk, s egymás szemébe nézzünk. Lehet, hogy nem érjük meg valamennyien a boldog órát (a „boldog óra" szavak váratlan ünnepiességgel csendültek ajkán), nem érjük meg mindnyájan azt a boldog órát — ismételte —, így hát azt szeretném, ha mi, akik itt összegyűltünk, egymás szemébe nézve megfogadnánk egymásnak, hogy mindegyikünk helytáll a végsőkig, s ha mindnyájan nem is, de a hadosztály maga megéri a boldog órát. Az első poharat ma arra ürítjük — szólt és felállt, s valamennyien követték példáját —, arra, hogy nemsokára ünnep lesz a mi utcánkban.

S ezekből a szavakból, amelyeket az utóbbi időben oly gyakran ismételt mindenki, s a módból is, ahogyan a tábornok ejtette őket, újra csak valami különös ünnepiesség csengett ki.

Az első pohárköszöntő után csend támadt. Mindenki farkasétvággyal evett, mert legutóbb már nem volt könnyű az élelmezési helyzet, s az éhséget meg csak azért nem érezték, mivel nagyon fáradtak voltak. Aztán elhangzott a második pohárköszöntő arra — s ez a kívánság minden, magát valamire tartó hadosztályban hagyományos volt —, hogy gárdaosztállyá lépjenek elő, aztán ittak, ki-ki kedvére, a szomszédjával koccintgatva.

Procenko sokat tréfált, nyájas volt, s bár közben nem egy szolgálati ügy ötlött hirtelen az eszébe, amivel hol egyik, hol másik parancsnokhoz kellett volna fordulnia,

mindig türtőztette magát, hogy meg ne zavarja az ünnepi hangulatot, és ne vétsen a baráti vendégszeretet parancsai ellen.

Szaburov Remizov mellett ült, éppen szemközt Procenkóval, s zavartalanul figyelhette a tábornokot. Régtől fogva jól ismerte Procenkót, s olyasmi sem kerülte el a figyelmét, amin talán mások szeme nemigen akadt meg. Abból, ahogyan Procenko beszélt és viselkedett, mindnyájan kiérezték a közeljövőbe vetett hitet, hogy itt náluk, Sztálingrádban, minden jól fog végződni. De Szaburov Procenko tekintetéből, bizonyos kézmozdulataiból, egész arckifejezéséből ezenkívül is kiolvasott még valamit, éspedig azt, hogy Procenko nemcsak tudja, hogy mindennek jól kell végződnie, hanem azt is sejti, hogyan fog végbemenni.

Szaburov észrevette, hogy Procenko többször úgy kezdte a mondatot, mintha valami fontosra akarna rátérni, de aztán hirtelen megtorpant, s másra terelte a szót. Szaburovnak úgy rémlett, Procenko nagyon szeretne elmondani valamit, amit csak ő tud, s nehezére esik féket vetni a nyelvére.

Amikor elkövetkezett a búcsúzás pillanata, Procenko még egyszer végighordozta tekintetét a társaságon.

„Itt ül Remizov — gondolta magában —, előtte Popov volt az ezredparancsnok, Popov elesett, Popov előtt Babcsenko, és ő sincs többé. Itt ül Annyenszkij, talán gyenge még ezredparancsnoki tisztéhez, egyelőre még gyenge, de viszont kijárta az ostrom egész iskoláját, ezrede is végigjárta, és mégiscsak alkalmas ezredparancsnoknak. Itt ül Szaburov, ül és nem tudja magáról azt, amit Procenko tud róla, hogy ha — ne adj' isten — Remizov vagy Annyenszkij elesik vagy megsebesül, vagy ugyanez történik a nyolcvankilencedik ezred parancsnokával, Ogurcovval, akkor ő, Procenko, ha még életben lesz, okvetlenül Szaburovot nevezi ki ezredparancsnokká. És ezek közül az emberek kö-

zül itt körös-körül egyik sem tudja, mi lesz a sorsa a háborúban, milyen egységnek lesz a parancsnoka, hol fog harcolni, melyik város falai alatt leli halálát, ha meg kell halnia."

És Procenko, akit e hónapok alatt szakadatlanul elfoglaltak a kisebb-nagyobb gondok, bajok, jelentések, felterjesztések, a háború mindennapi tennivalói, most – maga előtt látva az összegyűlt parancsnokokat, ezeket a fáradt embereket, akik beleöregedtek a megpróbáltatásokba és nehézségekbe –, most érezte meg először ebben a képben a megkapót és nagyszerűt, azt, amitől végigborzong az ember háta, amitől elszorul a torka, azt, amiről később majd a történelem ír, s amit irigyelni fognak a késői utódok, akik a maguk életében nem ismerkedhetnek meg vele.

Búcsúzásul szeretett volna néhány különösképpen ünnepi, magasan szárnyaló szót mondani, de amiként gyakran megesik az emberrel, abban a pillanatban ő sem talált egyetlenegyet sem, mint ahogy egyébként máskor sem talált, életének legdöntőbb, s talán legszebb pillanataiban sem. Fölemelkedett, s egyszerűen csak ennyit szólt:

– Akkor hát, barátaim, itt az ideje, hogy búcsúzzunk, reggel... újra harc.

Mindnyájan felálltak. Kezet szorított mindenkivel, s a parancsnokok egymás után távoztak. Csak Szaburovot tartotta vissza.

– Ülj le egy pillanatra, Alekszej Ivanovics. Mindjárt mehetsz te is.

Procenko elhatározta, hogy ellenőrzi: a jelenvoltak megértették-e, mit akart mondani nekik, s kettesben maradva, megkérdezte Szaburovot:

– Te értettél engem, Alekszej Ivanovics? Értettél?

– Értettem, tábornok elvtárs. Nagyon szeretném megérni azt a pillanatot.

– Hát ez az, ez az – mondta Procenko –, nagyon jó lenne megérni. Holnaptól kezdve gyakrabban fogok meg-

hajolva járni a lövészárkokban, annyira szeretném megérni. S neked is tanácsolom.

Hallgattak egy percig.

— Rágyújtasz? — kérdezte Procenko, és cigarettát tett Szaburov elé.

— Köszönöm.

Rágyújtottak.

— Remizov jelentette — szólt Procenko —, hogy milyen csapás ért. A mögöttes terület parancsnokához ma küldtem egy embert, megparancsoltam neki, hogy útközben tudja meg, melyik kórházba került Ánya, és hogy van, nehogy elveszítsük a nyomát.

— Köszönöm, tábornok elvtárs — mondta Szaburov csaknem fásultan, bár meghatotta ez a gondoskodás. Nem az kínozta, megtalálja-e Ányát vagy sem, mert tudta, ha Ánya életben marad, akkor előbb vagy utóbb bizonyosan megtalálja, hanem az: egyáltalán életben van-e? És e rettenetes, nyílt kérdés mellett az, amiről Procenko beszélt, nyomára bukkan-e Ányának vagy sem, szinte közömbös volt Szaburov szemében. — Nagyon köszönöm, tábornok elvtárs — ismételte, és nem a szolgálati szabályzat szerint, ő nyújtott kezet Procenkónak erős szorításra. Szokása ellenére még az előírásos engedelemkérésről is — „Megengedi, hogy távozzam?" — elfeledkezve sarkon fordult, s gyorsan kiment a fedezékből.

25

Azt mondják, hogy a bánat és a szenvedés megnyújtja az időt; mégis az első három nap, amelyet Szaburov az Ányát ért szerencsétlenség után eltöltött, ugyanolyan gyorsan törpült el, mint minden nap Sztálingrádban. Amikor később megpróbált visszaemlékezni akkori lelkiállapotára, azt állapította meg, hogy annak idején nem volt körülötte

semmi más, csak a veszteség fájdalma. Valójában azonban mind a kettő benne sajgott, de a veszteség fájdalma ezekben a napokban egy pillanatra sem szűnt, s éppen szakadatlansága miatt feledkezett meg róla időnként, hogy a fájdalom benne él, a lelkében.

Szaburov Procenkótól úgy tért vissza zászlóaljához, hogy érezte: valami nagyon nagyot kell cselekednie ezekben a napokban, valami olyat, amire egész életében emlékezni fog. Az, amit most tettek, és amit még tenniök kell, már nem pusztán hősiesség. Sztálingrád védőiben a makacs ellenállásnak valami egészen különös, állandó, hajthatatlan ereje érlelődött meg a legkülönbözőbb okok együttes következményeként, annak eredményeként, hogy mennél több idő telt el, annál inkább lehetetlenné vált, akár egy tapodtat is, bármerre hátrálniok, mert a hátrálás azt jelentette volna, hogy értelmetlenül pusztulnak el a visszavonulásban. Az is fűtötte az elkeseredett ellenállást, hogy az ellenség itt volt közvetlen közelükben, mindnyájuk számára csaknem egyforma volt a veszély, a veszélyt megszokták, s ez a megszokás, a veszély elkerülhetetlenségének érzése, meg az, hogy valamennyien, akik összeszorultak ezen a kis darab földön, ismerték egymás minden jó és rossz tulajdonságát, törhetetlen egységbe kovácsolta őket, amilyenre eddig sehol sem volt példa.

Mindezek a körülmények együttvéve, fokozatosan teremtették meg azt a lebírhatatlan erőt, amelyet a „sztálingrádi" jelzővel tüntettek ki, s hogy ennek a szónak mi a hősi jelentősége, szerte az országban, s körülöttük mindenütt sokkal hamarabb megértették, mint ők maguk Sztálingrádban.

Az ember lelke mélyén soha nem hiszi, hogy bármi is vég nélkül való: az a meggyőződés él benne, hogy egyszer mindennek vége szakad. Szaburov is, mint mindenki, aki akkor Sztálingrádban volt, így gondolkozott; nem tudta, még csak nem is sejtette, hogy valójában mindez mikor

érhet véget, de az eszébe sem ötlött, hogy vég nélkül tarthat így. S ez éjszaka, amikor Procenko is, ő is, sokkal inkább érezte, mint tudta, hogy most már nem hónapokról, sőt nem is hetekről, hanem talán csak napokról van szó, a győzelem lehetőségének megsejtése új erőt öntött beléje.

Elbeszélte Vanyinnak és Maszlennyikovnak, hogyan zajlott le a vacsora Procenkónál, majd — amikor szürkülni kezdett — otthagyta őket a parancsnoki harcállásponton, ő maga pedig kiment a századokhoz. A zászlóaljban már nem volt valami sok az ember, s ő eltökélte magában, hogy beszél mindegyikükkel. Beléjük akarta önteni a közelgő győzelem érzését, azt az érzést, amely őt magát is áthatotta.

Egész nap állt a harc. A németek, mintha csak összebeszéltek volna erre vonatkozóan, aznap egész magatartásukkal igazolták Szaburov előérzetét. Bombáztak és tüzeltek, de különösképpen rendszertelenül, nagyon gyakran és elhamarkodottan támadtak, mintha csak attól tartottak volna, hogy amit ma nem foglalhatnak el, holnap már nem lehet az övék.

Szaburovnak az volt az érzése, hogy lám, szeme előtt hörög utolsót görcsös rángatózásban a halálra sebesült vadállat. Örült neki, annak az embernek kielégült bosszúvágyával, aki két teljes hónapon át járt együtt a halállal, éppen azért, hogy elkövetkezzék, ami ma kezdődött.

Hanem ezen a napon is, meg a következőkön is, külsőleg semmi sem változott: a harcok lankadatlan erővel folytak, a németek negyedszer is elfoglalták a kis teret Konyukov háza és a második század állásai között, és negyedszer verték ki onnan őket.

Szaburov különösen óvatos volt, a földre vetette magát, ha akna robbant, kövek mögé bújt, amikor füle mellett fütyülni kezdtek az ellenséges mesterlövészek golyói, s fedezékekben várta ki a bombázások végét. Bánata nem ösztökélte, hogy a halált keresse. Eddig sem kereste soha, s ide-

gen maradt tőle most is. Életben akart maradni, elsősorban azért, mert türelmetlenül és szilárd meggyőződéssel várta a győzelmet. Várta a győzelmet, fokozatos és pontos megérlelődésével. Várta, mikor veszik el végképp a németektől éppen azt a legközelebbi kis teret, a házat, amelyet egy héttel ezelőtt adtak fel, meg a mögöttük sorjázó romokat, amelyeket régi emlékekre támaszkodva még mindig utcának neveztek, aztán a háztömböt, a következő utcát, szóval mindazt, ami elterült a szeme előtt.

Amikor aztán összefoglalták, mi a nap eredménye, s arról folyt a szó, hogy elesett két és megsebesült hét ember; meg arról, hogy a balszárnyon két géppuskát a transzformátorbódé romjaiból át kell helyezni a garázs pincéjébe; meg arról, hogy ha az elesett Fegyin hadnagy helyébe Buszlajev őrmestert nevezik ki századparancsnokká, az biztosan jó lesz; aztán arról, hogy az újabb veszteségeket számba nem véve, a szolgálatvezetők régebbi bejelentései alapján a zászlóalj most kétszer annyi vodkát kap, mint amennyi járna, ami egyáltalán nem baj, hadd igyanak, mert hisz hideg van; s folyt a szó arról, hogy tegnap Mazin órásmesternek szétroncsolódott a keze, s ha most a zászlóaljban utolsóul épen maradt óra, Szaburov órája is megáll, akkor már nem lesz, aki megjavítsa; meg arról is, hogy torkig vannak már az örökös kásával, jó lenne a Volgán át akár csak egy kis fagyott krumplit is kapni; meg arról, hogy ezeket és ezeket föl kell terjeszteni kitüntetésre, addig, amíg életben vannak, egészségesek és harcolnak, nem pedig akkor, amikor talán már késő lesz – szóval, amikor naponta ugyanazt hajtogatták, mint mindig, Szaburovban a bekövetkező nagy események előérzete egy árnyalatnyira sem homályosult el, s arról, hogy elenyésszen, szó sem lehetett.

Eszébe jutott-e Ánya ezekben a napokban? Nem, eszébe nem jutott, mert állandóan az eszében volt, fájdalma nem múlt el, nem csitult, és bármit is tett, egész idő alatt ott izzott a lelke mélyén. Ma mély meggyőződés töltötte el,

hogy ha Ánya meghal (s szinte bizonyosra vette, hogy meg fog halni), akkor ebben az életben soha többé nem lesz szerelmes. Korábban sohasem figyelte saját magatartását, most rákapott. Éppen azért, mert bánat nyomta a lelkét, gyakran szinte vizsgálódva nézett végig magán, gondolatban azt kérdezve: úgy cselekszik-e, ahogyan azelőtt cselekedett, s nincs-e valami a viselkedésében, amit bánata váltott ki, nincsen-e benne valami új, szokatlan? Aztán lebírta fájdalmát, s igyekezett úgy viselkedni, mint mindig.

A negyedik nap éjszaka megkapta az ezredparancsnokságon a rendjelet Konyukov számára és néhány érdemérmet az embereinek; még egyszer átverekedte magát Konyukovhoz, s odaadta neki a kitüntetéseket. Ritkán esett meg ilyesmi Sztálingrádban, hogy azok, akik kitüntetést kaptak, egészségesek voltak és éltek. Konyukov megkérte Szaburovot, hogy ő tűzze mellére a kitüntetést, mert bal karja még lógott, mint valami ostor szíja, csuklóját keresztülvágta egy gránátszilánk. Mialatt Szaburov katonásan zsebkésével lyukat hasított Konyukov zubbonyán, hogy beletűzze a kitüntetést, Konyukov feszes vigyázzállásban a következőket mondotta:

— Azt hiszem, százados elvtárs, hogy ha támadásra megyünk ellenük, legjobb lesz az én házamon keresztül. Most ostrom alatt tartanak minket, mi pedig innen egyenesen megrohanjuk őket. Hogy tetszik önnek a tervem, százados elvtárs?

— Várj csak — válaszolta Szaburov —, ha eljön az ideje, végrehajtjuk.

— S a terv maga helyes, százados elvtárs? — kérdezte Konyukov. — Mi a véleménye?

— Helyes, helyes — válaszolta Szaburov, magában arra gondolva, hogy támadás esetében valóban a leghelyesebb lesz talán Konyukovnak ezt az egyszerű tervét végrehajtani.

— Egyenesen az én házamon keresztül, rájuk — ismételte Konyukov. — Legyen a meglepetés teljes.

Ezeket a szavakat: „Az én házam", gyakran és nagy élvezettel emlegette; nyilvánvaló, hogy a katonaposta eljuttatta hozzá azokat a híreket, hogy ezt a házat már hivatalosan is így nevezik a hadijelentésekben: „Konyukov háza", amire határozottan büszke volt.

— Kifüstölődik a német ebből a házból — mondta Konyukov, amikor Szaburov már menni készült. — Mire nem vetemednek: a gazdákat sebesítik meg — és elmosolyodott, amint sebesült kezére mutatott. — Ez a szilánk nem nagy, de keresztülvágta a csontot: az ujjaim egyáltalán nem mozognak... Százados elvtárs, jelentse a fölöttes parancsnokságnak, hogy ha kezdődik a támadás, a rohamot az én házamon keresztül indítsuk meg — mondta újra Konyukov, és elbúcsúzott Szaburovtól.

Szaburov nagyra becsülte Procenkót, és tudta, hogy szavai mögött a felső vezetés szavai rejtőznek, mégis az, hogy az elkövetkező támadásba vetett szilárd hit nemcsak Procenkóban, hanem Konyukovban is megvolt, még nagyobb mértékben megszilárdította azt a meggyőződését, hogy nem is történhet másként.

Amikor Szaburov hazatért Konyukovtól (már hajnalodott), Vanyin a századoknál volt, de Maszlennyikov az asztalnál ült, bár nem volt semmi tennivalója, s már rég lefekhetett volna. Az utóbbi napokban mindenütt ott akart lenni Szaburov oldalán. Amikor az éjjel Szaburovnak azt mondta, hogy elmegy vele Konyukovhoz, Szaburov határozottan elutasította, s Maszlennyikovnak itt kellett maradnia. Maszlennyikov itt ült tehát, tele aggodalommal, bár egészen világos volt, hogy Szaburovot sem meg nem védheti, sem nem fedezheti szilánktól vagy golyótól; mégis szinte lelki szükségletté vált számára, hogy ezekben a napokban Szaburovtól ne maradjon el egy tapodtat sem.

Szaburov belépett, némán bólintott Maszlennyikov felé,

és ugyancsak szótlanul lehúzta csizmáját, levetette zubbonyát, és lefeküdt az ágyra.

— Rágyújt? — kérdezte Maszlennyikov.

— Rá.

Maszlennyikov odanyújtotta dohányosdobozát. Szaburov cigarettát sodort és rágyújtott. Észrevette és nagyra becsülte Maszlennyikov finom, tapintatos hallgatását; ezt az oly ritka viselkedést a csapás óráiban csak a valóban testilelki jó barátok tanúsítják egymás iránt. Maszlennyikov nem kérdezett tőle semmit, nem vigasztalta, de néma jelenlétével állandóan és megindítóan emlékeztette, hogy nincs egyedül bánatával.

Most ott ült Maszlennyikov mellett, s egyszerre gyöngédség öntötte el a szívét a fiú iránt. A legutóbbi napok során most gondolt először örömmel arra az időre, amely el fog következni valamikor a háború után, amikor majd messze innen valahol összetalálkoznak, a ház egyáltalán nem hasonlít majd ehhez, az öltözékük is egészen más lesz, és emlékezni fognak mindarra, ami ebben a fedezékben, az ötszörös védőboltozat alatt, ezekben a hideg lövészárkokban, az apró szemű, jegesen szúró hó hullása közben velük történt. És egyszerre kedvesek lesznek majd számukra ezek a bádogbögrék s ezek a sztálingrádi Katyusák és az egész kényelmetlen lövészárokélet, sőt még a veszélyek is, amelyek már mögöttük maradtak. Odaült az ágyra, karját Maszlennyikov felé nyújtotta, erősen átölelte, s vállánál fogva magához vonta:

— Miskám!

— Nos? — kérdezte Maszlennyikov.

— Semmi, semmi — szólt Szaburov. — Ha találkozunk majd valamikor, lesz mire emlékeznünk, igaz?

— Hogyne lenne — mondta Maszlennyikov kis hallgatás után. — Hát el lehet-e felejteni, hogy november tizennyolcadikán itt ültünk Sztálingrádban a vaskályha mellett, és mahorkát szívtunk?

– November tizennyolcadikán? – csodálkozott el Szaburov. – Ma valóban november tizennyolcadika van?

– Az!

– Milyen különös, teljesen elfelejtettem.

– Mi ebben a különös?

– Ha ma november tizennyolcadika van, akkor én éppen ma vagyok harmincéves.

– Csakugyan, harminc? – kérdezte Maszlennyikov, szinte visszahőkölve. Hirtelen az az érzés fogta el, hogy ez a harminc esztendő nagyon hosszú idő.

– Harminc, Miskám, harminc – ismételte Szaburov.

– És hogy fogjuk megünnepelni ezt a születésnapot? – kérdezte Maszlennyikov.

– Hogyan? – vágta rá Szaburov. – Hát így: üldögélünk és hallgatunk.

Ott ült az ágyon, hintázta magát, egyik füstkarikát a másik után fújva a levegőbe. Harmincéves, és itt Miskával, ebben a fedezékben. Mindazok után, ami tizenhét nap alatt itt történt, mégiscsak megérte harmincadik évét, és Ánya nincs itt, és azt sem tudja róla, él-e vagy meghalt. Sokáig ült így szótlanul. Aztán végignyúlt az ágyon, s egyszeriben saját magának is meglepően, kezdte elnyomni az álom; elaludt, karja lelógott az ágyról, s ujjai közt még ott volt a kialudt cigaretta.

Egy órát vagy talán másfelet alhatott. Amikor a távbeszélő-ügyeletes fölkeltette, még egészen sötét volt, és a fedezék falába dugott tizenkét hüvelykes csövön keresztül, amely ablakul szolgált, még nem szivárgott be a nappal fénye. Szaburov felugrott, meztelen lába csak úgy csattogott az agyagos padlón, amikor a telefonhoz lépett:

– Szaburov százados jelentkezik.

– Procenko beszél. Mit csinálsz, alszol?

– Igenis, aludtam.

– Öltözz fel gyorsan, húzz csizmát – s Procenko hangjá-

ban izgalom remegett —, aztán menj ki a szabadba és figyelj.

— Mit, tábornok elvtárs?

— Majd meglátod, aztán hívj fel. Jelentsd, hallottál-e valamit vagy sem. Keltsd föl a többieket is, hadd hallják ők is.

Szaburov az órájára nézett: reggel hat. Fölrántotta csizmáját, aztán csak úgy, zubbony nélkül, egy szál ingben, kiugrott az utcára.

Reggel hat órától hétig Sztálingrádban rendszerint a legteljesebb csönd uralkodott. Néha tizenöt-húsz percig sem innen, sem onnan nem bődült el egyetlenegy ágyú sem, csak itt-ott dörrent egy-egy puskalövés, vagy tompán morduit valahol a távolban egy becsapódó akna.

Amikor Szaburov kifutott a fedezékből, nagy szemű hó hulldogált, néhány lépéssel arrább már mindent hó borított. Az ötlött eszébe, hogy meg kell erősítenie az őrszemeket. Procenko váratlan felhívásából arra következtetett, hogy valami rendkívüli várható. De néma csend uralkodott. Hideg volt, a hó kigombolt ingének nyakába hullott. Így állt ott vagy két percig, mielőtt meghallotta volna a távoli, szakadatlan morajlást. A morajlás jobbról, észak felől hangzott. A távolban tüzeltek, harminc-negyven kilométerre innen, de abból ítélve, hogy ez a hang mégis elhatolt ide, és a távolság ellenére is szakadatlanul, súlyosan rázkódott a föld, sejteni lehetett, hogy ott, ahol ez a morajlás támad, most valami egészen csodálatos, soha nem tapasztalt erejű esemény megy végbe, hogy ott a messzeségben olyan tüzérségi pokol tombol, amilyent még nem látott, nem hallott, nem tapasztalt senki. Szaburov már nem is érezte a hideget, és csak olykor-olykor törölte le kezével a szempillájára ragadt hópelyheket. Feszülten figyelt.

„Hát ez lenne az?" — gondolta magában, s a mellette álló géppisztolyoshoz fordult:

— Hallasz valamit?

— Hogyne hallanék, százados elvtárs. Hallom. A mieink lőnek.

— Miből gondolod, hogy a mieink?

— A hangból hallom.

— Régóta hallod?

— Bizony, már vagy egy órája — felelte a géppisztolyos. — És csak nem csitul.

Szaburov gyorsan visszabújt a fedezékbe, s először Maszlennyikovot ébresztette fel, aztán Vanyint is, aki nemrégen tért vissza a századtól, és köpenyben, csizmástul aludt az ágyán.

— Keljetek fel, keljetek! — mondta Szaburov ugyanolyan izgatottan, ahogy öt perccel ezelőtt Procenko verte föl.

— Mi az, mi történt? — kérdezte Maszlennyikov, csizmáját húzva.

— Mi történt? — kérdezte vissza Szaburov. — Nagy esemény. Gyertek föl, meghalljátok.

— Mit hallunk?

— Előbb hallgasd, majd aztán szólj.

Amikor kiléptek az utcára, Szaburov parancsot adott a távbeszélő-ügyeletesnek, kapcsolja össze Procenkóval.

— Hallom — csengett a kagylóból Procenko hangja.

— Tábornok elvtárs, jelentem: hallottam — mondta Szaburov.

— Úgy... Mindnyájan hallottátok... Mindenkit felébresztettem. Megkezdődött, kedvesem, megkezdődött. Még meglátom az én szülőföldemet, Ukrajnát, még állok majd ott Kijevben, a Vlagyimir-dombon. Érted?

— Értem — válaszolta Szaburov, ugyanolyan ukrán kiejtéssel, ahogy Procenko beszélt.

Szaburov, Procenko eddigi magatartását számba véve, emlékezett rá, hogy a tábornok soha, sem a nyugati fronton, sem Voronyezsnél, sem itt, soha nem említette Ukrajnát, amelyet oly forrón szeretett, s még kevésbé Kijevet; még azt sem tűrte, ha jelenlétében szóba hozzák, ez volt

a legfájóbb pont az életében. Most meg ő maga kezd beszélni Kijevről.

— Már negyedik éjszaka, hogy hajnalban nem tudok aludni — mondta a kagylóba Procenko —, egyre csak kijövök, figyelem, kezdődik-e már? A mieink szeretik hajnal előtt kezdeni. Nem aludtam ma sem, csak járkáltam és figyeltem. Kijövök, hát megkezdődött a koncert... Jól hallod, Szaburov?

— Jól, tábornok elvtárs.

— Hivatalos közlést a hadseregparancsnokságtól még nem kaptam — figyelmeztette Procenko —, az embereket még ne értesítsd. De különben, mit is mondhatnánk nekik? Maguk is hallják, kitalálják. De úgy általában, hivatalosan ne tájékoztasd őket. Most majd beszélek a hadseregparancsnokkal, aztán értesítlek.

Procenko letette a kagylót, Szaburov szintén. Nem tudta pontosan, hogyan és hol megy mindez végbe, de kétségtelenül érezte, hogy megkezdődött, s ha csak egy órája is, de most már el sem tudta képzelni az életet e nélkül a távoli, fenséges dörgés nélkül, amely hatalmas tüzérségi támadást jelentett. Ez már beleivódott, függetlenül attól, hogy e pillanatban hallja-e az ágyúk bömbölését vagy sem.

— Valóban megkezdődött? — kérdezte még egyszer önmagától Szaburov. Kérdésébe szinte beleremegett, de aztán határozottan válaszolt rá: — Igen, igen, természetesen, megkezdődött.

Úgy kucorgott fedezékében, mint valami egérfogóban, szinte nekiszorítva a Volgának. A németek előtt ezen a szakaszon mindössze nyolcszáz méter a távolság a Volgáig, az ő fedezékéig pedig mindössze csak hatszáz. Mégis, életében már másodszor, mint akkor, decemberben, Moszkva alatt, újra érezte a támadás boldogságát, ezt a semmihez sem hasonlítható érzést.

— Hallottátok? Hallottátok? — kérdezte diadalmasan a belépő Vanyintól és Maszlennyikovtól.

Valami tizenöt percig ültek ott mozdulatlanul, csak néha-néha vetettek oda egy-egy félmondatot, egészen belekábultak a szinte hihetetlen bodogságba.

— És ez már nem vallhat kudarcot? — kérdezte Vanyin.

— Csitt! — szólt rá Szaburov. — Egy szót sem, jöhetett volna talán egy hónappal hamarabb, de most, amikor mi éppen ennek a kedvéért az utolsó hónapot is kibírtuk itt, nem vallhat, nem szabad kudarcot vallania.

— Ó, mennyire szeretnék ott lenni — mondta Maszlennyikov —, mily jó volna ott lenni! — ismételte felindultan.

— Hol ott? — kérdezte Szaburov.

— Hát ott, ahol támadnak.

— Az ember azt gondolhatná, hogy te, Misa, most valahol Taskentben üldögélsz.

— De nem, én ott, ott akarok lenni, ahol támadnak.

— Mi itt szintén támadni fogunk — jelentette ki Szaburov.

— Ó, hol van az még? . . .

— Ma támadunk.

Szaburov hangosan és diadalmasan mondta, ami őt magát is meglepte.

— Ma? — kérdezte Maszlennyikov.

Maszlennyikov azt várta, hogy Szaburov még mond valamit, de a százados hallgatott. E pillanatban fogamzott meg fejében a terv, amelyről azonban nem akart idő előtt beszélni.

— Hát jó, ha úgy van — mondta Maszlennyikov némi várakozás után. — Talán innánk egyet a támadás örömére, jó?

— Reggel? — csodálkozott Szaburov.

— Ha akarod, tekintsük úgy, mintha este volna. Hisz még mindig nem virradt meg — szólt közbe Vanyin.

— Petya! — kiáltotta Szaburov, de Petya nem válaszolt. — Petya! — kiáltotta ismét a százados.

Petya fönt ácsorgott, kint az utcán, ahol öt perccel előbb

még ők is ott álltak, és fülelt. Hallotta, hogy Szaburov hívja, s először történt meg, hogy elengedte a füle mellett, annyira szerette volna egész alaposan kitapasztalni az ágyúdörgést. Szaburov kénytelen volt maga kiugrani az összekötő árokba.

— Petya! — kiáltotta harmadszor is.

Petya úgy tett, mintha csak most hallotta volna meg a hívást, és Szaburovhoz rohant.

— Hallottad? — kérdezte tőle Szaburov.

— Hallottam — mosolyodott el Petya.

— Hát akkor menj, tölts nekünk — rendelkezett Szaburov.

Petya vagy egy fél percig tett-vett a bádogpoharakkal és kulacsokkal, bevitt a fedezékbe egy tányért, három bádogpoharat és egy felnyitott konzervdobozt, amelyből legyezőszerűen meredtek szét a villák.

— Tölts magadnak is — mondta Szaburov, ezúttal eltérve szokásától.

Petya föllibbentette a sátorlapot, kiment, de rögtön vissza is tért saját bádogpoharával, s ahogy gyors visszatéréséből sejteni lehetett, már előzetesen teletöltötte.

Koccintottak, szótlanul fölhajtották az italt, hiszen minden egész világos, minden szó fölösleges. Ittak a támadás sikerére.

Félóra múlva Procenko felhívta Szaburovot, s most már nyugodtabb hangon, de még mindig izgatottan, közölte vele, hogy a frontparancsnokságról megérkezett a hivatalos megerősítés: Sztálingrádtól északra támadásba mentek át.

— Elvágják a németeket, elvágják! — kiáltotta örömmel Maszlennyikov, amikor Szaburov, letéve a kagylót, elmondta nekik, mit tudott meg Procenkótól.

— Menjetek — mondta Szaburov —, te, Vanyin, az első századhoz, te meg, Misa, a másodikhoz. Mondjátok el az embereknek.

— Te, itt maradsz? — kérdezte Vanyin.

— Itt. Remizovval szeretnék beszélni.

Szaburov meghegyezte ceruzáját, s a parancsnoksági iratok mappájából elővette azt az ívet, amelyen a zászlóalj elhelyezése volt felvázolva, a körlet előtt levő házakkal együtt — s gondolataiba mélyedt. Aztán egyik gyors bejegyzést a másik után vetette a vázlatra. Igen, nekik ma szintén támadniok kell. Ez egészen világos. Természetesen jól tudta, hogy a fő események most északon, tőlük távol játszódnak le, s tán délen is, az ő osztályrészük pedig az, hogy még sokáig itt üljenek. Ennek ellenére, ma, amikor megkezdődött az a nagyszerűség, amit annyi izgalommal vártak, lázas tevékenységi vágy kerekedett benne. Mindannak, ami lelkében meg a többiekében felhalmozódott, ki kellett törnie, azonnal, még ma. Remizovot hívta:

— Ezredes elvtárs?

— Igen.

— Ezredes elvtárs, engedje meg, hogy odamehessek. Egy kis hadműveleti tervet terjesztenék elő.

— Hadműveleti tervet? — kérdezte Remizov, s hangjából a telefonon át is ki lehetett érezni, hogy mosolyog. — A támadó hadseregek babérai nem hagyják nyugodni?

— Nem hagynak — felelte Szaburov.

— Hát jó. Talán helyes is lesz így — mondta Remizov. — De ne jöjjön hozzám, én megyek magához.

— Mikor?

— Rögtön.

Remizov azonban csak félóra múltán érkezett meg. Amíg ki nem gombolta bekecsét, s le nem vette téli sapkáját, a hideg széltől kipirult arcával és ősz bajszával olyan volt, mint a jóságos Télapó. Levetette bekecsét, leült Szaburov mellé, s kortyolgatta a forró teát, amelyet Petya hozott be neki.

— Bizonyos fokig hasonló érzésem volt Galíciában, a Bruszilov-támadás napjaiban, hosszú várakozás után. Remek

érzés volt, különösen az első napokban. Ez azonban sokkal szebb.

— Mi szebb? — kérdezte Szaburov.

— Minden szebb: a támadás is meg ez az érzés is.

— És gondolja, hogy ez nagyon nagy támadás? — kérdezte ismét Szaburov.

— Az a meggyőződésem — válaszolta Remizov. — De mi a terve? — folytatta, és félretolta bádogpoharát.

— A tervem egyszerű, elfoglaljuk ezt a házat, itt Konyukov házán túl, amely az enyém volt.

— Mikor?

— Ma éjjel.

— Hogyan?

Szaburov röviden vázolta Remizov előtt a tervet, amelyről éjszaka Konyukov beszélt neki, nem is sejtve, hogy megvalósítása ily közel van.

— A fődolog, hogy ne onnan támadjunk, ahonnan támadást várnak, hanem közvetlenül Konyukovtól, az ostromlott házból, ahonnan a németek nem számítanak semmire, legfeljebb passzív védekezésre.

Remizov ősz bajuszát huzigálta.

— S az emberek? A terv jó, de az emberek?

— Ez engem is aggasztott korábban — mondta Szaburov. — Azt hittem, hogy a roham csak akkor lehetséges, ha embereket kapunk. Ma azonban, ezután (a kijárat felé intett, ahonnan az ajtón túlról még mindig hallani lehetett a tüzérségi tűz hangfoszlányait), ezután úgy gondolom, hogy...

— Szóval így tegyünk? — vágott a szavába Remizov.

— Igen, így. Aztán — és Szaburov elmosolyodott — erre a nagy örömre ad egypár embert, ugye?

— Adok — válaszolta Remizov, és ő is elmosolyodott.

— És mit gondol, ha a tábornoknak jelentjük, ad?

— Okvetlen ad — válaszolta Remizov. — Csak azt nem tudom, hogy én adok-e vagy sem, de a tábornok ad.

— De ön is ad, ugyebár?

— Adok. Csak tréfáltam. S elsőnek adom magam. Istenem, mennyire torkig vagyok ezzel az örökös védekezéssel. Tudja, mit? — hunyorított Szaburovra. — Okvetlenül elfoglaljuk azt a házat. Ha északról ilyen kíséretet kapunk, egyenesen szégyenletes volna semmit se tennünk. Az a ház... Micsoda egy ház! — elnevette magát, de rögtön újra elkomolyodott: — Különben az a ház... nagyon sokat jelent, szinte mindent, Oroszországot. — A kis székkel ültében a falig hátrált, s lassan tagolva megismételte: — Oroszország... Nem is sejti, micsoda érzés tölt majd el bennünket, amikor hajnalban elfoglaljuk azt a házat. Pedig mi az a ház? Négy fal, még az sem, csak négy falcsonk, de megdobogtatja szívemet: ahogy azt a házat, úgy vesszük vissza egész Oroszországot is. Érti, Szaburov? Legfontosabb, hogy elkezdjük. Ha csak egy házzal is, de annak az érzésnek kell lobognia bennünk, hogy így lesz ezután is. És így is fog menni mindaddig, amíg mindent el nem végeztünk. Mindent... Nos, hogy gondolja idevonni az embereket Konyukovhoz? — kérdezte, s hangja újra szakszerű higgadtsággal csengett.

Szaburov kifejtette, miként akarja az éjszaka folyamán összevonni az embereket Konyukovnál, mégpedig a legnagyobb csendben, az aknavetőket majd valósággal az ölükben hozzák, és talán még néhány ágyút is idevontatnak kézierővel.

Félóra alatt végeztek az előzetes terv körvonalazásával, és felhívták Procenkót.

— Tábornok elvtárs, e pillanatban Szaburovnál vagyok — jelentette Remizov. — Kidolgoztuk zászlóalja számára egy támadó művelet tervét.

Procenko a „támadó művelet" szavak hallatára már közbevágott:

— Igen, igen, rögtön jöjjenek hozzám mindketten, ön is, Szaburov is. Rögtön.

Amint kijutottak az összekötő árokba, rögtön Procenko

fedezéke felé fordultak. Már derengett, de a látóhatárt még teljesen elborította a hóvihar fehér leple. A távoli ágyúdörgés nem gyengült, sőt mintha erősödött volna a pirkadatban.

Procenko lelkes, ünnepi hangulatban volt. Kezét hátán összekulcsolva fel s alá járkált a fedezékben. Ugyanaz a díszzubbony volt rajta, amelyben nemrég a parancsnokokat fogadta. De most a fedezékben dermesztő volt a hideg, a tábornok nem nagyon bírta, zubbonya fölé még vattakabátot borított hát a vállára.

— Hideg van. Hideg — ezekkel a szavakkal fogadta Szaburovot és Remizovot. — Vosztrikov, az a semmirekellő, nem gondoskodott fáról. Alig pislákol benne a tűz — s megtapintotta a langyos vaskályhát. — Vosztrikov!

— Parancs, tábornok elvtárs?

— Mikor lesz fa?

— Egy óra múlva.

— Jegyezd meg magadnak: nagyon hideg van — mondta újra Procenko. — Milyen támadó műveletet terveztek? — a hangjából izgalom csengett. — Jelentse, ezredes.

— Tábornok elvtárs engedelmével — szólt Remizov — talán Szaburov százados jelentse. Az ő terve.

Szaburov aznap reggel már másodszor fejtette ki a ház elfoglalására vonatkozó tervét.

— S még az éjszaka folyamán össze tudják vonni az embereket Konyukov házában, és hajnal előtt támadhatnak? — kérdezte Procenko.

— Igen — válaszolta Szaburov.

— Hány embered lesz erre?

— Harminc — felelte Szaburov.

— És ön hányat tud adni neki?

— Még húszat — szólt Remizov némi gondolkodás után.

— Így tehát össze tudsz szedni ötven embert, s elő is tudod készíteni őket? — kérdezte Procenko Szaburovot.

— Igen, össze tudom szedni.

— S ha én is adok hozzá harmincat, s nyolcvan embered lesz, akkor is ugyanúgy meg tudod csinálni?

— Még jobban, tábornok elvtárs — válaszolta Szaburov, és öröm töltötte el a szívét.

— No, jól van, jól van — mondta Procenko. — Ezzel kezdjük hát a támadást. Csak egyet ne felejts — fordult Szaburovhoz —, vágóhídra nem adok embert. A házat elfoglaljuk, nem kételkedem benne. Mégis, Sztálingrádban egyelőre mi vagyunk az ostromlottak, nem pedig a németek, bármilyen jó a helyzet ott északon. Érted?

— Értem — felelte Szaburov.

— Tábornok elvtárs — szólalt meg Remizov.

— Tessék.

— Engedelmet kérek, hogy magam is személyesen vehessek részt a műveletben.

— Személyesen? — Procenko ravaszul hunyorgott. — Úgy értsem, hogy harcálláspontja Szaburovnál lesz? No, jól van, így is kell lennie, hisz ön az ezredparancsnok. Vagy talán ön be akar jutni Konyukov házába? Ez a szándéka? Oda akar menni?

Remizov hallgatott.

— Nos?

— Oda, tábornok elvtárs.

— Ezt is megengedem. De a másik házba, oda már nem engedem. Oda már csak menjen Szaburov. Világos?

— Értettem, tábornok elvtárs — hangzott Remizov válasza.

— Ó oda, ön Konyukov házába, én meg talán magam is a harcálláspontra. Hát így is határoztam. Nos, menjenek. Mindjárt parancsot adok, hogy válasszanak ki harminc embert. Csak vigyázzanak rájuk. Nem áll több rendelkezésemre, ezt ne felejtsék.

— Távozhatunk? — kérdezte Szaburov.

— Távozhatnak. Közöljék telefonon, hogyan mennek az

előkészületek. Nagyon érdekel – tette hozzá most már egészen egyszerűen. – Aztán még egyet. A tábornok nevében mondják meg a katonáknak és a parancsnokoknak: aki elsőnek tör be a házba, érdemrendet kap. A következők érdemérmet, aki „nyelvet" fog, szintén érdemérmet. Ezt mondják meg. Azt mondod, eredetileg Konyukov ötlete volt a támadás? – fordult Szaburovhoz.

– Igen, az övé.

– Konyukovnak: érdemérem. Nemrég érdemrendet kapott tőlem, igen?

– Igen – válaszolta Szaburov.

– Rendben van, most pedig érdemérmet kap. Hadd viselje. Mondd is meg neki: egy éremmel tartozom neki. Nos, befejeztem. Távozhatnak.

26

Az egész nap az éjszakai támadás előkészítésével telt el. Mindent azon nyomban a legcsekélyebb késedelmeskedés nélkül, csodálatraméltó készséggel hajtottak végre. Nyilvánvaló volt, hogy a cselekvés láza elkapott mindenkit a hadosztályban, Szaburovtól egészen Procenkóig. Két óra múlva a hadosztály törzsparancsnoka hívta fel Szaburovot; közölte, hogy a tartalékból harminc embert kiválasztottak. A tüzérek különböző szakaszokról három ágyút adtak, hogy a ház elfoglalása után rögtön, még az éjszaka folyamán, odavontassák őket. Petya a fedezék egyik sarkában géppisztolyokkal babrált, a sajátját. Szaburovét és Maszlennyikovét készítette elő, olyan gondosan tisztogatta meg és olajozta be őket, mintha ettől függne a támadás sorsa. Még Szaburov szakadozott vászonzsákját is előkotorta valahonnan a sarokból a kézigránátok számára, és gondosan megfoltozta. A zászlóaljban ezúttal ügyet sem vetettek rá, hogy megtartsák a szolgálati szabályzatnak a katonai titok legszigo-

rúbb megőrzésére vonatkozó utasítását; mindenki a készülődéssel volt elfoglalva, s mindenki tudta, hogy az éjszaka a házat akarják elfoglalni, s mindenki boldog volt, bár talán éppen ebben a támadásban, ezen az éjszakán veszti el életét.

A távoli, szakadatlan ágyúdörgés arról tanúskodott, hogy a támadás megy tovább a maga útján. A hosszú egy helyben topogás után a ház elfoglalását felvető váratlan ötlet, meg minden együttvéve, nem is engedte, hogy a halálra gondoljanak, vagy helyesebben arra késztette őket, hogy kevesebbet gondoljanak rá, mint különben.

Estefelé megjelent a zászlóaljnál Remizov. Kijelentette, hogy az ő emberei és Procenkóéi is felkészülve várakoznak. Négyen: Vanyin, Maszlennyikov, Szaburov és Remizov nagy sebtiben haraptak valamit, de nem éppen sokat, mert Petyát ezúttal a géppisztolyok tisztogatása foglalta el, s az étel miatt nem nagyon törte magát. Aztán felosztották, kinek mi a tennivalója. Vanyinnak a zászlóaljnál kell maradnia; az imént tért vissza a századoktól. Az állásokban az egész nap folyamán a szokásos tűzharc folyt, a németek két alkalommal még kisebb rohammal is megpróbálkoztak. Szóval minden úgy történt, mintha északon nem is dübörögne ez az egészen csodálatos, az emberek tudatában mindent megfordító ágyútűz. Vanyinnak kellett ügyeletet tartania az éjszaka folyamán a zászlóaljparancsnokságon, hisz valakinek itt is kellett lennie. Minden ellenkezés nélkül beleegyezett, de Szaburov az arcáról látta, hogy nem örül neki, s csak nagy nehezen fegyelmezi magát. Maszlennyikov viszont kitűnő hangulatban volt. Szaburovval és Remizovval együtt kellett indulnia Konyukov házába.

Amint esteledett, Szaburov a katonák első csoportjával és Maszlennyikovval hamarosan és szerencsésen átjutott Konyukov házába.

— Százados elvtárs, kérdezhetek valamit? — ezzel fogadta Konyukov.

— Tessék.

— Ezzel az ágyútűzzel a mieink a németeket nyilván gyűrűbe fogják?

— Nyilván igen — válaszolta Szaburov.

— Hát én is pontosan így értelmeztem — szólt Konyukov —, mert az enyémek egyre kérdezgetnek: „Hadnagy elvtárs, (mindig hadnagynak neveznek, mert én vagyok a helyőrség parancsnoka), hadnagy elvtárs, ott a mieink támadnak?" És én azt felelem nekik: „Határozottan támadnak."

— Határozottan támadnak, Konyukov, határozottan támadnak — erősítette meg Szaburov. — És ma mi is támadunk.

Aztán elmondta Konyukovnak, hogy Procenko éremmel tüntette ki, amire Konyukov, feszesre húzva ki magát, így felelt:

— Hazámat szolgálom.

Konyukov és emberei az újonnan érkezett harcosokkal csendesen, egyenként, a kezükben hordták el a téglákat, megtisztították az átjárókat, amelyeken keresztül a rohamosztagoknak a házból ki kellett törniök. Az összekötő árkokon lassanként felhordták a robbanóanyagot, a gránátokat, aztán odavonszoltak néhány nehézgéppuskát és két aknavetőt a zászlóaljtól.

Szaburov Maszlennyikovra bízta a további rendelkezések kiadását, és visszatért a parancsnoki harcálláspontra; egy fiatal hadnagyot talált ott, egy ütegparancsnokot, aki jelentette, hogy három ágyúja már itt van. A hadnagy rendelkezést kért, hogyan vigyék az ágyúkat tovább.

— Helyenként vontatni kell — mondta Szaburov —, helyenként azonban úgy kell majd kézi erővel továbbvonszolni.

— Akár az ölünkben is elvisszük — válaszolta a hadnagy, azzal a rendkívüli készséggel, amely ma mindnyájukból csak úgy áradt. — Akár a tenyerünkön elvisszük, végig az úton.

— Nem, az egész úton nem kell — jegyezte meg Szabu-

rov. — Ha azonban zajt ütnek, amiért a németek mégsem veszik le a fejüket, majd leveszem én.

— Nem csapunk zajt, százados elvtárs — mondta a hadnagy.

Szaburov kíséretül melléje adta Petykát, aki már háromszor járt Konyukovnál.

Már éjfélre járt, amikor Szaburov összegyűjtötte a házban saját embereit meg azokat, akiket Remizov küldött, aztán fogadta az utolsó csapatot, azt a harminc embert, akik Procenkótól jöttek, kisebb csoportokra osztotta és sorjában Konyukovhoz küldte őket. Végül ő maga is odament Remizovval együtt.

A pincében, a cementlapok alatt a katonák dohányzót rendeztek be, és sorban egymás után odazsugorodva, úgy, ahogy a tyúkok elülnek, cigarettáztak. Amikor fogytán volt a dohány, hárman vagy négyen körbeszívták ugyanazt a cigarettát. Szaburov kivette zsebéből dohányzacskóját, s a benne levő apró szemű, szinte porrá tört dohányt a katonák tenyerébe szórta. Neki magának nem volt cigarettázhatnékja. Úgyszólván egy cseppet sem volt izgatott, csak folyton az gyötörte, nem felejtett-e el valamit, megtett-e mindent.

A híradósok Konyukov házától Szaburov harcállásponjáig vezetéket húztak, a németek nappal meglátták és elszakították volna, de most, éjszaka, nagyon jó szolgálatot tehetett. Szaburov és Procenko között ez a vonal jelentette az összeköttetést.

— Honnan beszélsz? — kérdezte Procenko.

— Konyukov házából.

— Derék legények vagytok — mondta Procenko —, éppen azt akartam mondani, hogy húzzatok egy vezetéket hozzám. Hogy vagytok?

— Az utolsó előkészületeket tesszük meg, tábornok elvtárs.

— Jól van. Félóra múlva kezdhetitek?

— Kezdhetjük — válaszolta Szaburov.
— Szóval nulla óra harminckor. Helyes.

De mégsem nulla harminckor, hanem negyvenöt perccel később, negyed kettőkor kezdtek. A páncéltörő ágyúkat sehogy sem tudták keresztülerőltetni a résen, egyenként szedték ki a téglákat, hogy a falon kellő nyílást bontsanak.

Végre, amikor mind az ötven ember, akiknek a rohamot kezdeniök kellett, szét volt osztva négy csoportra, s amikor a műszakiak a velük küzdő géppisztolyosokkal együtt teljesen elkészültek a robbanóanyagcsomagokkal meg a gránátokkal, amikor az ágyúcsöveket a réseken át már beirányozták a közelben látható falkiugrásokra, ahol a német géppuskák helyezkedtek el, negyed kettőkor suttogva továbbadták a parancsot a támadás megkezdésére.

Az aknavetők fülsiketítően felugattak, a visszhang, mint valami lomha labda, faltól falnak verődött, s morajlása végigdübörgött a romokon. Az ágyúk közvetlen irányzással lőttek, és két rohamosztag, az élen Szaburovval és Maszlennyikovval, előreszökkent. A németek mindenfelől vártak támadást, csak éppen ebből az ostromlott, és ahogy ők hitték, teljesen megbénított házból nem. Elkeseredetten lőttek, de tüzelésük szervezetlen volt: nyilván fejüket vesztették.

Mint minden éjjeli harc, ez az összecsapás is tele volt meglepetésekkel: közvetlen közelből eldörrenő lövés, egyenesen a láb elé vágott gránátok robbanása, igazi éjjeli harc, amelyet elsősorban nem a küzdők száma, hanem az egymással szemben álló két fél elszántsága és idegzete dönt el.

Szaburovnak többször is kézigránátot kellett ragadnia, valakibe csővégről eresztett golyót géppisztolyából, a sötétben többször is kőbe botlott és elbukott. Végül keresztülszökellve a pincehelyiségek romjain, a ház nyugati oldalára került, s fáradtságtól lihegve, a közelében levő katonák egyikének parancsot adott, menjen és jelentse, hogy minél gyorsabban vontassák ide az ágyúkat.

A németeket mindez annyira meglepte, hogy sokan elestek a harcban, másoknak menekülnie kellett a házból, még mielőtt felfogták volna, mi is történt tulajdonképpen. De az a nyilván nem várt jelentés, hogy az oroszok elfoglalták a házat, annyira feldühítette a legközelebb tartózkodó német parancsnokokat, hogy semmivel sem törődve, ott a helyszínen tüstént összeszedtek mindenkit, aki kéznél volt, s szokásuk ellenére ellenlökést indítottak, még a hajnalt sem várva meg. Az első ellenlökést visszavertük. Majd, mintegy félóra múltán, a házra zúdított aknazápor után a németek új rohamra indultak. Szaburov a lelke mélyén ismét köszönetet mondott Procenkónak, hogy embereket adott neki. A házon egyetlen ép fal sem maradt, mindenütt csak omladék, lyuk és rés, amelyeken keresztül a németek bemászhattak, és áthatolhatatlan sötétségben kellett védekezni ellenük.

A második német ellenlökés tombolása közben Maszlennyikov Szaburovhoz kúszott, s megkérdezte tőle, van-e kézigránátja.

— Van — válaszolta Szaburov, lekapcsolta övéről a kézigránátot, és odaadta Maszlennyikovnak. — Mi az, már mind elfogyott?

— Elhajítottam mind — ismerte be Maszlennyikov bűntudatosan.

— Szólj, hogy vontassák ide az aknavetőket, legalább kettőt. Most még nincs rájuk szükség, de reggelre már itt kell állniok. Misa, te meg én, itt rendezzük be a parancsnoki harcálláspontot, s innen egy tapodtat sem engedünk. Megértetted?

— Megértettem — válaszolta Maszlennyikov.

— Akkor menj, szólj az aknavetőknek.

— Rögtön — hangzott a válasz.

Maszlennyikovban csak úgy lángolt a harc láza, sehogy sem akart elmenni innét.

— Alekszej Ivanovics — kezdte halkan.

— Nos? — s Szaburov egy pillanatig nem figyelt géppisztolyára.

— Alekszej Ivanovics, jól halad a támadás? Mit gondol?

— Jól — állította Szaburov, és újra nekifeküdt géppisztolyának; úgy rémlett neki, valaki mozog ott elöl.

— Bekerítik őket? — kérdezte Maszlennyikov, de már nem várhatta meg a választ.

Balról, egy hasadékból hirtelen kiugrott néhány német; valahogyan a ház falában mégiscsak találtak egy védtelen rést. Szaburov hosszú sorozattal fogadta őket, de a géppisztoly dobtára kiürült. Végigtapogatta derékszíját, ahol a gránátnak kellett volna lennie, de már nem volt ott, épp az imént adta oda Maszlennyikovnak. A németek már egészen a közelükbe férkőztek. Maszlennyikov Szaburov vállán át lájuk hajította a gránátot, de a gránát valami okból nem robbant fel. Ekkor Szaburov megragadta géppisztolyát, s a boldogabb végével teljes lendületben lesújtott a mellette felbukkanó sötét alakra. Olyan erőt adott bele ebbe a lendületbe, hogy elvesztette egyensúlyát, géppisztolya lezuhant, ő maga pedig arccal előrebukott. Talán éppen ez mentette meg, egy hosszú fényjelzős géppisztolysorozat süvített el fölötte.

Maszlennyikov a sötétben több lövést adott le pisztolyából, aztán egyszerre csak azt látta, hogy egy német felemeli géppisztolyát, hogy lesújtson vele a földön fekvő Szaburovra; Maszlennyikov elhajította kiürült pisztolyát, oldalvást a németre ugrott, torkon ragadta, mindketten a kőpadlóra zuhantak. Egyet hemperegtek, mind a kettő azon igyekezett, hogy elkapja a másik karját. Maszlennyikov bal karja két kő közé szorult; hallotta, amint a karja reccsen, s többé nem tudta mozdítani. Másik kezével egyre szorongatta a német torkát, és gurult vele, hol a német fölé, hol pedig alája került. Utoljára azt érezte, hogy valami keményet és hideget szorítottak a melléhez. A németnek sikerült elővonnia derékszíja mögül a pisztolyát, szabad kezével

Maszlennyikov testének szegezte, s többször egymás után elsütötte.

Szaburov közben magához tért az esés kábulatából, talpra ugrott, és megpillantotta a lábai előtt hempergő gomolyagot. Aztán elcsattantak a lövések, a gomolyag kettévált, és egy nagy, ismeretlen alak emelkedett föl görnyedten. Szaburovnak nem volt semmi a keze ügyében, letépte hát derékszíjáról géppisztolya üres dobtárát, s úgy, ahogy volt, két kézre fogva fejbe vágta vele a németet, egyszer, kétszer, háromszor is, olyan erővel, ami még egyáltalán telhetett tőle.

A szomszédos pincéből géppisztolyosok rohantak elő, máris odavágódtak hasra a fal kiugrása fölé, és tüzeltek. Az ellenlökést visszaverték.

— Misa! — kiáltotta Szaburov. — Misa!

Maszlennyikov néma maradt.

Szaburov letérdelt, félretolta a halott németet, tapogatózva megtalálta Maszlennyikovot, ujja végigsimította zubbonyán a Vörös Csillag Rend szalagját, aztán arcához ért, s újra szólongatta: „Misa!" Maszlennyikov nem valaszolt. Szaburov még egyszer végigtapogatta. Bal felől, a szív táján, nedves tapadású volt a zubbonya. Megpróbálta fölemelni Maszlennyikovot. Az a vad gondolat villant át agyán, hogy ha talpra tudja állítani Maszlennyikovot, ami most nagyon fontos, akkor valószínűleg életben marad. Maszlennyikov teste azonban ernyedten lógott a karján. Ekkor Szaburov fölnyalábolta, ugyanúgy, ahogy négy nappal ezelőtt Maszlennyikov kapta ölébe Ányát, és vitte, keresztüllépkedve a köveken.

— Az ágyúk helyükön? — kérdezte, amint meghallotta az éppen parancsot adó tüzérhadnagy hangját.

— Igen.

— Hol vannak pontosan? — hangzott Szaburov új kérdése, s úgy állt ott, mint aki teljesen megfeledkezett róla, hogy karjaiban ott fekszik Maszlennyikov élettelen teste.

— Egy itt, egyenesen elöl, kettő pedig a szárnyakon.

— Helyes — mondta Szaburov.

Beért a pincébe, amelynek cementmennyezetéből még megmaradt egy darab, s így gyufát gyújthatott, a padlóra eresztette Maszlennyikov testét, és melléje ült.

— Misa — szólította még egyszer, aztán gyufát gyújtott, s rögtön eltakarta tenyerével.

A gyufaszál kis lángjának halvány fényénél egy pillanatra felvillant előtte Maszlennyikov sápadt arca, hátrahullámzó dús, hosszú hajával; egy izzadt, csapzott fürtje a homlokába lógva odatapadt. Szaburov megigazította.

Mindössze néhány perc esett e hallgatás és utolsó beszélgetésük közé, Szaburov mégis úgy érezte, hogy végtelenül hosszú idő telt el azóta. Megrázkódott, és — az utolsó öt napban immár másodszor — keserű zokogásra fakadt.

Egy óra múlva, amikor véget ért az utolsó német éjszakai támadás is, s már nyilvánvaló volt, hogy a németek majd csak reggel rohamoznak megint, Szaburov magához hívatta annak a műszaki szakasznak a parancsnokát, amely ugyancsak részt vett a ház ostromában; megparancsolta, hogy ásssanak sírt Maszlennyikovnak.

— Itt? — kérdezte csodálkozva az utász, aki jól tudta, ha bármi kis lehetőség is volt rá, az elesett parancsnokok holttestét mindig hátravitték valahová.

— Itt — válaszolta Szaburov.

— Nem volna jobb talán a mi területünkön?

— Nem, itt — mondta Szaburov. — Ez most a mi területünk. Hajtsa végre a parancsot.

Az utászok sokáig kaparták a földet, próbálgatták, hogy valahol az alap mellett olyan réteget találjanak, amely nincs annyira keresztülfagyva, de a csonttá keményedett föld sehogyan sem engedett az ásóknak és csákányoknak.

— Miért itt ásnak? — kérdezte komoran Szaburov. — Mindjárt megmutatom, hol kell sírt ásni.

Az utászokat egészen a ház közepére vezette; fönt, mint

fekete keresztek, rovátkolódtak laposan a tetőzet maradványai.

— Itt — mondta, és csizmája tompán dobbant a betonpadlón. — Vágjanak ide egy lyukat, tegyék bele a robbanótöltetet, robbantsák fel, és ide temessék.

Hangja szokatlanul keményen csengett. Az utászok gyorsan lyukat vágtak, néhány kilogramm robbanóanyagot raktak belé, elrejtőztek a szomszédos falak mögé, és lángra lobbantották a gyújtózsinórt. Kurta dörrenés csattant, amely alig különbözött a körülöttük tucatjával robbanó aknák hangjától. A feltépett padlón méternyi mély gödör tátongott. Kikotorták belőle a tégla- és betontörmeléket, és leeresztették beléje Maszlennyikov holttestét. Szaburov leugrott a gödörbe, s a halott mellé állt. Levette Maszlennyikov köpenyét, nagy nehezen kihúzta ujjából a már megmerevedett kart, s a holttestet úgy takarta be a köpennyel, hogy csak az arc legyen látható. Valahonnan már átderengett a hajnal fénye, és amikor Szaburov lehajolt, tisztán látta Maszlennyikov arcát. Kivette Maszlennyikov zubbonyának zsebéből az igazolványokat, saját zsebébe dugta, s levette melléről az érdemrendet.

— Kinek van puskája? — kérdezte, amint fölkapaszkodott a betonsírból.

— Mindenkinek.

— Akkor hát dísztüzet a levegőbe, aztán temessék be. Majd én vezénylek. Egy! Kettő! — Újra megtöltötte géppisztolyát, és a többiekkel együtt elsütötte. A rövid dísztűz szárazon és nem túlságosan élesen csattant a hideg levegőben.

— Most betemethetik — szólt Szaburov, és elfordult; nem bírta nézni, hogy cement- és kődarabok hullanak durva ütéssel annak az embernek testére, akiről egy órával ezelőtt még elképzelni sem tudta, hogy ily hamar meghal. Nem fordult meg, de mintha a hátán kopogtak volna a sírba aláhulló hideg kövek, folyton magasabbra halmazód-

va, egyre csitulóbb hangon, ahogy a lezúdított kövek rétege egyre vastagodik. S már hallja az utászlapát karistolását, amint elegyengeti a köveket a padló szintjén.

Szaburov leguggolt, zsebéből elővette jegyzetfüzetét, kitépett belőle egy lapot, és néhány sort vetett rá: „Maszlenynyikov elesett — írta. — Itt maradok. Ha önnek is az a véleménye, célszerűnek tartanám, hogy Vanyin a parancsnoksággal együtt előrejöjjön, közelebb hozzám, Konyukov házába. Szaburov."

Az összekötőt hívta, s megparancsolta, vigye el a levelet Remizovnak.

— Most aztán harcolni fogunk — szólt Szaburov, s komoran búgó hangjában ott remegett kitörni készülő zokogása — Itt fogunk harcolni — ismételte, senkire sem nézve. — A századparancsnok itt van?

— Itt.

— Menjünk. Ott, a jobb oldali szárnyépületben véleményem szerint a padlózat alá géppuskafészkeket kell ásnunk. Géppuskáid a földszinten állnak?

— Ott.

— Szétlövik. Az alapzat alá kell beásni.

Néhány lépést tettek, s a cementpadlón topogtak. Szaburov hirtelen megállt.

— Várj.

Egy percig csend volt, amikor sem mi nem lőttünk, sem a németek. A romokon keresztülsüvített a jeges nyugati szél, magával sodorva a távoli ágyúzás tisztán hallható dörgésének bömbölő foszlányait.

Közép-Ahtubánál, ötven kilométerre Sztálingrádtól, ott, ahová már nem hatolt el a távoli ágyúdörgés hangja, s ahová csak most érkeztek el az első hírek a támadásról, korán reggel egy kunyhóban, amely műtőhelyiségül szolgált, egy hordágyon ott feküdt Ánya. Már végrehajtottak

rajta egy műtétet, de a mélyre fúródott szilánkot nem sikerült kiemelni. Ezekben a napokban hol eszméletre tért, hol újra ájulásba esett, s most ott feküdt mozdulatlanul, sápadtan, egy csepp vér sem volt az arcában. Már minden elő volt készítve, csak a sebész főorvost várták, aki hajlandó volt még egy műtétet megkísérelni; ebbe vetették most minden reményüket. Az orvosok konzíliumot tartottak.

— Mi a véleménye, Alekszandr Petrovics, életben marad? — kérdezte egy fiatal orvosnő a már éltes sebésztől, akinek fehér orvosi sapkája egészen a szemöldökéig süppedt a fejébe.

— Rendes körülmények között nem, de a főorvos keze alatt talán életben marad — válaszolta a sebész, cigarettát sodorva, s hozzátette: — Ha a szíve kibírja, talán életben marad.

Felpattant az ajtó, s a kis házikó másik rekeszéből gyors léptekkel egy alacsony, zömök férfi toppant be. Hideg szél áradt a nyomában. A férfi előrenyújtotta durva, vörös, vastag ujjú kezét, amelyet nyilvánvalóan már bedörzsölt alkohollal. Őszbe csavarodott barnás, tömött bajusza alatt, szája szögletében cigaretta lógott.

— Tegyék az asztalra — szólt odapillantva a hordágyra, amelyen Ánya feküdt —, gyújtsák meg a cigarettámat.

Gyufát hoztak, cigarettájával közel hajolt lángjához, néhányat szippantott, még mindig maga elé tartva két kezét.

— Azt mondják — szólt a műtőasztalhoz lépve —, hogy csapataink általános támadásba mentek át, elfoglalták Kalacsot, és bekerítik a németeket Sztálingrádnál. Jó! Jó! — határozott mozdulatot tett. — Részleteket később, a műtét után. Vegyék ki a számból a cigarettát. Világosságot kérek.

Második napja folyt az általános támadás. A Don-kanyarulatban, a Volga és a Don között, a novemberi éjszaka kö-

débben acélos csörömpöléssel gépesített hadtestek nyomultak előre, süppedezve a hóban; lassan törtettek előre az autók; robbantak és reccsentek a hidak. Égtek a falvak, ágyútorkolattüzek felcsapó lángja keveredett össze a látóhatáron az óriási tűzvész pirkadatával. Az utakon, a mezőkön, mint sötét foltok, hullák hevertek, amelyek éjszaka csonttá fagytak.

A hóban bukdácsolva, füles téli sapkájukat mélyen a fejükbe húzva, arcuk elé emelt tenyérrel védve magukat a széltől, meneteltek a gyalogosok a havas mezőkön. A gödrökön kézi erővel gördítették át az ágyúkat, szétvagdosták a pajtákat, s deszkából, gerendából ácsolt lengő pallókat vezettek át az árkok fölött.

Ezen a téli éjszakán, mint két egymás felé ívelő kar a térképen, két front nyomult előre, egyre közeledve egymáshoz; már csaknem összeértek a doni sztyeppeken, messze Sztálingrád előtt.

Ebben az így átölelt térségben, kemény ölelésük szorításában még százezernyi német katona nyüzsgött, hadtestek és hadosztályok, katonai fegyelemben, parancsnokságokkal, tábornokokkal, ágyúkkal, harckocsikkal, repülőterekkel és repülőgépekkel, száz- és százezer ember, akik – azt lehetett volna hinni – jogosan tekintik még számottevő erőnek magukat, holott nem voltak már mások, mint jövendő hullák.

Ezen az éjszakán az újságok nyomdáiban, a szedőgépeken a szokásos tartózkodó hangú hadijelentést kopogták, amelyet a Szovjet Tájékoztató Iroda adott ki. Az emberek, mielőtt nyugovóra tértek volna, meghallgatták a legutolsó rádióhíreket, s még mindig aggódtak Sztálingrádért, semmit sem tudva arról a kemény harcban kicsikart hadi dicsőségről, amelynek győzedelmes hajnala ezekben az órákban virradt fel Oroszország egén.

1943–1944

К. М. Симонов
Дни и ночи
Государственное издательство
художественной литературы
Москва 1951

ÖTÖDIK KIADÁS

Megjelent az Európa Könyvkiadó (Budapest) és a Kárpáti Kiadó
(Uzsgorod, Ukrán SZSZK) közös gondozásában
A kiadásért felel az Európa Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő. Radványi Ervin
A védőborító és a kötésterv Lengyel Lajos munkája
Műszaki szerkesztő. Szegedi Lászlóné
Műszaki vezető: Siklós Béla
Készült: 20 000 példányban, 20,7 (A/5) ív terjedelemben, Trump betűvel
EU 126—i—7273

Константин Михайлович Симонов
Дни и ночи
(на венгерском языке).
Издание пятое
Перевод Сидонии Розвань
Ответственный редактор Эрвин Радвани
Суперобложка и переплет работы художника Лайоша Лэндьеля
Совместное издание издательства «Европа» (Будапешт)
и издательства «Карпаты» (Ужгород, Украинская ССР).
Формат паперу 84×108 1/32 Друк. арк 11,5 Умовн.-друк арк. 19,32
Видавн. арк 18,32. Тираж 22 600 Ціна 1 крб. 10 коп Папір № 1. Зам 547
Віддруковано з матриць друкарні ім. Кошута (Будапешт) Книжковою
фабрикою «Жовтень» Комітету по пресі при Раді Міністрів Української РСР,
м Київ, вул. Артема 23а.

A szedés a budapesti Kossuth Nyomda munkája,
a nyomás és a kötés az Ukrán SZSZK-ban készült